

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

ШЫҒЫСТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

1150 жыл

Әл-Фарабидің мерейтойы

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

атты студенттер мен жас ғалымдардың
халықаралық ғылыми конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, Қазақстан, 6-9 сәуір 2020 жыл

МАТЕРИАЛЫ

международной научной конференции
студентов и молодых ученых

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

Алматы, Казахстан, 6-9 апреля 2020 года

MATERIALS

International Scientific Conference
of Students and Young Scientists

«FARABI ALEMI»

Almaty, Kazakhstan, April 6-9, 2020

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

ШЫҒЫСТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

атты студенттер мен жас ғалымдардың
халықаралық ғылыми конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, Қазақстан, 6-9 сәуір 2020 жыл

МАТЕРИАЛЫ

международной научной конференции
студентов и молодых ученых

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

Алматы, Казахстан, 6-9 апреля 2020 года

MATERIALS

International Scientific Conference
of Students and Young Scientists

«FARABI ALEMI»

Almaty, Kazakhstan, April 6-9, 2020

Алматы
«Қазақ университеті»
2020

Редакционная коллегия:

Палторе Б.М., PhD
Джакубаева С.Т., PhD
Монтанай Э.А.

Ответственный редактор

Монтанай Э.А.

Материалы международной научной конференции студентов и молодых ученых «Фараби әлемі». Алматы, Казахстан, 6-9 апреля 2020 г. / Отв. ред. Монтанай Э. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 218 с.

ISBN 978-601-04-4479-9

В сборник вошли научные статьи студентов, магистрантов, докторантов, участвовавших в Международной научной конференции студентов и молодых ученых «Фараби әлемі» (Казахстан, Алматы, 6-8 апреля 2020 года). В статьях освещены актуальные проблемы востоковедения, истории, этнографии, культурологии, международных отношений, восточного языкознания, литературоведения, философии, экономики, политологии, а также проблемы развития «Зеленой экономики» в странах Востока и Казахстане. Сборник рассчитан на научных работников, преподавателей ВУЗов, студентов, магистрантов, докторантов, а также всех, кто интересуется вопросами востоковедения.

ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНІҢ ТАРИХЫ, САЯСАТЫ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАСЫ

МИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА ЯПОНИИ

Адильгазинова А. Е.

*бакалавр 3 курса кафедры Дальнего Востока
факультет Востоковедения КазНУ им. аль-Фараби
e-mail: adilgazinova99@gmail.com*

Научный руководитель: к.и.н., доцент Балакаева Л. Т.

Актуальность: Миграция в современном мире является сложным и быстро развивающимся процессом, что влечет социально-экономические и политические последствия для всевозможных стран. Процесс миграции отражается на культурном балансе любой страны, а это приводит к различным межгосударственным конфликтам. Более того, на современном этапе миграция становится источником угрозы безопасности как для отдельных стран, так и для личности и общества. Поэтому становится актуальным исследование миграционных проблем и попытка анализа будущих миграционных процессов.

Цель: проанализировать японскую политику в отношении мигрантов, выявить их влияние на экономику, демографию и культуру Японии.

Задачи:

1. Раскрывается политика правительства в отношении мигрантов;
2. Показать культурный аспект вопроса, связанный с неприятием иностранцев японцами и их культуры.
3. Обосновать необходимость мигрантов как резерва рабочей силы

Миграция в современном мире является сложным и быстро развивающимся процессом, что влечет социально-экономические и политические последствия для всевозможных стран. Процесс миграции отражается на культурном балансе любой страны, а это приводит к различным межгосударственным конфликтам. Более того, на современном этапе миграция становится источником угрозы безопасности как для отдельных стран, так и для личности и общества. Поэтому становится актуальным исследование миграционных проблем и попытка анализа будущих миграционных процессов.

В настоящее время в Японии проживает большое количество иностранцев. К началу 2018 года их количество в стране достигло отметки в 2,5 миллиона человек. Прирост иностранцев в среднем составляет 180 000 человек в год. В регионе Токио один из десяти человек от 20 до 30 лет – иностранец.

Работники приезжают из разных стран – Китая, Южной Кореи, Вьетнама, Непала, Шри Ланки, Узбекистана, Таиланда, Мьянмы и Индонезии. Для граждан большинства государств нет ничего необычного в том, что встречаешь людей других национальностей в повседневной жизни. Здесь может возникнуть вопрос: “В чем же состоит проблема иммиграции в Японию?”. Дело в том, что Япония нуждается в новой рабочей силе, а именно в иммигрантах, но не желает их видеть в своей стране. /1/

Стратегию, применяемую к иммигрантам правительством, называют “политикой трёх дверей”. Она состоит из “боковой”, “парадной” и “задней” дверей. Для “боковой” двери японские власти привлекают студентов и практикантов для трудовой деятельности, данный вид иммиграции задумывался как элемент передачи новых технологий развивающимся странам. “Парадная” дверь применяется к потомкам японских эмигрантов, которым японское правительство оказывает помощь по въезду в страну и трудоустройству. “Заднюю” же дверь используют нелегальные мигранты, которые приезжают как турист, а потом остаются работать — с ними активно борются, штрафуют и депортируют. /2, с. 67/

Согласно информации из базы данных международной миграции ОЭСР, в 2015 и 2016 годах Япония занимала четвертое место по росту количества иностранных резидентов. Правительство стремится еще больше увеличить этот поток, создав новый визовый статус для работников, для чего учреждена комиссия при кабинете правительства. Премьер-министр Абэ Синдзо говорил о необходимости создать систему, позволяющую принять разных работников из других стран, которые смогут сразу приступить к работе.

Многие локальные администрации работают над интеграцией иностранных резидентов в японское общество. Например, город Акитаката в преф. Хиросима, где активно работают над привлечением иностранцев с 2010 года. Мэр города Хамада Кадзуёси комментирует: «Путь к выживанию таких муниципалитетов, как наш, страдающих от депопуляции, лежит через привлечение внимания людей по всему миру. Сейчас не время говорить “Я не могу жить с иностранцами”. Нам нужно учиться создавать успешное мультикультурное сообщество» /1/

Как пишет влиятельное издание The New York Times, эта мера является замечательным поворотом для Японии, которая удивила весь мир. Страна, которая когда-то принимала большие ограничения на иммиграцию, сейчас неохотно движется в другом направлении, и манит иностранцев в страну. /3/

Японское правительство ищет и другие способы привлечения иностранцев, например, учеба. Так, за последние 10 лет правительством был принят план о привлечении около 300 000 иностранных студентов, но план был перевыполнен. В чем же состоят причины? Изначально вопрос стоял только об имидже Японии, то есть «сделать Японию более открытой страной, способствовать культурному обмену, создав обстановку, которая привлечет иностранных туристов». Первое отступление от замысла произошло тогда, когда правительство разрешило студентам работать неполный рабочий день. По закону люди со студенческой визой могут работать до 28 часов в неделю, а во время каникул они могут работать до 40 часов в неделю, что весьма сильно отличается от мировых норм для подработки. Например, в США или Канаде люди со студенческой визой вообще не могут иметь работу. В действительности более 90% иностранных студентов заняты на какой-либо работе во время обучения в Японии.

Япония решила упростить въезд для рабочих мигрантов. В декабре 2018 г. Верхняя палата парламента приняла поправки к закону, касающиеся миграционной политики. Благодаря новой визовой системе в Японию, где очень мало иностранцев, в 2019 смогут приехать сотни тысяч мигрантов. Послабление касается в первую очередь тех областей, где особенно сильно ощущается нехватка рабочих рук: строительство, сельское хозяйство, уход за больными и престарелыми. /4/

Как можно судить по вышперечисленному, японское правительство предпринимает попытки привлечь в страну как можно большее количество иммигрантов, так как их трудовая деятельность напрямую связана с экономикой Японии.

В чем состоит “нежелательность” иммигрантов? Дело в культурном аспекте этого вопроса: а именно непринятии японцами иностранцев и их культуры.

Так как японцы обычно называют иностранцев гайдзин (человек извне), независимо от того, как долго те живут в Японии и насколько хорошо владеют японским языком, это создает некоторые проблемы. В этом и проявляется особенность мышления японцев, называемая ути и сото.

Японцы весьма серьезно отделяют «внутренних» от «внешних» в повседневной жизни. Хотя это деление во всём мире могут отнести к ксенофобии, оно имеет глубокие корни и широко распространено в Японии, в которой концепция ути/сото оказала огромное влияние на общество, особенно в части межличностных отношений. /5, с. 261/. Это самое деление является причиной для многих проблем внутри японского общества, что также сказывается на развитии международных отношений.

Чувство превосходства над чужим и незнакомым, порожденное концепцией ути и сото, все еще является частью коммуникации японцев с иностранцами. Японцы все еще относят к

сото, то есть чужим, людей, отличающимся от них самих по самым различным признакам. В нашем современном глобализованном мире такая позиция может привести к довольно большим конфликтам, и поэтому правительством Японии проводятся дни различных культур, то есть учат японцев толерантности и терпимости. Но так как проявление ксенофобии и расизма к иностранцам в Японии все еще существует, то японским руководством ведутся работы по изучению этой проблемы и методам ее решения.

Так, в 2017 г. Министерством юстиции Японии были опубликованы результаты обзора иностранных граждан Японии, который провел Центр организации по образованию и обучению в сфере прав человека. Своей целью Центр определил комплексное исследование дискриминации, которая выражается японцами по отношению к иностранцам, живущим в Японии. Вопросы опроса были составлены лучшими социологами, статистиками, антропологами и специалистами международного права. Анкеты для иностранцев включали в себя вопросы о трудоустройстве, о возможности и условиях получения жилья, а также об испытанных респондентом формах дискриминации. Результаты обзора показали, что из 65.6% опрошенных, искавших работу за последние 5 лет, 25% рассказали о том, что им было отказано по причине того, что они не японцы, а 19.6% – о том, что им была назначена более низкая зарплата, чем японцам за ту же самую работу, либо же они столкнулись с другими недостатками в условиях работы или при продвижении карьеры (17.1%). Меньший процент дискриминации был обнаружен в случаях с количеством отпускных или увольнении по причине того, что работник иностранец. Наиболее частыми были заявления о пристальных взглядах, предрассудках на работе или в учебных учреждениях, издевательствах по поводу способности говорить на японском языке или игнорировании при попытках заговорить с кем-то.

Большинство опрошиваемых отмечают, о частых проявлениях ксенофобии в основном в эфире СМИ или в интернете. 20% опрошенных сталкивались с демонстрациями ненависти в реальной жизни. Эксперты считают, что эти факты станут основой для первых законов против ксенофобских высказываний в Японии. /6/

Также в 2018 году американский исследовательский центр Пью провел опрос среди японцев для определения японского отношения к иммиграции и иммигрантам. По результатам этого опроса, 23% респондентов в Японии заявили, что в стране должно быть больше иммигрантов, 58% считают, что численность иммигрантов должна остаться такой же, 13% проголосовали за уменьшение их количества, а 5% не смогли ответить на вопрос. Для сравнения, в 2007 году 47% японцев проголосовало за ужесточение миграционных правил. К тому же по результатам опроса можно проследить положительную оценку японцев к мигрантам. Так, 75% отметили, что иммигранты принимают японские обычаи, 65% считают, что они не повышают риски терроризма, 59% отметили, что иммигранты делают страну сильнее, применяя свои таланты на работе/7/. По информации японского информационного агентства «Джиджи», наблюдатели отмечают, что такие подъемы в результатах отражают правительственную политику по привлечению большего числа иностранных квалифицированных рабочих при растущих потребностях в рабочей силе и сокращении населения. При этом число японцев, считающих трудовую миграцию большой проблемой, увеличилось с 12% в 2002 году до 30% в 2018 году. /8/

Авторами статьи было проведено анкетирование среди студентов и преподавателей японского отделения факультета востоковедения КазНУ имени аль-Фараби (рис. 2-5) насколько комфортно они чувствовали себя во время прохождения краткосрочных и долгосрочных стажировок в Японии. Результат анкетирования показал, что большинство из них не испытывали давления, как на иностранцев. Но на это есть несколько причин: это знание языка, азиатская внешность, что позволяет иногда быть воспринятым за японца/японку, а также осознание японцами, что они люди временные, будут присутствовать в Японии недолго и не будут претендовать на социальные блага.

Также было проведено второе анкетирование среди японских студентов Токийского университета иностранных языков и Университета Цукуба на предмет их отношения к

мигрантам и иностранцам. Результаты анкетирования показали, что молодое поколение относится к мигрантам, а в целом к иностранцам, положительно и видит в них реальную пользу для экономики Японии.

В целом же процесс интеграции иностранцев в японское общество является крайне сложным. По оценке американского исследователя Б. Бейли, “любой иностранец, живший в Японии достаточно долго, может подтвердить, что не важно, сколь бегло вы говорите по-японски, или сколь хорошо вы умеете держаться по-японски и изучили японскую культуру, но если вы антропологически не японец, вы не считаетесь японцем”. “Чем более усердно и компетентно иностранец хочет ассимилироваться с японским обществом, – продолжает Бейли – тем более жестко общество отвергает его; японское понимание гражданства практически идентично концепции расовой чистоты.” / 9, с.152/

За последние 50–60 лет демографическая ситуация в Японии претерпела достаточно серьезные метаморфозы. В первые послевоенные десятилетия здесь изменился тип воспроизводства населения, произошел демографический переход — от высокого уровня рождаемости и высокого уровня смертности к постепенному снижению рождаемости и резкому сокращению смертности. В настоящее время для страны характерен новый демографический переход — к низкому уровню рождаемости, высокому уровню продолжительности жизни, резкому изменению возрастной структуры населения, прежде всего уменьшению молодой когорты и росту группы пожилых людей, а в целом — тенденция к абсолютному сокращению численности населения. Не менее значимыми стали такие явления, как изменение модели семьи, повышение роли женщин, размывание связей между поколениями, изменение географического размещения населения, его высокая плотность. Согласно официальной японской статистике, с 1920 г., когда началась регулярная перепись населения, по 2004 г. его численность постоянно возрастала, увеличившись с 55,9 млн. до 127,8 млн. Но начиная с 1977 г. темпы прироста упали ниже 1%, составив в 1999 г. лишь 0,16, в 2000 г. — 0,18%. И это несмотря на значительное увеличение продолжительности жизни и резкое сокращение коэффициента детской смертности. В результате, если за 1960–1980 гг. численность населения выросла на 24%, то за последующие двадцать лет — лишь на 8,5% .

По прогнозам Министерства здравоохранения, труда и благосостояния, составленным в 2006 г., при сохранении нынешней тенденции к сокращению рождаемости к 2055 г. численность населения сократится до 90млн.чел., а к 2105г. — до 44,59 млн. А средний возраст японцев (по оценке сотрудников ООН) к 2025 г. достигнет 50 лет, при том что более 35% населения страны составят люди в возрасте свыше 60 лет . /10, с. 225, 227/

Еще в середине 1990-х годов в Японии доля лиц старше 65 лет в общей численности населения была меньше, чем в большинстве развитых стран, — 14,56%. Однако темпы старения были высокими: например, доля лиц старших возрастов поднялась здесь с 7 до 14% за 24 года. По прогнозам японского НИИ населения и социального обеспечения, сделанным накануне XXI в., в 2050 г. удельный вес 65-летних повысится в Японии до 39,6% против 27,7% — в Швеции, 23,2 — в Великобритании и 20,7% — в США В 1997 г. доля группы старших возрастов впервые оказалась выше доли группы детей, а на начало 2008 г. составила 21,8% против 13,5%, т.е. превысила ее уже на 8,3 пункта. /11, с.138/

До настоящего времени вопрос о рабочей силе в принципе не стоял. Даже в период высоких темпов роста, в условиях все увеличивающегося спроса на рабочую силу она в достаточном количестве пополнялась за счет притока сельского населения, большого количества рабочих часов. В определенной степени резерв рабочей силы представляют женщины, которые постепенно все больше вовлекаются в трудовую деятельность, а также лица старших возрастов, многие из которых хотят и по состоянию своего здоровья могут работать после достижения пенсионного возраста. Ну и, заменой рабочей силы, как и ранее, послужит внедрение достижений научно-технического прогресса. /10, с.229/

Таким образом, можно прийти к выводу, что без иммигрантов, конечно, Япония вряд ли сможет обойтись. В новой японской стратегии экономического роста именно они названы основой устойчивого развития в условиях тенденции сокращения населения. По данным

министерства здравоохранения, труда и благосостояния Японии численность, работающих в Японии, иностранцев достигло 1460000 человек в 2018 году. Так, иностранцы заняты в промышленности, в сфере услуг, в оптово-розничной торговле, в гостиничном бизнесе, в образовании, строительстве, в информации и коммуникации, а также в здравоохранении. /12/

Список использованной литературы:

1. Сэрисава Кэнсукэ. Япония открывает двери для иммигрантов, 2018. [Эл. ресурс] <https://www.nippon.com/ru/currents/d00427/?pnum=2>
2. Шевцова Е. В. Миграционная политика Японии: уроки для совершенствования федеральной и региональной миграционной политики России. // Вестник НГУЭУ. 2009. - No 2.
3. M. Rich. Bucking a Global Trend, Japan Seeks More Immigrants. Ambivalently // The New York Times, 7.12.2018. [Эл. ресурс] <https://www.nytimes.com/2018/12/07/world/asia/japan-parliament-foreign-workers.html>
4. Japan eases immigration rules for workers BBC News, 8.12.2018 // <https://www.bbc.com/news/world-asia-46492216>
5. Дэвис Р. Дж. Икэно О., Япония. Как ее понять: очерки современной японской культуры. – М.: АСТ: Астрель, 2008.
6. Опрос иностранных резидентов Японии о дискриминации, проведенный Министерством юстиции Японии (外国人住民調査 gaikokujin jūmin chōsa), 2017. [Эл. ресурс] <http://www.moj.go.jp/content/001226182.pdf>
7. Pew Research Center, 2018. [Эл. ресурс] <https://www.pewresearch.org/global/2018/11/12/perceptions-of-immigrants-immigration-and-emigration/>
8. The Jiji Press Ltd, 2019. [Эл. ресурс] <https://www.nippon.com/ja/news/yjj2019121900620/>
9. Япония: некоторые аспекты внешней политики на пороге XXI века Ответ редактор Павлятенко В.Н. М., Макс-Пресс, 2003 г.
10. Маркарян С. Б. Проблема иммиграции в контексте демографической ситуации в Японии // Япония, открытая миру. Рук. проекта Э. В. Молодякова. – М.: АИРО–XXI, 2007
11. Маркарян С. Б. Иммигранты в японском обществе: необходимы, но не желательны // Япония: экономика и общество в океане проблем под ред. Д.В. Стрельцова. - М. : Восточная литература, 2012
12. The Ministry of Health, Labour and Welfare [Эл. ресурс] <https://www.statista.com/chart/16838/number-of-foreign-workers-in-japan/>

ҚАЗАҚСТАН-ҚЫТАЙ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ АРНАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ АУМАҚТАРДЫҢ РӨЛІ

*Арзықұлов А.А.,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ магистранты
«БМ050500-Аймақтану» мамандағы
Алматы, Қазақстан
e-mail: amanzhan.arzykulov@gmail.com*

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.д., профессор Мұқаметханұлы Нәбижан

Мақалада Қазақстан мен Қытай Халық Республикасы арасындағы сауда-экономикалық байланыстардың бір бөлшегі болып табылатын шекара маңы экономикалық қатынастары қарастырылады. Екі ел арасындағы көптеген келісімдерден, әртүрлі қиындықтардан кейін өз жұмысын бастаған «Қорғас» арнайы экономикалық ауданының жүріп өткен жолы мен бүгінгі жағдайы сөз болады. Қазіргі жаһандану мен интеграция заманында қолға алынып отырған «Бір белдеу-бір жол» бастамасы аясында бұл аумақтың салмағы мен маңызы арта беретіні даусыз.

Түйінсөздер: арнайы экономикалық аумақ, «Хоргос-Шығыс қақпа», өнеркәсіптік логистика, құрғақ порт, жүк тасымалы.

Қазіргі заманғы әлемдегі орын алып отырған экономикалық қатынастар, интеграциялық үдерістердің қарқынды дамуы мемлекеттер арасында, аймақтар арасында бір-бірімен барынша тығыз әрі тиімді ықпалдасуын арттырып отыр. Бұл қатынастар бұрыннан қалыптасқан және жаңадан пайда болған сауда-экономикалық дәліздер мен логистикалық жүйелер арқылы жүзеге асуда. Осындай қатынастардың жарқын мысалы болып табылатын Жібек жолы көптеген ғасырлар бойы бұл миссияны сәтті атқарып келді, ал бүгінде оның

жаңғыртылуы экономика дамуының тиімді форматтарының бірі. Жібек жолының бойындағы маңызды әрі шешуші территорияларды құрайтын Қытай мен Қазақстанның бұл жаңғыртудағы бастамашы болуы заңды шарттылық.

Өткен ғасырдың 90-жылдары басталған екі ел арасындағы экономикалық қатынастар барған сайын қарқынды дамып, сауда байланыстары кеңейді әрі ұлғайды, бұл өз кезегінде тиісті транспорттық-логистикалық инфрақұрылымды құру және дамыту мәселесін өзекті ете түсті. Бұл үшін жүк тасымалын ұйымдастырудың нақты және біріздендірілген жүйесін қалыптастыру қажет, яғни көлік дәліздері мен Шекара маңындағы транспорттық-экономикалық зоналар (ШТЭЗ) құру мен дамыту мәселесі күн тәртібіне қойылды. Тарихи қалыптасқан екі ел арасындағы шекара ұзындығы (1782 шақырымнан астам) бұл мақсат үшін көптеген мүмкіншіліктер туғызады. Осы шекара бойындағы бірнеше шекара өткелдерін осындай мақсаттарға тиімді пайдалану екі тарапқа да мүдделі, өте өзекті бола түсті. Алып материктің ортасында орналасқан, теңізге шығатын жолы жоқ Қазақстан үшін құрлықтағы сауда-экономикалық транспорт жолдарының маңызы ерекше, сонымен қатар еліміз құрлықтағы өзінің географиялық орналасу тиімділігін де ұтымды пайдалана біліп, жаһанды қамтыған интеграция үдерісінендегі өзінің орынын айқындауы тиіс.

Екі ел шекарасындағы бекеттерді пайдалана отырып, сауда-экономикалық қатынастарды дамытуға арналған «Арнайы экономикалық аумақ (АЭА)» құру бастамасы 1990 жылдардың басында қарастырылып, шекара маңындағы 130 гектар аумақта Жаркент АЭА-сын (Талдықорған облысы) құру үшін Сянгандық компаниямен бірлескен жоба жасалды [1, 86-б]. Аталған жоба жұмысы 1992 жылы қолға алынғанымен, көп ұзамай тоқтатылды. Басты себептердің бірі – қытайлық арзан жұмыс күшінің, «қытайлық миграцияның» қауіпі болды. 1997 жылға қарай жоба мүлдем тоқтатылды.

ҚХР мен Қазақстан арасындағы байланыстардың қарқынды және тығыз дамуы, әріптестердің серіктестіктің жаңа сатысына көтерілуі, Шекара маңында АЭА құру идеясын қайта тірілтіп, ҚР Президенті Н.Пазарбаевтың 2004 жылдың мамырындағы Қытай Халық Республикасына сапары кезінде қайтадан сөз болды. Қазақстан президенті «Қорғас» шекаралық бекеті маңынан АЭА құру туралы ұсыныс жасады. Бұл ұсынысты Қытай басшылығы дұрыс қабылдап, жоба жауапкершілігін Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданының (ШҰАА) басшылығына тікелей тапсырды. Осы сапар барысында «Екі ел арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы» келісімге қол қойылып, алғашқы қадамдар жасалды. 2005 жылдың басынан бастап, ҚР мен ҚХР арасында шекаралық аймақ тұрғындарына жеңілдік жасалды, енді тұрғындар бір күндік визасыз Қытай территориясына (Құлжа қаласы) тауар алуы үшін кіріп-шыға алатын болды.

Келісілген мәмілелерге орай Н.Назарбаевтың ШҰАА-ға жұмыс сапары 2004 жылдың 24-25 қыркүйегінде өтті. Н.Назарбаев автономиялық аудан басшыларымен және ШҰАА-ның партия комитетінің хатшысы Ван Лэцюанмен кездесіп, аталған мәселе бойынша келіссөздер жүргізді. Нәтижелі әрі сәтті кездесудің арқасында «Қорғас» шекара маңы ынтымақтастығының халықаралық орталығын (ШЫХО) құру туралы келісімге қол қойылды. Бұл туралы Н.Назарбаев: «...жобаны тиімді жүзеге асыру екі мемлекеттің ірі импорттық-экспорттық компанияларына шекарамаңы саудасының артықшылықтарын пайдалануға мүмкіндік береді», -деп мәлімдеді [2, 169-б].

Өзара қол жеткізілген келісімдердің арқасында Қазақстан тарапындағы «Қорғас» және Қытай тарапындағы «Хоргос» шекаралық бекеттерінің түйілісінде сауда-экономикалық мақсаттар үшін «Хоргос» ШЫХО-сын құру көзделді. Бұл қадамдар кейіннен, 2005 жылы ҚХР төрағасы Ху Цзиньтаодың Қазақстанға сапары кезінде жалғасын тауып, келесі келісімдерге қол қойылды. Оларда ШЫХО құрылысын қаржыландыру, құқықтық статусы, қызмет тәртібі, рәсімдеу және салық мәселелері қарастырылды. Сондай-ақ территориялық аумағы да бекітілді. Жалпы көлемі 5,28 квадрат километрді құрайтын аумақтың 1,2 кв.км Қазақстан, ал 3,43 кв.км Қытай территориясынан бөлу келісілді.

Ортақ келісімнің 15-бабы аталған территорияға екі ел азаматтарына, сондай-ақ осы елдерде заңды жағдайда қызмет жасап жүрген өзге де елдердің азаматтарына отыз тәулікке дейін, ешбір виза рәсімдеусіз кіріп-шыға алуына мүмкіндік берді [3, 276-б].

Қазақстан тарапы өз міндеткерлігіне алған шарттар негізінде 2005 жылдың тамыз айында «Қорғас» ШЫХО АҚ құру туралы шешім шығарды және шекара маңындағы территориядан келісілген 1,2 кв.км территория бөлді. Сондай-ақ белгіленген жұмыстарды жүргізу үшін ұлттық қордан 200 миллион тенге қаржы қарастырылды.

Құрылған акционерлік қоғам келесі қызметтерді басты нысан ретінде қабылдады:

- Қазақстандық «Қорғас» ШЫХО бөлігі құрылысын бастау және дамыту, қажетті инфрақұрылымдық қызметті жолға қою;

- «Қорғас» ШЫХО-ның қазақстандық бөлігіндегі жауапты мемлекеттік органдармен, шаруашылық нысандармен өзара селбесу;

- «Қорғас» ШЫХО дамуы үшін күн тәртібіндегі, сондай-ақ болашақ даму бағдарламаларын қабылдау, оның жүзеге асуына қол жеткізу;

- «Қорғас» ШЫХО-ның қазақстандық бөлігіндегі мақсаттарды жүзеге асыру үшін қажетті инвесторлық капитал тарту;

- Аталған территориядағы өкілетті органдармен өзара бірлесіп шаруашылық қызметтерді іске асыру [4].

Одан кейінгі қабылданған шаралар ретінде, Қазақстан Республикасы үкіметінің 2006 жылғы 7 қарашадағы «Қорғас» Шекара маңы ынтымақтастығының халықаралық орталығының 2007-2011 жылдарға арналған даму бағдарламасы» туралы қаулысын айтуға болады. Бағдарламада көрсетілгендей, 2007-2011 жылдары аралығында Алматы облысының Панфилов ауданында Қытаймен ортақ шекарада – «Қорғас-Шығыс қақпа» Шекара маңы сауда-экономикалық аумағы құрылуы тиіс.

Жүк тасымалы мен транспорттық логистиканы дамытуға бағытталған Шекара маңындағы халықаралық орталықты құру идеясы күткен үміттерді ақтады. Мұны Қазақстан мен Қытай арасындағы экспорттық-импорттық операцияларды іске асырудағы «Қорғас» бекетінің 2005 жылғы қызметін нәтижелі барысында көз жеткізілді. «Қорғас» ШЫХО-сын құру бірқатар мақсаттарды жүзеге асыруға бастамашы болды, атап айтқанда:

- «Қорғас – Шығыс қақпа» шекара маңы сауда-экономикалық аумағы арқылы экспорттық-импорттық операциялар көлемін және транзиттік контейнерлік тасымалдар мөлшерін ұлғайту; -«Қорғас» ШЫХО-сын халықаралық трансевропалық және трансазиялық бағыттардағы дәліздер жүйесіне қосу;

- Қытай – Қазақстан –Орталық Азия елдері – Ресей – ТМД – Еуропа бағытында транзиттік және экспорттық тасымалдарды жүзеге асыру барысында тасымалдаушының шығынын азайту;

-жана инфрақұрылым ретінде «Қорғас – Сарыөзек» теміржол желісін салу.

Қазақстан тарапы «Қорғас» ШЫХО-сы инфрақұрылымына 1 млрд 627 млн теңге қаржы бөле отырып, оның жұмысын 2009 жылдың қаңтарында аяқтауды жоспарланды. Сондай-ақ бұл жердегі жалпы инфрақұрылым жұмысына 1-1,2 миллиард доллар инвестиция тарту көзделді, оның ішінде біздің елдің үлесіне 35 млн доллар тиді.

2008 жылы тамызда «Қорғас» ШЫХО АҚ мен «Amanat Invest Group компаниялар тобы өзара меморандумға қол қойып, бірқатар өзара бірлескен жобаларды айқындады. Оның ішінде: теміржол, автотранспорт және өндірістік инфрақұрылымдарды бірлесіп құру және дамыту; ШЫХО арқылы өтетін экспорттық-импорттық, сондай-ақ транзиттік жүк тасымалына терминалдық, транспорттық және логистикалық қызмет көрсетуді бірлесіп ұйымдастыру.

Келісілген жоба бойынша жұмыстар басталып, үш жыл ішінде 100 млн долларға жуық қаржы игерілді, бұл шамамен 150 млрд теңге. Бұл қаржыға инфрақұрылымдық нысандар, жол, инженерлік құрылымдар салынды. Бұл жерде осы кезде орын әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыстың жоба жұмысына кедергілер туғызып, жоспар бойынша жұмыстарды баяулатқанын атап өту қажет.

Қалай болғанда да жүргізілген жұмыстар бойынша, «Қорғас ШЫХО АҚ президенті Н.Сейдалининнің есебіне көз жүгіртіп көрелік. 2010 жылдың 1 тамызына дейін атқарылған жұмыстар:

-ШЫХО инженерлік инфрақұрылымы 80-85 пайыз көлемінде дайын;

- сумен қамтамасыз ететін резервуарлар жасалған;
- бірқатар ғимараттар жұмысы аяқталған, оның ішінде өрт сөндіру депосы, ішкі істер басқармасы және халықаралық телөфон бекеті бар;
- жылыты қазандығының жұмысын «Базис-А» компаниясы жүргізуде;
- жоғарғы кернеулі ток желісін тарту жүргізілуде (АСПМК-519 мекемесі);
- транспорттық жол құрылысы атқарылуда («Дәу-автобаза» және «Ремдорстрой» ЖШС-і);

-көпфункционалды бақылау-өткізу пикті ғимараты («Алматықалақұрлыс» мекемесі). Дегенмен дағдарысқа байланысты құрылыс нысандарын іске қосу уақытын 2016 жылға дейінгі мерзімге ұзартуға тура келген [5].

Ал ШЫХО-ның Қытай тарапына келер болсақ, мұндағы жұмыстар алғашқы келісімнен соң-ақ басталып кеткен.. 1992 жылы «Хоргос» АЭА-сы құрылып, олар 4,48 кв.км болатын территорияны игере бастаған. Сондай-ақ бұл территорияны болашақта 12 кв.км ұлғайту жоспарланған. 2007 жылдың соңындағы мәлімет бойынша, аталған территорияда банк, пошта мен телеграф, кеден және қауіпсіздік органының ғимараты, жалпы ауданы 298 мың кв.м қоймалар, ауданы 122 мың кв.м болатын сауда-саттық базары салынған. Сондай-ақ АЭА аумағында әртүрлі бағыттағы 2500 кәсіпорынның жұмысы жолға қойылған.

«Қорғас» ШЫХО-ның қытайлық бөлігінде 2004 жылдың қыркүйегінде, Шекара маңы өзара сауда орталығының құрылысы басталып, ол жалпы ауданы 1 миллион кв.м құрады. Бастапқыда мұнда қытайлық 10 кәсіпорын жұмыс істесе, кейіннен олардың санын 20-ге арттыру көзделген.

«Қорғас» ШЫХО-ның қытайлық бөлігіндегі Халықаралық сауда орталығының құрылысы бірден қарқынды басталып, оның бірінші кезеңіне 40 миллион юань (5 миллион доллар) қаржы құйылды. Жалпы көлемі 25 мың кв.м құрайтын аумаққа 300 сауда орынын салу көзделген. Сауда орындарымен қатар, мұнда туристерді қызықтыруға арналған, сондай-ақ келген адамдардың көңілін аулауға арналған ойын-сауық кешені де орналасқан [6].

ҚХР ШҰАР басшылығы өзара келісілген жоспар бойынша «Қорғас» ШЫХО-ның қытайлық бөлігінің құрылысының алғашқы кезеңін 2010 жылы аяқтап, ал 2013 жылы оны толықтай іске қосуды көздеген. Тіпті олар 2010 жылдың соңына қарай ШЫХО жұмысын шектеулі режимде іске қосу ұсынысын жасады. Бірақ қазақстан жағы шекаралық және кедендік қызметтердің жұмыс істеуіне толықтай жағдай жасай алмағандықтан, кейінге шегерілді.

Бірқатар кедергілерге ұшырай отырып және қаржы-экономикалық қиындықтарға қарамастан, «Қорғас» ШЫХО-сы қысқартылған режимде тек 2012 жылдың 18 сәуірінен бастап алғашқы келушілерді қабылдай бастады. Өзара келісулер мен есептеулерден соң, кешеннің толықтай жұмыс істеуі 2018 жылға белгіленіп, жалғасты жұмыстар жүргізілді. Бүгінгі күні аталған ЭЭА екі ел шекарасындағы ең ірі сауда-экономикалық орталық болып табылады және тиісті бағасын да алып үлегрді. «Бір белдеу-бір жол» бастамасының аясында қатынастардың одан ары ұлғаюына орай бұл аумақтың да мәні мен маңызының арта беретіні даусыз.

«Қорғас» ШЫХО баспасөз қызметінің деректеріне сүйенсек, кедендік статистикаға сәйкес 2018 жылы Қорғас құрғақ порты арқылы жалпы жүк тасымалының көлемі 2 миллион тоннадан асқан, бұл 2017 салыстырғанда 133% пайызға артып, сауда көлемі 13,682 миллиард долларға жеткен. Барлығы 2018 жылы порт арқылы 18 маршрут бойынша транзиттік теміржол тасымалының 2055 контейнерлік пойызы өткен. Қытай өндірісі тауарларының басым бөлігі Орталық Азия және Еуропа елдеріне жеткізілген. Қытайлық экспорттың негізін электромеханикалық бұйымдар, киім, тұрмыстық техника, автобөлшектер, жиһаз және басқалары құраса, импорт ретінде автокөліктер мен олардың бөлшектері, мақта, кең қолданыстағы тауарлар өткізілген [7].

Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Стратегия «Қазақстан-2050: танылған мемлекеттің жаңа саяси бағдары» атты Жолдауында Қазақстан арқылы өтетін транзиттік тасымалдарды 2020 жылға екі есеге, ал 2050 жылға-10 есеге арттыру міндетті

қойылған. Қазақстанның халықаралық дәліздердің түйісінде орналаса отырып, Еуропа мен Азияны жалғайтын негізгі логистикалық буын болуға барлық алғышарттары бар [8].

Қазіргі күні әлемнің көптеген елдерінің үкіметтері экономикалық дамуды жеделдетін басты фактор болып табылатын логистиканың дамуына қатты көңіл бөліп отыр. Заманауи жағдайларда елдің өнеркәсіптік дамуында логистикаға шешуші рөл беріледі, өйткені Қазақстандағы барлық жүк тасымалы және Қазақстаннан жеткізілетін тауарлар дұрыс логистикалық кестелерге тәуелді.

Қытай басшылығы Қазақстанды Орталық Азиядағы басты және перспективасы бар сауда-экономикалық серіктес ретінде қарастырады. Оның үстіне Қазақстан аймақта ірі экономикаға ие және Қытайдың Орталық Азия елдерімен сауда айналымының 70%-дан астамын жүргізіп отыр. Қазақстан-Қытай ынтымақтастығы үшін 2015 жылы 1 қаңтардан Еуразиялық экономикалық одақтың жұмысының басталуымен және 2015 жылы 8 мамырда Мәскеуде Ресей мен Қытай басшыларының Еуразиялық экономикалық одақ пен трансевразиялық сауда-инфрақұрылымдық «Жібек жолының экономикалық белдеуі» жобасын ұштастыру туралы біріккен мәлімдемесінен кейін жаңа перспективалар ашыла түсті. Ежелгі Жібек жолының бойында орналасқан елдердің өзара пайдалы сауда-экономикалық және инвестициялық ынтымақтастығының ұлғаюы Орталық Еуразияның стратегиялық тұрақтылық, саяси қауіпсіздік және экономикалық прогресс аймағына айналуына алып келеді. Демек, Қазақстан мен Қытай арасындағы шекара маңы аймағындағы сауда-экономикалық байланыстары жаңа қырынан, жаңа қарқынмен дами береді. Әр мемлекеттің бұл жерде өз мүдделері болғанымен де, айналып келгенде ешқайсының да ұтылмасы даусыз.

Әдебиеттер:

1. Кәрібжанов Ж., Мұқаметханұлы Н. Қытайдың сыртқы саясаты және Қазақстанмен қатынасы (2000-2010 жылда). А., «Қазақ Университеті», 2013. 246 б.
2. «Жаңа Жібек жолы экономикалық белдеуі»: Жібек жолы бойындағы мемлекеттердің ынтымақтастығы және тұрақты дамуы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. 18-21 мамыр 2016 ж. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. 217 б.
3. Раимбеков Ж.С. Предпосылки формирования региональных логистических центров Казахстана // Железнодорожный транспорт Казахстана: история и перспективы экономического роста: Материалы междунар. науч.-практ. конф. - Алматы, 2004. 281 б.
4. Подписано соглашение о создании Центра международного пограничного сотрудничества «Хоргос» // Информационное агентство «Казинформ». - 2004, 25 сентября // <http://www.inform.kz>
5. Постановление Правительством РК и Правительством КНР от 25 августа 2005 г. №878. // <http://base.zakon.kz/doc/lawyer>
6. С августа 2010 г. МЦПС «Хоргос» начнет работать в усеченном режиме // Информационное агентство «Казинформ». - 2009, 11 декабря // <http://www.inform.kz>
7. Амребаев А. Экономический пояс Великого Шелкового пути: от идеи к реальности // Казахстан в глобальных процессах. – 2014. - № 3. 30-39 -б.
8. http://www.khorgosgateway.kz/catalog/smi_o_nas

ӘЛ-ФАРАБИ МЕН КОНФУЦИЙ ІЛІМІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ҚҰРЫЛЫМ МЕН ГУМАНИЗМ ИДЕЯСЫ

*Айтқалиева Ә. С.
ҚазҰУ, Шығыстану факультеті
1-курс магистранты,
«Шығыстану» мамандығы
asel_aitkaliyeva5@mail.ru*

Жетекшісі: Профессор Н. Мұқаметханұлы

Аңдатпа: Бұл мақалада біз Конфуцийдің «Лун уй» еңбегі мен екінші ұстаз әл-Фарабидің «Ізгі ниетті қала тұрғындары» трактаты негізіндегі моральдық нормалар мен гуманизм мәні, мақсаты мен қоғамның құрылымдық типі туралы ойлардың өзара байланысы, сонымен қатар компоротивтік талдау негізінде айырмашылықтары туралы айтатын боламыз. Бұл екі философтың ілімдеріндегі ұқсастық пен айырмашылықты гуманизм идеясының негізінде қарастырамыз.

Кілт сөздер: адам табиғаты, гуманизм мәні, гуманизм, этикалықәлеумет, ізгілік, жетілген адам.

Ежелгі Қытай философы Конфуций және ортағасырлық араб философы Әбу Насыр ал-Фараби әлемдік тарихи деңгейдегі ұлы ойшылдар. Екі философ те кемелденген адам мен кемелденген қоғамға жетуді армандады және адамзатқа өз идеяларын қалдырды. Конфуцийдің ойлары мен идеялары «Лун Уй» шығармасында шоғырланса, әл-Фарабидің еңбектерінде адам мен қоғамның мәселелеріне арналған «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» трактаты бар.

Әрбір ұлы философ адам мен әлемнің қарым-қатынасын, адам мен қоғамның мәселелерін қарастырғанда жалпыға ортақ өлшемдерге сүйенеді. Дәл осы адамзатқа бағдар мәдениеттер мен дәуірлер өткен барлық нағыз ойшылдарды біріктіреді. Сонымен, ежелгі қытай философы Конфуций мен ортағасырлық философ әл-Фарабидің адам және қоғам туралы ойларын салыстыру арқылы қарастырып, ортақ ойды көре алатынымызды байқауға болады.

Компаративистік (салыстырмалы) талдау көбінесе байқалмайтын және қарастырылатын ілімдерді жеке таалдаумен анықталмайтын белгілерді анықтауға мүмкіндік беретіні белгілі.

Өзінің тәлім берудегі орталық орындардың бірін иеленген Конфуций әлемнің көптеген елдері сияқты «Жаксы күйеу» концепциясын ұсынуды талдады.

Оның талдау жасап жеткізген ойында демократиялық мемлекет болу үшін дел осы сынды қасиеттерді иемденген белгілі бір жағдайда мемлекеттік тарапқа үлгі береді. Осы негіздегі диалог іспеттес нұсқадағы еңбекте философ өз тарапындағы аймақтық мекендермен, тағы да араб мемлекеттерінің басты ұқсау және ажырау сынды негізгі ойларын қарастырып, ол екі бағыттың басты қоғамдық дамуындағы гуманизм принциптерін қолдана алды. Және даму мен қайта жаңғыру не құру негізінде өзара түсіністікке ұмтылыс болды. Бөгде мәдениеттің тәжірибесін ескере отырып, өз дәстүріңізді зерделеу принципін көздеуге болады. Ол туралы Конфуций өз еңбектерінің барлық дерлік бөлігінде сөз қылған. Технологиялық өркениет қалыптаса келгелі ғылым артта қалып бара жатса, ғылыми-техникалық прогресс себебінен адам және оның мәні одан да артта қалғанын атап өткен жөн. Алайда Шығыс әрқашан бірінші кезекте адамның руханилығын білуге ұмтылды. Ғасырлар қойнауында жатқан адам бойындағы ең басты моральдық принциптер, соның ішіндегі еңбекке деген сүйіспеншілік, жасы үлкенге деген құрмет, ілтипат, қоғамдағы жауапкершілік сынды гуманизмнің мәніне айналған қасиеттер Конфуций ұстаздың идеологиялық көздеген негізгі ойы болғаны анық.

Конфуций ұстаздың «Лун Уй» еңбегінен бөлек, басқа да көптеген еңбектеріндегі басты негізде тақырып ол әрине әлеумет мәселесі, ол көбіне қоғамның әлеуметтік көзқарасы тұрғысынан басты негіздегі гуманистік идеяны, адамның қандай болуы керек деген ойын көрсетті. Сол себепті кейбір тұстан қараса, оның еңбектерін саралай, философиясын этика мен әлеуметті қозғаушы деуге болады. Ал Әбу Насыр Әл Фарабидің философиялық ой

толғауларында социум тақырыбы бар-жоғы бір ғана бөлімше болып тұрғаны зердесіз, сөзсіз. Осы туралы көптеген ғалым, зерттеушілер өз пікірлерін қалыптастырыпты, мәселен, «Әл-Фараби тек өз философиясының бір ғана тарауында ғана адам онтроплогиясының ментальдылығына мән бермейді, ол сонымен қатар бүкіл еңбектерінде социумның бар нәтижесін қалыптастырады» деп өз еңбегінде Г.М. Шаймұхаметова жазып қалдырған. [1, 100 б.]. Өзінің ілімінде әл-Фараби қалалардың екі түрін және олардың тұрғындарын ажыратады: қайырымды және надан. Жақсы қала тұрғанды бейбітшілікті аңсаумен қатар, жақсылыққа ұмтылған болса, екінші әртүрлілікке келетін болсақ, «... надан қала - оның тұрғындары ешқашан бақытты білмеген және олар ешқашан қайырымдылыққа ұмтылуға тырысқан емес» Азғын қала тұрғындарының көзқарастары мейірімді, бірақ іс-әрекеттер – наданға келеді. Надан қалалардың тұрғындары күндердің бір күні ыдырайды және оларды күтеді тек өлім. Жақсы қала тұрғындарын да сол, алайда өлгеннен кейін олар бірігеді, және бір-бірімен жеке жандарды қалыптастырады, осылайша олардың жетілуі мен жаңа жанның әр қосымшасымен ләззат шексіз арта түседі. [2, 188 б.].

Конфуций мен әл-Фараби утопиялық ойлары қоғамдық келісім жеке қолдауларға негізделгенін мойындады. Сонымен қатар, парасатты, жомарт ереже, басқаша айтқанда, биліктің құзыреттілігі мен тұтастығы ерекше мәнге ие деп түсіндірді. Конфуций мұндай тұтастықты нығайтуға болады деп сенді, ол ежелгі мемлекеттік рәсімдерді құрметтеу арқылы мемлекеттік тәртіпке негізделу арқылы қоғам құру. Бұл рәсімдер оларға қатысушылардың барлығының төзімділігі мен шынайылығын нығайтады деп сенгені анық. [3, 15 б.].

Конфуцийдің қасиеттерін анықтауда әл-Фарабиге ұқсастық «алтын орта» қағидасына қол жеткізудің бір әдісі ретінде қолданады, ол бір адамгершілік және соған сәйкес жетілу идеясын көздейтіні анық. Конфуцийдің айтуы бойынша әдет-ғұрыпты ұстанған жан кемел адамның болуының басты ерекшелігі болып келеді. «Лун уй» трактатында: «Бәрінде, барлық жағдайда ортада бол» делінген. [1, 110 б.]. Конфуций ілімдері толығымен чунь юнь «алтын орта» қағидасына негізделген: «Еш жерге сүйенбей, ортада тұрыңыз» деген ой бұл Конфуцийдің жоғары моральдық қағидасы. Орта жол мен туа біткен адамгершілікті үйлестіретін асыл тұлға, яғни джунь зы жүруі керек, ол өзімен бірге мәдениеті ұштастыруы керек деген. Бұл ли ритуалыдық мәдениетті сипатта болсын, үкімет басқару принципінде болсын, Конфуций тек орта жолды, яғни алтын ортаны уағыздайды. [4, 88 б.].

Конфуцийден бастау алған дәстүрге сүйене отырып, әл-Фараби орта немесе өлшем қағидасын алға тартады. «Орта» ұғымы - әл-Фарабидің этикасында негізгі категориялардың бірі болғаны сөзсіз. Әл-Фарабидің «шаралар» категориясының ашылуына байланысты ол жаман мінезді жоюға болатын жан ауруы екендігіне сенімді бола отырып, жақсы мінезге ие болу жолдары туралы ойланады. Батылдық - ұқыпсыздық пен қорқақтықтың ортасы; жомарттық - ысырапшылдық пен ысыраптың арасындағы қасиет; ләззаттың артық болуы ашкөздікке, ал жетіспеушілікке немқұрайлылық әкеледі; Модернизацияның стратегиялық мақсаты ретіндегі білім беру реформаларының идеологиялық негізі - бұл Конфуцийдің этикалық және философиялық ілімдері, бұл мемлекеттің ойынша ұлтты біріктіретін идеология.

Дәстүрлі білім берудің негізгі идеологиясы Конфуцийге, оның педагогикалық тәжірибесіне негізделген. Конфуций педагогикасының негізінде жеке тұлғаны адамгершілікке тәрбиелеу идеясы жатыр. «Конфуций ең бай Қытайға қайтуда» шығарылымында қоғамдық сананың эгоизм мен тұтынушылық сезімдерін тудыра отыра, тұтынушылық идеялар қоғамда құндылықтардың қайшылығын туғызады делінген. Дәл осы жағдай конфуцийлік құндылықтардың қажеттілігін негіздеп көрсетеді. Конфуцийшілдік бір «тәртіпті сақтауға және олардың билігіне заңдылық беруге» қабілетті психикалық идеология болып табылады. Дәл конфуций ілімінде «бұл философияның билікті құрметтеуге баса назар аударуы» көрсетілген. [5, 181 б.]. Бұл ойдың түпкі негізінекінші ұстаз «Мемлекет басқарушылар қалдырған афоризмдер» атты трактатында айқын көрсетіп жазған: «Жақсы әрекеттің бастауы, ол әрине ізгілік, ал жаман әрекет ешқашанда жақсы жолға бастамайды...»

Конфуцийдің педагогикалық мұрасымен «білім беру сапа сипаттамалары» атты қытай оқытушылары жасаған жобаның байланысы бар. Бағдарлама келесі адамгершілік қасиеттерді

тәрбиелеуге негізделген: сендіру күші ретінде зорлықсыз әдістер қолдау; моральдық қағидалар мен нормаларды ұстану; елеулі мәселелерде батылдық пен жауапкершілік таныту; билікке бағыну - ата-аналарға, ақсақалдарға, жоғары лауазымдағыларға бағыну; өткенді құрметтеу және тарихты қастерлеу; мұғалімге, оқу мен білімге деген құрмет; жоғары кең техникалық білімге қатысты мораль; лайықты дүниелерді құрметтеу, жақсыға еліктеу; сақтық, ұқыптылық және қанағатшылдық; барлық адамдарды бөлмей бірдей құрметтеу; ерекшелікке және тұтастыққа қатысты мораль және мәдениет; материалдық жағдайға қарамастан өзін-өзі бағалау, сыйлау. «Бақытқа жету» еңбегінде Әл-Фараби: «...Барлығы қандай да бір ізгілікке жету жолында тек өз тұлғасына ғана емес, басқа адамдарға, социум, әлеуметке мұқтаж...» [6, 14 б].

Конфуций өз сөзінде былай деп ой толғайды: «Әр адамның мінезі не табиғаты оларды бір біріне жақындатуды көздесе, қандай да бір бөгде әрекеті алшақтатуды сөз етеді». [3, 148 б.].

Әл-Фараби: «Адамның кемелдігі неде? Бақытта. Қалай бақытқа қол жеткізе алады? Білім мен мінез-құлық арқылы. Бұл қандай білім? Бұл барлық нәрсенің мәні мен барлығын білу. Бақытқа бастаушы бұл қандай мінез құлық? Бұл қайырымдылыққасиеті. Бұл білімді қалай түсініледі? Ол зерттеу, тәрбиелеу өнері, өмір туралы шынайы білім беретін теориялық өнер – философия. «Іс-әрекеттерді түзету және жандарды бақытқа бағыттау» практикалық өнері - бұл саясат. Олар философ, саясаткер ретіндегі құдды бір адам сияқты бірлікте болуы керек. Философия мен саясат біртұтастықта ізденетін білімді де, қалаған әрекетті де береді». Ал Конфуций ұстаздың пікірінше, адамның өмірдегі басты мақсаты ізгілік іздеуден бұрын, қоғамға пайда келтіре отырып, өз табиғатының мәнін іздеп таба алу...Сапалы білім беру бағдарламасында Конфуций педагогикасының негізінде жатқан адамгершілік тәрбиесінің негізгі конфуцийлік идеялары қаралады. Бұл еш нәрсе жасамау (зорлық-зомбылықсыз актілер), баланың құрметі, дәстүрді құрметтеу, білімді сыйлау, ұстазды сыйлау, адалдық, махаббат, өзін-өзі бағалау (өзін-өзі сыйлау), сақтық сынды этикалық принциптер мен нормалар.

Конфуцийдің көзқарасы бойынша, адамдағы ең бастысы - бұл білімді, өзін-өзі тәрбиелеуді сүю арқылы қалыптасатын өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс. Дәл осы мотивациялар адамдарға деген сүйіспеншілік және құмарлықты шектеу арқылы өзін-өзі тәрбиелеу сияқты адамгершілік қасиеттердің көріністер табуына мүмкіндік береді. Қытай тұтыну, материалдық құмарлықтарға қызығу жағдайында қалған бұл дәуірде осы қасиеттер мен мінез-құлық мотивтерін тәрбиелеу қоғамда сұраныстағы ең маңызға ие мәселе болып тұр.

Алайда, адамның рухани-адамгершілік қалыптасуы мәселесінің қазіргі жағдайын толығырақ түсіну үшін өткенді және оның негізгі постулаттарын білу қажет. Бұл тұрғыда Конфуцийдің барлық туындылары туралы көпшіліктің хабардар болуы және әл-Фараби мен оның адамзат тарихына қосқан үлесін бағалау алғышарттары бәріне мәлім. Олар айтқан ойлар қажеттіліктерге сәйкес келеді. Бүгінде олар қазіргі заманғы мәдениеттің іргетасына кірпіш салушылар ретінде қарастырылатыны сөзсіз. «Уақыттың белгілі бір үзіндісіне орналастырыла отырып, рухани және оның белгілі бір көріністері мәңгілікке жатады, өйткені рух уақытша емес, және оның барлық болжаулары бірдей. Бұл рухани ұстаздардың, ірі ойшылдардың кім екенін түсіндіреді және олардың туындылары ескірмейді, олар әрдайым заман ағымымен ағып отырады» [6, 180 б.].

Әл-Фараби және Конфуций өз ілімдерінде адам табиғатының рухани-адамгершілік қалыптасуының басты жолы ретінде "норма" ұғымының құндылығын біледі. Неге бұл сипат соншалықты маңызды? Шығыс ойшылдарының пікірінше. Бұл адамзаттың шынай тартылысына, адамдар мен қарым қатынасына кері әсер беретін кез келген жалтару қаупінен сақтайды. Ұстамдылық не қанағат сынды қасиеттер алға бастаушы күштер екені сөзсіз, қандай да бір көзқарасты ешқандай келісімсіз ұстану дұрыс емес, өйткені мұндай ұстаным даму қабілеттілігінен айырады, сонымен қатар әлемдік тәртіптің үйлесімділігіне кері әсерін тигізбей қоймайды. Академик А.Н.Нысанбаевтың айтуынша: «Әбу Насыр әл-Фараби мұраларында қаланған сол гуманистік идеялар заманауи гуманизмнің ажырамас бөлігіне айналуы керек және оның толықтығы мен ауқымы бойынша тек қана демократиялық Қазақстан, біздің азаматтық қоғамымыздың қалыптасуында ғана емес, сонымен бірге әлемдік

өркениет қоғамдастығында жүзеге асырылуы керек. Мен бұдан болашақтағы жетістіктеріміздің маңызды кепілі болатын ынтымақтастықтың, сенім және келісім белгісімен үлкен адамзат үйінде өмір сүруге деген үмітімізді көріп тұрмын».[7, 303 б.]. «... Әл-Фараби жасаған логикалық және ғылыми ойлау негіздері, білім философиясының негіздері, диалогтық философия, музыка философиясы, адамның онтикалық мағынасы, осының бәрі қазіргі философия идеяларымен сәйкес келеді».

Зерттеу барысында біз шығыс ойшылдары Конфуций мен әл-Фараби ілімдерінде адамның рухани-адамгершілік қалыптасуы мәселесіндегі ұқсастығын тікелей көрсететін тұжырымдарға келдік. Біріншіден, Конфуцийшілдік пен ислам догмаларындағы басты орындардың бірі - рухани азапты жеңудің жолы туралы ілім. адамның өзін-өзі жетілдіруі және оның діни билікке деген адалдығы. Екеуінің ізбасарлары арасындағы моральдық борыш принциптері туралы айту конфуцийшілдікте, исламдағыдай, білім иелеріне ерекше көңіл бөлінетіндігін атап өткен жөн. Әл-Фараби де, Конфуций этикалық және рухани білімді түсіну мен шеберліктің жоғары деңгейіне сүйенді.

Екіншіден, шығыс ойшылдарының пікірінше, адам табиғаты бойынша - тек басқалармен бірлесе өмір сүре алатын әлеуметтік болмыс. Үшіншіден, Конфуцийге ұқсастық, ізгілік анықтамасында Әл-Фараби де «алтын орта» қағидасын қолданады.

Соңында, дәл әл-Фараби сияқты, Конфуций де ол адам ақылды болып дүниеге келмейтініне, ал керісінше жүре келіп қалыптастасатынына сенеді. Тек білім, таным процесінде барлық жаман қылықтардан аулақ бола отырып, ол жаманның арасын ажыратады және содан кейін ғана толыққанды адам болады. Адамзаттың бастауы деп екі ойшыл екі маңызды ұғымды – адамдарға деген және әділеттілікке махаббатты атайды. Кімде осындай қасиеттер болса, ол ақылды адам санатына кіреді. [7, 3 б.].

Конфуций өз ілімінде «қайырымды күйеу» мен қарапайым сяо рендерді қарама-қайшы қойса, Әл-Фараби әлемді ең жақсы түсіну қасиеттеріне ие философтар мен әлемді қанша араласа да түсіне қоймайтын «қайырымсыз қалалардың» тұрғындарын атайды. Бірақ жалпы - Конфуций үшін де, әл-Фараби үшін де иерархиялық бөлінудің критерийі - білім деңгейімен анықталатын адамгершілік деңгейі болып табылады. Конфуций «бес тұрақтылықты» (чан арасында) мұнда атап көрсетеді. Бұларға: джен (адамгершілік, немесе адамсүйгіштік; кей уақытта гуманды деп те аударлады), и (әділет немесе борыш), лы (әдет-ғұрпы, этикет), жи (данышпанды, ақылдылық) жатады. Дәл осындай идея (тұжырымдама) Конфуций философиясының басты идеясы. Көктегі белгілі бір этикалық қасиеттерге ие адам оларға сәйкес, моральдық заңмен (Дао) әрекет етіп, жаттығу арқылы оларды жетілдіруі керек. Жақсартудың мақсаты: әдептілік ережелерін сақтай отырып, «асыл күйеу» (цзун-цзы) деңгейіне жету, адамдарға мейірімді және әділ, үлкендерге және одан жоғарыға құрмет ету. А.И. Кобзевтің пікірінше, «Конфуций - ойшыл, ең алдымен, ол практик, моральдық теорияны, нормативті этиканы немесе мета этиканы құрушы емес, өйткені оның дүниетанымы іс-әрекетке бағыттаушылықты білдіреді».

Өзінді жетілдіру, әл-Фараби үшін бұл өз табиғатынды жөндеуді білдіреді, сондықтан жанның барлық қасиеттері ләззат алуға емес, тек шындыққа жетуге асығады. Өйткені, «әлемде оның қатысы болмайтын ондай нәрсе жоқ»; оның мақсаты - «адамның қабілеттерін жақсарту арқылы білім алу». Қарапайым адамдар «... мұның қалай пайда болғанын, ештеңе және қалай ешнәрсеге, ешнәрсе қалай ештеңеге айналатынын түсіне алмайды. Сондықтан олар қамтамасыз ететін, түсінетін және түсіне алатын нәрселерімен ғана байланысу керек.» [5, 179 б.].

Конфуций, сонымен қатар, «туылғаннан бастап білетін» мен «оқыту арқылы білетін» арасындағы адамдар арасында айырмашылықтар белгілейді. Ол өзін екіншіге жатқызды. Бірінші жоғары позицияны алады, бірақ олар өте аз. Одан кейін қиын жағдайға тап болып, ілімге бет бұрғандар, ал төмендегілер - тіпті қиын жағдайда да оқымайды. Сонымен қатар, «...адамдар табиғаттары бойынша бір-біріне жақын, бірақ оқу процесінде олар алыс бір-бірінен жүреді». Конфуцийдің айтуы бойынша, сіз тіпті «жаманнан» да үйренуіңіз керек, яғни «жаманнан жирен м» принципін ұстану арқылы үйрену.

Әл-Фарабидің пікірінше, адам жалғыздықта кемелдікке жете алмайды, өйткені оған үнемі өзі жеткізе алмайтын нәрсе керек. Осы себепті толық және толық емес болуы мүмкін адамзат қоғамдары осылай пайда болады. Әл-Фарабидің пікірінше, қоғамның ең тамаша формасы – бұл «Ізгі ниетті қала тұрғындардың көзқарастары туралы трактатта» тұжырымдалған қала-мемлекет. Ойшыл қалалардың екі түрін ажыратады: ақкөңіл және надан. Біріншісі қатаң дәрежедегі иерархияға ие. Әл-Фараби оны он екі міндетті туа біткен қасиет деп айыптайды. Оның пайымдауынша, мұндай шалфей болмаса, қала өліммен аяқталады. Қосулы Конфуций білім берудің адамгершілік аспектісінде бірінші орынға ие, оған бес қасиет кіреді. Бес қасиетке «асыл күйеу» ие бола алады. Оған идеалды және көрнекі мысал рөлі тағайындалды. «Жақсылыққа ұмтылыс, қанағат – бұл барлық дүниеден де биік ізгілік, бірақ ол адамдар арасында көптен бері көрініс таппай жүргені қынжылтады», – дейді, философ Конфуций [3, 84 б.].

Әл-Фарабидің «қайырымды қаланы құру принциптері - адамның ақыл-ойына, оның адамдар арасындағы қарым-қатынастың ең жақсы нұсқасын таба білу қабілетіне негізделген қағидаттар». Гуманистік әл-Фараби мен оның философының әлеуметтік-этикалық тұжырымдамаларының мәні тұтастай жүйе және тарихи құндылығын айқындашы оның адамдарға жақсылыққа қызмет етуге арналғанғандығы болып табылады. [5, 186 б.].

Конфуцийдің де, әл-Фарабидің де қоғамның идеалды құрылымы туралы көзқарастары ерекше болған. Бұл екеуі үшін бұл өз кезеңдерінің мемлекеттік жүйесіне сәйкес келеді. Екі данышпан билеушінің жоғарғы жағында тұрған қоғамның иерархиялық құрылымын жақтағаны анық.

Жалпыадамзаттық тұрғыдан алғанда бұл ұқсастықтар оң сипатқа ие. Тек билеушінің оның қол астындағы адамдарға қарағанда жоғары тұратындығы, олардың әлеуметтік шындықтағы негізгі нүкте болып табылатындығы туралы идеялар теріс сипатта деуге болады. Ал адамдық ізгіліктерді және зұлымдықтарды қарастырған кезде алғашқылардың жоғары бағаланатындығы, әрдайым олардың жеңіске жететіндігі туралы идеялары оң дүние болып табылады. Сол үшін де бұл ғұламалардың ілімдері адамзат үшін бағалы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Шажмухамбетова Г.Б. Философия средневековья и классическая традиция (начальный период). – М., 1979.
2. Курмангалиева Г.К. Общественный идеал Аль Фараби // Философия Абу Наср Аль-Фараби. – Алматы, 1998.
3. Лунь-уй // Конфуций. Я верю в древность. М., 1995.
4. Мартынов А.С. Конфуцианская утопия в древности и в средневековье // Китайские социальные утопии. М., 1987.
5. Аль-Фараби. Социально-жизненные трактаты. Алматы, 1973.
6. Аль-Фараби. Философские трактаты. Алматы, 1972.
7. Ушков А.М. Утопическая мысль в странах востока: традиции и современность. М., 1982.

ИНФОРМАЦИОННАЯ И КИБЕРВОЙНА В СИРИИ

Арабова А. Б

*Студент 4 курса факультета
востоковедения КазНУ им. аль-Фараби*

Научный руководитель: PhD, ст. преподаватель - Тюлегенов Кайрат

Нынешнее время разительно отличается от предыдущего: здесь и сейчас правит техника и товаром выступает информация. Неспроста говорят, что двадцать первый век – век информационных технологий. С древних времен информация была важным компонентом любого политически значимого действия. Примечательно, что информационные войны следили за развитием человеческого общества. Они датируются древними временами. Например, в 4-5 вв. До н.э. китайский военный стратег Сунь-Цзы сказал, что лучшей победой была победа без боя. В китайской истории есть много примеров использования информационного оружия

для достижения победы. На протяжении веков общественно-политические элиты заинтриговывали, замыслили и умело манипулировали мнением других. Ускоренное развитие передовых технологий, сетей передачи данных и возрастающее место средств массовой информации в жизни общества - это явления, которые нельзя больше игнорировать, поскольку они вносят вклад в коренное изменение стратегии, политики, экономики, поведения человека и, в конечном счете, ведения войны. Что касается самих войн, то чем более развито общество, тем сложнее методы получения и распространения различной политической информации и дезинформации, помимо политической пропаганды. Глобализация информации и почти мгновенное ее распространение дают значительную силу средствам массовой информации, а также способам коммуникации. Информация больше не является единственной необходимостью, она становится основным элементом военного искусства: грозным оружием для тех, кто овладевает ею, она позволит выиграть конфликт, будь то военный или экономический, до или во время военных действий иногда без единого выстрела. В своем экстремальном развитии это могло бы сделать вооруженное противостояние на поле боя окончательным соотношением войны информационной эпохи, той, с которой мы и столкнулись в 21-м веке. Чем дальше развивается общество, тем важнее информация в этом обществе. Информационная конфронтация присутствовала во всех войнах и проявлялась в различных формах, будь то в проведении информации, распространении дезинформации или проведении агитационных мероприятий, конфискации средств для получения и передачи информации и т.д. С появлением и разработкой ядерного оружия перспектива реальных военных действий угрожает трагедии обеих сторон конфликта, поэтому для достижения своих целей выгоднее использовать информационное оружие. В текущем контексте термин «информационная война» используется СМИ как синоним войны изображения или противостояния пропаганде. Правильнее было бы говорить об «информационной войне» как о «новостях», которые мы видим, слышим или читаем. Что представляет собой акт Кибервойны? Беспокойство, конечно, заключается в том, что никто не пришел к соглашению касательно того, что составляет кибервойну. Еще не существует международного договора, который формально устанавливает определение акта кибер-агрессии. В мае Пентагон опубликовал свою киберстратегию, но сенаторы США недавно пожаловались, что пока не ясно, что можно считать актом кибервойны. Эта проблема касается не только Соединенных Штатов: все международное кибер-законодательство все еще непрозрачно. Кибер-возможности могут включать в себя простое использование социальных сетей для получения поддержки для конкретной стороны конфликта. Тем не менее, они также могут быть более сложными. Например, вражеские веб-сайты могут быть отключены с помощью распределенных атак типа «отказ в обслуживании» (DDoS) или могут быть искажены хакерами. Хакеров также можно использовать для сбора разведывательных данных с устройств противника. Наконец, кибер-возможности также могут быть использованы для отключения военной техники и инфраструктуры. Многие приветствовали использование кибер-возможностей как революцию в войне и утверждали, что это окажет глубокое влияние на военную тактику и стратегию. Недавний опыт гражданской войны в Сирии показывает, что это в значительной степени верно, поскольку кибернетические возможности значительно увеличили пропагандистские способности воюющих сторон и позволили негосударственным субъектам и даже некомбатантам принимать активное участие в военных действиях.

Кибернетические возможности сыграли очень заметную роль в «арабской весне» и последующей гражданской войне в Сирии. Арабская весна, разразившаяся в Тунисе в конце 2010 года, начала вызывать политическую активность против режима президента Сирии Башара Асада в январе 2011 года [1]. К марту эта политическая активность была мобилизована в ненасильственные протесты против Асада. Основные обиды протестующих носили политический и экономический характер. Протестующие были возмущены экономическим неравенством и безработицей, возникшими в результате неолиберальных экономических реформ, проведенных режимом. Протестующие также были недовольны авторитарным правлением и кумовской системой, которая дала больше власти

определенным этническим и религиозным меньшинствам (алавитам, друзам и исмалиям) и элитному классу суннитов [2]. Протесты вспыхнули в Дарья, а затем быстро распространились по всей стране через социальные сети, когда сотни тысяч людей вышли на улицы в знак протеста. До начала протестов правительство Сирии сформировало «специальный совет», чтобы консультировать их в ожидании начала массовых акций протеста. Этот специальный совет утверждал, что арабская весна преуспела в Тунисе и Египте, потому что правительство не подавляло протесты с самого начала. Сирийское правительство последовало этому совету и отреагировало на эти протесты подавлением, в ходе которого силы безопасности обстреливали, арестовывали и пытали ненасильственных демонстрантов в Дарья. В ответ протестующие разместили видео и изображения жестокой полицейской тактики режима в социальных сетях, а графические изображения тела 13-летнего мальчика вскоре вызвали негодование в международном сообществе. Сирийский режим отреагировал на это закрытием интернета и сотовых сетей в Дараа и Хомсе, чтобы предотвратить публикацию шокирующих изображений. Тем не менее, протестующие смогли обойти эти перебои в работе сети путем контрабанды оборудования связи и иностранных SIM-карт, которые можно использовать для доступа к сетям в зарубежных странах.

Протестующие в конечном итоге взяли за оружие, чтобы защитить себя. К 2012 году восстание распространилось, и боевые действия достигли Дамаска и Алеппо. Конфликт, однако, быстро принял сектантское измерение, поскольку большинство оппозиции были суннитами. Режим Асада использовал сектантские оттенки, чтобы сплотить поддержку сирийских меньшинств. Сектантство также стало видным среди оппозиции. Политическое крыло ССА заявило, что оппозиция будет несектантской. Однако салафиты и группы джихадистов, такие как Аль-Каида, начали захватывать власть и совершать злодеяния против алавитов и христианских гражданских лиц. Рост этих экстремистских групп, вероятно, связан с финансированием из арабских государств Персидского залива [3]. Расколы в лагере джихадистов в конечном итоге привели к возникновению печально известного Исламского Государства Ирак и Левант (ИГИЛ), что в конечном итоге позволило им жестоко захватить большие полосы страны. Сирийский конфликт также стал косвенной войной в рамках более широкой геополитической борьбы. Многие аналитики интерпретируют конфликт как геополитическую борьбу между Ираном и Саудовской Аравией. Иран предоставил военную поддержку, советников и финансовые ресурсы для поддержки режима Асада, который является близким союзником. Иран также хочет поддержать правительство Сирии, поскольку они опасаются, что падение режима Асада может вызвать аналогичную революцию в их собственной стране Хезболла, которую часто рассматривают как иранские прокси-силы, также послала тысячи боевиков, чтобы усилить армию Асада и обеспечить подготовку в городских боях. По другую сторону войны за посредников находится Саудовская Аравия, цель которой - противостоять растущему влиянию Ирана на Ближнем Востоке и отрезать линии поставок Хизбаллы через Сирию [3]. Саудовская Аравия предоставила финансирование сирийским повстанческим группам для достижения этой цели. Другие страны также вступили в борьбу, чтобы защитить свои интересы на Ближнем Востоке. Гражданская война в Сирии - очень сложный конфликт. Хотя основным театром военных действий является конфликт между сирийским правительством и оппозицией, война за посредничество между иностранными субъектами добавляет дополнительное измерение конфликту. Взаимодействие между иностранными субъектами и воюющими сторонами на местах в Сирии еще более осложняет конфликт. Наконец, негосударственные субъекты, которые не связаны ни с одним из воюющих сторон, вступили в борьбу. С каждым из этих аспектов конфликта борются по-своему. В результате использование кибервозможностей в каждом из этих измерений должно оцениваться с разных стратегических позиций. Конфликт происходит в Сирии между режимом Асада и оппозицией. Основная цель режима состояла в том, чтобы восстановить контроль над страной, тогда как целью оппозиции является захват территории и свержение режима. Оппозиция использовала кибервозможности, чтобы заручиться поддержкой повстанцев. После вспышки протестов в 2011 году правительство Сирии изгнало всех журналистов из страны, фактически отрицая

освещение в СМИ оппозиции. Оппозиция адаптировалась к этим ограничениям, используя социальные сети для пропаганды злодеяний правительства и событий конфликта. После начала военных действий АФН создало пресс-центры и страницы в Facebook для распространения новостей в режиме реального времени, поощрения дезертирства из сирийских вооруженных сил и разработки стратегического повествования [4]. Правительство ответило созданием Сирийской электронной армии (SEA), которая представляет собой группу хакеров и специалистов по социальным сетям, чтобы противостоять доминированию оппозиции в социальных сетях. SEA опубликовало сообщения про-Асада в социальных сетях свободной сирийской армией общественных деятелей, которые поддерживали оппозицию, включая Барака Обаму, Опру Уинфри и Николая Саркози. Они также пытались убедить Facebook удалить учетную запись FSA. Эта тактика, однако, имела обратные последствия, поскольку ССА в конечном итоге убедило Facebook заблокировать постоянный доступ к учетной записи СЭА. Использование ССА социальных сетей было очень эффективным, так как публикация злодеяний правительств получила международную поддержку их делу.

Правозащитные группы использовали видеоролики из социальных сетей для осуждения режима Асада. Тем не менее, социальные медиа также оказались обоюдоострым мечом и нанесли вред оппозиции, позволяя быстро публиковать злодеяния оппозиции в Интернете. Лучшим примером этого является видеозапись, на которой изображен боец оппозиции, который ест сердце сирийского солдата. Эти жестокие кадры ужаснули западную аудиторию и заставили их пересмотреть свою поддержку оппозиции. Гражданская война в Сирии также перешла в киберпространство. ССА запустило кибератаки DoS-атаки на правительственных веб-сайтах, принадлежащих сирийскому парламенту и средствам массовой информации про-Асада. Оппозиция также смогла получить доступ к личной переписке Асада по электронной почте. Эти электронные письма раскрыли подробности о жизни Асада, как, например, откровения о том, что он покупал предметы роскоши во время войны и что он, вероятно, принимал стратегические советы от Ирана, которые он публично отрицал. Эти детали были в конечном итоге просочились в Wikileaks и газету The Guardian [4]. События гражданской войны в Сирии ясно продемонстрировали мощь кибер-возможностей в войне. Анализ использования кибер-возможностей в этом конфликте очень сложен из-за множества аспектов конфликта. Однако, похоже, что все участники использовали кибер-возможности в пропагандистских целях.

Использованная литература:

- [1] Marc Lynch et al., "Syria's Socially Mediated Civil War," p7.
- [2] «За пределами сектантства: геополитика, фрагментация и гражданская война в Сирии», 2014 г., 22–23.
- [3] Benedetta Berta and Jonathan Paris, "Beyond Sectarianism," p26
- [4] Ahmad Shehabat, "The social media cyber-war," 3.

ИМАН, БІРЛІК, ТӘРТІПТІ ҰРАН ЕТКЕН ПӘКІСТАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТАРИХЫ

Әбдікен Ә.М.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Таяу Шығыс және Орта Азия
кафедрасы, хинди-урду бөлімінің
2-курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: Турар А. гуманитарлық ғылымдар магистрі

Пәкістан 1947 жылы тәуелсіздігін алған мемлекет. Бірақ өз алдында тәуелсіз мемлекет болмай тұрып, Пәкістан халқының басынан қандай күндерді кешіргені туралы айтқым келеді. Бұл елдің тарихы үш кезеңнен тұрады: ежелгі кезең, колониалдық кезең, қазіргі кезең. Пәкістан аумағы адамзат өркениетінің ең көне ошағы болып табылады. Б.з.б II мыңжылдықта Пәкістан аумағында ариада мекендеген. Осы заманда Ескендір Зұлқар-

найынның Батыс Үндістанды басып алуы орын алған еді. Күшті Кушан патшалығы құрылып, қолданыстағы дін буддизм болды. Алайда Кушан патшалығы құлағаннан кейін, Пәкістан жерінің батыс аймақтары Сасани әулеті, ал шығысы — Гупта әулеті империяларының құрамына кірді. V ғасырдың II-жартысында бұл жерлерде хиониттер немесе эфталиттер (Ақ ғұндар) билік құрды. VIII ғасырдың басында Синд пен Пенджабтың оңтүстік бөлігін арабтар жаулап алып, ол жерлерге ислам дінін таратты. XI ғасырдың басында Үнді өзен алабын Ғазнауи әулеті, XII ғасырдың аяғында Гури әулеті, XIII ғасырдың басында Дели сұлтандығы жаулап алды. XVI ғасырда Дели сұлтандығы құлағаннан кейін Пенджаб, Синд және Үнді өзендерінің оң жақ жағалауы Бабыр құрған Ұлы моғолдар империясына қарады. Бір кезде Мұхаммед Хайдар Дулати та бұл аймаққа Ұлы моғолдар атынан билік жүргізген. XVIII ғасырдың орта шенінде Пәкістанды ауған билеушісі Ахмад шаі Дуррани бағындырады. XVIII ғасырдың аяғында Синд пен Белуджистанда бірнеше князьдіктер құрылды. XIX ғасырдың ортасына қарай Пәкістан жерін ағылшындар өз отарына айналдырды.

1857-жылы британдықтар аймақтағы басты билікке айналады. Осы уақытта Үнділіктер экономикалық, әлеуметтік және саяси артықшылықтардың көпшілігіне ие болғандықтан, мұсылман халықтарының наразылығы артып, 1906 жылы Мұхаммед Али Джиннаның ұлтшыл мұсылман лигасының құрылуына әкеп соғады. Лига Ұлыбританияны Екінші дүниежүзілік соғыста қолдады, одан кейін Ұлыбритания 1947 жылы тамызда Пәкістанның Достастық шеңберіндегі жеке үстемдік ретінде құрылуына жағдай жасайды. 1947 жылы 14 тамызда Пәкістан тәуелсіз мемлекет болып жарияланды. Пәкістан мемлекетінің тәуелсіздік алуы жолында Мұхаммад Икбал мен Мұхаммад Али Джинна атты ұлт жанашырларының сонымен қатар саясаткерлердің көп еңбегі сінді. Пәкістан мен Үндістанның діни бағыттар бойынша бөлінуі адамзат тарихындағы ең үлкен көші-қонға әкелді, 17 миллион адам шекарадан өтіп, секталық зорлық-зомбылықтан құтылды. Үнді мұсылмандарының келуімен және Пәкістанның индустар мен сикхтердің кетуімен Пәкістан толығымен дерлік мұсылман қоғамына айналды. Искандер Мырза - тұңғыш президент болып сайланды. Әскери ереже келесі жиырма жыл ішінде үстем болды. Ол екі бөліктен тұрды, Батыс Пәкістан (қазіргі Пәкістан) және Шығыс Пәкістан (қазіргі Бангладеш). Бөлінуден кейін Үндістанмен Кашмирге соғыс және мұсылмандардың, үнділер мен сикхтардың жаңа шекараларға қоныс аударуы, зорлық-зомбылыққа, қаржылық шығындарға және өлімге әкелетін көтеріліс болды. Кашмир мәселесі қазіргі таңдада шешілмеген мәселе болып табылады. Кашмир мәселесі - 1947 жылы тамызда тәуелсіз екі мемлекет құрылуына байланысты туындаған қақтығыс. Кашмирдің басым мұсылман бөлігі Пәкістанға қосылып, ал индуистік бөлігі Үндістанды қолдады. Екі ортада қарулы қақтығыстар өршіп, екі ел басшылары БҰҰ-на шағымданды. БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесі 5 елден ара ағайындық комиссия құрды. 1949 жылы 1-қаңтарда соғыс қимылдары тоқтатылып, 27 шілдеде шекара сызығы белгіленді. Батыс және Солтүстік Батыс Кашмир Пәкістанға, ал қалған көпшілік бөлік Үндістанға бағындырылды. 1952 жылы шілдеде Кашмир билеушісі мен Үндістан үкіметі арасында "Дели келісімі" жасалды, өлке Джамму және Кашмир штаты деген атпен Үндістан құрамына енгізілді, бұл шешімді жаңа штаттың ұйысу жиналысы 1956 жылы 17 қарашада қабылданған конституциямен бекітті. Осыған байланысты Үндістан бұл мәселе біржола шешімін тапты деп есептеді. Пәкістан, керісінше, Джамму және Кашмирде референдум жүргізуді талап етті. Осыдан кейін Кашмир мәселесі БҰҰ-да 1955, 1960, 1962, 1963 жылы бірнеше мәрте көтерілді. Үнді-Пәкістан кездесулерінде талқыланып, ешқандай нәтижеге қол жеткізе алмады. Сонымен бірге, екіжақты қатынастардағы негізгі мәселе 1947-1948 жылдардағы соғыстан кейінгі бақылау сызығымен бөлінген Джамму мен Кашмир мемлекеті мәселесі болып қала берді. Штаттың үнді бөлігінде бүлікшілер оны Үндістаннан бөліп, Пәкістанға қосылуды көздеп, жұмысын жалғастырды. Бақылау сызығында екі елдің арасында үнемі артиллериялық атыс болды. Екі ел арасында 1965 жылы туған кезекті қарулы қақтығыс КСРО мен басқа да елдердің белсенді араласуымен тоқтатылды. Ташкент кездесуінде (4-10 қаңтар 1966 жылы) екі ел басшылары Үнді-Пәкістан қатынастарын реттеуге жол ашатын декларацияға қол қойды. Бірақ Кашмир мәселесі әлі де толық шешімін тапқан жоқ. 1998 жылдың аяғы мен 1999 жылдың басында Үндістан мен Пәкістан арасындағы қатынастарда айтарлықтай жылынулар болды. Бірнеше

саммиттер өтті Ақпан айында Үндістанның премьер-министрі Атал Бихари Ваджпай Пәкістанның Лахор қаласына барып, ол жерде және Амритсар қаласы арасында автобус қатынасын ашты. Лахор декларациясына осы елдердің ядролық қаруды кездейсоқ немесе рұқсатсыз пайдалану қаупін азайту мақсатында қол қойылды. 2001 жылы Үндістан мен Пәкістан елдері ядролық державаға айналып, Кашмир екі ел арасындағы ғана емес, Азия құрлығындағы ең бір қауіпті аймақтардың біріне айналды. 2002 жылы көктемде Үндістан мен Пәкістан арасында Кашмир мәселесінің ушыққан кезекті жанжалы басталып, арты қарулы қақтығысқа ұласты. Әлемдік деңгейдегі аса үлкен соғысқа жол бермеу үшін Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев екі ел басшыларын Азиядағы өзара ынтымақтастық пен сенім шаралары кеңесіне қатысуға, келіссөз жүргізуге шақырды. Бұл шақыруды екі ел басшысы да қабыл алып, 2002 жылы 3 маусымда Алматыға келді. 4 маусымда өткен саммит кезінде олар өздерінің ядролық қаруын бірінші болып қолданбайтындықтары жөнінде мәлімдеме жасады. Мушарраф сыбайлас жемқорлықты тоқтатып, халықаралық істерде Кашмир және Ауғанстанмен терроризм мәселесі бойынша Үндістанмен келіссөздер бастауға уәде берді. Пәкістан Жоғарғы соты генерал Мушаррафқа елді демократиялық басқаруға қайтару үшін 2002 жылдың қазанына дейін мерзім берді. Мушарраф Пәкістан президенті болғаннан кейін, Рафик Тарардың орнына келді және оны Жоғарғы Соттың Бас судьясы Иршад Хасан Хан ант беруге келісім алды. Сонымен бірге, Мушарраф атқарушы билік пен қарулы күштердің басшысы қызметтерін сақтап қалды. 2002 жылдың қазанында Мушарраф жаңа парламенттік сайлау өткізуге уәде берді. 2004 жылы Зафарулла Хан Джамали премьер-министр болды, 2004 жылы Чоудхри Шужат Хусейн, содан кейін Шавкат Азиз премьер-министр болды.

Пәкістан - 4 провинциялардан (Пенджаб, Хайбер-Пахтунхва, Синд, Белуджистан) тұратын Федеративтік Республика. Мемлекеттің негізгі заңы - 1972 жылы қабылданған Конституция. 1972 жылы қабылданған Конституция 1985 жылы қалпына келтірілді және бірнеше түзетулер енгізілді, 1977 жылы заңды түрде қолданысқа енгізілді. Конституцияда ел президенті мұсылман болу керек деп айтқан.

Мыңдаған жылдық тарихы бар Пәкістан мемлекеті қазіргі таңда даму үстінде. Біздің факультетіміз студенттерге тек шығыс тілін меңгеріп қана қоймай өзіміз оқып жатқан тілдің мәдениетімен, дінімен, салт-дәстүрлерімен толық танысып, білімімізді түрлі салада дамытуға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда Пәкістан мемлекеті жайлы және урду тілі жайлы қазақ тіліндегі мәліметтер кітапта болсын, интернет желісінде болсын өте аз, тіпті жоқ десе де болады. Сол себепті де мен болашақта осы мәселемен айналысым келеді яғни қазақ тілінде Пәкістан халқының мәдениеті, діні, тілі туралы жазылған кітаптар мен Пәкістанның ғұлама ғалымдары, ақындарының шығармашылығын зерттеп, олардың еңбектерін қазақ тіліне сапалы түрде аударғым келеді.

Қорытындылай келе, қазіргі таңда Пәкістан елі шығысында Үндістанмен, батысында Ауғанстанмен, оңтүстік-батысында Иранмен және солтүстік-шығыста Қытаймен шектесіп жатқан қойнауында мыңдаған жылдық өркениеті бар мемлекет. Пәкістанды құрайтын аумақ бірнеше ежелгі мәдениеттердің мекені және кең үнді субконтинентінің тарихымен тығыз байланысты болды. Ежелгі тарихта Мехргархтың неолит дәуірі және қола дәуіріндегі Индия алқабы өркениеті болған, кейіннен әртүрлі діндер мен мәдениеттердегі адамдар, соның ішінде үндістер, үнді-гректер, мұсылмандар, түрік-моңғолдар, ауғандықтар мен сикхтер басқарған патшалықтардың мекені болған. Бұл аймақты көптеген империялар мен әулеттер басқарды, оның ішінде Парсы Ахеменидтер империясы, Македонскийдің III Александры, Селевкидтік империя, Үнді Маурия империясы, Кушан империясы, Гупта империясы, Араб Әмірлік халифаты, Дели сұлтандығы., Моңғол империясы, Моғол империясы, Ауғанстан Дуррани империясы, Сих империясы (ішінара) және жақында Британдық Үнді империясы. Осының бәріне қарамастан, Пәкістан - исламның атынан құрылған жалғыз мемлекет болып табылады. Қазір бұл ел Оңтүстік Азиядағы ресми түрдегі Пәкістан Ислам Республикасы. Халық саны бойынша бесінші (212 млн) жер көлемі бойынша отыз үшінші (381.913 шаршы шақырым) орында тұрған жайы бар. Мемлекет басшысы Ариф Алви. Жоғарыда айтқандай,

Пакістан халқы бастарынан қанша қиындықты өткерсе де ашықжарқын, бауырмал, әрі адал болып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. "Pakistan" The World Factbook — Central Intelligence Agency.
2. "Pakistan Country Report" (PDF). RAD-AID. 2010. pp. 3, 7. Archived from the original.
3. История Пакистана, 2008, с. 5-63.
4. Daylight saving time dates for Pakistan – Islamabad between 2010 and 2019

ЭТНИЧЕСКОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КОРЕ САРАМ В КАЗАХСТАНЕ. СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ

Баильдинова Р.

КазНУ им. аль-Фараби, 2 курс

Алматы, Казахстан

e-mail: la_croix_raika@mail.ru

Научный руководитель: к.и.н., доцент Ем Н.Б.

В современный период Казахстан является полиэтническим государством. На территории Казахстана, в результате массовых миграционных процессов, проживают представители свыше 130 этносов. И на данный момент, существенная доля предпринимателей среднего и малого бизнеса приходится на представителей этнических меньшинств.

Исследованиям в области этнического предпринимательства были посвящены работы, таких авторитетных исследователей как В.В.Радаев, С.В.Рязанцев, В.И.Дятлов, Л.Мулукова, Р.Уолдинггер, И.Уайт. По мнению Радаева, причиной развития этнобизнеса, в силу ограниченности в возможностях, послужили трудные условия жизни мигрантов в новой этнокультурной среде. В результате чего, так или иначе, переселенцы использовали, так называемые «этнические ресурсы», поднимая и спрос на «этническую продукцию». [1]

Одной из основных массовых этнических групп в Казахстане, на сегодняшний день, являются корейцы. Этническое предпринимательство стало способом адаптации в неизвестной среде. В основном, многие мигрировавшие слабо владели государственным языком принимающей страны, также отсутствовало образование, либо же полностью обесценивался диплом, полученный в родной стране. Все эти факторы мешали самореализации мигрантов в таких сферах деятельности как государственная служба, правоохранительные органы, сфера образования, культуры, здравоохранения. Оказавшись в жестких условиях: проблема получения рабочих мест в гос. структурах, невозможность устроиться на рынок наемного труда, мигранты стали постигать, ранее пустующие ниши, развивая тем самым феномен «этническое предпринимательство». Занимая позицию в сфере бизнеса, этнический предприниматель-мигрант стремился повысить свой социальный статус, и улучшить свое материальное положение. Первые корейские переселенцы, осваивая рыночные ниши, ориентировались на этнические общины, открывая этнические магазины и рестораны. Данную предпринимательскую группу, по классификации предпринимателей Радаева относят к первой нише. Со временем этнические предприниматели стали активно диверсифицировать свой бизнес, то есть стали ориентироваться не только на представителей своей этнической группы, но и на потребителей вне этнического сообщества. Я.Недервеен Питерсе на простом примере объясняет данный принцип: «Китайская еда, которая съедена китайцем в китайском ресторане, находящемся за пределами Китая, – это просто пища (особый вид еды, какое-либо региональное блюдо и т.п.); та же еда, которая съедена некитайцем в том же ресторане, становится “этнической едой”». (Chinese food eaten by Chinese in a Chinese restaurant overseas is food (a particular type of food, a regional food, etc.); the same food eaten by non-Chinese in the same restaurant becomes “ethnic food.”) [2]

В процессе мирового развития у людей выработались предпринимательские способности, характерные определенным этносам. Принадлежность мигранта к конкретному этносу во многом определяет его трудовую активность, влияет на выбор формы и вида занятости и, тем самым, на положение мигранта на рынке труда. В статье Рязанцева С.В. «Этническое предпринимательство как форма адаптации мигрантов» говорится, что этнические предприниматели распределяются в конкретных секторах экономики или торговли, способствуя развитию своего «этно-профессионального» направления в стране. «Этническое предпринимательство – результат сочетания предрасположенности отдельных этнических меньшинств к разнообразным видам деятельности и успешной адаптации мигрантов к условиям проживания в иной социокультурной среде.»[3] Например, в Казахстане, корейские мигранты заняты в основном в сфере розничной торговли или в сфере оказания услуг питания и организации досуга.

Стоит обратить внимание на то, что более успевающими в бизнесе оказываются те меньшинства, в которых превалирует взаимопомощь и финансовая поддержка соотечественников. Некая обособленность «анклавов» и этнических общин, рождала спрос на традиционные для данного этноса товары, и в то же время формировала социальный капитал со своими связями. Другими словами, оказавшись в ситуации меньшинства мигранты начали активно выстраивать социальные сети. То есть, в первую очередь, расчет стоял на взаимовыгоду, ведь «выживание» в иноэтнической среде возможно было благодаря совместным усилиям. Причиной высокого социального капитала, присущего диаспорам это безусловно «доверие, основанное на разделенной этнической идентичности, помогающее сформировать «этнические» социальные сети, сокращая возможные временные, экономические и психологические издержки, связанные с недоверием и осторожностью, являющимися сопутствующими факторами поведения любого предпринимателя, находящегося в начальной стадии развития своего дела. При этом излишним становится использование посредников, выступающих гарантами в бизнесе». Это означает, что, будучи этническим меньшинством, люди имеют возможность объединиться на основе общей этничности и организовать совместный бизнес. Как правило, они доверяют друг другу лишь потому, что принадлежат к общей этнической группе.

Автор работы постарался выявить важность фактора этнической принадлежности в организации бизнеса корейцев. В качестве метода исследования данного вопроса было выбрано анкетирование и наблюдение.

Анкетирование было проведено среди ряда корейцев-предпринимателей, которые в данный момент проживают и занимаются предпринимательской деятельностью в городе Алматы. Всего было опрошено 35 человек.

В основном респонденты были задействованы в предприятиях общественного питания, предлагающие блюда корейской кухни, и предприятиях розничной торговли, специализирующиеся на реализации товаров корейского происхождения.

Однако стоит отметить, что современные казахстанские корейцы разительно отличаются от первого поколения корейцев, иммигрировавших в Казахстан в эпоху японской оккупации, и подход к ведению бизнеса разный соответственно. В результате аккультурации корейцы пережили кардинальные изменения. Интегрировав в новую культуру, из особо не владеющих русским языком, крестьян, корейцы превратились в высокообразованных русскоговорящих городских интеллигентов. Согласно, полученной информации в ходе анкетирования, большинство предпринимателей действительно имеют высшее образование. Также по ответам большинства респондентов выявлено, что в основном бизнес корейцев не связан с их принадлежностью к казахстанскому сообществу корейцев и южнокорейского капитала. При этом при найме на работу сотрудников, либо же в поиске потенциальных партнеров, у опрошенных нет ориентира национальной идентичности. Из комментариев одного из респондента: «Сейчас не смотрят на национальность, главное чтобы человек был профессионалом своего дела».

Принцип ведения бизнеса путем установления личных связей применим не только к этническому, но и к любому виду предпринимательства. В настоящее время даже фактор

этнической принадлежности особо не играет существенной роли в формировании социального капитала.

Список используемой литературы:

1. РАДАЕВ В.В. Этническое Предпринимательство: Мировой Опыт И Россия. – ПОЛИС. ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ. 1993. № 5. С. 79.
2. NEDERVEEN PIETERSE, JAN. Ethnicities And Multiculturalisms. - POLITICS OF BOUNDARIES. ETHNICITY, NATIONALISM, AND MINORITY RIGHTS. 2004. С. 32
3. РЯЗАНЦЕВС.В. Этническое Предпринимательство Как Форма Адаптации Мигрантов. - ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ 2000. № 5 С. 85

АРАБ КӨКТЕМІНЕН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ТУНИСТІҢ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Баймахан Ә.Д.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасының студенті:

Ғылыми жетекші: PhD докторы, Түлегенов Қайрат Мураткалиевич

XXI ғасырдың басындағы дүниежүзілік тарихтың ең өзекті мәселелерінің бірі – Таяу Шығыста орын алған «Араб көктемі» төңкерістері. Бұл әлемдік қауымдастықтың назарын өзіне аударған көптеген қақтығыстардан ерекшеленді. «Араб көктемі» осы төңкерістік сипаттағы қозғалыстың бейнелі атауы, яғни бұқара халықтың көктем маусымындағыдай бұршік жарып, оянып қалыптасқан тәртіп пен қатаң режимге қарсылық көрсетуі деген ұғымды білдіреді[1, 246].

«Араб көктемі» дүниені бір сілкіндіріп, талайларға терең ой салды. Ол ойламаған жерден және күтпеген уақытта 2010 жылы 18 желтоқсанда Тунисте басталып, көршілес Египет, Алжир, Ливия, Марокко, Мавритания, Судан және Джибути сияқты елдерді қамтып, сонан соң Таяу Шығыстағы – Сауд Арабиясы, Йемен, Оман және Иракқа өтті. Аймақта орын алған үкіметке қарсы революциялық қозғалыстардың басты себептерінің бірі әлеуметтік-экономикалық мәселелер болып табылады. Оларға жұмыссыздық, жемқорлық, азық-түліктің қымбаттауы, әлеуметтік теңсіздіктің қатты сезілуі сияқты мәселелер жатады. Қозғалыс «Араб көктемі» атанғанымен, оған басқа ұлт пен дін өкілдері де белсене қатысып, қарсылық бұқаралық сипат алды. Бір ерекшелігі, бұл қозғалыс пен көтерілістің негізгі қозғаушы күші жастар болып, қалғандар, тіпті, өздерін оппозиция санайтындар да соларға еріп, халықтың қарасын көбейтті.

Мақаланың мақсаты Тунис мемлекетінің «араб көктемінен» кейінгі кезеңдегі өмір сүру жағдайы, яғни, саяси-экономикалық жағдайының ерекшеліктерін қарастыру болып табылады. Ең алдымен, Тунис мемлекетінің 2011 жылғы революцияға дейінгі жағдайына шолу жасайтын болсақ, оның өте қиын жағдайда болмағандарын көруге болады. 1987 жылы 7 қарашада Тунис премьер-министрі Зин әл-Абидин бен Әли қарт президент Бургибаны биліктен шеттетіп, өзінің президенттігінің мақсаты Тунисте әділеттілік пен төзімділікке негізделген гүлденген, ашық, бейбіт қоғам құру туралы жариялады. Ашық ақпарат көздеріне сүйенсек, Бен Алидің билік еткен 23 жылында жан басына шаққандағы ұлттық табыс 10 есе өсті, жұмыссыздық 2010 жылы 3,4%-ға дейін төмендеді - көптеген Еуропа елдерінде бұл көрсеткіш бірнеше есе жоғары[2]. Сонымен қатар, экономика белсенді түрде әртараптандырылды - елдің әр түкпірінде тұрғындары киім, тамақ, жиһаз өндіретін, сонымен қатар «Mercedes» пен «Suzuki» шығаратын ірі өнеркәсіптік аймақтарды көруге болады. Егер бұрын мұнай-газ секторы Тунистің негізгі экспорттық заты болса, Бен Алидің тұсында тоқыма, тамақ өнімдері, құрма, зәйтүн экспорттың маңызды бөлігін құрай бастады. Тунистің арнайы экспорттайтын заты - зәйтүн майы, Солтүстік Африка мемлекеті осы өнімді әлемдегі 4-ші өндіруші және екінші ірі экспорттаушы мемлекет болып табылады. Бен Алидің тұсында орта тап халықтың 65%-ға жетті. Зайырлы мемлекет болып саналатын Тунистің саяси-экономикалық жағдайы тұрақты болды. 2010 жылы жалпы ішкі өнім адам басына шаққанда

9,5 мың долларды құрады. Тунис басқа араб мемлекеттерімен салыстырғанда білім деңгейінің жоғарылығымен, сондай-ақ, айтып өткендей орта тапты құрайтындардың көптігімен ерекшеленеді, ал ондағы гендерлік теңдікті – парламент депутаттарының 20%-ын әйелдер құрайтындығы көрсетеді [3, 236].

Сонымен бірге, елде шешілмеген бірқатар әлеуметтік мәселелер туындап, оның бірі әрі ең маңыздысы жұмыссыздық болды. Жоғары білім алып шыққан жас мамандар жұмысқа орналаса алмады. Оның үстіне соңғы жылдары әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыстың кесірінен жұмыс істеу мақсатында Еуропа елдеріне эмиграция күрт төмендеп кетті. 2009-2010 жылдардың кейбір статистикалық мәліметтері бойынша Тунистің көрсеткіші 14,7%-ға дейінгі аралықты құраған [4]. Сонымен қатар, президент Бен Әлидің басқаруы кезіндегі жемқорлықтың өрістеуі халықтың наразылығын күшейтті. Билік шеруге шығушыларға қарсы қатаң шара қолданғанымен, наразылық шараларын тоқтата алмады. Жемқорлық мәселесі бойынша «Transparency International» ұйымының 2013 жылғы жемқорлық индексі мәліметтері бойынша 177 мемлекеттің ішінде Тунис 77-ші орында тұр [5]. Осылайша, Бен Әлидің билеуі кезінде саяси-экономикалық жағдай айтарлықтай жоғары деңгейге көтерілді. Дегенмен, 2010 жылдың соңына таман жоғарыда айтып өткендей, кенеттен жаңа ішкі саяси қауіп-қатерлерге душар болды.

Шын мәнінде, алғашқы оқиғалар Тунистің шығысындағы Сиди-Бу-Зид қаласында полицияның жемқорлық пен қатыгездікке қарсы наразылығына шыдай алмаған 26 жасар сатушы Мұхаммед Буазизи өзін-өзі өртегеннен кейін, 2010 жылғы 18 желтоқсанда наразылықтармен басталды. Жаппай демонстрациялар басқа қалаларға тарай бастады. Өзекті әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуді талап ететін негізінен жастар қатысқан демонстрациялар құқық қорғау органдарымен қақтығыстарға айнала бастады. Оларды қатты соққыға жығуға тырысқан полиция қару қолданды, нәтижесінде наразылық білдірушілер арасында зардап шеккендер болды. Алайда, келесі күні Тунистің орталығында Бен Алидің тез арада биліктен кетуін талап ететін шерулер өтті. 2011 жылдың 14 қаңтарында Бен Али, оның әйелі мен балалары Сауд Арабиясына қашып кетті және премьер-министр Мұхаммед Ганнуши басқаратын уақытша басқару комитеті жарияланды. Елде тұрақсыз биліктің ауысуы белең алды[6, 186].

2011-2012 жылдары Тунистің жағдайы өте күрделі болды. Әскер жағдайды негізінен бақылағанына қарамастан, зорлық-зомбылық, өзін-өзі тану және бандитизм актілері орын алды. Жаңа билік тұрғындарды өз қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін өзін-өзі қорғау комитеттерін құруға шақырды. Тунис алдында билеуші режимнің радикалды ауысуында пайда болатын дилемма тұрды - жаңа билікті қалыптастыру кезінде ескі мемлекеттік аппарат пен саяси күштерді пайдалану немесе оған тек оппозиция өкілдерін қосу. 2013 жылдың басында «Тунис үшін Одақ» саяси блогы құрылды, ол «Республикалық партия» және «Демократиялық және әлеуметтік жол» Тунистің шақыруымен бірге біріктірілді. 2014 жылдың қазан айында өтілген парламенттік сайлаудың нәтижесінде 56% сайлаушылардың дауысын жинаған Беджи Каид ас-Себси Тунистің президенті болып жарияланды[6, 426]. 2015 жылы жазда Тунисте екі көлемді ланкестік актілер орын алды. Оның біреуі – Тунис астанасында, шетелдік туристер көп келетін Бардо мұражайы, екіншісі – курорттық Сусе қаласында, сонымен қатар шетелдіктер арасында танымал қала. Қаза болған бірнеше ондаған адамдардың ішінде көпшілігі Англия, Франция, Бельгия, Германиядан келген шетелдік туристер болды. Шабуылдарды ұйымдастырушылар «Ислам мемлекеті» тобымен байланысты Тунис азаматтары болды. Тунис президенті Беджи Каид ас-Себси «ел терроризм көріністеріне дайын емес» деп мойындауға мәжбүр болды. Соған қарамастан, ас-Себси басшылығы Тунисте жұмыс істейтін радикалды исламшыларды басу үшін қажетті шараларды қабылдады.

Сонымен бірге, Сириямен дипломатиялық қатынастар қалпына келтірілді, бұл Тунистің құқық қорғау органдарының әрекеттерін сириялықтармен үйлестіруге, атап айтқанда Сириядағы радикалды исламистік топтардың әрекеттеріне қатысатын Тунис азаматтарының Туниске кіруіне жол бермеуге мүмкіндік берді. 2017 жылы экономикалық майданда біршама ілгерілеушілік болғанына қарамастан, Тунис үкіметі әлі де экономикалық реформаларды

жүргізуге тырысуда. Тунистің экспорты 2016 жылы 16,9 миллиард долларды құрады. 2008 жылдан бастап экспорт көлемі тұрақты түрде төмендеп келеді: 2008 жылы бұл ел тарихындағы ең жоғары көрсеткіш 25 миллиард долларға жетті. Экспорттың негізгі тауарлары - мұнай, тоқыма және былғары киім, фосфориттер, зәйтүн майы, құрма, сондай-ақ электр жабдықтары. Импорт тауар айналымы экспорттан асып, 2016 жылы 21,4 миллиард долларды құрады. Тунис тоқыма, тамақ, машина мен жабдық, көмірсутек, химия өнімдерін импорттайды [7]. 2010 жылдан бастап 2016 жылға дейін қызмет көрсету секторының үлесі 17,4%-ға артып, 38,5% құрады. Ол бірінші орында тұруды жалғастырды. Экономика құрылымындағы өнеркәсіп екінші орынды сақтап қалды, бірақ оның рөлі айтарлықтай төмендеді: 2010 жылғы 26,5%-дан 2016 жылы 21,4%-ға дейін.

Революциядан кейінгі Тунис ұйымдардан, соның ішінде Freedom House пен Дүниежүзілік банктен, демократиялық жетілдірулер, соның ішінде үкіметтің есеп беруін жақсарту және саяси белсенділікті арттыру үшін мақтау алды. Алайда, осы ұйымдар сыбайлас жемқорлықтың өсуі мен азаматтық бостандықтардың шектеулері туралы алаңдаушылықты баса айтады. Шынында да, жақында жүргізілген сауалнамалар сыбайлас жемқорлықтың өршуі мен елдің саяси басшылығына қоғам тарапынан қолдаудың төмендігі туралы алаңдаушылық білдіруде. Саяси толқулар мен елдегі экономикалық проблемалар жағдайында муниципалды сайлауларды бірнеше рет кейінге қалдыру көптеген тунистіктердің саяси процестерге деген сенімін әлсіретеді.

2019 жылдың 23 қазанында өтілген президенттік сайлауда Каис Саид Тунис мемлекетінің президенті болып жарияланды. Ол Тунистің тәуелсіздігі жарияланғаннан кейін туылған елдің тұңғыш президенті.

Араб әлеміндегі жағдайға сүйене отырып, Қазақстанның бұрынғы президенті Н.Ә. Назарбаев атап өтті:

«Әлемдік ақпараттық қоғамның ауқымын кеңейту процесі қарқынды жүріп жатыр. Бүгінгі таңда біз дамудың артықшылықтарын ғана емес, сонымен бірге маңызды міндеттерді де көруіміз керек. Араб көктемі көрсеткендей, бұл батыстық бұқаралық ақпарат құралдары мәдениетінің құндылық бағдарларын қабылдауға дайын емес қоғамдарға қатысты. Араб көктемінің мысалын қолдана отырып, біз халықаралық құқықтың эрозиясын көріп отырмыз - билік заңы барған сайын жеңіске жетуде. Біз халықаралық құқықтың бұзылуына жол бермеуіміз керек, БҰҰ мен Қауіпсіздік Кеңесінің шешімдерін орындау арқылы ешқандай мақсатқа жету мүмкін емес»[8].

Қорытындылай келе, Тунистің саяси-экономикалық жағдайы қазіргі уақыттың өзінде тұрақталды деп айта алмаймыз. Себебі, Тунистің тұрғындары жаңа пайда болған күш құрылымдарына, саяси билеушілерге және олардың қызметіне сенімсіздікпен қарайды.

ҚХР ТРАНСҰЛТТЫҚ КОРПОРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Д.Өркен

*Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ
5В020900-Шығыстану мамандығының
4 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к, доцент Есеркепова Ж. О.

Автор бұл мақалада ҚХР трансұлттық корпорацияларының жаһандық экономикадағы орны мен маңыздылығын көрсетеді. Әлемдік нарықтардың құрылымына қытайлық трансұлттық компаниялардың жаңа буыны танымал болды. Әлемдік қаржы дағдарысы жағдайында Қытайдың көптеген мемлекеттік корпорациялары жаһандық нарықтағы тұтастығы мен орнын сақтай алды.

Кілт сөздер: трансұлттық корпорация, инвестиция, халықаралық сауда, стратегия, жоғары технология.

XXI ғасырдың басында әлемдік деңгейдегі компанияларды қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болды және сонымен бірге Қытайдың экономикалық дамуының қуатты тұтқасы болды. Бұл қазіргі уақытта елдер арасындағы экономикалық бәсекелестік трансұлттық корпорациялар арасындағы бәсекелестіктің артуына байланысты. Халықаралық еңбек бөлінісіндегі және жалпы әлемдік экономикадағы Қытайдың орны мен рөлі көп жағдайда қытайлық трансұлттық компаниялардың халықаралық ұстанымдарына байланысты. ҚХР үкіметі ұсынған «шетелге шығу» стратегиясы әлемдік деңгейдегі компанияларды құруға бағытталған. Трансұлттық компаниялар (ТҰК) жаһанданудан тікелей пайда алады және оның қозғаушы күші болып табылады. Жаһанданудың жаңа кезеңінде ТҰК-ның әлемдік экономикадағы үстемдігі одан әрі нығайтылды. Шын мәнінде, олар қазірдің өзінде экономикалық қызметтің негізгі субъектісіне айналды, өйткені ТҰК әлемдегі тікелей инвестициялардың 90% қамтамасыз етеді, әлемдік өндірістің үштен бірін, дамыған елдердің өнімдерінің жартысын өндіреді, халықаралық сауданың 70% бақылайды және 80% жаңа технологиялар мен өнеркәсіптік патенттерге ие. Олар техникалық ноу-хаудың берілуінің 70% қамтамасыз етеді. XX ғасырдың басында әлемдегі 100 ірі экономикалық субъектінің ішінде 49 мемлекет және 51 трансұлттық компания болды. Көптеген ұлттық ТҰК елдермен бәсекелесе алар еді. Әлемдік экономика сөздің толық мағынасында трансұлттық компаниялардың экономикасына айналады [1].

Реформалар мен жаңа саясаттың арқасында Қытай экономикалық жаһандану процесіне енді. Әлемге әйгілі трансұлттық корпорациялар 1990 жылдары Қытайда стратегиялық инвестициялық кәсіпкерлік желісін ашқаннан бастап, Қытайдың өңдеу өнеркәсібі әлемдік экономикада елеулі құбылыс болды. Қытайдағы өңдеуші өнеркәсіптің қарқынды дамуы экономикалық жаһанданудың нәтижесі, халықаралық өндірістің құрылымы мен қозғалысының нәтижесі болып табылады. Бірақ жетекші рөлді трансұлттық компаниялардың алатын экономикалық жаһандану процесінде, Қытайдың халықаралық еңбек бөлінісіндегі орны негізінен шетелдік капиталға байланысты. Қытайды өндіріс тұрғысынан бүкіл әлем бойынша қайта өңдеу зауыты деп санауға болатынына қарамастан, ол технологиялық даму мен жоғары қосылған құны бар нарықты сату байланыстарын қамтитын толық өндірістік циклге ие емес. Шындығында, Қытайдың өңдеу өнеркәсібі халықаралық өндіріс тізбегіндегі ең төменгі орында.

Жаһандану Қытайға ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік берді. Бір жағынан, шетелден капиталды, технологияны және басқарудың алдыңғы қатарлы тәжірибесін тартуға болады. Екінші жағынан, «шетелге» барып, трансұлттық инвестицияларға қатысуға және шетелдік ресурстарды пайдалануға болады. Экономикалық жаһандану экономиканы қайта құруды жеделдетті. Қытай өзінің индустрияландыру мен ақпараттандыруды жеделдету, экономикасын жаңа деңгейге көтеру үшін өндірістің халықаралық қозғалысының қарқынды процесін пайдалана алады. Халықаралық еңбек бөлінісіндегі Қытайдың рөлін арттырудың негізгі әдістерінің бірі - әлемдік даму деңгейінде өндірістің әртүрлі факторларын пайдалануға мүмкіндік беретін өзінің көпұлтты компанияларын құру және нығайту.

«Шетелге шығу» стратегиясы - Қытайдың мемлекеттік даму стратегиясы, жаһандануға Қытай экономикасы мен кәсіпорындарының қатысуын, жаһандану тудырған сынқатерлерге және бәсекелестікке жауап ретінде стратегиялық таңдау болып табылады. Шетелде қытай капиталы бар кәсіпорындарды салу және құру процесінде қытайлық трансұлттық компаниялардың өздері біртіндеп қалыптасады және қытайлық кәсіпорындардың сауда белгілері кең халықаралық атаққа ие болуда.

Қытайлық трансұлттық компаниялар әлі де аз, олардың ауқымы аз, ал олардың экономикалық қуаты жеткіліксіз. Тек «шетелге шығу» стратегиясы қытайлық кәсіпорындарды тікелей халықаралық нарыққа шығаруға, халықаралық бәсекелестік пен ынтымақтастыққа белсенді қатысуға, халықаралық менеджментті дамытуға кірісті. Осы жолмен жүру Қытайдың халықаралық бәсекеге қабілеттілігін және интеграцияланған ұлттық

қуатын үнемі арттырып отырады және халықаралық маңызы бар қытайлық трансұлттық компанияларды қалыптастырады. 2006 жылдың басында шетелге жинақталған тікелей қытай инвестициялары 50 миллиард доллардан асты, шетелде қытай капиталы бар 10 мыңнан астам кәсіпорын құрылды. Алайда, бұл саладағы негізгі жұмыс әлі орындалмады [2].

Таңдалған зерттеу тақырыбына екі жағдай ерекше мән береді. Біріншіден, Қытай әлемдік экономика мен халықаралық экономикалық қатынастардың жетекші субъектілерінің біріне кірді. Сыртқы сауда айналымы бойынша ол Америка Құрама Штаттары мен Германиядан кейінгі екі жыл ішінде әлемде үшінші орынға ие болды, ал оның әлемдік саудадағы үлесі тұрақты түрде өсіп, 2005 жылы шамамен 7% құрады. Қытай халықаралық капитал қозғалысында маңызды мәнге ие, тартылған тікелей шетелдік инвестициялардың жыл сайынғы көшбасшыларының бірі болып қала береді. Капитал экспортында ҚХР ұстанымын нығайту бойынша белсенді жұмыс әлемдік нарықтың осы сегментіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Екіншіден, Қытай Қазақстанның жетекші сауда-экономикалық серіктестерінің бірі. Қытайдың кедендік статистикасы бойынша 2005 жылы екіжақты сауда көлемі 29 млрд доллардан асты, өйткені оның көлемін 60-80 млрд долларға жеткізу мәселесін шешу екі елдің инвестициялық ынтымақтастығын жандандырумен тығыз байланысты». «Шетелге шығу» қытай стратегиясының «векторы» ұзақ мерзімді перспективада Қазақстан, Ресейдің сыртқы экономикалық байланыстарын қалыптастыратын ықпалды сыртқы факторлардың бірі бола алады.

1970-1990 жж. Дэн Сяопин экономикалық және әлеуметтік реформаларды жақсарту үшін батыл қадамдар жасады. Қытай провинцияларына сапары барысында Дэн Сяопин арнайы экономикалық аймақтарды аралап, олардың тиімділігі мен болашағын ескере отырып, осы саланы белсенді қолдауға шешім қабылдады. Кейін КҚК XIV-ші съезінде «социалистік нарықтық экономикаға» көшу туралы шешім қабылданды. Дэн Сяопин кезеңіндегі реформалар бұрын салынған іргетастармен сабақтастықпен сипатталды. Жүргізілген өзгерістер одан әрі өсудің жаңа қажеттіліктерін көрсетті. «Қос қадам» саясаты аяқталып, фискалдық ресурстар қайта орталықтандырылды, макроэкономикалық саясат күшейтілді. Тұрақты макроэкономикалық базаны құра отырып, менеджмент нарықтың негізгі секторларын, атап айтқанда банк жүйесін, салық жүйесін және корпоративтік басқару жүйесін құқықтық және әкімшілік қайта құруға көшті. ҚХР экономикасында қазіргі кезеңде қалыптасқан нарықтық ықпал ету факторларына бейімделумен және үйренумен байланысты құрылымдық өзгерістер болды. Реформаны жүзеге асыру барысында бірқатар қиындықтар мен проблемалар туындағанын байқадық, бірақ соған қарамастан, ел басшылығы ҚХР экономикасын жаһандық масштабта дамытып, ІЖӨ жағынан дамыған елдермен бәсекеге түсті. 1990-1997 жылдар аралығында Қытай кедергілерді ауыртпалықсыз жеңіп, әміршіл-әкімшілік экономикадан нарықтық механизмдерге біртіндеп көшті. Бірақ қазіргі кезеңде ауысу процесі жалғасуда, өйткені нарықтық институттардың көпшілігі дамудың бастапқы кезеңінен өтті, және мемлекет экономиканың басым секторларындағы ролін күшейтуде[3].

Қазіргі кезеңде инновацияның дамуына үлкен серпіліс беретін халықаралық аренада көшбасшылық позициядағы трансұлттық компаниялардың айтарлықтай нығаюы байқалады. БҰҰ-ның Сауда және даму жөніндегі конференциясының (бұдан әрі - ЮНКТАД) ресми мәліметтері бойынша, бүгінде 77 мыңға жуық трансұлттық компания бар, олардың ішінде 2,5 мың компания халықаралық қызметке белсенді әсер етеді. ЮНКТАД есептерінде келтірілген талдауларға сәйкес трансұлттық корпорациялардың қалыптасу тенденцияларын, сонымен қатар әлемдік экономикалық дағдарыстардың әсер ету деңгейін анықтауға болады. Ашық ақпарат көздеріне сүйенсек, трансұлттық корпорациялардың ықпалы бүкіл әлемнің өнеркәсіптік өндірісінің 1/2 бөлігін құрайтындығы, 80% -ға жуығы - шикізат саудасы, ал жалпы көлемнің 70% - бұл патенттер, лицензиялар мен технологиялар айналымы екендігі анықталды [4].

Трансұлттық корпорациялардың жағымды қасиеттерімен қатар, мүмкін қауіп-қатерлермен бірге жағымсыз қасиеттер де бар. Мысалы, 2000-2010 жж. Мемлекет толығымен немесе ішінара иелік ететін трансұлттық компаниялардың белсенді қызметі атап өтілді. Бұл

факторлар өз аумағында шетелдік корпорацияларды қабылдаған мемлекеттерде мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге шамадан тыс қысым жасайды. Трансұлттық компаниялардың жергілікті экономика құрылымына кірігуінің теріс жағы - бұл елдің жергілікті шешуші салаларымен жан-жақты бәсекелестіктің пайда болуы. Бұл жағдайдың ең жарқын мысалы - Қытайдың алюминий корпорациясының China Limited (қытай. «Between 铝业») ірі металлургиялық компаниясы арасындағы келісімшарттың бұзылуы, оның мақсаты Rio Tinto тау-кен металлургиялық компаниясындағы үлесін арттыру болды. Үлкен үлесі мемлекет иелігіндегі көпұлтты компаниялардың инвестициялардың өсу қарқынының артуы кезінде шиеленістің өсуі байқалады, бұл корпоративтік басқарудың төмен қарқынымен және элеуметтік-экономикалық және экологиялық проблемаларға жауапсыздықпен байланысты.

Бұл үрдіс пайдалы қазбаларды өндіру және өңдеу, ауыл шаруашылығы және ауыл шаруашылығы сияқты салаларда байқалады. Корпоративтік басқарудың ашықтығын арттыру үшін ҚЕХС (Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары) стандарттарын және аудиторлық есепті қатаң сақтау қажет. Трансұлттық корпорациялардың дамуын трансұлттық компаниялардың директиваларымен және Ғаламдық есеп беру бастамасымен байланыстырылған Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы және ЮНКТАД сияқты ұйымдар бақылайды. Қазіргі реформаның маңызды өлшемдерінің бірі ҚХР-ның Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруі болды, бұл халықаралық нарықты дамытуда жаңа басымдықтарды қалыптастыруға мүмкіндік берді. Дамудың қазіргі кезеңі, сонымен қатар, елдің үкіметі, Қытайдағы трансұлттық компаниялар сияқты, қаныққан ұлттық нарықты, экономикалық өсудің қазіргі қарқынын ұстап тұру қажеттілігін ескере отырып, ғаламдық кеңею стратегиясын әзірлеуді бастаған кезде, сондай-ақ базалық мемлекеттік мүдделерді ғаламдық деңгейде ілгерілетуде. Халықаралық нарыққа шығу - «социалистік нарықтық экономика» құру мақсатында мемлекеттік органдар жүргізген табысты реформалардың дұрыс жалғасы болып табылады. 1999 ж. сыртқы нарықтарға шығу стратегиясы (қытай 走出去战略) қабылданған сәттен бастап, трансұлттық корпорациялар тиісті шараларды жүйелі түрде бағалап, қалыптастырды[5].

Әлемдік инвестициялар саласындағы қытайдың негізгі ойыншылары трансұлттық корпорациялар (ТҰК) болып табылады, олардың позициясы жылдан-жылға нығайып келеді. UNCTAD рейтингісіне дамушы елдердің және өтпелі экономикасы бар елдердің 100 ірі қаржылық емес ТҰК рейтингісіне Қытайдың 16 ТҰК кірді. Гонконгты ескере отырып, «Үлкен Қытайдан» келген ТҰК-лардың жалпы саны (17 компания) және Тайвань (8 компания) 41-ге жетті, бұл бүкіл тізімнің жартысына жуығы. Қытайлық ТҰК-ның қайсысы көшбасшылар қатарына кіреді? Оның үстіне, олардың трансұлттық индексі (IT) әр түрлі. Қазіргі уақытта China Mobile негізінен ішкі нарыққа қызмет етеді және шетелдегі инвестицияларға аз назар аударады (IT - 3%). Қытайдың өзінде мұнай өндіруге және оны өңдеуге бағытталған PetroChina туралы да айтуға болады (IT-2,7%). Керісінше, CNOOC ұзақ уақыттан бері әлемнің көптеген елдерінде, соның ішінде ТМД-да жұмыс істейді, бұл IT деңгейінде көрінеді - бұл бұрын аталған екі ТҰК-дан шамамен 10 есе жоғары. Lenovo әсіресе сыртқы нарықтарда белсенді. Оның 50% -дан астамы активтері, сатылымдары мен штат саны шетелдік бөлімшелерде. Lenovo компаниясының халықаралық кеңеюіне 2004 жылы IBM дербес компьютерлік бизнесін сатып алу көмектесті [6].

Зерттеу көрсеткендей, соңғы онжылдықта қытайлық ТҰК айтарлықтай жетістіктерге жетіп, әлемдік экономикалық және қаржылық жүйеде маңызды орын алды. Қытайдың көпұлтты өкілдері дәстүрлі көшбасшылардың оң тәжірибесін қолдана отырып, тез үйренеді. Қытайлық ТҰК сапалық сипаттамалары да біртіндеп өзгеріп отырады: егер бұрын ірі ТҰК шикізат пен монополия салаларын білдірсе, қазіргі кезде жоғары технологиялық салаларда ТҰК саны көбеюде. Бұл тенденция үнемі өсіп отырады. Сонымен бірге, қытайлық көп ұлтты бірқатар күрделі міндеттер күтіп тұр. Әлемдік көшбасшылардан тұратын ең ірі қытайлық ТҰК артта қалуының нақты параметрлеріне кең ауқымды даму, ТҰК ұйымдық құрылымының қисындылығы, қытайлық ТҰК-лардың технологиялық артта қалуы, тәжірибенің жеткіліксіздігі, нәтижесінде сапасыз маркетинг пен брендинг, монополистік

салалардағы кәсіпорындардың басымдықтары жатады. Маңызды фактор ретінде сонымен қатар, Қытайдың тікелей шетелдік инвестициялардың доноры ретінде жаһандану процестеріне интеграциялануға кеш басталғандығы және бұл бағытта жаңадан пайда болғандығы болып табылады.

Қорытындылай келе, Қытайдағы экономикалық және саяси жүйелердің өзіндік арақатынасына байланысты институционалды органның ерекшеліктері туралы ұмытпаған жөн. Саяси жүйе өзгерген сайын біз институционалды ортада да, қытайлық ұлттық орталықтардың әлемдік иерархиядағы жағдайында да жоғары өзгерістер болады деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Андреев В. «Возникающие ТНК стран с переходной экономикой: сравнение с ПИИ стран третьего мира», с. 75. (перевод автора, англ. Andreff, Wladimir «The newly emerging TNCs from economies in transition: a comparison with Third World outward FDI», Transnational Corporations, Vol. 12, No. 2)
2. Лучко М.Л. Китайский ТНК на мировом инвестиционном поле // Мировая экономика и международные отношения. – 2017 – том 61, №9, с. 45-53
3. Калашников Д.Б. Практика развития экспорта китайскими ТНК / Российский внешнеэкономический вестник. – 2019. №3. С. 75-86.
4. Самусенко Д.Н. Инвестиционные стратегии китайских транснациональных корпораций // Экономические отношения. – 2018. – № 2. – с. 193-206.
5. Шелухин А.А. Участие ТНК КНР в реализации стратегии «Морского Шелкового пути XXI века» // Российское предпринимательство. — 2016. — Т. 17. — № 13. — С. 1549–1568. — doi:10.18334/rp.17.13.35401
6. Цвигун И.В., Мэн Дэмин. Формирование китайских транснациональных корпораций на основе государственной стратегии «выхода за границу» / И.В. Цвигун, Мэн Дэмин. — Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2010. — 148 с.
7. Цзиньсинь Ба. Проблемы формирования в КНР ТНК с китайским капиталом. – М.: ИДВ РАН, 2006. С. 32.

КОНФУЦИЙ МЕН ӘЛ-ФАРАБИДЫҢ САЯСИ КӨШБАСШЫ ЖӨНІНДЕГІ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ

Құдайбергенова А. Ш.

Шығыстану мамандығының 2 курс магистранты

Жетекшісі: профессор Н. Мұқаметханұлы

Аңдатпа: Бұл мақалада Конфуций мен әл-Фараби философиясының тарихындағы ең маңызды ойшылдардың саяси көшбасшылық тұжырымдамаларына салыстырмалы талдау жасалған. Зерттеудің негізгі мақсаты – саяси көшбасшы бейнесін жасаудың философиялық дәстүрінің ерекшеліктерін анықтау.

Мақалада Конфуций мен әл-Фараби мұраттарындағы идея ұқсастықтары қарастырылған. Уақыт пен кеңістік айырмашылығына қарамастан, шығыстың екі ойшылдың шығыс қоғамының патриархалды және ұжымшылдыққа байланысты тұжырымдары ортақ шыққан. Ойшылдар қолданатын этикалық категориялар қайырымдылық жасаушы, тәлімгер, әке қасиеттерін үйлестіре отырып, бүкіл халыққа үлгі бола алатын саяси көшбасшының әмбебап нұсқасын жасайды. Сондықтан екі ойшылдың трактаттарының практикалық құндылығы ерекеше деп санайды.

Түйінсөздер: билеуші, саяси жетекші, қала, егемендік, ізгілік, билік, бақыт.

Кіріспе

Қазіргі таңда бүкіл әлем көлемінде саяси көшбасшыларға қойылатын талаптар тым өзекті мәселе ретінде қарастырылуда. Мемлекет басшыларына ішкі және сыртқы тұрақтылықты сақтау және әлеуметтік дамуды ілгерлету сияқты үлкен жауапкершілік жүктеліп отыр. Әлемдік саясаттағы жаңа талаптар лидерден адамдардың тағдырына байланысты рационалды шешімдер қабылдауды талап етеді. Адамзат тарихында ұзақ уақыт

мемлекетті монархтар басқарады, олар бүкіл билікті қолдарына шоғырландырды. Әрине, бұл жүйе негізінен өзгергеніменкөптеген елдерде авторитарлық басқару моделі әлі сақталып отыр. Алайда замана талабы демократиялық саяси көшбасшыларға түсіп отырғанын анық.

Соңғы жылдары халықаралық қарама-қайшылықтар шиленіскен жағдайда саяси көшбасшылардың ақылды шешімдер қабылдауын халық күтіп отыр. Сондықтан көшбасшылық тек кәсібилік, арындылық, харизма ғана емес, сонымен бірге саяси көшбасшыдан тиісті моральдық қасиеттердің болуын талап ететіп отыр.

Мұндай критерийлер Конфуций мен әл-Фарабидің ілімдерінде пайымдалған екен. Сондықтан бұл екі ұлы ойшылдың көшбасшылық жөніндегі философиялық тұжырымдарын қысқаша салыстырып қарастыруды маңызды деп санаймыз.

А.Конфуций және әл-Фарабидің «мемлекет» түсінігі және азаматтардың әлеуметтік-моральдық қасиеттері

Шығыс философтарының қоғамдық-саяси тұжырымдамалары, неғұрлым жетілдірілген қоғам құру, әлеуметтік-саяси континуумның өзгеруіне ықпал ететін этикалық нормалар үстемдік ететін басқару моделін құруды дәріптеумен анықталды. Бұл тұрғыда Шығыс ойшылдары қоғамдық өмірдің барлық салаларына әсер ететін жан-жақты көзқараспен ерекшеленеді. Мемлекеттік басқару, дін, мораль және басқа аспектілерді бірлікте қарастыру олардың ілімдерінің жалпылық сипатын көрсетеді.

Жаһандану процестерінен туындаған қазіргі заманғы проблемалар күн тәртібіне әлеуметтік-мәдени және қоғамдық-саяси бірқатар мәселелерді қойып отыр. Осы тұрғыда тәуелсіз Қазақстан бүгінгі күннің мәселелерін шешу және болашақты жоспарлау үшін өткен ойшылдардың тәжірибесіне жүгінуі керек. Философиялық саяси және әлеуметтік құрылымдарды жан-жақты зерттеу стратегиялық маңызды мәселелер бойынша объективті, мақсатты диалогты дамытуға көмектеседі. Осыған байланысты Конфуций мен әл-Фарабидің мемлекеттік жүйе жөніндегі ілімдері бір-біріне байланысты болып келеді. Оның біздің заманымыздың көптеген мәселелерін шешуге танымдық тұрғыдан ықпал етуші факторлар ретінде ерекше назар аудартады.

Саяси жетекшінің (мемлекет қайраткерінің) ең маңызды философиялық идеяларын Конфуций (б.з.д. V - VI ғғ.), Әл-Фараби (IX - X ғғ.) ұсынған. Өмір сүрген уақыты мен туған жерлерінің айырмашылығының үлкен екеніне қарамастан философтардың ұқсас ойлары - мемлекеттік басқару философиясына тоғысады. Олар саяси көшбасшы қандай болу керек екендігін айтқан.

Конфуций мен әл-Фарабидің адам өмірін тұтас қарауы, философиялық бірыңғай жүйе құрыуы, ізгілікке барып тоғысады. Егер әл-Фараби қала басшысын алғашқы қауыммен салыстырса, онда Конфуций билік пен билеушінің мақсаты әлемдік тәртіптің табиғи қажеттілігімен түсіндіреді. Конфуцийден билік туралы сұрағанда, данагөй былай деген: «Билік мемлекет - мемлекет, билеуші - билеуші, әкесі - әке және баласы - бала болып қалған жерде ғана билік бар» [1].

Әл-Фарабиден қаланың адам денесі түрінде пайда болғанын көреміз, онда қала басшысы ең маңызды орган - «жүрек» болып табылады. «Жүректің» (лидердің) ерекше маңыздылығын әл-Фараби былай түсіндіреді: «... егер бірде-бір мүше ауруға шалдықса, онда ол осы бұзылуды жоюды қамтамасыз ететін жүрек болып табылады - осылайша бұл қаланың басшысы алдымен қызмет етуі керек. қалалық бірлестіктің және оның мүшелерінің болу себебі ... »[2].

Адамның өзін-өзі жетілдіруге бағытталған шығыс қоғамы, әсіресе ізгілікке баса назар аударады. Ізденістер мен ізгіліктер Аспан асты елі мен Таяу және Қиыр Шығыстың философиялық дәстүрлерімен сәйкес келеді. Конфуцийдің «Лун юй» [1] еңбегінде ізгілік - билеушінің басты критерийі болып табылады: «билеуші ізгілікті қолдана отырып, өз орнын шоқжұлдыздармен қоршайтын Солтүстік жұлдызға ұқсайды».

Өз кезегінде әл-Фараби жақсы тұрғындардың бақытын көздейтін ізгі қаланың толық зерттеуін жасады. «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастарына арналған трактатында» әл-Фараби келесі «надан қалаларды» ажыратады: қажеттілік, айырбастау қаласы, ашаршылық пен бақытсыздық, өршіл қала, өрескел қала, азғын қала, жоғалған қала, өзгермелі

қала. Осы қалалардың басшылары туралы ойшыл былай дейді: «Надан қалалардың билеушілері осы қалалардың өздеріне ұқсайды. Олардың әрқайсысы өзі басқаратын қаланың істерін өзінің құмарлықтары мен бейімділіктерін қанағаттандыратындай етіп жүргізеді» [3].

Ә.М. Джахид аталған «білімсіз қалалар» - бұл орта топтар мен ортағасырлық қоғамның феодалдық топтары деп санайды. «Надан қалалардың» ерекшеліктері орта ғасырлар қаласына тән болды. Ойшылдар әрқайсысын жеке-жеке қарастырып, оларды бөлек «қалаларға» бөлді. Ә.М. Джахид жазғандай [4]: «Қала туралы айтқанда, Фараби қоғамның әртүрлі топтарына назар аударды, олардың қызметі, өмір салты және белгілі бір дәрежеде жеке топтар мен әлеуметтік топтарға кететін әлеуметтік байлықтың үлесін сипаттады». Осылайша, қала басшысы осы жағымсыз жақтардың барлығын біріктірді, сондықтан әл-Фараби адам бойындағы барлық жамандықтар жойылатын «ізгі қала» құруды ұсынады, ал бұл бөлім бақытқа жетудің жолын білетін рөлге ие болады. Әл-Фарабидің «бақытына» саяси тұрғыдан қарауға болады, ол мемлекеттің қоғамдық-саяси тепе-теңдігін көрсете алады [5].

Сонымен, Конфуций мен әл-Фарабидің жазбаларына сәйкес мемлекеттік жүйені қоғамның барлық бөліктері бір-бірімен байланысты және өзара тәуелді болатын «орган» ретінде мемлекет идеясын құратын, бір мақсатқа жұмылдырылған билеуші мен халықтың бірлігі ретінде қарастыруға болады.

В.Саяси жетекшілер - Конфуций мен әл-Фарабидің ортақ белгілері

Конфуцийдің «билеушісі» және «қала басшысы», әл-Фараби саяси көшбасшылар ретінде сипатталады, өйткені көшбасшы халықтың қажеттіліктерін білдіреді, бағыттаушы, реттейтін және біріктіруші буын болып табылады. Егер Конфуций жетекшісі ізгілікті үкімет арқылы үйлесімді тәртіпті сақтауға тырысса, онда әл-Фараби көшбасшысы адамгершілікті жетілдіру арқылы адамдарды бақытқа жетелейді.

Конфуций мен әл-Фарабидің бүкіл халыққа үлгі болатын алғашқы ортақ қасиеттері байқалады. Конфуций қытай княздарының біріне кеңес беріп: «Билік - түзету. Егер сіз басқаларға тік мінезділік көрсетсеңіз, онда жанама болуға кім дайын болады? ... Егер сіз өзіңіз ашкөз болмасаңыз, онда кем дегенде адамдарға сыйақы беріңіз, олар ұрламайды» [1].

Әл-Фарабидің «қала басшысы» көшбасшы мен көшбасшының табиғи бейімділігіне ие, ол халыққа жеткізе алатын «ақыл-ой шеберлігі», «теориялық білімі» болуы керек. Әл-Фарабидің пікірінше, «қала басшысы» әмбебап болуға тиіс, бір мезгілде философ, заң шығарушы, билеуші, имам болуы керек. Философтың қасиеттері көшбасшыны жетілдіруге көмектеседі, өйткені «философ» деген атау барлық жағынан «түпкілікті жетілуге» ие теориялық ізгіліктің бар екендігін көрсетеді [6].

«Билеушінің» белгісі лидердің жеке рухани жетілуіне, яғни «үлкен ой қуатымен, танымдық қабілетімен, асқан шеберлігі мен өнерінің арқасында» күшке ие болуды білдіреді. «Имам» ұғымы әл-Фарабидің көзқарасы бойынша «көшбасшы» деген мағына береді, ол мақсатқа ізгілік, білім, ойлау және күш-жігердің шеберлігі арқылы қол жеткізеді, бүкіл халықты мақсатқа жетуге жұмылдырады [6]. Жалпы, әл-Фараби «философ», «бірінші тарау», «билеуші», «заң шығарушы» және «имам» ұғымдары бір ұғым »деп тұжырымдайды.

Әл-Фараби өзінің «Бақытқа жету туралы» [6] трактатында: «Билеуші – бұл, отағасы тәрбиеші және отбасы мүшелерінің оқытушысы сияқты, халықтардың ағартушысы және ұстазы ...» деп жазады. Шығыс қоғамының патриархалды табиғаты да өз орнын табады. Билеуші отбасының әкесі ретінде әрекет етеді, отбасы қоғам бірлігі ретінде, ал мемлекет бір отбасы болып табылады.

«Билеуші» тарауында Конфуций ұлдарға ерекше көңіл бөледі. Әрбір отбасыдағы үйлесімділік мемлекетте үйлесім туғызады. Дәстүрді сақтау және ата-аналарға қамқорлық тек жеке отбасы үшін ғана емес, сонымен қатар Қытай мемлекетінің мәдени келбеті үшін де маңызды.

Әл-Фарабидің «Мемлекеттік қайраткерінің афоризмдері» трактатында «қала» және «үй» салыстырылады. «Қала» өз тұрғындары мен өз қол астындағыларға қамқоршы болған көшбасшыны қамтыған сияқты, «қожайын» (отбасының әкесі) де қала басшысы ретінде әрекет етеді. «Қала» мен «үй» адам денесімен салыстырылады. Егер «қала» организм деп аталса, онда үйде «органдар». Бір үйдің мүшелерінің өзара қолдауымен ғана отбасы пайдаға

қол жеткізе алады, өйткені қала масштабында жеке «үйлердің» өзара әрекеттесуі ортақ мақсатқа жетуге әкеледі. Әрбір «қаланың», «үйдің», әрбір азаматтың маңыздылығы ерекше назар аудартады [7].

Талқыланған контексте, мемлекет басшысының төреші және үйлестіруші ретіндегі рөлін әл-Фараби адам ағзасын емдейтін дәрігермен салыстырады: «...қала билеушісі қаланың әр бөлігінің істерін басқаруы тиіс, ол жеке адамға ұқсайды ма, әлде жеке үйге ұқсайды ма, оны емдеуі және оған барлық қаламен және оның қалған бөліктерінің әрқайсысымен арақатынасында игілік жеткізуі тиіс, осы бөлікті бүкіл қалаға немесе оның қалған бөліктерінің қайсысына зиян келтірмейтін игілікке әкеліп соқтыратынын жасауға ұмтылу...».

Осылайша, қала басшысы үшін әр адам маңызды; Мемлекеттің әрбір азаматы, әрбір отбасы артықшылықтарға лайық, ал олардың әл-ауқаты бүкіл «қаланың» (мемлекеттің) әл-ауқаты ретінде қарастырылады. Әл-Фараби философиясының бұл аспектісі нарықтық экономика жағдайында өзекті. Әрбір азаматқа өз әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік беру, өйткені мұқтаж адамдарға қамқорлық жасау дені сау мемлекет балансын қалыптастырады.

Сонымен, ежелгі дәуірдегі қытай данасы Конфуцийдің саяси көшбасшылық философиясы және ортағасырлық әл-Фараби араб-мұсылман мемлекетінің түркі тектес философы көптеген ортақ ойларымен ерекшеленеді. Саяси көшбасшы - данагөй (философ), отбасының әкесі, ағартушы және мұғалім.

Қытайдағы конфуцийшілдік дәстүр бүгінгі күнге дейін жалғасып келеді. Қытай дәстүрлі қоғамының тұрақты жалғасып отыруы, халық пен билеушінің ортақ мемлекеттік санасы мен ұстанымы философиясымен анықталады. Аспан асты елінің әр тұрғыны әрқашан өзін император еркінің туындысы санайтын. Қытайдың Отбасы және мемлекет тәрбие дәстүрлері әлемнің көптеген елдеріндегі қытай диаспорасының санасы терең сіңірілгендіктен олар қашанда тегіне қызмет етуді ұмытпайды.

Қорытынды

Шығыстың философиясы мемлекет құруға және үйлесімді қоғам болуға бағытталған, жеке тұлғаның адамгершілік жетілуіне және осы арқылы халықтардың білім алуына негізделген билеушілердің идеалдарын қалыптастырды. Әр дәуірлердегі Қытай мен Таяу және Орта Шығыстың ойшылдарында ұжымшылдық санасы - қоғамға тиісті жалпы адамгершілік құндылықтарды жоғары бағалайды. Конфуций мен әл-Фараби осы құндылықтарды, яғни «ізгілік», «білім», «әділеттілік», «парасаттылық»-тардың ел билеудегі маңызын дәйектеді. Шығыс ойшылдары ғаламдық тепе-теңдіктің ауқымында жұмыс істеді, оны әл-Фарабидің «Ұлы қоғам» тұжырымдамасы дәлелдей алады, бұл бір-біріне материалдық және зияткерлік игіліктерге қол жеткізуге көмектесетін халықтар мен мемлекеттердің жиынтығынан тұрады. Адамгершілік адам өмірі мен мінез-құлқының ережесі ретінде бүкіл әлемдегі үйлесімділік, жүйелілік және тәртіптің маңызын ашып көрсетіп берді. Енгілі мәселе ел билеушілері одан нәр алуы мен қолдануында деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Конфуций 2006. 'Беседы и суждения'. Трактат / Пер. с кит., Вступ. ст. С. Чумакова. М., Мир книги; Литература, 352 с.
2. Абдурасулов, А. 1975. 'Социальная утопия Фараби и ее роль в развитии общественно-политической мысли', автореф. дис. ...канд. филос. наук: 09.00.03 - История философии. Ташкент, 23 с.
3. Аль-Фараби. 1973. 'Социально-этические трактаты' / Пер. с арабского. Алма-Ата, Наука, 400 с.
4. Джахид, А. 1966. 'Абу Наср Аль-Фараби о государстве'. Душанбе, Дониш, 118 с.
5. Neria, C. 2012. 'Al-Farabi's lost commentary on the ethics: new textual evidence', Arabic sciences and philosophy, Volume 23, Issue 1, 69–99 pages, MAR. DOI: 10.1017/S0957423912000082
6. Аль-Фараби. 1970. 'Философские трактаты' / Пер. с арабского. Алма-Ата, Наука, 430 с.
7. Бурабаев, М. и др. 2001. 'Духовное наследие аль-Фараби: история и современность'. Алматы, КазгосИНТИ, 219 с.

ҚАЗІРГІ ҚХР-НЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ ДАМУЫ СТРАТЕГИЯСЫ

Косаев Б. Н.

*Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ
5В020900-Шығыстану мамандығының
4 курс студенті*

Жетекшісі: т.ғ.к, доцент Есеркепова Ж. О.

Автор бұл мақалада қазіргі ҚХР-ның ғылыми-техникалық дамуы мен стратегиясына тоқталады. Ғылым мен техниканың дамуы жайлы Қытай конференциялар өткізіп, онда Қытай «ғылымның, технологияның және білімнің дамуына негізделген даму стратегиясын» енгізе бастады. Бұл стратегияның негізгі мазмұны ғылымды, технологияны және білім беруді экономикалық және әлеуметтік дамудың алғышарты ретінде қарастырып, ғылыми-техникалық прогрессті қалыптастыру болды.

Кілт сөздер: ғылым, техника, стратегия, интернет, инновация, прогресс, экономика.

Бүгінде ҚХР 1979 жылдан бастап жүргізген ашық есік және реформалар саясатының нәтижесі оны экономикалық даму деңгейін әлем таңданарлық дәрежеге жеткізгені мәлім. Қытайдың жалпы ішкі өнімінің жылдық орташа өсімі 9,4 пайызды құрап, 2015 жылдың өзінде 17,6 триллион АҚШ долларына жеткен. Қытай мен Батыс елдері арасында өркениеттер алмасу мен өзара мәдени ықпалдастық ерте заманда басталған. Жаңа заманда Батыс мәдениетінің Қытайға ықпалы басым болғаны белгілі. Ал қазіргі замандағы «жаһандану» атты ағымымен әлемді шарпыған Батыс мәдениетіне балама ретінде Қытай өзінің ұлттық мәдениетімен ықпалдастық бәсекесіне шығып отыр. ХХІ ғасырдағы халықаралық қатынастардың бір ерекшелігі дамыған елдердің өз ұзақ мерзімдік халықаралық стратегиясын жүзеге асыру үшін жұмсақ күш тәсілін қолдануынан байқалады. Мұны соңғы кезде қарқынды дамыған Қытай мемлекетінен анық аңғаруға болады.

Американдық саясаткер Збигнев Бжезинский өзінің еңбегінде ХХ-шы ғасырдың соңғы онжылдығында қалыптасқан әлемдік геосаяси жағдайға баға бере отырып, Қытайды әлемдік емес, аймақтық держава деп атайды. Автор қандай қолайлы жағдайда дамығанның өзінде объективті себептер Қытайды 2020 жылға қарай әлемдік мемлекетке айналуға қол жеткіздіре алмайтынын айта келе былайша қорытынды жасайды: «Қытай қазірдің өзінде құрлықтағы геосаяси тұрғыдан алғанда ең ықпалы күшті мемлекет болып табылады. Оның әскери және экономикалық қуаты көршілес елдермен, Үндістаннан басқа, ешқандай салыстыруға келмейді. Сондықтан өз тарихының, географиясының және экономикасының талаптарына сәйкес Қытай аймақтағы өз ықпалын нығайта түсері хақ» [1].

Қытайдың ХХ ғасырдың екінші жартысындағы ең маңызды элементі ғылыми өндірістік және ақпараттық революциясы болып табылады. Ғылыми техникалық потенциалы микроэлектроникаға негізделеді, себебі микроминиатюризация техникасына үлкен мүмкіндіктер ашады. Жаңа ғылыми-өндірістік-ақпараттық революция әлем елдеріне сирек кездесетін мүмкіндігін ұсынды. Сол жағымен оларды таңдау алдына әкелді. Әрине кез келген мемлекеттің күш қуаты ғылыми-техникалық прогресстің дамуына жетпесе яғни, арттыруға мүмкіндіктері болмаса, олардың деңгейі артта қалып қойған деген пікір туындайды.

Ал Қытай өз таңдауын жасап экономикалық тарихта өзінің 15 жылдық бағдарламасы мен істерін жүзеге асыру тармағын жасады (1996-2000жж). Бұл қытайлар үшін өте маңызды оқиға болып табылды. Аса ірі жобаларды іске асыру үшін 1990 жылдың ортасында ерекше жағдайлар жасалған. Біріншіден, орасан зор қаржы-қаражат. Алтын-валюта резервтері, көлемі бойынша ҚХР-ға 2007 жылы 43,32% артып қаржысы 1,53 трлн долларға тең болды. 2008 жылдың сәуір айында оның қаржысы 1,756 трлн құрады. Сол уақытта ол қаржы үлкен жетілік резерв валюталық мөлшеріне тең болды. Екіншіден, тұйыққа тірелу, түсінушілігінің экстенсивті дамуы. Үшіншіден, аудандардың құрылуы, жеткілікті жоғары даму деңгейімен (ҚХР-дың даулы мәселелеріне қарамастан). Төртіншіден,

Қытайға ең қолайлы жағдай, әлемдік жетістіктерді ғылыми-техникалық прогрессте пайдалануға мүмкіндік берді. Нәтижесінде Қытай бірқатар реформаларды жүзеге асыру және экономиканың даму жетістіктеріне елеулі түрде қол жеткізді. 30 жыл ішінде (1978-2008жж.) орташа жылдық өсімі ЖІӨ-ден астам 9% -ға өсті. ҚКП-ның XIV съезінде ғылым мен техника Қытайдың басты міндеті болып табылатыны туралы жарияланды, яғни болашақта экономиканың негізгі ресурсының өнімді күші болады. 1990 жж. қытай басшылығы экономикалық құрылыс тұжырымдамасын алып, күрт ынталандыру қызметін жандандырды, ғылыми-зерттеу жұмыстары басталған жылдары бойынша. «Ғылым мен техниканың, онжылдық даму жоспары» қабылданды және «ғылыми-техникалық прогресс» күші енді. Қытай Халық Республикасының «Ғылыми-техникалық прогресс туралы» Заңы (СПЕКА тұрақты комитетінің 2-ші отырысында қабылданған) 1993 жылғы 2 шілдеде шақырылған, кейінгі түзетулермен 2007 жылғы 29 желтоқсанда) 8 бөлімнен және 75 мақаладан тұрады.

Жаңа техника мен жоғарғы технологиялар аса тиімді дамуы үшін Қытай үкіметі 1993 жылы (Мемлекеттік орта және ұзақ мерзімді 2000-2020 ж ғылым мен техника даму бағдарламасы) бойынша өндіріске енгізу туралы заң қабылдады. Онда негізгі даму стратегиялық мақсаты мен түйінді жоғары технологиялы салалар бағыттары анықталған. Осыған сәйкес мемлекет, жалпы жоспарлау жұмысын ғылыми-техникалық салада, мынадай үш деңгейлі моделін жүзеге асырды: іргелі зерттеулерді күшейту; инновациялық ғылыми зерттеулер бағытталған әлеуметтік-экономикалық дамуын жақсарту; жоғары технологиялар индустриясын құру және жаңа технологияларды дамыту.

Осы уақытқа дейін әлемдік нарықта, Қытай өнеркәсіптік, экспорттық саясаты, өзінің арзан экспансия тауарлары арқылы жүзеге асырылып отырды. Қазіргі уақытта, бәсекелестік күресте, бұл стратегия тиімді емес. Себебі, жоғары технологиялар базасына қажет өндіріс: жоғары сапалы өнімді құру және дамыту. Қазіргі уақытта байқалған экономикалық өсу мен қалыптасқан сыртқы экономикалық конъюнктура, жеделдетілген жаңғырту қытай экономикасының қазіргі заманғы технологиялық негізде қолайлы болып отыр. Ұлттық инновациялық жүйені (ҰИЖ) және өнеркәсіп, жоғары технологиялар жиынтығын білдіретін ұйымдар мен механизмдерді, олардың өзара іс-қимыл жүзеге асырылатын өндіру және коммерциялық жүзеге асыру ғылыми білім түрінде жаңа өнімдер мен технологиялар ұмтылуы мен жаңаруы көрінеді [2].

Ал 1993 жылғы маусымда Қытай ғылым мен техниканы дамыту туралы Заң қабылдады, ол ғылыми-техникалық революцияның мақсаттары мен рөлін толықтай анықтады. Заңға сәйкес 1995 жылы ғылым мен білімді дамыту Стратегиясы әзірленді. Стратегияның негізгі мақсаты – мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізі ретінде білім, ғылым және технологияны дамыту, мемлекеттің ғылыми-техникалық резервін арттыру және халықтың білім деңгейін арттыру болып табылды.

1995 жылғы Стратегияға сәйкес ғылымды дамытудың келесі мақсаттары мен инновацияларды ынталандыру механизмдері белгіленді:

- фундаменталды зерттеулерді күшейту, мемлекеттің ғылыми-техникалық қуатын арттыру, ғылыми-техникалық деңгейі күшейту, технологиялық резервті көбейту;

- Ғылым мен жаңа технологиялардың әлеуметтік және экономикалық дамуына, әсіресе ауыл шаруашылығының ғылыми-техникалық прогресін қамтамасыз етуге, жаңа технологиялар мен жаңа өндірістерді дамытуға, дәстүрлі салалардың деңгейін көтеруге және жетілдіруге ықпал ететін сандық және сапалық үлес коэффициентін жан-жақты көтеру.

- ғылыми-техникалық дамуына сәйкес келетін ғылымды және технологияны енгізудің жаңа жүйесін құру, ғылыми-зерттеу институттарының және ғылыми-техникалық қызметкерлердің белсенділігін арттыру [3].

XXI ғасырдың басында ғылыми-техникалық және технологиялық дамудың ғылыми-техникалық жетілдірілген жүйесі және ғылым мен техниканың дамуының жалпы деңгейі ҚХР-ды дамушы елдердің алдыңғы қатарына шығарды. Қытай экономикасының әрі қарай дамуы мен зерттеулерге инвестициялардың өсуінің жалғасуына сәйкес, Қытайдағы ғылым мен техниканың дамуының, негізгі мазмұны даму, сіңіру және жетілдіру болып табылды.

Өзіндік шығармашылық қабілеті бар Қытай, ғылым мен технологияны қысқа мерзім ішінде озық халықаралық деңгейге жетуге көмектеседі.

Сонымен қатар, ғылым мен техниканың рөлі қытайдың экономикалық және әлеуметтік дамуының тірегі ретінде анық өсті. Қытайдың жоғары технологиялық өнімінің экспорты қарқынды өсу үрдісін көрсетті. Жоғары технологиялық өндірістерді дамытудың жаһандық баяулауы аясында осы топтан шығарылған қытай өнімдерінің экспорты үдемелі дамуды жалғастырады. Кедендік статистика мәліметтеріне сәйкес, 2001 жылы Қытайдан жоғары технологиялық өнімдердің жалпы экспорты 45 млрд. доллардан асты, ал осы өнім экспортының үлесі жалпы тауар экспортының 17% -ын құрады. 2001 жылы Қытайдағы технологиялық келісімшарттар мен мәмілелер көлемі 80 млрд. юаньды (шамамен 10 млрд. АҚШ доллары) құрады, технологиялық саудадан Қытайдағы саябақтар мен жоғары технологиялық аймақтардың жалпы табысы 1200 млрд. юаньды құрады (шамамен 150 млрд АҚШ доллары). ҚХР-да қазіргі таңда он үшінші мемлекеттік бесжылдық жоспар дайындалды. Соның ішінде оныншы бес жылдық жоспар, он бірінші, он екінші және қазіргі он үшінші бесжылдық жоспарларды қарастырылып өтті. Әлеуметтік-экономикалық дамудың 11-ші бесжылдық жоспары (2006-2010 жж.) жайлы қысқаша айтып өтсек, Қытай өзінің ғылыми-техникалық әлеуетін дамытуда маңызды прогреске қол жеткізді. Бұл прогресс ғылымға және технологияға мемлекеттік қаржы салымдарын ұлғайту есебінен қол жеткізілді. Бес жылдық жоспар бойынша олардың көлемінің орташа жылдық өсуі 20% -дан асты. Қытай үкіметінің Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарына (ҒЗТКЖ) 2009 жылға бөлінуі 2000 жылмен салыстырғанда 5 еседен астам өсті. 2008 жылы Қытай ЖІӨ-ндегі ҒЗТКЖ үлесі 1,47% -ды құрады, бұл 2000 жылмен салыстырғанда екі есе өсті, ал 2011 жылы Қытайдың ҒЗТКЖ шығындарындағы үлесі шамамен 13% жетті. 2006-2010 жылдарда, ғылыми-техникалық даму бағдарламалары бойынша белсенді жұмыс жүргізілді. 90-нан астам мемлекеттік ғылыми-техникалық орталық жұмыс істей бастады, шамамен 50 инженерлік-зерттеу орталығы және 30 инженерлік зертхана салынды[4].

Сонымен қатар, 1996 жылы, ғылым мен техниканың дамуы жөніндегі ұлттық конференция өткізіліп, онда Қытай «ғылымның, технологияның және білімнің дамуына негізделген даму стратегиясын» енгізе бастады. Бұл стратегияның негізгі мазмұны ғылымды, технологияны және білім беруді экономикалық және әлеуметтік дамудың алғышарты ретінде қарау және экономикалық құрылысты «ғылыми-техникалық прогресті құру және халықтың бірыңғай сапасын арттыру» рельстеріне аудару болды. Қытай білім беру жүйесін субъект ретінде қарастырады, сондықтан білімнің барлық компоненттері - бастауыш, орта, жоғары, жоғары немесе өзгертін біліктілік - осы саланы реформалау және оны білімге негізделген үйлесімді инновациялық қоғам құру міндетін шешу үшін «айқындау» тұрғысынан маңызды.

1993 жылдан бастап Қытай Халық Республикасының білім беру бойынша мемлекеттік комитеті ХХІ ғасырға бағдарланған 211 Бағдарламаны ұсынды, ол белгілі бір ғылыми пәндерді оқыту орталықтарының жүзге жуық жоғары оқу орындарын құруға мүмкіндік берді. Бұл білім беру құрылымдарын елде жетекшілік етуі керек еді, сонымен бірге олардың кейбіреуі әлемдік деңгейдегі мектептерге тең болуы керек еді. Жоғары технологиялық және жоғары технологиялық өндірістердің маңызды ерекшеліктерінің бірі үнемі дамып келе жатқан технологиялардың үнемі эволюциясы болып табылады және кейде шынайы революциялық өзгерістерге ұшырайды. Тиісінше, қазіргі заманғы жағдайға бейімделген жоғары технологиялық өндірістік нысандарды үнемі жетілдіру керек. ХХІ ғасырда қытайлықтар білім сапасын жақсартуға бағытталған «Жаңа ғасырдың жаңа сапасы» бағдарламасын іске қосты. Айтпақшы, Болон процесінің контекстінде еуропалық жоғары білім беру аймағын құру міндеті қойылды.

Бұдан басқа, Қытайдың жаратылыстану ғылымдары қоры Білім министрлігі мен Мемлекеттік ғылыми қордың қолдауымен жас ғалымдарды таныстыру бағдарламасын жүзеге асырады, олардың шеңберінде әлемдік деңгейдегі университеттерге тағылымдамадан өтуге жіберіледі.

1996 жылғы кездесуге дейін Қытай негізгі технологияларды (1982) және жоғары технологияларды (1986) мемлекеттік ғылыми-зерттеу бағдарламаларын, сондай-ақ ғылыми-

техникалық жетістіктерді (1990) және іргелі зерттеулердің басым бағыттарын (1991) жүзеге асырды. 1997 жылы «еліміздің шұғыл қажеттіліктеріне жауап беретін іргелі іргелі зерттеулерге қолдау көрсету, ғылымды алға жылжытуға және Қытайдың ұзақ мерзімді даму проблемаларына әсер етуге бағытталған» Негізгі ғылыми зерттеулерді дамыту бағдарламасы қабылданды [5].

Қытайдағы ғылым мен техника даму кезеңдері. XX ғ. ғылым мен техника Қытай шаһарында мүлдем дамыған емес еді. Бірақ қытайлықтар бұл технологиялық даму кемшілігін және әлем зерттеу деңгейімен ара қашықтығын ХХІ ғ. басында жойып үлгерді. Қытайлық технология үлесінің 60 %-ы дүниежүзілік алдыңғы қатарға қосылды деп есептеуге болатын еді. Айтып өтерлік жайт, 2003 ж. 15 қазанда «Шэньчжоу-5» атты ғарыш кемесі ұшырылды. Осылайша, Қытай ғарышты зерттеудің техникасын меңгеруде үшінші мемлекет болды. Айды зерттеу жоспары бойынша, Қытай 2010 ж. ұшқышсыз зонтты іске қосады. Ғылыми-техникалық прогресс пен жаңашылдық өмірдің заңнамалық негіздеріне айнала бастайды. 1993 жылы қабылданып, күшіне енген «ҚХР ғылыми-техникалық прогресі жайлы Заңында» ғылым даму мақсаты, міндеттемесі, қаржы көздері, оған қоса ақшалай марапаттау жүйесі анық белгіленді. Бұл заңнама ғылымның әрі қарай дамуының жолын бағыттаушысы болды. 1998 және 2003 жылдары Ұлттық халықтық конгресстің тұрақты комитеті бұл заңнаманың орындалуын жеттік 2 рет тексерген болатын. Кейінірек, яғни 2002 ж. «ҚХР ғылыми-технологиялық сала білімдерін тарату жайлы Заңнама» жарияланды. Ол ғылым мен технологияны танымал етуді және азаматтардың ғылыми-техникалық білімін жетілдіруді критерий ретінде айқындайды және бүкіл қоғамның күш-жігерімен қойылған мақсаттарға жетуді талап етеді. Провинциалық үкімет, автономдық аудандар және орталық билікке бағынатын маңызды қалалар да өзіндік жергілікті құқықтық-нормалық ғылыми-техникалық кадрларды тартуға, ғылым мен техникаға инвестицияларды тұрақтандыруға және жоғары технологияларды дамытуға бағытталған бәрқатар ережелер қабылдады. Осындай жасалынған іс-шаралардың нәтижесінде, ХХІ ғасырдың басында ғылыми-техникалық және технологиялық дамудың ғылыми-техникалық жетілдірілген жүйесі және ғылым мен техниканың дамуының жалпы деңгейі ҚХР-ды дамушы елдердің алдыңғы қатарына шығарды. Қытай экономикасының әрі қарай дамуы мен зерттеулерге инвестициялардың өсуінің жалғасуына сәйкес, Қытайдағы ғылым мен техниканың дамуының, негізгі мазмұны даму, сіңіру және жетілдіру болып табылады.

Сонымен, ғылыми даму қарқыны және Қытайдың соңғы 25 жылдағы технологиясын енгізу тарихы тарихтағы бұрын-соңды болмаған деп танылды. Ол әлемдегі компьютерлік техника мен білім беру, денсаулық сақтау, мемлекеттік (электронды үкімет) ақпараттандыру дәрежесін алу үшін жетекші орындардың бірі болып табылады. Қытайда Интернетте заңмен бекітілген ақпараттық қауіпсіздік доктринасы бойынша кең таралған. ХХІ ғасырдың басында Қытай ғылым мен техниканың даму деңгейі бойынша әлемдік деңгейге жетті. Қытайда бұрын-соңды болмаған ғылыми және технологиялық серпіліс экономикалық дамудың қытай үлгісінің артықшылықтарын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство = The choice: global domination or global leadership / Пер. с англ. Е. А. Нарочницкой, Ю. Н. Кобякова. — М.: Международные отношения, 2004. — 287 с.
2. Муромцева З.А. Развитие новых и высоких технологий в КНР в условиях глобализации // Проблемы Дальнего Востока. 2001. - N 6. - С.78-81.
3. Гао Ин. Формирование научно-технического потенциала Китая. // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Экономика. М., 2007. С. 66-80.
4. Ян Ли. О стратегии развития открытых зон новых и высоких технологий в КНР // В сб. «Россия и Китай взаимное восприятие (прошлое, настоящее и будущее)». Тезисы докладов XVI международной научной конференции. ИДВ РАН - М, 2006 -Часть 1 -С.126-129.
5. Салицкий А.И., Салицкая Е.А. Наука и техника Китая на мировом рынке. // Перспективы. Электронный журнал. Издательство: Фонд изучения исторической перспективы. М., eISSN: 2411-3417, 2015 г. № 1. С. 66-78.

АТОМНАЯ ЭНЕРГЕТИКА ЯПОНИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛЕНИЯ

Наби К. Х.

*Бакалавр 4 курса кафедры Дальнего Востока
факультет Востоковедения КазНУ им. аль-Фараби
Email: kamila.nabi@mail.ru*

Научный руководитель: к.и.н., доцент, Балакаева Л. Т.

Уже более двух десятилетий международное сообщество вырабатывает подходы к решению одной из ключевых глобальных экологических проблем – антропогенного изменения климата, основной причиной которого в современных условиях, по мнению большинства участников международного экспертного сообщества, является эмиссия парниковых газов [1]. Японию можно отнести к лидерам среди развитых стран, в активной реализации своей климатической политики.

Одной из главных насущных проблем изменения климата является производство электроэнергии, так как население Земли продолжает расти, соответственно растут и потребности в потреблении электроэнергии. Также все чаще приходится задумываться о конечности ресурсов, необходимых для производства энергии. Электроэнергию можно получить из источников двух видов – не возобновляемых и возобновляемых. Так как не возобновляемые источники постепенно иссякают, человечество старается найти новые виды энергии, которые смогут прийти на замену нефти, углю и газу.

Япония – это страна с очень скудным запасом полезных ископаемых, поэтому вопрос получения необходимых ресурсов всегда остро стоял в правительстве. После поражения во Второй мировой войне Япония потеряла все свои сырьевые базы, откуда брала различные полезные ископаемые и ввозила в страну. Ей ничего не оставалось, кроме как полностью положиться на импорт углеводородов из других стран. В 1950-х Япония начинает входить в период темпов высокого экономического роста, и как никогда начинает чувствовать потребность в энергоресурсах, чтобы снабжать разрастающиеся производства. Как раз на Ближнем Востоке были обнаружены большие залежи нефти, что позволяло Японии закупать нефть, как топливо для ТЭЦ, и перевозить танкерами довольно дешево на тот момент. Однако такое положение дел сохранялось лишь до 1970-х, пока страну не задела «нефтяные шоки» и Япония полностью смогла прочувствовать то, как ее экономика зависима от импорта энергоресурсов.

Для Японии очень важно сдерживать глобальное потепление, ведь оно вызывает таяние ледников. Это в свою очередь ведет к повышению уровня мирового океана. Если это произойдет, то все прибрежные города страны непременно затопит. Это значит, что Япония лишится большого количества земли, при и так небольшой территории. Около 70% всей территории японских островов занимают горы, которые в большей степени не приспособлены для жизни. Это очень большая проблема, которая может затронуть все страны с прибрежными территориями и в первую очередь острова. Поэтому для Японии непременно важно искать тот источник энергии, который не будет вызывать больших затрат, будет достаточно энергоёмким и, самое главное, не будет так пагубно сказываться на окружающей среде. Здесь встает вопрос, какой источник энергии наиболее оптимален при таком раскладе?

В данной статье рассматривается атомная энергетика, как основообразующая отрасль энергетической политики Японии, также как изменилось процентное соотношение доли атомной энергетике после аварии на АЭС «Фукусима-1» и есть ли подходящая альтернатива «мирному атому».

Данная тема изучалась в трудах таких российских востоковедов, как Н.П.Тебин, который написал ряд статей о восстановлении атомной энергетике после катастрофы 2011 года, О.И.Казаков, исследовавший климатическую политику Японии, Д.В.Стрельцов описывал японскую концепцию «низкоуглеродного общества», также Е.Л.Леонтьева и ее труд

«Япония: восстановление после удара стихии», где описывается, как землетрясение 2011 года повлияло на все сферы жизни, и др.

Среди англоязычной историографии можно выделить Y.Tiberghien M.Schreurs, M.Kolmas, которые описывали Киотский протокол и то, как Японии важно привлечь к своей инициативе весь мир. В работе B.Sacks и G.Meyerson подробно описывается, почему атомная энергетика важна.

В японской историографии данная тема освящена больше всего. Здесь есть работы таких авторов как Y.Kameyama, а также H.Kudo and J.Ogawa, рассматривающих позицию Японии в международной климатической политике. К исследователям, изучающим атомную энергетику в Японии и как эта отрасль изменилась после аварии на Фукусиме, можно отнести N.Toyoda, H.Yoshioka и др.

Тогда Япония и решила начать развитие отрасли атомной энергетики. Данный вид энергетики идеально вписывался в климатическую политику страны. Относительная дешевизна производимой электроэнергии, а самое главное практически нулевые выбросы CO₂, или парниковых газов, которые пагубно сказываются на климате нашей планеты. Правительство Японии сделало ставку на атомную энергетику, как на основу своей климатической политики. Планировалось, что к 2050 году больше половины электроэнергии в стране будет вырабатываться за счет атомных электростанций (АЭС). Однако на пути атомной энергетики встало препятствие.

Для решения проблемы глобального потепления, вызванного антропогенными выбросами в атмосферу углекислого газа, в декабре 1997 г. в дополнение к Рамочной конвенции ООН об изменении климата в Японии, городе Киото был принят Киотский протокол, который обязывает развитые страны и страны с переходной экономикой сократить или стабилизировать выбросы парниковых газов [2].

Изначальной целью Киотского протокола было сокращение эмиссии углекислого газа в период 2008-2012 гг. на 6% от уровня 1990 г. В случае перевыполнения плана за счет использования новых технологий или уменьшения потребления энергоресурсов и в результате сокращения выбросов, страна участница может продавать квоты на выбросы другим странам. В соответствии с Киотским протоколом, государства обязаны разрабатывать меры повышения эффективности использования энергии, повышения качества поглотителей и накопителей парниковых газов, содействовать рациональным методам ведения лесного хозяйства, внедрению возобновляемых видов энергии, технологий поглощения CO₂ и инновационных экологически безопасных технологий и др. [3].

«Базовый энергетический план», 10-летняя программа 1975 года включала долгосрочный курс на развитие атомной энергетики с перспективой, что на нее к 2050 году будет приходиться более половины мощностей электроэнергии. На это во многом были направлены предлагавшиеся реформы в сфере энергетики в докладе Маэкавы. С 1985 г. над докладом работала большая группа специалистов во главе с Харуо Маэкавой, бывшим председателем банка Японии. Ряд промежуточных выводов и предложений доклада публиковалось в СМИ. Окончательный текст был опубликован в 1978 г. Ряд предлагавшихся в докладе структурных реформ в энергетике на практике уже велся, но рекомендовалось их ускорение. Например, движение цели, согласно которой как минимум половина электроэнергии должна вырабатываться за счет АЭС к 2050 году, уверенно выполнялось. По энергетическим программам правительства ЛДП в стране ежегодно вводилось 1-2 новых реактора [4].

Консервирование ТЭС и замена их на АЭС отражалась в среднесрочных энергетических программах правительств. Обязательность их принятия была закреплена законом 2002 г. «Об основах энергетической политики», который предписывал составлять энергетический план с перспективой на 5 лет. Как уже упоминалось выше, такие планы были приняты в 2003, а затем в 2007 году правительством ЛДП. В Базовом энергетическом плане 2007 г. был провозглашен курс на развитие «безуглеродной атомной энергетики с замкнутым топливным циклом». Продолжалось постепенное развитие атомной энергетики. Ожидалось, что новый Базовый энергетический план будет принят в 2011-2012 гг. и что в нем будут определены

конкретные задачи по внедрению замкнутого топливного цикла. Однако его принятию помешала нестабильность политической ситуации в стране.

Вообще причиной того, что Япония серьезно взялась за проблемы глобального потепления являлось то, что в 2009 г. на выборах в нижнюю палату парламента победила Демократическая партия Японии (ДПЯ). Ставший премьер-министром Юкио Хатояма предложил программу по сокращению выбросов парниковых газов, которая была названа «Инициатива Хатояма». Согласно этой программы выбросы парниковых газов предлагалось сократить на 25% к 2020 г. в сравнении с уровнем 1990 г. Для реализации данной программы было решено сосредоточиться на развитии таких отраслей как атомная энергетика, «зеленые технологии», электромобили, т.е. те отрасли, которые не имеют выбросов парниковых газов [5].

Это была довольно амбициозная инициатива, которую было сложно воплотить. Бизнес-сообщество Японии, испытавшее на себе последствия всемирного экономического кризиса 2008-2009 гг. отнеслись к данной инициативе с настороженностью. Правительственные специалисты дали свою, не очень одобрительную, оценку «Инициативе Хатояма». По их мнению, для того, чтобы достигнуть заявленного 25%-го снижения необходимо увеличить мощности гелиоэнергетики примерно в 55 раз. Также придется запретить продажу автомобилей на бензиновом моторе, для увеличения электромобилей или других экологически чистых моделей до 90% от общего числа новых автомобилей. Также необходимо будет провести сокращение производства на наиболее энергозатратных отраслях – стальная и химическая промышленность [6].

В итоге и Киотский протокол и «Инициатива Хатояма» потерпели неудачу в виду разных обстоятельств. Киотский протокол охватывал лишь 27% мировых выбросов CO₂, так как туда не входили крупные эмитенты, такие как США и Китай. Удар по «Инициативе Хатояма» нанесло Великое бедствие на Востоке Японии.

11 марта 2011 года в Японии произошло Великое Восточное землетрясение, что разделило энергетику страны на до и после. На страну обрушилось цунами, вызванное землетрясением. В префектуре Фукусима, волна перевалила за 12 метровую стену, и затопила АЭС «Фукусима-1», что в последствии привело к взрыву активной зоны на реакторах. Данное происшествие полностью отменяло планы правительства по расширению доли атомной энергетики, так как появились опасения, что такие аварии впоследствии могут повториться. Поэтому перед Японией встал вопрос о том, каким способом снабжать страну электроэнергией. Население требовало полный отказ от АЭС. Но последствия, которые влекло за собой отказ от атомной энергетики были слишком дорогими.

После аварии на АЭС «Фукусима-1» в Японии началось последовательное отключение реакторов АЭС по всей стране. С сентября 2013 г. все реакторы были полностью отключены. Из-за образовавшегося дефицита электроэнергии, пришлось снова вводить в эксплуатацию ТЭЦ, которые были законсервированы. Это сразу привело к повышению выбросов парниковых газов.

Резонанс, связанный с аварией, привел к тому, что доверие к «мирному атому» стремительно утрачивалось по всему миру. ДПЯ после аварии заявила, что намерена полностью отказаться от атомной энергетики. Данное заявление вызвало одобрение со стороны граждан. Компенсировать возникший дефицит в энергетике предполагалось сгладить за счет не только ТЭЦ, но и возобновляемой энергии и жесткой экономии электроэнергии. Все эти шаги хоть и помогли избежать серьезного энергетического кризиса, но не решили проблем, связанных с отказом от АЭС [7].

Изменение структуры производства энергии незамедлительно сказалось на и так ослабленной после разрушений экономике страны. Значительно возросла зависимость от ископаемого топлива – с 60% до 90% [8]. Рост внешних поставок повысил уязвимость Японии перед влиянием рыночных и геополитических рисков, так как цены на нефть сильно колеблются в зависимости от состояния в мире. Помимо этого, повышение доли нефти, газа и угля в топливно-энергетическом балансе страны означало провал в перспективе

достижения Японией заявленной цели на снижение выбросов CO₂. С 2010 г. по 2013 г. количество выбросов парниковых газов в атмосферу выросло на 7% [9].

Происходящие ухудшения в экономике страны заставили правительство по-другому взглянуть на «мирный атом». После возвращения к власти Либерально-демократической партии (ЛДП) началась работа по постепенному перезапуску атомных реакторов. В апреле 2014 г. был принят Базовый энергетический план, закрепивший статус атомной энергетики как источника базовой нагрузки, а в июне 2014 г. правительство приняло план, согласно которому к 2010 г. на атомную энергетику будет приходиться 20-22% всего выработанного электричества. [10]

Однако возобновить работу АЭС не так легко. В январе 2013 г. ЛДП реформировало Агентство по ядерному регулированию (NuclearRegulationAuthority, NRA). Агентством были разработаны новые, намного более строгие требования к безопасности АЭС, которые были законодательно приняты в июле 2013 г. Одним из самых строгих и дорогостоящих требований было обеспечение безопасности силовых реакторов от возможных террористических атак. Для этого необходимо было строить весьма затратный запасной пункт управления. По оценкам хозяйственных служб АЭС, строительство такого пункта для каждого реактора обойдется от 59 млрд до 129 млрд йен [11]. Все это очень сильно затормозило потенциальное возвращение всех АЭС. Помимо этого, для соблюдения всех новых требований всем компаниям был дан определенный срок, что тоже усложнило выполнение условий.

Процедуры проверки реакторов и получения лицензии на их запуск оказались более сложными и длительными, чем ожидалось. Например, из-за необходимости многих согласований, в том числе и с местными властями. Поэтому по просьбе руководства региональных электроэнергетических компаний (РЭЭК) правительство Японии в 2015 г. приняло решение о начале 5-ти летнего отсчета для каждого реактора с момента «после положительных решений по всем другим требованиям». Фактически вводилась отсрочка выполнения работ. Но и этого для некоторых РЭЭК оказалось недостаточно. В начале апреля 2019 г. руководство нескольких РЭЭК обратилось к NRA с просьбой продлить сроки монтажа запасных пунктов управления, но NRA отказало в продлении.

Как показывают исследования многих экспертов, в краткосрочной и среднесрочной перспективе полагаться лишь на возобновляемые источники энергии, как изначально предполагало японское правительство, нет смысла. К минусом данной отрасли можно отнести то, что гидроэнергетика имеет естественные пределы для своего развития, гелио- и ветроэнергетика очень сильно зависят от погодных условий и времени суток, что делает их нестабильными. Например, по данным Института Брейксру, чтобы дополнительно произвести на солнечных панелях 203 гВт электроэнергии для того, чтобы восполнить дефицит энергии, возникший из-за кризиса атомной энергетики, Японии понадобится примерно 1,01 трлн. долл., что составляет около четверти ее ВВП. Если же восполнять дефицит за счет ветряных электростанций, 152 гВт мощностей будут стоить 375 млрд. долл. И потребуют около 50% всей территории страны [12].

Трудно пока назвать убедительными различные меры правительства по стимулированию возобновляемой энергии, такие как налог на защиту окружающей среды или национальную систему торговли квотами на эмиссии парниковых газов, аналогичную системе, применяемой в Киотском протоколе. В общем, можно лишь заключить, что альтернативная энергетика может быть использована только как вспомогательная к другим электростанциям, эффективно действующим только в масштабе локальной экономики. Малые генерирующие мощности, разбросанные по территории всей страны, могут лишь на узком временном и географическом пространстве решить проблему энергодефицита. Из этого можно сделать вывод, что на ближайшую перспективу возобновляемые источники энергии нельзя считать полноценной заменой для АЭС.

Исходя из всего вышесказанного становится ясно, что полный отказ от АЭС вызовет серьезные проблемы в экономике. Япония, как страна с низким запасом полезных ископаемых и как страна, стремящаяся противостоять глобальному потеплению просто не

имеет альтернатив для атомной энергетики, несмотря на ее относительную небезопасность. Ведь импорт нефти, угля и газа сильно бьет не только по казне страны, но и экологическому состоянию окружающей среды. Возобновляемые источники энергии тоже не могут позволить выработку электроэнергии в достаточном количестве. Поэтому правительство страны безусловно будет заново наращивать потенциал АЭС.

Список литературы:

1. Пискулова Н.А., Костюнина Г.М., Абрамова А.В. «Климатическая политика основных торговых партнеров России и ее влияние на экспорт ряда российских регионов» — М.: Всемирный фонд дикой природы (WWF), 2013 г. – С.9
2. Казаков О. И. Кто ответит за климат? // Россия в АТР, №4 (25), декабрь 2012. С. 54-61
3. Киотский протокол – регулятивный компонент международной торговой системы Д. С. Боклан Российский внешнеэкономический вестник №12 декабрь 2007 С.65
4. Тебин Н.П. Японская энергетика здравого смысла 10.06.2019
5. Казаков О.И. Япония охлаждает к глобальному потеплению и Киотскому протоколу // Япония наших дней. №3 (9), 2011. –М.: ИДВ РАН, 2012. С. 112-121.
6. Казаков О.И. Зигзаги климатической политики Японии в 2009-2012 гг. // Сб. докладов Общероссийской научной конференции «Три года правления Демократической партии Японии: итоги и перспективы». Информационные материалы. Серия И: «Япония: история и современность». Выпуск 1. – М.: ИДВ РАН, 2013. С. 139-156.
7. Добринская О.А. Япония возвращается к атомной энергетике/ статья 28.08.2015 г - <http://japanstudies.ru/>
8. Basic energy plan. P.9. www.enecho.meti.go.jp
9. Japan nears nuclear restart- bit how much and how fast? 4.12.2014 - www.csis.org
10. Nuclear power in Japan. World nuclear association. - www.world-nuclear.org
11. Тебин Н.П. "Сторожевой пес" ядерной безопасности, 11.11.2019 http://www.ng.ru/energy/2019-11-11/14_7723_dog.html
12. Д.В.Стрельцов Уроки Фукусимы: куда пойдет развитие национальной электроэнергетики// МГИМО-Вестник Университета №1, 2012, С. 111

ҚАЗІРГІ ҚХР ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Өмірзакова Ә. С.

*Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ
5B020900-Шығыстану мамандығының
4 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к, доцент Есеркепова Ж. О.

Автор бұл мақалада әлем бойынша ҚХР энергетикалық дипломатиясының қалыптасуы мен дамуына тоқталады. Сонымен қатар, автор Қытайдың энергетикалық дипломатиясының мақсатын елдің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар энергетикалық технологияларды жаңғырту бағдарламасын жүргізу ретінде қарастырған.

Кілт сөздер: дипломатия, энергетикалық дипломатия, мұнай, Орталық Азия, стратегия.

Энергетикалық ресурстар халықаралық қатынастардың маңызды факторларының бірі болып табылады. Олар сонымен қатар кез-келген мемлекеттің мемлекеттік саясатын жүзеге асыруда стратегиялық рөл атқарады. Сондықтан бүкіл әлемде энергетикалық дипломатия, қауіпсіздік мәселелеріне қызығушылық артып келеді. Энергетикалық ресурстармен қамтамасыз ету проблемасы халықаралық және ұлттық қауіпсіздіктің маңызды шарты болып табылады. Әлемдік қаржы дағдарысын еңсеру де осы проблемамен тікелей байланысты. Сондықтан энергетика мәселесі көптеген халықаралық кездесулер мен келіссөздерден саясаткерлердің, дипломаттардың, экономистердің, заңгерлердің және басқа мамандардың көбірек назарын аударады. Энергия әлемнің көптеген елдерінің экономикасының маңызды саласы болып табылады, оның тұрақты жұмыс істеуі басқа салалардың дамуына да, әлеуметтік тұрақтылыққа да байланысты, бұл сөздің кең мағынасындағы қауіпсіздікті

білдіреді. Қазіргі жағдайда ерекше маңыздылығы - ядролық сегментте энергетикалық дипломатияны дамыту, қауіпсіздікті қамтамасыз ету. Әлемнің жетекші елдері өз елдерін энергия ресурстарымен және оларды тиімді пайдаланумен бірге қамтамасыз етуге бағытталған стратегиялар мен бағдарламаларды жүйелі түрде әзірлеумен айналысады. Тарихи тәжірибе көрсеткендей, мемлекеттердің энергетикалық дипломатиясын, қауіпсіздігін қамтамасыз етудің тиімді нысаны ұлттық қауіпсіздіктен басталатын ұжымдық қауіпсіздік болып табылады. Мысалы, жақын арадағы болған жағдай Ресей мен Украина арасындағы газ жанжалдары да осыны растайды.

СІМ бойынша энергетикалық дипломатияны түсіндіру министрлік қызметінің басым бағыттарының бірі болып табылады. Бұл сыртқы саясат жүргізу құралы және энергетика саласындағы халықаралық қатынастарды реттеу әдісі. Бүгінгі таңда дипломатияның бұл түрі энергетика саласындағы қалыпты мемлекетаралық қатынастар үшін жағдай жасауға ықпал ететін сыртқы саяси қызметтің маңызды бағыты болып табылады. Өткен ғасырдың 70-ші жылдарынан бастап көмірсутектер саудасы «энергетикалық қауіпсіздік» бөлігі ретінде қалыптасты. Сонымен, «энергетикалық империализм», «энергетикалық НАТО» терминдеріне қоса, «энергетикалық дипломатия» деп аталатын термин түрі де қолданысқа енгізіле бастайды [1]. Әлемнің биполярлық жүйесі құлаған кезде (XX ғасырдың 90-шы жылдардың басы) көптеген мемлекеттер іс жүзінде ресурстарды сату мен энергия өндірісі саласындағы ынтымақтастыққа ие болды. Тиісті байланыстар халықаралық дипломатияның басты назарына айналып, энергетикалық фактор жетекші державалардың халықаралық ықпалын күшейту және басқа геосаяси мақсаттарға қол жеткізу үшін белсенді қолданылды. Осылайша, «энергетикалық дипломатия» деген термин пайда болған еді. Табиғи энергия ресурстарын тұтынудың 2001–2030 жылдардағы ең жоғары өсуі дамушы елдерде (131%), Қытайда (169%) күтілуде. Индустриалды дамыған елдерде табиғи энергия ресурстарын тұтыну өсімі 19%, ТМД-да 45% болады деп болжануда. Бұл ретте дамушы елдердің үлесі 45% жетуі мүмкін, ал индустриалды дамыған елдердің үлесі 42,6% -ға дейін төмендеуі мүмкін.

Ресурстық дипломатияның бір түрі - мұнай дипломатиясы. Оның міндеті – елді шетелден сенімді әртараптандырылған мұнай көздерімен қамтамасыз ету, олардың қауіпсіз тасымалдануын қамтамасыз ету және мұнай өндірушілерге деген көзқарасты үйлестіру мақсатында Қытайдың басқа ірі мұнай тұтынушыларымен ынтымақтастығын жақсарту. Қытай дипломатиясы Африкада, Таяу Шығыста, Латын Америкасында және, әрине, Ресей, Қазақстан секілді бай ресурстар өндіретін елдерге қол жеткізуге бағытталған. Тауарлық дипломатия құралдары, инвестициялар және тікелей көмек құралдары кеңінен қолданылады. Мьянма арқылы Таяу Шығыс және Африка мұнай дәлізі сияқты жобаларды, Ресей мұнайын Сковородино-Дацин мұнай құбыры арқылы жеткізу, Орталық Азиядан құрлықтағы маршрут арқылы мұнай қабылдау, сонымен қатар Қытайдың мұнай-газ құбырларын қорғаудың арнайы шараларын әзірлеу жөніндегі ұсыныстарын іске асыру (ШЫҰ саммиті, Ташкент, 2010), қазіргі ҚХР мұнай дипломатиясының прагматикалық және іскерлік сипатын айғақтайды.

2010 жылдан бастап Қытай әлемдегі ең ірі энергия тұтынушысы, ал 2013 жылы - ең ірі мұнай импорты болды. Мұндай мәртебе экономикаға, атап айтқанда елдің энергетикалық қауіпсіздігіне деген қажеттілікті арттырады. Екіншіден, қарқынды дамып келе жатқан Қытай экономикасы туралы ұмытпаңыз, оның өсу қарқыны шынымен ерекше. Қытай экономикасы біртіндеп дамудың интенсивті түріне ауысады. Дүниежүзілік қаржы дағдарысынан кейін, ҚХР экономикасының өсу қарқыны біршама төмендегенімен, ІЖӨ өсуінің жылдық деңгейі әлі де 8-12% деңгейінде қалып отыр, бұл керемет және перспективалы көрсеткіш. Оның өзіндік ерекшеліктері мен проблемалары бар: мейлі ол экономиканың қызып кетуінен, жылжымайтын мүлік нарығындағы үлкен «сабын көбіктері», сондай-ақ елдің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің өзекті мәселесі.

Қытайдың энергетикалық дипломатиясының мақсаты - елдің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар энергетикалық технологияларды жаңғырту бағдарламасын жүргізу. Көршілес аймақтардың елдері - Оңтүстік-Шығыс Азия, Орталық

Азия мемлекеттері, сондай-ақ Ресей мен Австралия Қытайдың аймақтық энергетикалық саясатының басымдығы болып табылады. Пекин энергетикалық дипломатиясының екінші бағыты - Африка мен Латын Америкасындағы энергетикалық ресурстарға қол жетімділікті кеңейту және Таяу Шығыс елдерімен ынтымақтастықты қолдау. Сонымен қатар, Қытай соңғы жиырма жыл ішінде шетелден энергия ресурстарын сатып алуға және игеруге көшті. Соңғы он жылда Қытай үкіметі энергетикалық қауіпсіздік саясатын күшейтті [2].

Үкіметтік топтар өздерінің мұнай-газ компанияларын Қытай, Қазақстан, Өзбекстан, Түркіменстан, Ангола, Судан және Иран сияқты энергетикалық серіктестерге мұнай және газ кен орындарына инвестициялауға шақырады. Бүгінгі таңда Қытайда бүкіл әлем бойынша тұрақты жеткізушілер бар: ТМД, Таяу Шығыс, Африка елдері, Латын Америкасы және тіпті Канада. Осылайша, ҚХР «бәрін бір себетке салмай», импортталатын энергия көздерінің ағынын әртараптандыратын кең жеткізілім тізбегіне ие. Бірақ қазір, Қытайдың энергетикалық дипломатиясы одан әрі алға жылжуда. Қытайдың ұлттық мұнай-газ компаниялары әр түрлі пайдалы қазбалардың шетелдік кен орындарын игеруге қомақты қаржы сала бастады. Осылайша, пайдасыздығына немесе жетіспеуіне байланысты өз территориясында пайдалы қазбалар кен орындарын игере алмайтындықтан, Қытай энергетика саласындағы және әр түрлі жобаларға ұзақ мерзімді инвестициялау саласындағы шет елдермен ынтымақтастықтың сапалы жаңа деңгейіне көтерілуде [3].

Қытайды әлемдегі ең көп елдер қоршап орналасқан. Оның құрлық шекарасы 22 мың км-ден асады, теңіз жағалауы - 18 мың км; онымен шамамен 30 ел көршілес, ал 14 мемлекет ҚХР-мен тікелей шекаралас. Көптеген көршілес елдердің өзіндік тарихы, діні, ұлты, саясат, экономика, қоғам және мәдениет бар. Тарихи дәстүрлердің көптігі, мәдениеттер мен діндердің алуан түрлілігі, әлеуметтік құрылым мен даму деңгейінің айырмашылығы Қытай мен көрші елдер арасындағы қатынастардың бірегейлігі мен күрделілігін, Қытайдың осы бағыттағы сыртқы саясатының ерекше маңыздылығын анықтайды. Қытай басшылығының әрқашан «белгілі бір дәрежеде Қытайдың және оның көршілерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін экономикалық даму және тұрақты сыртқы ортаны қамтамасыз ету міндеттерін табысты шешудің кепілі болып табылатын» көрші елдермен қарым-қатынастарды дамытуға ерекше көңіл бөлінді. Саяси тұрғыдан көршілес мемлекеттер Қытайдың егемендігін, құқықтары мен мүдделерін қорғаудың негізгі тірегі және оның халықаралық аренадағы рөлінің көрінісі болып табылады. Экономикалық тұрғыдан көршілес елдер Қытайдың реформалары мен саясатын ашуда, сондай-ақ өзара тиімді ынтымақтастықты дамытуда маңызды серіктес болып табылады. Қауіпсіздік тұрғысынан көршілер әлеуметтік тұрақтылық пен ішкі ұлттық келісімді сақтау үшін тікелей сыртқы жағдайлар жасайды. Әр түрлі кезеңдерде Қытайдың көршілес елдерге қатысты саясатының өзіндік ерекшеліктері болғанына қарамастан, достық пен тату көршіліктің негізгі бағыты өзгеріссіз қалады.

Қытай ұзақ мерзімді бейбітшілік пен ортақ өркендеуге негізделген үйлесімді орта құру үшін көп жұмыс істейді. ҚХР-да тату көршілік пен достық қатынастарына берік дипломатиялық негіз қаланды. Халықаралық жағдайдағы өзгерістер, ең алдымен «қырғи-қабақ соғыстың» менталитетінің жойылуы Қытайдың көрші елдермен қарым-қатынасын жақсартудың негізгі себептері болды. «Қырғи-қабақ соғыс аяқталғаннан кейін халықаралық климат толығымен өзгерді, өйткені ел енді өзінің саяси моделі бойынша жау немесе дос ретінде көрінбейді. Бұл Қытайға көршілерімен қарым-қатынасты қалпына келтіруге көмектесті», - деді Тэн Цзянькун, қару-жарақты бақылау және қысқарту жөніндегі Қытай қауымдастығы атқарушы хатшысының орынбасары.

Сондай-ақ, Қытай басшылығы шекара мәселелерін шешуде прагматикалық тәсіл тапты: «Көрші елдермен достық тату көршілік қарым-қатынастар мен серіктестік қатынастар орнатуға бағытталған сыртқы саясатты басшылыққа ала отырып, Қытай шекара проблемаларын келіссөздер, консультациялар және күш қолданбау арқылы шешуге дайын. Дамып келе жатқан экономика Қытайдың «бейбіт даму» бағытын ұстану туралы берген уәдесін нақты орындайтын сенімді нығайтты. Қытай экономикалық дамуға назар аудару, тұрақсыздық пен әлеуметтік төңкеріске әкелуі мүмкін ішкі проблемаларды тиімді жеңу үшін көршілерімен бейбіт қатар өмір сүруді қамтамасыз етуі керек. Қытай үшін экономикалық

дамуын көршілес мемлекеттердің шектеуі мүмкін емес, халықаралық аренада олардың беделі көп дәрежеде байланысты. Мұның бәрі бірнеше факторларға негізделген Қытайдың сыртқы саясатының қисындығынан туындайды: бұл көршілерді экономикалық ынтымақтастыққа және геосаяси бәсекелестерге қарсы тұрумен қатар тартымды көріністі жасау. Қытай әлемдік аренада өзінің беделін мұқият сақтап, түрлі жобаларды белсенді қаржыландырады. Дамушы елдерге жомарттықпен көмектеседі және осы жобалардың жүзеге асырылуын бақылайды. Америка Құрама Штаттарымен және Ресеймен жанжалсыз, «жұмсақ күш» көмегімен өз ықпалын кеңейте отырып, Қытай Орталық Азияны, атап айтқанда, посткеңестік республикаларды тартады. Бұған айқын мысал - Қытайды, Қазақстанды, Өзбекстанды және Түркіменстанды жалғайтын құбырлар.

Орталық Азия Қытайдың сыртқы энергетикалық саясатын дамыту мен жетілдіруде өте маңызды рөл атқарады. Біріншіден, бұл қытайлық компаниялар өздерінің энергетикалық жобаларын шетелде инвестициялайтын басқа аймақтармен салыстырғанда Орталық Азияның ерекше географиялық артықшылықтарға ие болуымен байланысты. Қалған төрт бағытқа қарағанда, Орталық Азия аймағы теңіз қарақшыларының шабуылдарынан қорғанудың қажеті жоқ энергия көзі болып табылады. Жақын уақытта Қытай өзінің мұнайды тасымалдау желілерін қорғауға жеткілікті күшті мұхит флотын жасай алмайтын болғандықтан, ҚХР-ның қасында орналасқан энергияның бұл көзі елді көмірсутектермен қамтамасыз ету үшін үлкен стратегиялық маңызы бар екені анық. Біріншіден, Орталық Азияның Таяу Шығыстан энергетикалық ресурстарды импорттау үшін құрлық бағытын ашуға қажетті әлеуеті бар. Екіншіден, Орталық Азия республикаларының едәуір қоры алдағы жылдары Қытайдың энергетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыра алады. Шынында да, көмірсутектері бойынша Каспий теңізі және оның құрлықтық қайраңы әлемде үшінші орында. Тек Қазақстанда ғана дәлелденген мұнай қоры 4,6 миллиард тоннаны құрайды.

2007 ж. жарық көрген «Энергетика саласындағы Қытайдың жағдайы мен саясаты» атты Ақ Кітабы Қытайдың энергия көздерін дамытудың негізгі мақсаттарын және халықаралық энергетикалық ынтымақтастықты кеңейту саясатын ашады [4]. Қытайдың энергетикалық саясатының негізгі басымдықтары сонымен бірге «Орта және ұзақ мерзімді энергия үнемдеу бағдарламасы (2005 ж. 2020 жылға дейін)» (2005 ж.), «Атом электрін дамытудың орта және ұзақ мерзімді бағдарламасы (2005 ж.-2020 жылға дейін)» (2007 ж.), «Жаңартылатын энергияны дамытудың орта мерзімді және ұзақ мерзімді бағдарламасы» (2007), «11-бесжылдыққа арналған энергетиканы дамыту бағдарламасы» (2007) және т.б. 2011 ж. әзірленген «ҚХР ұлттық экономикалық және әлеуметтік дамуының 12-бесжылдығының негізгі ережелерінде» [9] энергетиканы дамыту бағыттары айқындалуда. «Энергияны үнемдеу және жаңартылатын энергия көздерін дамыту» және «сыртқы энергетикалық ынтымақтастықты нығайту» 12-бесжылдық бағдарламасында (2011-2015 жж.) тағы да назар аударады. Осы ресми құжаттарды қарау нәтижелері бойынша ҚХР-ның энергетикалық қауіпсіздік саласындағы саясатының негізгі аспектілері айқындалады. Сонымен қатар, Қытай сыртқы байланыстарды, оның ішінде энергетика саласындағы қатынастарды кеңейту бойынша заңдар мен саясатты белсенді жетілдіруде. 2001 ж. Қытай осы ресурстарды игерудегі шетелдік қатысушылардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғайтын «Теңіздегі мұнай кен орындарын игерудегі сыртқы ынтымақтастық туралы ережелер» мен «Құрлықтағы мұнай кен орындарын игерудегі сыртқы ынтымақтастық туралы ережелерді» қайта қарады. Бұл құжаттар Қытайдың мұнай-газ ресурстарын барлау мен игерудегі халықаралық ынтымақтастығын жақсартады. Солтүстікте Қытай әлемдегі табиғи ресурстардың бірі Ресеймен тығыз байланыс орнатты. Оңтүстікте ол Индонезия, Малайзия, Вьетнам, Таиланд сияқты елдермен тығыз қарым-қатынаста. Африка елдерімен белсенді түрде дамып келе жатқан қатынастары бар. Шығыста Қытай теңізді пайдалануға назар аударумен қатар, мұнай кен орындарын игеруге және Австралия, Венесуэла, Бразилия сияқты алыс елдерден мұнай сатып алуға қатысады. Батыста оның саясаты Орталық Азия мемлекеттерінің, оның ішінде Қазақстанның да мұнай байлығына қол жеткізуге бағытталған. Қытайлық мұнай компаниялары арасында белгілі бір құқықтардың аумақтық бөлінісі бар. Қытай Ұлттық Мұнай Корпорациясы (CNPC) үш негізгі бағытта жұмыс істейді: Солтүстік

Африкада, негізгі база ретінде Суданға; шекараларының солтүстігі мен батысы - Ресей мен Қазақстанға сүйене отырып; Оңтүстік Америкада, Венесуэлаға сүйенеді. Таяу Шығыста соңғы жылдары негізінен Қытай мұнай-химия корпорациясы инвестицияларын тартты [5].

Сонымен, өзінің «энергетикалық дипломатиясы» жағдайында Қытай ресурстарын пайдаланатын елдердегі саяси тұрақсыздық, мұнай бағасының тұрақсыздығы және бәсеке-лестікке өздерінің дәстүрлі нарықтық әсерін пайдаланатын Батыс билігінің қарсылығы сияқты проблемаларға тап болды. Сонымен бірге, «энергетикалық дипломатия» Қытайға көптеген артықшылықтар әкеледі. Бұған Қытай басшылығындағы келісім, үкіметтің шешімдерін елдің энергетикалық департаменттерімен және саяси институттарымен келісу арқылы қол жеткізіледі. Қытай социалистік және сонымен бірге дамушы ел мәртебесіне ие, оны өзінің энергетикалық саясатында орынды пайдаланады. Қытайдың ауқымды валюта ресурстары өзінің «энергетикалық дипломатиясын» сенімді түрде қамтамасыз етеді. Оның саласында ол үлкен жетістіктерге жетуін Қытай мен Қазақстан арасындағы ынтымақтастық мысалдарынан көруге болады. Осының арқасында Қытай негізінен жыл сайын ішкі тұтыну және экономикалық даму үшін мұнай мен табиғи газдың импортын қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жизнин С.З. Основы энергетической дипломатии: в 2-х т. — М.: МГИМО (У) МИД, России, 2003. С. 321.
2. Котлов М.В. Концепция нефтяной безопасности КНР // Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии. М.: МГИМО, 2007. С. 699—714.
3. Ларин А.Г. Китайская стратегия «продвижения на Запад» и «новый Шелковый путь» / А.Г. Ларин, В.А. Матвеев // Проблемы Дальнего Востока. – 2014. – №5. – С. 9.
4. Белая книга: Ситуация и политика Китая в сфере энергетики. Пекин, 2007.
5. 中国能源中长期（2030、2050）发展战略研究报告》[«Стратегия развития энергетики Китая на среднесрочную и долгосрочную перспективу (до 2030 и 2050 гг.)»], Китай, 2011. –Режим доступа: <http://scitech.people.com.cn/GB/14029104.html>

ТЕРРОРИЗМ В ЯПОНИИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Рахманкулов А.А

*Бакалавр 2 курса кафедры Дальнего Востока
Факультет Востоковедения КазНУ им. аль-Фараби
Email: arahmankulov3@gmail.com*

Научный руководитель: к.и.н., доцент, Балакаева Л. Т.

Борьба с терроризмом, как угрозой национальной и мировой безопасности, в современном мире является одним из основных направлений политики как отдельных стран, так и Организации Объединённых Наций. За XXI век в мире насчитывается 72 135 совершённых террористических актов различных масштабов [1]. Такое значительное число преступлений говорит об обострении ситуации с терроризмом и важности нахождения способов по решению этой проблемы в целях сохранения мира и порядка на Земле.

Изучение истории отношений Японии с терроризмом является целью данной статьи. Задачами являются выявление причин терактов и их связи с политическим фоном существовавшим в стране, а также рассмотреть методы, которые использует Япония для предупреждения терактов. В отечественной историографии тема является неизученной. Тема Японии и терроризма освещается в нескольких российских и англоязычных статьях, а также японских монографических работах.

Первым террористическим актом в Японии считается восстание, поднятое в 1837 году Осио Хэйхатио против коррумпированных чиновников его родного города Осака. Собрав вокруг себя единомышленников и вооружив их, Осио Хэйхатио провёл серию поджогов и погромов, уничтоживших 1/4 часть города. Наличие политической цели путём применения силы отомстить чиновникам, обирающих голодающий народ, и группы боевиков позволяют отнести эту акцию к определению террористической. Мерой подавления мятежа на тот

момент стало стандартное тому времени ответное физическое воздействие со стороны правительства. Если рассматривать ситуацию, существовавшую в Японии на тот момент, мы увидим кризис существовавшей системы Бакуфу, катастрофическую нехватку продовольствия вызывающую национальный голод, не уменьшающиеся поборы властей с и так еле сводящего концы с концами населения [2].

Более насыщенным на теракты периодом является XX век, за период которого в Японии произошло более 150 актов, часть которых была совершена организованными там террористическими организациями.

Вооружённый антияпонский фронт Восточной Азии – японская леворадикальная организация, воюющая с внутренними и внешними проявлениями империализма, созданная в 1972 году. 30 августа 1974 года террористы заложили бомбы с часовым механизмом в здании Mitsubishi Heavy Industries, которая во времена милитаризма была основным производителем военных кораблей и самолётов. Прогремевший взрыв убил 8 человек и ранил 376 простых служащих компании. Также организация ответственна за подрыв в 1972 году Института Северных культур на острове Хоккайдо с целью устранения памятников японской агрессии по отношению к коренным жителям острова Аину и взрыв склепа в Йокогама, в котором покоились тела японских военных, участвовавших в колонизации Кореи. Особенностью этой организации является направленность деятельности не против существующей на современный момент политики, а политики прошлого. Причины, побудившие людей заняться такого рода террористической деятельностью также проглядываются в существовавшей на то время ситуации в Японии: 70-е годы стали периодом спада роста экономики послевоенного «чуда», что можно отнести к определённому учёным Э.Дюркгеймом периоду аномии, на который приходится резкий скачок девиантных настроений внутри общества; послевоенная депрессия, вызванная поражением и разрушением системы империализма и новое её восприятие как собственной «тёмной истории». Члены фронта, желая в прямом смысле стереть с лица Земли следы милитаристического прошлого, нацелились на его памятники. Такой идейный подход является уникальным на фоне остальных террористических организаций. После теракта в Mitsubishi Heavy Industries члены организации сдались полиции, признав что сожалеют о гибели невинных людей, убийство которых не было целью акции.

Объединённая Красная Армия - леворадикальная организация, в 1971 году напала на оружейный магазин и раздобыла себе оружие. После этого группа из 29 человек устроила тренировочные лагеря в горах, однако после полицейской акции 14 членов армии было убито, а остальные сбежали. о время побега в горах недалеко от Каруидзавы, префектура Нагано была взята в заложники домохозяйка Ясуко Мута. Заложницу держали девять дней, операция по её спасению длилась 10 часов 40 минут. В результате операции погибло два сотрудника полиции и один гражданский, пять членов Красной армии было арестовано, заложница была ранена, но освобождена.

Красная Армия Японии - основанная в 1971 году Фусако Синэгобу, которую считают самой опасной женщиной-террористом в мире, организация, ставившая своей целью искоренение мирового империализма. Организация работала совместно с Национальным Фронтом освобождения Палестины. В течение 20 лет Армия провела 20 террористических атак, особенно массовым среди которых было побоище в аэропорту Лод в Израиле, в время которого погибло 25 пассажиров рейсов и 72 было ранено. В 2001 году организация была распущена, а её лидер Фусако Синэгобу арестована и приговорена к 20 годам лишения свободы [3].

Последние две организации, в отличие от Вооружённого антияпонского фронта Восточной Азии, совершали теракты намеренно подвергая опасности мирное население и их амбиции были гораздо разрушительнее. Особенно отличилась партия Красной Армии Японии, чья деятельность вышла за рамки страны и стала международной. Для раскрытия причин появления организаций такого рода направленности и радикализма стоит опять же оглянуться на современную тому времени ситуацию. Помимо экономического спада и не прошедшей послевоенной депрессии в самой Японии, на мировой арене происходило

событие, разделившее весь Земной шар на два лагеря - Холодная Война. Нахождение Японии под опекой США не отменяло проникновения в Японию идей левого радикализма, а возможно, в какой-то степени и усиливало его радикальность: отрицание ценностей капитализма и борьбы с ним.

Завершает XX век самый громкий теракт за всю историю Японии: распыление 20 марта 1995 года отравляющего вещества типа зарин в Токийском метрополитене религиозной сектой буддийского толка Аум Синрикё, в результате которого погибло 12 человек и пострадало более 5000. Инцидент с Зарином является интересным случаем в плане того, что рассмотрение его как акта терроризма является неоднозначным: по показаниям представителей высших ступеней в иерархии секты, исполнителей теракта и её главы Сёко Асахары, определённой цели в совершении этого массового преступления не было. То есть отсутствует основное звено, определяющее преступление как террористическое: политическая цель. Однако ввиду огромного количества жертв и наличия организации и планирования, Инцидент в Токийском метрополитене признаётся террористическим. Говоря о причинах, которые привели превращению обычной религиозной секты в организацию, способную совершить преступление такого масштаба, определённому точного мнения ещё не существует. Большой вклад в изучение этого вопроса своими журналистскими работами «Подземка» и «Край обетованный» внёс японский писатель Мураками Харуки, проведя ряд интервью как с жертвами теракта, так и с членами Аум Синрикё. По его словам, причиной трагедии стало царившее в народе ощущение близости «Конца Света». Несмотря на то, что Холодная Война уже окончилась и послевоенная депрессия также сходила на нет, психологическое состояние нации было в упадке. Особенно сильное влияние оказывал ещё больше усилившийся спад экономики. Косвенным доказательством усиления ощущения предрешённости в Японии является резко возросший интерес к предсказаниям Нострадамуса, по которому конец человечеству наступит в момент смены тысячелетия. Учение же Аум Синрикё как раз отвечало настроению времени и сыскало большую популярность. Спустя 10 лет существования секта меняет вектор своего развития от миролюбивого направления Махаяны на агрессивный. Не смотря на осознание самими членами секты того, что они свернули с пути, по которому шли раньше, остановить тенденции, которые в итоге привели к национальной трагедии было уже невозможно ввиду того, что жизнь вне секты для них казалось куда более тревожной и даже больше – невозможной[4][5].

Так закончился XX век для Страны Восходящего Солнца. Однако какова же ситуация с терроризмом в Японии сейчас? За два десятилетия в Японии произошло 15 терактов различной степени масштабности. Среди них: Массовое убийство в Акихабаре, Поджог студии Kyoto Animation, поджоги зданий JR (Japanese Railways), Взрыв в городе Уцуномия. Перечисленные теракты были совершены по личным причинам или ввиду психических отклонений совершивших их. Сравнивая с XX веком, современная общественно-психологическая ситуация в Японии всё ещё остаётся проблемой. (Такие явления как хикикомори; ощущение отчуждённости и изолированности от общества при нахождении в нём, приводящие к психическим отклонениям и росту самоубийств итд). Однако по сравнению с предыдущим столетием, проблемам общественного здоровья нынешнее правительство уделяет повышенное внимание: принятие законов запрещающих переработки; внедрение различных социальных программ (smart platinum society). Тактика «оздоровления общества» как способ борьбы со стихийным (неполитическим) терроризмом должна в своей конечной цели выкорчевать корни преступных мотивов их подкорки японского общества [6].

Для предупреждения терактов, в особенности политических (всего за это столетие 5 случаев), 15 июня 2015 года японское правительство приняло Закон о борьбе с заговорщиками и террористами. В соответствии с ним, преступлением будет считаться планирование и осуществление указанных в законе 277 деяний, в том числе изыскание средств и обследование территории для проведения на ней террористического акта [7].

Эффективность проводимых в Японии мер по борьбе с терроризмом пока остаётся не выявленным вопросом ввиду того что с начала их проведения прошло ещё недостаточно

времени, что даёт простор для проведения в будущем новых исследований относительно этой темы.

Углубившись в историю отношений Японии и терроризма можно сделать вывод что даже в стране, которая объективно считается одной из самых безопасных для жизни, всё ещё остаётся место для возможности совершения терактов. Однако на основе опыта ощущения на себе последствий проявлений преступлений такого масштаба как Инцидент с заринном и Массовое убийство в Акихабара, а также некоторых политических преступлений, Япония активизировала поиск и внедрение методов по решению проблемы терроризма внутри своей страны. Возможные результаты политики проводимой Японией в будущем могут стать действенным комплексом мер, благодаря которым всё человечество сможет избавиться от явления терроризма.

Список литературы:

1. Терроризм в XXI веке: теракты <https://ria.ru/20160122/1363384811.html>
2. Статья: «Терроризм и Япония» <https://konnichiwa.ru/page/3009/>
3. Раевский А.Е. «Терроризм в Японии: историческая и психологическая перспектива» Москва, 2012 год.
4. Мураками Харуки «Подземка» 1997-1998
5. Мураками Харуки «Край обетованный» Япония, 1997-1998
6. Материалы с сайта wikipedia.org
7. Статья: В Японии приняли закон о борьбе с террористами-заговорщиками <https://lenta.ru/news/2017/06/15/conspirators/>

СИСТЕМА ПОЖИЗНЕННОГО НАЙМА В СОВРЕМЕННОМ ЯПОНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Шупенова А.Т.

*Бакалавр 3 курса кафедры Дальнего Востока
факультет Востоковедения КазНУ им. Аль-Фараби
E-mail: altynnaishupenova@gmail.com*

Научный руководитель: к.и.н., доцент, Балакаева Л. Т.

Актуальность темы: Пожизненная занятость является давней практикой в крупных японских фирмах. Однако это «джентльменское соглашение», которое не гарантируется законом или коллективным договором. Но все же, влияет на многие аспекты японского общества, такие как: занятость населения, трудоустройство на работу после окончания университета и трудоустройство после пенсионного возраста. Система "пожизненного найма" выгодна руководителям компаний, поскольку таким образом сводится к минимуму текучесть рабочей силы, т.е. из компании не будут уходить работники, обладающие ценными знаниями и опытом, в подготовку которых компания вкладывала собственные средства.

Цели и задачи: Основной целью данной работы является выяснить суть системы пожизненного найма и ее влияние на современное японское общество.

Задачами являются:

1. Рассмотреть историю развития системы пожизненного найма.
2. Выяснить как она влияет на японскую молодежь.
3. Выявить основные положительные и отрицательные стороны идеологии пожизненного найма.

Система управления японских компаний, получившая широкую известность под именем пожизненного найма, формировалась в течение нескольких десятилетий путём проб и ошибок, в ходе подчас довольно жёсткого противостояния между работниками и менеджментом, и к концу 1960-х годов стала основной формой управления трудом в японских компаниях. И, тем не менее, в начале 1990 года 85% японских компаний сохраняли у себя систему "пожизненного найма": "пожизненный найм" является важным средством мотивации для работников японских компаний, и, видимо, это обеспечивает ему будущее.

Японские компании предоставляют работникам ряд льгот и программ помощи для того, чтобы обеспечить большие достижения и высокий уровень лояльности своих сотрудников. И хотя эти программы оказывают незначительное влияние на фактические результаты труда, они способствуют воспитанию сильного чувства товарищества и морального долга у сотрудников корпорации, что приводит к появлению феномена корпоративных людей.

Эта система была основана на использовании базовых элементов национальной культуры и психологии. Благодаря этому она не только воспринималась работниками как разумная, справедливая, отвечающая их представлениям о том, что такое компания и как она должна управляться, но и стала основой, на которой и вокруг которой формировались система ценностей и образ жизни нескольких послевоенных поколений японцев. Это позволяет говорить о том, что пожизненный наём – это не только система управления трудом японских компаний, но и своего рода идеология, опирающаяся на традиционные ценности общества.[1]

В отличие от предыдущих поколений, которые отдавали предпочтение интересам компании и коллективным ценностям, нынешняя японская молодёжь, выросшая в весьма благополучном и богатом обществе, при выборе места работы в большей мере ориентируется на свои личные интересы – возможность получать высокий и стабильный доход, реализовать себя в профессии, продвигаться на высокий пост, сочетать работу и отдых и т.д.[2]

Вопреки разного рода прогнозам, система пожизненного найма в целом устояла и продолжает оставаться основной формой найма в государственных учреждениях и крупных компаниях, а также «моделью для подражания» для фирм меньших размеров. Это произошло благодаря целому ряду мер, предпринятых японскими компаниями, которые позволили им, не посягая на основные принципы системы, придать ей большую гибкость и сделать более адекватной новым экономическим и социальным условиям.

Смысл мер, предпринятых японскими компаниями, состоял в том, чтобы, сохраняя приверженность системе повозрастной заработной платы, ослабить давление на издержки на труд прогрессирующего старения рабочей силы, придать этой системе большую гибкость с тем, чтобы её «повозрастной» характер не «гасил» мотивацию молодых работников. С этой целью во многих компаниях был введён такой элемент, как оценка результатов труда (сэйсэкикю), которые обычно представляют собой комбинацию индивидуальных показателей работника и показателей коллектива. И сейчас в большинстве японских компаний базовая зарплата работника определяется с учётом трёх элементов: занимаемой должности или квалификации (сёкунокю), тесно связанного с ней возраста (нэнрэйкю) и результатов труда (сэйсэкикю). [3]

Однако, для того, чтобы сделать систему пожизненного найма более адекватной нынешним потребностям общества, ослабить жёсткие рамки, в которые она ставит работников, в последние годы была введена новая категория постоянных работников – постоянные работники с ограничениями (гэнтэй сэйсяин). При этом были установлены три типа ограничений: на место работы, на характер работы, на время работы. В первом случае в процессе ротации работник не может быть переведён в другой город. Во втором случае оговариваются ограничения в отношении характера служебных обязанностей (например, то, что ротация может происходить только в рамках определённых специальностей). Третий вид ограничений предполагает освобождение работника от выполнения какой-либо работы или других видов деятельности за пределами урочного времени, что особенно привлекательно для женщин.[4]

Благодаря предпринятым мерам система пожизненного найма не только устояла как система управления трудом, но и сохранила свою привлекательность в глазах самих работников. Иными словами, система пожизненного найма, с её гарантиями стабильной долговременной занятости, с перспективой карьерного роста и постепенного повышения заработной платы, а также со всеми прочими привилегиями, предоставляемыми компаниями своим постоянным работникам (начиная с дешёвого жилья и кончая разного рода

дополнительными выплатами), по-прежнему воспринимается в японском обществе как несомненная ценность.

Однако, в отличие от самой системы пожизненного найма, эти нормы и представления оказались гораздо менее подвижны и гибки, и за приверженность им японское общество платит весьма высокую цену – в виде возникновения или обострения разного рода социальных проблем.[5]

Японское общество бьёт тревогу, прежде всего, по поводу положения молодёжи. По данным на март 2018 г., среди молодых людей в возрасте от 15 до 34 лет не имеют постоянной работы более 1/3 (34,6 %) или 5 млн 410 тыс. Для того чтобы картина была более объективной, нужно исключить из их числа тех, кто сочетает работу с учёбой, т. е. студентов и школьников старших классов, подрабатывающих в качестве арубайто (временных работников) в кафе, барах, магазинах и т.д. Их насчитывается порядка 1 млн 750 тыс. человек. Но остальные 3,7 млн человек – это в основном завершившая образование и вышедшая на рынок труда молодёжь [6].

При этом особую озабоченность японские специалисты выражают по поводу того, что за последние годы резко возросла доля непостоянных работников среди молодёжи в возрасте от 20 до 24 лет. По данным за 2015 г., среди юношей она составляет около 40 % (39 %), а среди девушек 45 %. Ещё 10–12 лет назад ситуация была другой: так, в 2006 г. среди юношей в возрасте 20–24 года непостоянными работниками были 22,2 %, а среди девушек – 16,5 %. Правда, с возрастом для мужчин ситуация улучшается: в возрастной когорте 25–34 года уже более 80 % из них имеют постоянную работу. Но положение женщин только ухудшается: в этом возрасте только 40 % из них являются постоянными работниками [7].

Часто можно слышать, что многие молодые японцы сознательно выбирают непостоянную занятость, чтобы не опутывать свою жизнь всеми теми ограничениями, с которыми связана в Японии постоянная работа.

Разумеется, идеология пожизненного найма сказывается на положении не только молодых японок. Быть сэнгёсюфу (профессиональной домохозяйкой) либо всю жизнь, либо на протяжении, по меньшей мере, нескольких лет – удел значительной части японских женщин, включая и тех, кто был нанят на места постоянных работников. О глубоком укоренении в общественном сознании порождённых пожизненным наймом представлений о роли женщины в семье и на работе свидетельствует и характеристика среднестатистической японской семьи. Так, по данным за 2016 г., она состоит из 3,17 человек и имеет месячный доход в размере 543 тыс. иен, львиную долю которого (460 тыс. иен) составляет заработок мужа, а доход жены (около 80 тыс. иен) служит лишь дополнением к семейному бюджету [8].

К тому же, продолжает существовать и влиять на положение дел и такой элемент системы пожизненного найма, как тэйэн – предельный возраст пребывания работника в фирме (60 лет). Понятно, что при пожизненном найме и повозрастной заработной плате предельный возраст – это, по сути, единственный способ для компаний сдерживать рост издержек на труд и обеспечить продвижение по карьерной лестнице работников более молодых возрастных групп. Но проблема состоит в том, что во всех японских пенсионных системах пенсии начинают выплачиваться с 65 лет. Поэтому ещё в 2004 г. правительство обязало компании избрать одну из трёх мер для урегулирования этой проблемы: либо повысить предельный возраст, либо отменить его, либо разработать схемы продления занятости пожилых работников.

Как свидетельствует статистика, абсолютное большинство японских компаний всех размеров продолжают использовать тэйэн. Так, по данным за 2015 г., среди компаний с числом занятых более 1 тыс. человек таких было 93,3 %, 300–999 человек – 95,3 %, 100–299 человек – 97,4 %, 30–99 человек – 98,7 %. При этом лишь незначительная часть компаний подняла тэйэн до 65 лет и выше (соответственно 6,0 %, 7,5 %, 10,6 %, 20,2 %), в то время как абсолютное большинство сохраняет его на уровне 60 лет (соответственно 91,1 %, 89,9 %, 86,1 %, 77,5 %). Это означает, что компании сочли наиболее приемлемой мерой продление занятости пожилых работников после достижения тэйэн. Оно осуществляется в двух формах: примерно 80 % компаний используют существовавшую и прежде схему –

увольнение с повторным наймом, а 20 % – продление занятости без увольнения. С экономической точки зрения это вполне оправданный выбор. Во-первых, продление занятости не означает сохранения прежней зарплаты. Так, по данным за 2015 г., 42 % компаний, использующих схемы продления занятости (без увольнения), сохраняют работникам прежнюю зарплату, а ещё 20 % платят им от 80 % до 100 % от прежнего заработка. Что касается компаний, применяющих повторный наём уволенных работников, лишь 13 % сохраняют им прежнюю зарплату, а ещё 17 % выплачивают от 80 % до 100 % от прежнего заработка. В то же время более половины (53 %) компаний нанимают работников на зарплату, составляющую 50–80 %, а 10 % – 30–50 % от прежнего уровня [9]. Во-вторых, при нынешней нехватке рабочей силы компании получают возможность при меньших затратах использовать труд лояльных и квалифицированных работников.

Так, по данным на март 2018 г., среди работающих пожилых граждан статус постоянного работника имели лишь 23 % [10]. Особое звучание этой проблеме придает тот факт, что в последние годы ряды пожилых работников пополнили миллионы людей, рождённых в период второго послевоенного бэби-бума, которые получили хорошее образование, обладают большим опытом и высокой квалификацией, и кроме того – находятся в хорошей физической форме.

Но как же молодые выпускники, со свежими знаниями, имеется ли на них спрос, после окончания университета?

Что касается спроса на выпускников университетов, то он сильно различается и по предприятиям, и по отраслям. Так, в крупнейших компаниях (с числом занятых более 1 тыс. человек), куда большинство из них стремится попасть, на протяжении двух последних десятилетий коэффициент эффективного спроса на труд неизменно составлял менее 1, а на предприятиях меньших размеров, достигая в отдельные годы 3–4, в последнее время находился в пределах 2–2,5. Что же касается отраслевых дисбалансов, то, например, в 2015 г. в сфере обращения спрос превышал предложение более чем в 5 раз, в строительстве и обрабатывающей промышленности – в 2 раза, а в сфере услуг, финансовом секторе и сфере информации, напротив, был существенно ниже предложения [11].

Одним из принципов этой системы была ориентация компаний не на оценку академических знаний претендентов на места постоянных работников, а на ранг университета, который они заканчивали. Специалиста нужного профиля, часто весьма далёкого от специальности, полученной в университете, компании готовили сами – в процессе внутрифирменного обучения и ротации. Однако в последние годы с целью экономии на издержках японские компании стали сокращать расходы на внутрифирменную подготовку. Так, если в 2007 г. в расчёте на одного занятого расходы на обучение с отрывом от производства в среднем составили 43,5 тыс. иен, то в 2016 г. – 37,2 тыс. иен, т.е. уменьшились на 14,5 %.

Однако, изучив проблемы и рассмотрев их динамику, возникает вопрос: какие будущие перспективы системы и сколько она еще просуществует ?

Известный специалист в области менеджмента М.Цуда, например, считает, что эта система в конечном итоге перестанет существовать. Он ссылается на специальные обследования, проводившиеся в конце 80-х годов одной из ведущих предпринимательских организаций Японии - Кэйдзайдокай. Согласно его результатам, полученных путем анкетирования управляющих крупными предприятиями, 82% опрошенных заявили, что «система пожизненного найма движется к своему краху».

Исходя из этого, некоторые ученые считают, что система «пожизненного найма» сохранится и в будущем, если не в ее первоначальном виде, то в той или иной модифицированной форме.

Новые формы найма рабочей силы, которые постепенно вытесняют «пожизненный найм» можно разделить на две группы: обычные, не имеющие ничего общего с «пожизненным наймом» и сравнительно новые формы, основанные на совершенно иных принципах. Например такие как: обычный наем, повторный или вторичный наем, «система обязательного набора», «групповой пожизненный найм».[12]

Таким образом, можно сделать вывод, что нормы и стереотипы, которые возникают в процессе пожизненного найма продолжают оказывать влияние на самые разные стороны жизни общества. И можно выделить основные положительные и отрицательные стороны.

К положительным аспектам такой системы можно отнести определенную стабильность занятости, создание условий для сокращения текучести рабочей силы и повышения производительности труда, достаточно высокую долю выплат на социальные цели и т.д. Для предпринимателей преимущества системы очевидны: она обеспечивает им возможность поддерживать у наемного персонала дух лояльности компании, высокую трудовую дисциплину, заинтересованность в росте производительности труда и позволяет культивировать традиционные отношения патернализма.

К негативным сторонам системы относятся чрезмерные перегрузки рабочих в результате сверхурочных работ, жесткие условия найма и продвижения, дискриминация большей части работников и т.д. Система «пожизненного найма» привела к гипертрафированному расслоению и без того чрезвычайно многослойного общества, необычайно высокому даже по сравнению с другими капиталистическими странами уровню конкуренции при поступлении в престижные школы, университеты и даже детские сады. К недостаткам «пожизненного найма» предприниматели относят следующее: невозможность увольнения постоянного работника, увеличение среднего возраста занятых из-за необходимости держать пожилых (до 55 лет) работников и ограниченность возможностей привлечения способных работников со стороны.

Но в настоящее время система «пожизненного найма» вытесняется более выгодными для предприятия в новых условиях экономического развития формами найма рабочей силы, откуда могут возникнуть уже совершенно новые нормы и стереотипы, и, по-видимому, Японии потребуется достаточно длительное время для того, чтобы устранить эти противоречия.

Использованные источники:

1. Лебедева И. П. Судьбы пожизненного найма: социальные аспекты. Японское общество: изменяющееся и неизменное. М., 2014.
2. Танабики Юсукэ. Нихон сякай ни окэру сигото-но катикан-о тё: китэкина суйи : [Долговременные тренды в оценке ценности работы в японском обществе] // Нихон ро:до: кэнкю: дзасси. № 684. July 2017.
3. Conrad H. Company Welfare benefit systems // Routledge Handbook of Japanese Business and Management. Ed. by Patrissa Haghirian. Routledge London and N.Y. 2016.
4. Toda A. Understanding Restricted Regular Employment Differences by Company Size with Focus on Wage and Satisfaction Levels // Japan Labor Review. Vol.13, № 2. Spring 2016.
5. Ямасита Мицуру. Кигё: комюнити то Нихонтэки коё: сисутэму-но хэнъё: : [Сообщество компания и изменения в японской системе найма] // Нихон ро:до: кэнкю: дзасси. № 686, September 2017.
6. Labour Force Survey. January-March 2018 // Statistics Bureau. URL: <http://www.stat.go.jp> (accessed: 18 May 2018).
7. Annual Report on the Labour Force Survey. Population aged 15 years old and over by labour force status, status in employment, type of employment and age // Statistics Bureau. 2006, 2018. URL: <http://www.stat.go.jp> (accessed: 10.05.2018).
8. Нихон то:кэй нэнкан : [Японский статистический ежегодник]. Т., 2017.
9. Japanese Working Life Profile 2016/2017 // Japan Institute for Labor Policy and Training. URL: <http://www.jil.go.jp/english/jwl/2016-2017> (accessed: 25 May 2018)
10. Labour Force Survey. January-March 2018 // Statistics Bureau. URL: <http://www.stat.go.jp> (accessed: 18 May 2018).
11. Кобаяси Таору. Ро:до: сидзё:-но мисуматти мондай ни тайсуру кэйдзай сэйсаку-но кэнто: : [Анализ экономической политики в отношении проблемы дисбаланса на рынке труда]. Т., 2015.
12. <https://psyfactor.org/>
13. <http://infomanagement.ru/>
14. «Lifetime employment in Japan: three models of the concept» KAZUTOSHI KOSHIRO

ШЫҒЫС ТІЛДЕРІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНІҢ ӘДЕБИЕТІ

ҚЫТАЙ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Анипина А. К.

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

6D021000- Шетел филологиясы мамандығының 2 курс докторанты

E-mail: aliyaanipina80@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: Оразақынқызы Фарида, профессор м.а

Мақал-мәтел – ата-бабаларымыз қысқа да нұсқа сөйлемдер арқылы адамгершілік заңдылықтары мен бай мән-мағынаға толы тұжырымдарын кейінгі ұрпаққа үлгі-өнеге ретінде қалдырып кеткен өзіндік микроәлем. Мақал-мәтелдер —халық өміріндегі әрқилы кезеңдерді, қарым-қатынас пен қоғамдық құбылыстарын бейнелеп сипаттайтын, көңілдегі ойды шебер де ұғымды жеткізетін, қысқа да нұсқа тұжырым жасайтын, мән-мазмұнға бай сөздік құрам. Осы тілдік бірліктер арқылы кейінгі ұрпақты елін-жерін, отанын сүюге, ерінбей еңбек етуге, білім алуға, адал, кішіпейіл болуға шақырып, жалқаулық, өсек-өтірік, мақтаншақтық тәрізді жаман қасиеттерден бойын аулақ салуға тәрбиелеген. Сондықтан мақал-мәтелдердің тілдегі алатын орны ерекше, ал оларды лингвистикалық зерттеу объектісі ретінде алу өте өзекті болып табылады. Зерттеу жұмысының өзектілігі болып генеологиялық тілдер тобы жағынан екі түрлі топқа жататын қытай және қазақ тілдеріндегі мақал-мәтелдердің ортақ және айырмашылықтарын табу қажеттілігі болып саналады. Екі тілдің мәдениет пен тіл тұрғысынан өзара байланысын көрсету негізінде әлемдік тілдік бейне арқылы көрінетін ұлттық дүниетанымды терең түсінуге мүмкіндік беріледі.

Кілт сөздер: мақал, мәтел, фразеологизм, паремия, дағдылы сөздер, фраза, идиома, тұрақты тіркес.

Кез келген ұлттың тарихынан сыр шертер мол мұра - сол ұлттың қолданатын мақал-мәтелдері арқылы көрініс табады. Мақал-мәтелдер — халықтың өміріндегі әрқилы кезеңдерді, қарым-қатынас пен қоғамдық жағдайларды бейнелеп сипаттайтын, адам көңіліндегі ойды шебер де ұғымды жеткізетін, қысқа да нұсқа тұжырымдар жасайтын, мән-мазмұнға бай сөздік құрам болып табылатыны сөзсіз. Кез келген халық өзінің өмір шындығын, ойына түйгенін, көңілін мақал-мәтел ретінде өзінің кейінгі ұрпағына үлгі-өнеге етіп қалдырып отырған. Ғ.Жандыбаев «Сөз мәйегі» атты еңбегінде: «Мақал-мәтелдер – тағылым, тәрбие, даналық мектебі, сондай –ақ сонау ерте замандарда туған мақалдар барлық ұрпақтармен бірге жасасып, күні бүгінге дейін біздің де құлағымызға жағымды, санамызға сіңімді, тілімізге жатық қалпын сақтап келеді. Осылай бола да бермек. Бұл мақал-мәтелдердің ескірмес, көнермес асылдығын көрсететін қасиеті», - деп тілдік қорды байытатын ел мұрасының мәнді, айшықты, зор талғаммен ерекшеленіп алынған сөз тізбегі екендігіне, олардың ерекше қасиетіне мән береді [1].

Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер XIX ғасырдың екінші жартысында пайда болған. Кеңес дәуірінде 1948 жылдарға дейін мақал-мәтелдерді тек халық аузынан жинап, жеке басылым ретінде шығару жұмыстары жүргізілген, екінші кезең - оларды тілдік тұрғыдан зерттеудің қалыптасу кезеңі. Қазақтың мақал-мәтелдерін алғаш қағаз бетіне түсірген ғалым Шоқан Уәлиханов. Ш. Уәлиханов пен Н.Н.Березин архивтерінде XIX ғасырдың 50 жылдарында ел аузынан жазып, жинақталып топтастырылған екі жүзден аса мақал-мәтелдер сақталған. Сондай-ақ, қазақ ауыз әдебиетінің басқа үлгілерімен бірге қазақ мақал-мәтелдерін де жинақтап, жеке жинақтар шығарып, қазақ тілі мен әдебиетінің, тіл ғылымының,

мәдениетінің дамуына зор үлес қосқан Ы.Алтынсарин, В.Радлов, Ә.Диваев, Ш.Ибрагимов, М.Терентьев, т.б. сынды ағартушы, ғалымдардың еңбектері ерекше орын алады. Қазақ мақал-мәтелдерінің ғылыми тұрғыдан зерттелуіне арналған монографиялық зерттеулер де, мақалалар да жетерлік. Солардың ішінен ғалым Б. Шалабаев алғашқылардың бірі болып, аталмыш тұрақты тіркестер тобын арнайы қарастырып, олардың негізгі жанрлық ерекшеліктерін, мағыналық топтарын анықтады. М. Ғабдуллин "Қазақ халқының ауыз әдебиеті" деген еңбегінде қазақ халқының кәсібін, шаруашылығын, тұрмыс-тіршілігін сипаттайтын мақал-мәтелдердің өмір танытқыштық мәні мен қызметін айқындап көрсетсе, С. Нұрышев оларды даму тарихы жағынан зерттеген. Мақал-мәтелдер тура ойды әртүрлі сөздермен айтуды үйрену үшін керек мәлімет.

Қытай тіліндегі мақал-мәтелдердің бірнеше мың жылдық тарихы бар. Олар адамдар бір-бірімен тіл арқылы араласуды үйренгенде пайда бола бастаған. Жазудың пайда болуымен олар қағаз бетіне түскен. «Ицзин», «Мэнцзы», «Цзочжуань», «Гоюй», «Шицзи» сияқты әдеби мұраларда халықтық сөздер туралы айтып кеткен. Сун дәуірінде алғашқы мақалдар жинағы пайда болды, қазіргі күнге дейін ең толық мақалдар сөздігі – Цин дәуірінде Вэнлан құрастырған «Ежелгі халықтық өлеңдер мен сөздер» сөздігі болып есептеледі. Бұл сөздікке ежелгі дәуірден бастап, Мин дәуіріне дейінгі әдеби мұраларда кездесетін халықтың сөздері енген.

Мақал мен мәтелдің құрылысы, түрі, сөз саптасы жағынан бір-біріне жақын және ұқсас болып келеді. Алайда олардың арасында өзара айырмашылығы да жоқ емес. Басты айырмашылығы - бұлардың мазмұнында болып табылады. Кез келген халықтың мұрасы осы мақал-мәтелдердің өзіне ғана тән ерекшеліктермен, халықтың мінезіне, табиғатына лайық туындап отырғанын көптеген зерттеушілер кезінде көрсетіп, айтып кеткен еді. Ә.Диваев «Тарту» атты еңбегінде: Қазақ «мақалдарының көбі өзінің дәлдігі, өткірлігі жөнінен суретшінің қыл қаламына ілігуге сұранып тұрғандай. Өйткені онда қазақтың көшпенді де еркін өмірін қамтитын тірі келбеті тұр», - деп олардағы халық тіршілігі бейнеленетінін нақты суреттейді. Мақал — нақыл сөз. Ол өмірдегі түрлі құбылысты жинақтап, түйіп, ықшамдап беріп, бір не екі тармақтан тұратын, алдыңғы жолдарында пайымдап, соңғы жолдарында қорытылған ой айтатын халықтың бейнелі поэтикалық жанрының бір түрі, көне заманнан екшеліп жеткен терең мазмұнды, тақырып аясы кең сөз мәйегі. Мақалдар көбіне өлең үлгісінде кейде қара сөзбен де беріледі. Мысалы, қазақ тілінде «Күлме досқа келер басқа»; «Ашу - дұшпан, ақыл – дос, ақылыңа ақыл қос»; «Адамды досына қарап таны»; «Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен» мақалдар кең танымал. Мәтел — өзінің негізгі түйіндеуін кесіп айтпайтын, бір-бірімен кереғар шендестіруі жоқ, қорытындысы тұспалды, қысқа да нұсқа нақыл сөз. Мақалға өте жақын болып келеді, оның сыңар тармағы десек болады. Сөз үстемелене келіп, мақалға айналады. Мысалы, қазақ тілінде «Оң көзіңе сол көзің қарауыл болсын»; «Жыланның уы басында, бейқамның жауы қасында»; «Алажағым кетсе де, Айташағым кетпесін»; «Аузы күйген айранды да үрлеп ішер»; «Бір кісі мың кісіге олжа салар»; «Ер мойнында қыл арқан шірімес»; «Екі жарты – бір бүтін» және т.б. мәтелдер жиі қолданысқа ие.

Қытай фразеологиясында фразеологизмдер 熟语 Shúyǔ терминімен аталады. Қытай лингвисті Ма Гофань фразеологизмдердің бес негізгі түрін бөліп көрсетеді: 成语 Chéngyǔ – идиома; 谚语 Yànyǔ – мақал; 歇后语 Xiēhòuyǔ – астарлы сөздер; 惯用语 Guànyòng yǔ – фразеологиялық тіркес; 俗语 Súyǔ – мәтел. Фразеологиядан жазылған соңғы еңбектерде мақал мен мәтелді ортақ 谚语 Yànyǔ терминімен атайды [2]. Қытай мақал-мәтелдерінде бірқатар стилистикалық әдістер қолданылады және оларға өзіндік құрылымдық-семантикалық, құрылымдық-грамматикалық ерекшеліктер тән болып келеді. Бұл ерекшеліктер олардың шығу тегіне, күнделікті өмірде қолданылуына байланысты сан алуан. 谚语 Yànyǔ - қытай тілінде «мақал мен мәтел» деген мағына береді. 谚语 Yànyǔ фразеологиялық бірлік ретіндегі қасиеті – қайталанып айтылуында, мағынасының

тұтастығында, құрылымының тұрақтылығында, көркемдігінде. Олар – ауызекі тіл, көркем әдебиет, аңыз әңгімелерден шыққан. Бірақ мақал-мәтелдер шығу көзіне қарамастан, қазіргі тіл қағидаларына бағынады. Қытай тіліндегі мақал-мәтелдердің негізгі айырмашылығы – семантикалық жағынан екі жақтылығы, яғни тура мағынасында да, ауыспалы мағынасында да қолданылады.

Қытай тілінде фразеологизм, паремия, мәтел, мақал деген ұғымдармен байланысты терминдердің бір-бірінен айырмашылығы бар. Цыхай редакциясымен жасалған «辞海.上海: 上海辞书出版社» сөздігінде паремияға (熟语): 熟语是语言中定型的词组或句子。使用时一般不能任意改变其组织。包括成语、谚语、格言、歇后语等[3].

Осы сөздікте фразеологизмге былай түсінік берілген: (成语 Chéngyǔ): 熟语的一种。习用的固定词组。在汉语中多数由有四个字组成。组织多样, 来源不一。所指多为确定的转义, 有些可从字面理解[2] / «Паремия типінің бір түрі болып табылады; үнемі қолданылатын тұрақты тіркес; қытай тілінің фразеологизмі негізінен 4 иероглифтен тұрады; құрылысы күрделі және қайнар көзі әртүрлі...».

Мақал (谚语 Yányǔ) термині былай анықталады: 熟语的一种。流传于民间的简练通俗而寓意丰富深刻的语句, 大多反映人民的生产和生活经验[2]... / «Паремия типінің бір түрі; қысылған, қолданысы кең, бай және терең мораль иеленген халық арасында қолданылатын тұрақты тіркестер; көбінесе халық өмірі мен өндіріс тәжірибесін бейнелейді».

惯用语 Guànyòng yǔ - «дағдылы сөздер, фраза, идиома, тұрақты тіркес» деп аударылады. Оған берілген түсінік: 熟语的一种。惯常作为完整的意义单位来运用的固定词组。其整体意义不是各组成成分个体意义的相加, 而是通过比喻等手段造成的一种修辞意义; 口语色彩较浓[2]. / «Паремия типінің бір түрі, тұрақты тіркес; оның бірліктері тұтас мағына береді; оның тұтас мағынасы оның компоненттерінің мағынасынан құрылмайды, метафорлы мағынадан құрылады, ауызекі тілдің интенсивті белгісі болып табылады».

Көп жағдайда мақалдар әдеби шығармалардан алынады. Бірақ әдеби шығармалардан алынған сөздер мақал болуы үшін, олардың әдеби шығармалармен байланысы үзіліп, адамдар арасында халықтық сөздер ретінде қабылдануы қажет. Бірақ әдеби шығармалардағы мақал-мәтелдер де ауызекі тілден алынуы мүмкін және керісінше кейбір халықтық сөздердің қайнар көзі ұмытылып кеткен әдеби шығармалар болуы мүмкін.

Мысалы қытай тіліндегі 入境问禁, 入国问俗[Rùjìng wèn jìn, rùguó wèn sú] «Шекарадан өткенде заңдары туралы сұра, мемлекетке кіргенде дәстүрлері туралы сұра» мақалының шығу көзі – «Салт-жоралар кітабынан» (礼记).

上有天堂, 下有苏杭 [Shàng yǒu tiāntáng, xià yǒu sū háng] – «Көкте жұмақ, жерде Суйчжоу мен Ханчжоу», бұл мақал да халық аузынан таралған.

Қытай тілінде қанатты сөздер көбіне мақал-мәтелмен бірге сөздіктерге енгізіледі, өйткені олар да аяқталған грамматикалық пайымдау түрінде болады, қысқа әрі нұсқа өсиеттік, дидактикалық мәні болуы мүмкін.

Мысалы, әйгілі Ду Фудың өлең жолы:

朱门酒肉臭, 路有冻死骨 [Zhūmén jiǔròu chòu, lù yǒu dòng sǐ gǔ] – «Бай үйдің қақпасында ет пен шараптың иісі, ал жолда үсіп қалғандардың сүйектері». Қазақ тіліндегі «Аш бала тоқ баламен ойнамайды» мақалына келеді.

Әйгілі ойшыл Кун Цзының «Луньюй» еңбегінен алынған келесідей мақал бар: 三人必有我师 [Sān rén bì yǒu wǒ shī] – «Басқалардан әрқашан үйренетін нәрсе бар» (Бірге кетіп бара жатқан үш адамның ішінде, менің ұстазым бола алатыны бар).

Қытай тілінің мақал-мәтелдері қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер сияқты, халық даналығының және оның өмірлік тәжірибесінің көрінісі болып табылады. Мақал-мәтелдерде сол мақал-мәтелдерді қалыптастырған халықтың өмірі жан-жақты бейнеленеді. Олар әртүрлі жағдайлар мен құбылыстарға байланысты ақпаратты тасымалдаушы негізгі құрал. Мысалы, тарихи жағдайлар, ежелгі тұрмыс-салт, діни наным-сенімдер, адамдар арасындағы қарым-қатынас, адамның табиғатқа деген көзқарасы. Осы тұрғыдан қытай тіліндегі мақал-мәтелдердің қазақ тіліндегі баламасы табылып жатады.

Мысалы:

远亲不如近邻 [Yuǎnqīn bùrú jìnlín] – «Алыстағы туғаннан жақындағы көршің артық».

大意失荆州 [Dàyi shī jīngzhōu] - Ұқыпсыздықтан үлкен шығынға ұшырау.

秋菊春桃, 物各有时 [Qiū jú chūntáo, wù gè yǒushí] - Әр нәрсе өз уақытымен.

不受磨练不成佛 [Bù shòu mó liàn bù chéng fó] - Сыннан өтпей, әйгілі болмайсың [4].

Қазіргі қытай тіліндегі мақал-мәтелдердің көпшілігі қазіргі ауызекі тіл нормаларымен құрылған. Бірақ көне жазба тіл вэньян қағидаларымен құрылған мақал-мәтелдер де кездеседі. Қазіргі қытай тілінде, ежелгі жазба тілдің нормаларымен құрылған мақал-мәтелдердің болуының өзі бір қарағанда мүмкін емес нәрсе секілді.

Бұл құбылыстың себебін қытай тілінің даму тарихынан іздеу керек. Әдеби тілдің екі түрінің – байхуа мен вэньян, ғасырлар бойы Қытайда қатар дамығаны белгілі. Бұл тілдердің бүкіл қарама-қайшылықтарына қарамастан, олар бір-біріне әсер етпей қоймағанын байқауға болады. Қазіргі қытай әдеби тілі өз ішінде екі ішкі жүйенің байхуа мен вэньян қағидаларымен біріктірілген. Демек, вэньяның тілдік құралдарын қолданатын мақал-мәтелдердің болуы тілдің бүкіл даму жолымен негізделген өте қалыпты нәрсе.

Мақалдарда бір-біріне сай қарама-қайшы ұғымдар мен нәрселерді салыстырып, шендестіру арқылы ой-пікірді айқындау тәсілі басым болып келеді.

Мысалы:

Қытай тіліндегі баламасы	Қазақ тіліндегі баламасы
柔语能拆断骨头 [Róuyǔnéngchāiduàngǔtōu]	«Жақсы сөз жұбатар, жаман сөз жылатар»
宁为鸡口·不为牛后 [Níngwèijīkǒu, bùwéiniúhòu]	«Жаман қауымның жақсысы болғанша, жақсы қауымның жаманы бол»
不怕慢, 只怕站 [Bùpà màn, zhǐpà zhàn]	«Ештен кеш жақсы»
价廉质劣·价高货好 [Jiàliánzhìliè, jiàgāohuòhǎo]	«Сырты жылтырауықтың, іші қалтырауық»
福兮祸所倚·祸兮福所伏 [Fúxīhuòsuǒyǐ, huòxīfúsuǒfú]	«Жаман айтпай, жақсы жоқ»
多言不如少言, 少言不如无言 [Duōyánbùrúshǎoyán, shǎoyánbùrúwúyán][4]	«Көп сөз – көмір, аз сөз – алтын»

Мақал-мәтелдерден біз белгілі бір халықтың этнос болмысын, оның рухани-заттық мәдениетін, дүниетанымын, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, наным-сенімін, т.б. туралы жан-жақты мағлұмат табамыз.

Қытайда Чжоу дәуірінен бастап Аспанға табыну басталды. Аспан Қытайдың негізгі құдайы болды, моральді-этикалық қызмет атқарды (Зеленев Е.И., Касевич В.Б. 2013). Осының нәтижесінде мынандай мақалдар пайда болды:

天监其德 [Tiānjiānqí dé] – «Аспан өзінің табынушыларын көреді»

天命不愆久矣 [Tiānmìngbùtāojiǔyǐ] – «Аспан өз шешімін ұзақ ойланбайды»

天祚明德 [Tiānzùomíngdé] – «Аспан мейірімділерге бақыт сыйлайды»

Ерте заманда Қытайда басымдылықта шаруалардың экономикасы, өндіріс болды, бұлардың негізі табиғи шаруашылық болды. Осыған байланысты, қытай тіліндегі мақал-мәтелдердің көпшілігі «шаруаларға» арналғаны айқын көрінеді.

农十百行本[Nóngshíbǎixíngběn] - «Шаруалардың еңбегі – жүз мамандық негізі».

人不欺地皮，地不欺肚皮 [Rénbùqīdìpí, dìbùqīdùpí] - «Адам жерді ренжітпейді, жер адамды ренжітпейді».

Қытай тіліндегі мақал-мәтелдерде теологиялық тақырып та жиі қолданылған. Ондай мақал-мәтелдерде әртүрлі жоғарғы күш иелері туралы айтылады, ондай мақал-мәтелдерге мыналар жатады:

鬼功神力 [Guǐ gōng shénlì] – « Жынның еңбегі мен құдай күші» (Жақсы ұста жайлы айтылады)

神工鬼力 [Shén gōng guǐ lì] – «Құдай шебер, жын күшті» (Талантты адам жайлы айтылады)

拘神遣将 [Jūshénqiǎnjiàng] – «Құдайды ұстап, оны басқаруға жіберу» (Талантты адам жайлы айтылады) [4].

Қытай тіліндегі көптеген тақырып нақты құдайлар мен рухтарға арналған, мысалы, Үй құдайы (Цзаован), Тозақ иесі (Баогунь), Бала тудырушы (Буддалық әйел құдайы), Ұзақ ғұмыр құдайы (Шоусин), т.б.

灶王老爷上天- 没了住处 [Zào wáng lǎoye shàngtiān- méiliǎo zhùchù] – «Үй құдайы аспанға көтерілді – үйінен айырылды» (еш жерге сыймайды)

阎王嫁女儿 – 鬼来抬 [Yánwáng jià nǚ'ér – guǐ lái tái] – «Жер асты патшалығының құдайы қызын тұрмысқа береді – шайтан алғыр» (шайтандар жасасын);

寿星老叫门 – 肉头到门 [Shòuxing lǎo jiàomén – ròu tou dào mén] – «Ұзақ ғұмыр құдайы есік тоқылдатты – етті бас үйге кірді»[4].

Қытайда ең көп тараған дін –Буддизм. Буддизм Қытайға Орта Азия арқылы тарап, өзінің бастапқы үнділік формасынан әлдеқайда өзгерістерге ұшыраған.

Төменде қытай халқына діни жүйенің қалай әсер еткені жайлы мақалдарды көруге болады:

求佛求一尊 [Qiú fú qiú yīzūn] – «Буддадан бір цзунь сұрау. Басқалардың көмегіне жиі жүгінбейтіндер жайлы»

佛是金妆 · 人是衣妆 [Fú shì jīn zhuāng, rén shì yī zhuāng] – «Буддада алтын киім, адамда – жәй киім» (Біреуді сыртқы түріне қарап бағалау; Киіміне қарай қарсы алу) [4].

Даосизм – қытайлықтардың дүниетанымына әсер еткен және қытай менталитетінің негізгі тірегі болған дін. Даосизм терминін европалықтар ойлап тапқан, ол оқу және (Дао мектебі) дінге табыну мағынасын береді.

Даостық философия адам қабылдауына күндізгі циклде кіреді. Бұл шексіз өлім мен күннің қайта тірілуі, мәңгілік өмір идеясын тудырды.

Даосизм мистикаға толы. Қытайда магиялық күш иеленген таулы жерлер немесе аралдарда тұратын сегіз өлмейтін – даостық қасиеттілер жайлы мәтелдер өте көп.

张果老到驴 – 永不见出生的面 [Zhāng guǒ lǎo dào lú – yǒng bùjiàn chūshēng de miàn] – «Чжан Голао есекте артқы жағымен кетіп бара жатыр – малдың бетін ешқашан көрмейді» (қарым-қатынасты үзу).

傻喜儿赶鸭子 – 全来了 [Shǎ xǐ er gǎn yāzi – quán lái le]– «Сиэр ақымақ барлық қазды қуды – барлығы келді».

Конфуцийшылдық дін – Қытайдың негізгі ұстанатын діндерінің бірі. Конфуцийшылдық дін өзара қарым-қатынас, саясат, этикет пен отбасыдағы қарым-қатынас жағынан негізгі

доминант болып есептеледі. Бастапқыда бұл дін этика-саяси емес, әлеуметтік-психологиялық ілім болып табылған.

Конфуций ерте заманның ойшылдарының бірі болып саналады, оның көптеген сөздері қанатты сөздерге айналған, ол қанатты сөздерді қытайлар осы күнге дейін қолданады.

言辞足以表达意思就可以了 [Yáncí zúyǐ biǎodá yìsì jiù kěyǐle] – «Сөздер мағынаны білдірсе, сол да жеткілікті».

有得必有失 [yǒu dé bì yǒu shī] – «Бір нәрсеге қол жеткізу үшін, жоғалту керек; жеңу үшін, жеңілу керек».

Келесі пікір көптеген жылдар бойы жоғарыда аталған факторлардың әсерінен болған қытайдың өзіне ғана тән ерекше қасиеттеріне арналады.

Қытайлықтарда негізгі екі борыш болды: аспанға ризашылық пен ата-бабаларына ризашылық. Және де қытай халқы әрқашан қарттықты сыйлаған және құрметтеген. Келесі мақалдар соның дәлелі болады:

树老根多 · 人老智多 [Shù lǎo gēng duō, rén lǎo zhì duō]— «Кәрі ағаштың тамыры көп, кәрі кісінің ақылы көп».

家有一老人, 如有一宝 [Jiā yǒu yī lǎo, rú yǒu yī bǎo] — «Үйде кәрі кісі болса, үйде құнды дүние бар деген сөз».

Қытайлықтарда басқа ұлттарда жоқ қасиеттер бар. Солардың бірі – 面子, бетінен, беделінен айырылу. 面子 – бұл адамгершілік өлшемі, қытайлықтар оны қатты ұстанады. Беттен, беделден айырылу – өзіне деген құрметтен, сенімнен айырылу деген сөз.

Қытайлықтарда сонымен қатар билікке деген қорқыныш бар. Ерте заманнан қарапайым халық билікпен қатынасы тығыз болған сайын, олар одан одан бетер қорқатын болған. Бұның бәрі аспанға табыну мен рухтарға деген құрметпен байланысты.

人怕春明, 猪怕壮 [Rén pà chūnmíng, zhū pà zhuàng] – «Шошқа үшін семіз болған қауіпті, адам үшін танымал болған қауіпті».

人要脸, 树要皮 [rén yào liǎn shù yào pí] – «Адамға беделінен айырылмау маңызды, ағашқа қабығы маңызды».

Қытайлықтар өте еңбеккор халық. Бұл көп уақыт «күріш өркениеті» деп аталатын кедейлікте өмір сүргеннің нәтижесі, және де конфуцишілдік еңбек этикасына байланысты:

世上无难事 · 只怕有心人 [shì shàng wú nán shì zhǐ pà yǒu xīn rén]- «Жүзеге асыра алмауым мүмкін деген істі аяқтау үшін, талмай еңбек ету қажет».

窮则变 · 变则通 [qióng zé biàn biàn zé tòng] – «Егер сен кедей болсаң, өзгер, сонда бәріне қол жеткізесің».

有志者, 事竟成 [yǒu zhì zhe, shì jìng chéng] – «Егер адамда арман болса, ісі де алға жүреді».

Мақал-мәтелдердің ерекшелігі - ұлттың менталитетіне, тарихи тәжірибесіне, дініне, дәстүріне байланысты. Қытай тілінің мақал-мәтелдері қоры өте көп. Семантика жағынан, құрылысы мен пайда болу деректері жағынан әртүрлі.

Қытай тіліндегі мәтелдердің пайда болу дерегі – қазіргі ауызекі тіл нормаларымен жасалған сөз тіркестері, - тірі ауызекі тіл. Алайда олардың пайда болуы одан да ерте кезді камтиды. Көптеген 俗语 Súyǔ, 惯用语 Guànyòng уйқазіргі тілде кең қоданылады, себебі олар тарихи және әдеби ескерткіштерден табылған, оларда «俗 Sù, 俚俗 Lǐsù, 俚语 Lǐyǔ» жазбасымен тіркелген, - «қарапайым»[4].

Көне деректерде кездесетін, қазіргі кезде өзінің тілдік формасын сақтаған, қазіргі тілдік жүйемен айтылатын мәтелдер аз емес. Соларға тоқталатын болсақ.

掉书袋 – дәйексөздер жаудыру, өзінің оқығандығын көрсетуден бас тартпау (кітап салынған мөшектерді тастау).

登龙门 – жоғары қызмет немесе атаққа ықпалды адамдар арқасында қол жеткізу; мемлекеттік қызметке емтиханды сәтті қорғау (Айдаһар қақпасынан өту)

戴高帽儿 – біреуге жағымпаздану, мадақ сөздер айту (біреуге биік бас киім кигізу)

戴绿帽子 – көзіне шөп салу (біреуге жасыл бас киім кигізу)

Адамның күнделікті өмірі, олардың айналасын байқауы мен баға беруі, қоршаған орта жайлы, адамдардың қарым-қатынасы жайлы, дәстүрлері мен әдеттері жайлы әртүрлі жағдайлар туралы ойларын білдіріп отырады. Бұндай ой-пікірлер уақыт өте келе тұрақталып, өңделіп мақал не мәтелге айналады. Мысалы:

拉老婆舌头 – өсек айту, әйелдердің өсегі (кемпірді тілінен тарту)

下软蛋 – әлсіз, қорқақ, боқмұрын (жұмсақ жұмыртқа басып шығару)

近水楼台先得月 – жеңілдік шарттарын өз жеке мүддесіне жұмсау; жеңілдік шарттарының болуы (жағалау маңындағы мұнара айды бірінші қарсы алады).

Әртүрлі аңыздар мен дәстүрлер мақал-мәтелдің негізгі дереккөзі болып табылады.

露马脚 – өзін ұстап беру; құпияның әшкереленуі (жылқы аяғын көрсету).

Қытай тілінде мәтелдердің негізгі шығу дереккөздері диалектілер болып табылады. Әр диалект немесе сөз өз арсеналында мәтел болып табылады, олардың қолданысы сол диалект шеңберінен шықпайды. Мысалы, 吃排骨 – «сынға ұшырау; бір нәрсеге кінәлі болу» (қабырғаларды жеу) тұрақты тіркесі тек Цзянсу провинциясының солтүстігі мен Шаньдун провинциясының оңтүстігінде ғана қолданылады.

Оңтүстік диалектілерден қытай тіліне 空心汤圆 – «мағынасыз жұмыстар; бос сөздер; бір көрініс; шиш» (іші бос тұшпара) тіркесі келді. 汤圆 сөзі оңтүстік диалектіде 元宵 мағынасымен бірдей - күріш ұнынан жасалған ішінде қоспасы бар жөңгелектер.

扯闲白儿 - бос сандырақтау (ешнәрсемен айналыспау, ешқандай мақсат болмауы) – бұл тіркес пекин диалектісіне тиесілі, 打牙祭 – «дәмді тамақ ішу; бүкіл әлемге мереке жасау (тіске құрбандық ету) – сычуань диалектісіне тиесілі.

Кейбір диалектілі мәтелдердің лексика-грамматикалық құрылысы аса ерекшеленбейді, ондай мәтелдер ортақ тілге бейімделіп, өзінің «жергілікті» ерекшелігін жоғалтып, қай диалектіден шыққан дерегі ұмытылады. Мысалы, 煮夹生饭 - «істі соңына дейін аяқтау; бастаған істі бітіру» (толық піспеген ботқаны толық пісіру) – Шэньси провинциясынікі, 打马虎眼- әдейі істеу; екіжүзді болу; көзілдірігін сүрту; тек көрініс жасау» (түсінбеген кейіп таныту) – солтүстік диалектінікі.

Мақал-мәтелдер — халық тарихы, оның әлеуметтік тіршілігі, ақыл-өнегесі, даналығы мол көрініс тапқан, ой дәлдігімен, ықшамдылығымен ерекшеленетін тілдік бірліктер болып табылады:

- мақал көп жағдайда үлгі, өнеге, өсиет айтуға құрылады. Ал мәтел, сөз тіркесі, қалыптасқан нақышты орамды сөйлемше түрінде келіп, көңілдегі ойды емеурін арқылы жеткізеді және нақты тұжырым, қорытынды пікір жасалмайды;

- қытай тіл білімінде мақал мен мәтелдің ара жігі нақты ажыратылмай, біртұтас тұрақты тіркес ретінде қарастырылады;

- мақал-мәтелдер өзге тұрақты сөз орамдарына (қанатты сөз, нақыл сөз т.б.) қарағанда, тұлға жағынан ықшам, мазмұны жағынан тұтас, әмбебап болады;

- мақал-мәтелдердің тұлғасының тұрақтылығы мен тілде бұрыннан "дайын" материал ретінде қолданылатын сипаттары оларды фразеологизмдер қатарына қосып, осы салада зерттеуге толық мүмкіндік береді.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Ө.Тұрманжанов. (2007). «Қазақтың мақалдары мен мәтелдері». Алматы. «Білім».
- Афанасьева М. П. (2016). Поговорки как отдельный класс изобразительных средств во фразеологической системе современного китайского языка. Тамбов: Грамота., №4(58), в 3-х ч. Ч.2.
2. 夏征农 (2000). 辞海. 上海:上海辞书出版社., 6155 页
3. еленев Е.И., Касевич В.Б. (2013). Введение в востоковедение: Общий курс. Ред.– СПб.: КАРО.
4. Васильев Л.С. (2014). История религий востока: [электронный ресурс]. URL: http://www.plam.ru/hist/istorija_religii_vostoka/p18.php
5. Кравцова М.Е. (2011). История культуры Китая. 4-е., испр. и доп. – СПб.: «Издательство ПЛАНЕТА МУЗЫКИ»; Издательство «Лань»
6. Абай энциклопедиясы (1995). А.: Атамұра. 434 б.
7. 赵亚娜 (2010). 谚语中女性传统观念及其历史地位的变迁. 海南师范大学学报. 第 24 卷 : ‘夫为妻纲

ЗАИМСТВОВАНИЯ В ТЕРМИНАХ РОДСТВА В СОВРЕМЕННОМ ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Андирова А.Е.

магистрантка 1-курса

специальности «7М02216-Тюркология»

КазНУ имени аль-Фараби,

Научный руководитель: асоц. проф., Шадкам З.

Исследование проблем этнической идентификации является актуальным во всех культурах мира, так как в этнических константах проявляется дух и самобытность любого народа, его мироощущение и миропонимание, образа жизни, отличающаяся от других этносов духовная и материальная культура. Наиболее важными и существенными этническими показателями являются общность ритуалов, обрядов, традиции (Тайлор, 1989: 77)¹.

Тюркские народы считали, что в жизни невозможно предопределить три вещи: с кем будет заключен супружеский брак, пол будущего ребенка и время смерти. Каждому из этих этапов соответствовали специально-специфические обряды, содержащие в себе магические элементы. В силу этого в научном мире одним из актуальных вопросов является изучение процесса выбора спутника жизни. Одним из интересных образов сватовства и выбора спутника можно привести в качестве примера современных турков.

Одиноким несемейным человеком в среде тюркских народов вызывал негативное отношение, он как бы олицетворял собой отсутствие Божьей милости, убогость. Например, вдов не приглашали на праздник, связанный с рождением малыша, чтобы их одиночество не спровоцировалось в будущем на ребенка.

Семейные отношения высоко ценятся в жизни турков. Для каждого члена семьи были отдельные названия и эти названия включены в турецкий словарь с подробными описаниями. Например, такие слова как *dayı, amca, teyze, hala, yeğen, görümce, elti, bacanak, baldız, kaynana, kayınvalide, kayınbaba, kaynata* и т.д. упоминаются в словаре и к каждому названию дается разностороннее определение. Ввиду этого можно сделать вывод, что родственные отношения важны в турецкой культуре (Gündoğdu & Özkan, 2011: 1134)². Идентичная ситуация и у нашего народа. Исследователь лингвист Кайдаров отмечает, что в казахской культуре у каждого человека есть *ата жұрт (родственники по линии отца), қайын жұрт (родственники со стороны жены) и нағашы жұрт (родственники по линии матери)* и соответственно у каждого его члена были свои названия (Кайдар А., 2010: 312)³.

¹ Тайлор, Э.Б. (1989), Первобытная культура, Москва, Издательство политической литературы.

² Gündoğdu, B., & Özkan, A. E. (2011, Summer). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler. Turkish Studies, 6 (3), 1133-1147.

³ Кайдар, А. (2009), Қазақтар ана тілі әлемінде. Этнолингвистикалық сөздік, 1 том, Алматы.

Причиной важности семьи в турецком и казахском народах является тот факт, что оба народа пережили множество войн. Для обоих народов очень важно иметь большую, крепкую опору и защиту. Ввиду этого мы решили изучить термины родства в современном турецком языке.

Родственные термины и их происхождение всегда интересовали исследователей-лингвистов и тюркологов. Данные термины в разных аспектах могут быть объектом изучения разных наук. В данном случае нас в первую очередь интересует этимологический аспект.

Термины родства – не беспорядочный набор слов, они обозначают определенную систему, и эти системы разные у всех народов, в разных языках и говорах. Сущность терминов родства заключается в том, что они выделяют из множества родственных отношений только те, которые как-то важны и существенны для жизни и функционирования человеческого сообщества. За терминами родства стоит многовековая история духовного творчества народа, история жизни и быта.

Турецкий исследователь-лингвист проф. Сойдан пишет, что «... важная группа в словарном запасе языка – это термины родства, которые определяют родственные связи между людьми, составляют семейный и ближайший круг людей. Данные термины определяют статус человека в семье и в сообществе, к которому он принадлежит. Анализируя термины родства, можно увидеть, как формировались основы лексем...» (Soydan, 2003: 43)⁴.

Термины родства, раскрывающие стиль жизни и восприятие турецкого народа, традиции и обычаи, являются важными элементами, которые должны рассматриваться не только с точки зрения лингвистики, но и с точки зрения лингвокультурологии. Существует много трудов и исследований, связанных с терминами родства. Термины родства занимают особое место в лексике, потому что они являются наследием языка. Родство обычно делят на кровное родство и на свойство. Родство помимо кровного родства расширяется за счет брака. Первое, что приходит на ум, это кровное родство. Э. Шенер считает, что родство делится на родство по происхождению, т.е. кровное, и на причинное – по причине женитьбы/замужества (Şener, 2000:108)⁵. Прежде всего, когда рассматриваются кровные родственники, понимается, что кровные родственники делятся на две части: на связанных между собой кровными узлами прямой линии и на тех, кто связан непрямым кровным родством (по линиям матери и отца). Примерами уз прямой линии являются родственные узлы между матерью и дочкой, отцом и ребенком, бабушкой и внуком и т.д. Примерами непрямого родства являются кровные узлы брата и сестры, мальчика/мужчины по отношению к ребенку дяди или тети и т.д.

Наличие родственных тюркских терминов впервые встречается в работе Махмуда Кашгарского «Диван-и-Люгати-т-Тюрк», старейшем источнике тюркского общества. В своей работе автор использовал слово «*uğuş / oğuş*», что в переводе означает «единство семьи, родословная и родство». По-видимому, Кашгарский Махмуд использовал данное слово, для всех родственных связей, обобщая его значение. Однако, сегодня мы имеем большое количество терминов родства в современном турецком языке. Эти отдельные названия, которые были урегулированы в социальной жизни турецкого народа по сей день изучаются тюркологами разных стран и появляются новые их классификации (Caferoğlu, 1972: 23-24)⁶. Мы рассмотрели некоторые из них.

По классификации Эргена О. (Ergene, 2013: 1583-1584)⁷ и А.Р. Баламана (Balaman, 1982: 11)⁸ родственные связи делятся следующим образом:

⁴ Soydan C. Urdu Dilinde Akrabalık Terimleri ve Müslüman Hint Toplumunda Aile Yapısı // Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi. Ankara, 2003. 43–56 .

⁵ Şener E. Türk Medeni Kanunu. Ankara: Seçkin yayınevi, 2000. 108.

⁶ Caferoğlu, Ahmet (1972). “Kağgarlı Mahmut” a Göre Akrabalık Adları”, Türk Dili Dergisi, Divan ü Lügat “it Türk Özel Sayısı, C. 17, no: 253, ss. 23-24, Ankara

⁷ Ergene, Oğuz (2013). “Türkiye Türkçesinde Akrabalık Terimleri ve Söz Varlığındaki Kullanımları”, Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Türk Dil Kurumu Yay.,1583-1604, Ankara

⁸ Balaman, Ali Rıza (1982). Sosyal Antropolojiye Göre Akrabalık, İleri Kitap ve Yayın, İzmir

1. Термины родства, основанные на кровных родственных связях (родственные связи в результате репродуктивной деятельности семьи)

2. Термины родства, связанные с браком (родственные связи, основанные при помощи брака)

3. Термины родства приобретенных (поддельных) родственных отношений.

А Ли И.С. (Li, 1999:21)⁹ и Явуз С. (Yavuz, 2013:4596-4603)¹⁰ в своих работах «Термины родства тюрков» отрицают термины родства, связанные с приобретенными родственными отношениями. Другой лингвист Эмироглу (Emiroğlu, 2012: 1695)¹¹ в своей статье «Классификация родственных названий в турецком словаре» сделал такую классификацию:

1. Родственные названия, основанные на происхождении родственных связей.

а) По крови

1. Первостепенное родство
2. Второстепенное родство
3. Третьестепенное родство
4. Четвертостепенное родство

б) По браку

1. Первостепенное родство
2. Второстепенное родство
3. Третьестепенное родство
4. Четвертостепенное родство

Исходя из вышенаписанных данных, мы распределили термины родства на три группы:

1) **Термины родства, основанных на кровных связях** (Anne - мать, baba - отец, ebeveyn - родители, kardeş – брат или сестра, ağabey – старший брат, abla – старшая сестра, kız kardeş – сестра или сестренка, erkek kardeş – брат или братик, bacı – старшая сестра, çocuk - ребенок, torun – внук или внучка, ahfat - внуки, anneanne – бабушка по линии матери, babaanne – бабушка по линии отца, nine - бабушка, dede - дедушка, ata - дедушка, teyze – тетья, сестра матери, dayı – дядя, брат матери, hala – тетья, сестра отца, amca – дядя, брат отца, kuzen – кузен, сын тети или дяди, kuzin – кузина, дочь тети или дяди, yeğen – племянник или племянница)

2) **Термины родства, основанных на заключении брака** (Dünür - сват, kayınbaba – свекорь, отец мужа, kaynana – свекровь, мать мужа, karı - жена, koca - муж, yenge – свояченица, gelin - невестка, damat - жених, elti – сноха, жена брата мужа, göğümce – золовка, сестра мужа, kayınbirader – деверь, брат мужа, baldız – свояченица, сестра жены, enişte - зять, bacanak – название, которые используют мужья сестер в отношении к друг другу, kuma – вторая жена мужа, taygeldi - пасынок, üvey anne - мачеха, üvey baba - отчим, üvey evlat - пасынок, üvey kardeş – сводные братья или сестра)

3) **Термины родства приобретенных родственных связей** (Sütkardeş – названные брат или сестра, sütanne – кормилица мать - , sütnine – кормилица бабушка, sütbaba – кормилец отец, sütoğul – названный сын, sütkız – названная дочь, kan kardeş - побратимство, yol kardeş (i) - попутчик, ahretlik – воспитанник, лучший друг, sağdıç - дружка, ad babası, kirve – крестный отец, besleme - кормилец, haminne - название, данное старым и уважаемым женщинам)

Мы рассмотрим заимствованные термины родства и их этимологию.

1. **Ebeveyn:** родители. Слово заимствованно из арабского слова abawayn أبوين, что в переводе означает «отец и мать».

⁹ Li, Yong Song (1999), Türk Dillerindeki Akrabalık Adları, Simurg Yay., Istanbul

¹⁰ Yavuz, Serdar (2013). Anadolu Ağızlarında Akrabalık Adları, 6. Türk dili Kurultayı Bildirileri, Türk Dil Kurumu Yay., s. 4593, Ankara.

¹¹ Emiroğlu, Selim (2012). "Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi", Turkish Studies, C. 7, No: 4, 1691-1710, Ankara

2. **Bacı:** сестра. Корень слова идет от монгольского слова *baca*, что в переводе означает «старшая сестра».

3. **Torun:** внук. По мнению историка Генриха Барта, данное слово было заимствованно из авестийского языка «*ave tauruna-* дите человека или животного, молодой человек» или из санскрита «*sans tāruṇa तारुण्य* в том же значении (Barth:643).

4. **Ahfat:** мн.число слова «внук». Слово заимствованно из арабского слова *aḥfād أحفاد*, что в переводе означает «внуки».

5. **Amca:** дядя, брат отца. Корень слова идет от арабского слова *'amm*, что в переводе означает «дядя». Однако так же есть некоторые исторические данные, в которых сказано, что слово *amca* встречается в тюркских памятниках как «*abica/abuca*», что также означало «брат отца». Однако при воздействии арабского языка, данное слово трансформировалось в *amca*.

6. **Hala:** тетья, сестра отца. Слово заимствованно из арабского слова *āla خالة*, что в переводе означает «тетья со стороны отца».

7. **Kuzen:** кузен, сын тети или дяди. Слово заимствованно из французского слова *cousin*, что в переводе означает «сын тети или дяди со стороны мамы и папы».

8. **Kuzin:** кузина, дочь тети или дяди. Слово заимствованно из французского слова *cousine*, что в переводе означает «дочь тети или дяди со стороны мамы и папы».

9. **Koca:** муж. Корень слова идет от персидского слова «ходжа» *خواجه* → *hoca*, что в переводе означает «великий человек или пожилой человек». Тюрки использовали данное слово в значении «взрослый и великий мужчина».

10. **Damat:** жених. Данное слово было заимствовано из среднеперсидского слова *dāmād داماد*, что в переводе означает «жених». Также некоторые исследователи отмечают, что слово *damat* также встречается в авестийском языке как *zāmātar* и в санскрите как *sāmātr* *जामातृ* в значении «жених, муж».

11. **Enişte:** зять или муж сестры. Слово заимствованно из персидского слова *angušta* *انگشته*, что в переводе означает «богатый фермер, магнат».

12. **Kuma:** вторая жена мужа. Слово полностью заимствовано из монгольского слова *kuma*, что в переводе означает тоже самое.

13. **Evlāt:** ребенок. Корень слова идет от арабского слова *awlād أولاد*, что в переводе означает «дети».

Подводя итог, хотим сказать, что невозможно охватить все заимствования в терминах родства в маленькой статье. Тем не менее мы постарались изучить 13 терминов и сделать их этимологический разбор. В дальнейшем мы планируем более расширенно изучить данную тему. На данный момент, изучив основные заимствованные термины родства в современном турецком языке, мы пришли к таким выводам:

1. Термины родства в современном турецком языке делятся на три группы: термины, основанных на кровных связях, на заключении брака и термины родства приобретенных родственных связей.

2. Подавляющее количество терминов являются исконно тюркскими словами;

3. В терминах родства мы выявили заимствования, и основные заимствования были из арабского, персидского, французского и монгольского языков.

Список литературы:

1. Тайлор, Э.Б. Первобытная культура. – Москва, Издательство политической литературы, 1989.
2. Gündoğdu, B., & Özkan, A. E. (2011, Summer). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler. *Turkish Studies*, 6 (3), 1133-1147.
3. Кайдар, А. (2010), Қазақтар ана тілі әлемінде. Этнолингвистикалық сөздік, 1-том, Алматы.
4. Soydan C. Urdu Dilinde Akrabalık Terimleri ve Müslüman Hint Toplumunda Aile Yapısı // Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi. Ankara, 2003. 43–56 .
5. Şener E. Türk Medeni Kanunu. Ankara: Seçkin yayınevi, 2000. 108.
6. Caferoğlu, Ahmet (1972). “Kaşgarlı Mahmut’a Göre Akrabalık Adları”, *Türk Dili Dergisi*, Divan ü Lügat’it Türk Özel Sayısı, C. 17, no: 253, ss. 23-24, Ankara.
7. Ergene, Oğuz (2013). “Türkiye Türkçesinde Akrabalık Terimleri ve Söz Varlığındaki Kullanımları”, *Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yay.,1583-1604, Ankara.
8. Balaman, Ali Rıza (1982). *Sosyal Antropolojiye Göre Akrabalık*, Ileri Kitap ve Yayın, Izmir.

9. Li, Yong Song (1999), Türk Dillerindeki Akrabalık Adları, Simurg Yay., Istanbul.
10. Yavuz, Serdar (2013). Anadolu Ağızlarında Akrabalık Adları, 6. Türk dili Kurultayı Bildirileri, Türk Dil Kurumu Yay., s. 4593, Ankara.
11. Emiroğlu, Selim (2012). “Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi”, Turkish Studies, C. 7, No: 4, 1691-1710, Ankara.

АТАТҮРКТІҢ ҰЛТТЫҚ ТҮРІК ТІЛІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҮЛЕСІ МЕН ҚЫЗМЕТІ

Асхатқызы Б.

*магистрант, әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан,
botawka9805@gmail.com*

Ғылыми жетекші: Абуова А.Т., доцент м.а., PhD

Аннотация. Кез келген елдің тарихы мен болашағының маңызын анықтайтын құрал – тіл. Оны ұлттық дәрежеге көтеру үшін айтарлықтай айбынды стратегия құрып, халық қолданысына бейімдеу арқылы жүзеге асыруға болады. Түркі тілдері арасында ХХ-ғасырдың басында тіл реформасын жасау арқылы Түркия Республикасының ұлттық түрік тілі қалыптасты. Анадолы жерінде түрік тілінің ұлттық деңгейге жетуіне түрік елінің көшбасшысы Мұстафа Кемал Ататүрктің еңбегі ерен. Түрік жастарының сыйлығына ие болған және өзі құрған Республикаға сенім білдірген Ататүркі түрік мәдениетінің тарихында аса маңызды серпіліс жасаған бірегей ойлы адам болып табылады. Ол қазіргі заманғы Түркия жолында үлкен жетістіктерге қол жеткізді. Ататүркі мәдениет пен ойлау мәселелеріне қызығушылық танытып қана қоймай, осы мәселелер бойынша зерттеулерге үнемі өз үлестерін қосты, сондай-ақ олардың көпшілігін басқарды. Осы зерттеулерге қосқан үлесі арқасында ол өзінің әскери және мемлекет иелігінен басқа, оның мәдениет пен ойдың адам қасиеттеріне ие екенін дәлелдеді.

Ататүркі ұлттандыру тілдік одақпен жүргізілетін болады деп есептеді. Осы себепті ол елін тіл арқылы біріктіру үшін ұлт болу қажеттілігін көрді. Қазіргі таңда түрік тілінің қолданысы өте жоғары деңгейде. Елдің 90% тұрғындары түрік тілінде сөйлейді. Тіл саясатының дамуымен қоса, елдің экономикалық, әлеуметтік жағдайы алдыңғы елдердің қатарында.

Мақалада ұлттық түрік тілін қалыптастырудағы Ататүрктің үлесі мен қызметі туралы баяндалады. Ататүркі түріктің ұлттық тіл мүддесін шешу барысында мынадай міндеттерді негіздейді, олар: тіл, тарих, білім, экономика және мәдениет реформасы болып табылады.

Түйін сөздер: Ататүркі, ұлттық түрік тілі, тіл реформасы, тіл саясаты, ұлттық идеология.

Осман патшалығы бөлшектеніп, ыдырап, құлаған шақта тарих сахнасына келген кемеңгер, дана, ойшыл, мемлекет қайраткері – Мұстафа Кемал Ататүркі, қазіргі Түркия Республикасының мықты іргетасының қалануына әртүрлі тараптан үлес қосқан, негізін қалаған тұлға болды. Ол діни феодалдық, таптық негізде қаланған Осман империясының билік үлгісінен түрік ұлтының мәдениеті мен рухани құндылықтарына негізделген біртұтас унитарлық, ұлттық мемлекеттің іргетасын қалады. Сол тұста оның айналасында тілшілер, фольклортанушылар мен тарихшылар да көп қызмет етті. Ататүрктің осы салалар бойынша оқып, түртіп, жазып қойған кітаптарының өзі 4 мыңнан асқан еді.

Ататүркі Осман империясының кезіндегі ескі жүйенің барлығын ауыстырды. Мәселен, тіл, құқық, экономика, білім, мәдениет және т.б. реформаларға жаңаша көзқараспен қарап, халық арасында кеңінен пайдалануына жол ашты. Кез келген реформада оның негізгі көздеген мақсаты - өміршеңдігімен мемлекетке, халыққа пайдасы мол жүйелердің қазіргі заманның талабына сай болуы. Сонымен бірге, құлдық және феодалдық жүйедегі заңдар мен шарифаттардың күшін жойып, орнына қазіргі зайырлы, демократиялық билікті алып келді.

Ұлттық түрік тілінің қалыптастыруына барынша күш салған Мұстафа Кемал Ататүрк, ең алдымен, ұлттық идеологияның негізін қалыптастырды. Демек, мемлекеттік билікте ұлттың мүддесі мен құндылығын қорғайтын ұлттық идеологияны іске асырды. Бүгінгі таңда түрік елі Ататүркке деген сенімділік пен өздерінің жеріне деген шексіз махаббаттарының арқасында ұлттық идеологиясы қаланған елдердің қатарында.

Ататүрк тарих саласындағы шындықтың орнатылуы үшін жұмыстарға ең алдымен өзі ат салысқан. Ол 1927 жылы Түрік Республикасының құрылу тарихының маңызды қайнар көзі саналған өзінің “Nutuk” деген баяндама еңбегін партияның құрылтайында оқыған. Сөйтіп ол дүниежүзілік соғыс кезінде жау қолына түскен елдің қалай жеңіске жеткенін өзі баяндаған және сол кездің деректерін де келтірген.

“Nutuk” –өсиет кітабында Ататүрік Республика Халық Партиясының II. Конгресінде 1927 жылы, 15-20 қазан күндері 36,5 сағатта оқыды. Онда 1919-1927 жылдары арасында Мұстафа Қамал Паша мен жолдастарының атқарған жұмыстары баяндалады. Бұл жолдау, кейін 900 бет көлемінде кітап болып жарияланды. Онда сол кездің хаттары, шешімдері, телеграмма мәтіндері сияқты тарихи құжаттар да орын алуда. Бұл еңбек Түркия республикасының ең негізгі ресми тарихи бұлағы ретінде жоғары бағаланады.

Қазіргі таңда Түркия елінен басқа Азия, Еуропа елдерінде Ататүріктің еліне жасаған ерен еңбегін баяндайтын мақалалар, кітаптар, баяндамалар өте көп. Шетелдіктер тарапынан Ататүрік туралы 380-дей шығарма жазылып, әлемде танымал 100 кісі қатарынан орын алды. Мәселен, Қазақстанда аталмыш тақырыпқа қатысты «Ататүрік реформасы: түрік тілінің қалыптасуы» (Г.Қ. Қортабаева, А.Б. Балахожаева ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы. №3 (60). 2012), «Ататүрік және оның реформалары» (2017, 4 қараша), «Ататүріктің тарих реформасы және тәуелсіз Қазақстанның тарихнамасы» (Ә.Қара баяндамасы. 2010, мамыр), «Ататүріктің түркі әлеміне сіңірген еңбегі қандай?» (І.Нағи «Абай ақпарат»), «Ататүріктің реформалары» (М.Шоқай «Таңдамалы шығармалары» 1-кітап) сынды біршама еңбектер бар. Алайда ұлттық түрік тілінің қалыптастыруда Ататүріктің үлесі мен қызметін бірнеше реформа бойынша біріктірген мақалалар жоқ. Аталмыш мақаланың міндеті Мұстафа Кемал Ататүрктің енгізген тіл, білім, экономика, мәдениет реформасын анықтау болып табылады. Демек, осы салалардың тоғысуы арқылы ұлттық түрік тілінің қалыптасуындағы Ататүріктің үлесі мен қызметін дәлелдеу.

Ататүрк тіл реформасын жасау барысында: «Ұлттық санамен тілдің арасындағы байланыс өте күшті. Тілдің ұлттық және бай болуы, ұлттық сананың дамуында басты рөл атқарады. Түрік тілі – ең бай тілдердің бірі; тек бұл тіл саналы түрде іске асырылсын. Елін, тәуелсіздігін қорғай алатын түрік елі, тілін де солай өзге тілдердің құрығынан сақтап қалуға тиіс,» - деген болатын [1, 14]. XX-ғасырдың басында Түркияда тек шығыс тілдерінен ғана емес, сонымен қатар батыс тілдерінің ықпалынан құтылу маңызды болды. Бұл жағдай халықтың назарынан тыс қалмады. Терминжасам кезінде туындайтын келеңсіздіктерге жол бермеу үшін халықаралық ұйымдар да құрылды. Сол кезде түрік елінің жағдайы ауыр болды. Осыған байланысты Ататүрк салааралық және өнер салаларының терминдерінің кем дегенде бір бөлігін түркі халықтарынан негіздеп, оларды қолданысқа енгізіп, тұрақтандыру маңыздылығын меңзеген болатын. Сондықтан, Ататүрк, ең алдымен, тіл саясатын қолға алды, яғни «тіл реформасын» жасады. Оның негізгі мақсаттары:

1) Осман тілінің түрік тіліне зиянын тигізетін кірме сөздерінен және жазба тілінде қалыптасқан өзге тілдердің қалыптарынан тазарту;

2) Сарай тілі мен халық тілі, ауызекі тілі мен жазба тілі арасында қалыптасқан Осман тілінің әсерінен пайда болған айырмашылықты жойып, тілге ұлттық байлықты біріктіруші және жинақтаушы тілдің тетігін қалыптастыру;

3) Түрік тілінің жасалу жолы мен тілдік ерекшеліктерін ескеріп оның даму жолын анықтау;

4) Білім мен оқытудың ұлттық тілге негізделген жүйесін жасау;

5) Түрік тілінің көркемдігі мен байлығын көрсететін және оның әлемдік тілдер қатарындағы дәрежесін көтеру мақсатында түрлі зерттеу жұмыстарын жүргізу, ғылым және білім тілін қалыптастыру;

б) Тілдің сөзжасамдық мүмкіндіктерін негізге алып, тілдің байлығын көрсету, тілдегі барлық ұғымдар мен түсініктерді, сөздерді айналымға енгізіп, тілді қайта жаңғырту [2, 101].

Тілдің құдыреттілігін түсініп, оны барынша халықтың қолдануына икемдеп, түрік тілінің ұлттық деңгейін көтеру – дәл осы реформадан бастау алады. Ататүрктің «тіл реформасы» жазуды, грамматиканы және лексиканы жинақтау арқылы тарихтағы шешімін тапқан елеулі реформа болып табылады. Ол түрік мәдениеті мен білімін күрделі белестерден өткізді. Білім берудің негізі – оқу мен жазудың қолжетімді жүйесі. Осыған орай, Ататүрк түрік тілінің жаңа әліпбиі негізінде жасалған латын әліпбиін ұсынды. 1923-1928 жылдар аралығында Ататүрктің басшылығымен Түркия қазіргі әлемдегі ең жылдам және ең ауқымды тіл реформасын іске асырды. Түрік тілінің жаңа әліпби бойынша 29 әріп енгізілді. Оның 21 дауыссыз, 8 дауысты. 1920 жылдары жазбаша тілдің 80 пайыздан астамын араб, парсы және француз сөздері құрады; ал 1980 жылдардың басында олардың саны 10 пайызға дейін төмендеді. Демек, «Тіл реформасы» бүгінгі күнгі ұлттық түрік тілінің мықтап бейімделуіне алып келді. Соның нәтижесі «Білім» саласында да көрініс тапты.

Ататүрк, білімді ұлтты – әлеуметтік және экономикалық дамуға ынталандыратын күш ретінде қарастырды. Сол себепті ол: «соғыстан кейін білім министрі болып қызмет еткісі келетінін», - айтты. Ол Түркия Республикасының бірінші Президенті бола тұрып, қоғамның барлық салаларының ұдайы дамуы үшін білім беруді ынталандыру мен кеңейту үшін күш-жігерді аямады.

Сол тұста Ататүрк Түркиядағы балалар мен ересектерді мектепте оқытудың ең ауқымды бағдарламасын ұсынды. Бастауыш мектептен аспирантураға дейін білім беру жүйесін тегін берілуін қамтамасыз етті. Бастауыш білім міндетті болды. Нәтижесінде, 1923 жылы 9 пайыздан аз болған сауаттылық 1938 жылға қарай 33 пайызға дейін өсті.

Әйел баласының сауаттылығы да Ататүрктің назарынан тыс қалған жоқ. 1922 жылы Түркия республика болып жарияланбастан бұрын ол: "Біз әйелдердің ерлермен тең дәрежеде орта және жоғары білім алуына баса назар аударамыз" [3] – деген ойды айтқан болатын.

Ғылым мен білімге серпін беру үшін, Ататүрк Стамбул университетін (15 ғасырдың ортасында құрылған) 1933 жылы қазіргі заманғы университетке айналдырды. Бірнеше жылдан кейін Анкара қаласында да университет пайда болды. Бүгін Түркияда әлемге танымал ірі университеттер бар.

Экономика

"Біздің жаңа Түркияны лайықты деңгейге көтеру үшін, біз барлық жағдайда ұлттық экономикаға үлкен мән беруге тиіспіз" [3]. Қай саланы алмасын, Ататүрік «ұлттық» сөзін тыс қалдырмайды.

Түрік Республикасы 1923 жылы пайда болған кезде, оған капитал, өнеркәсіп және ноу-хау жетіспеді. Ретті соғыстар жұмыс күшін жойды, ауыл шаруашылығы өндірісі төмен деңгейде тұрды және Осман мемлекетінің орасан зор сыртқы борыштары жаңа Республикаға қарсы тұрды. Ататүрк экономикалық дамудың серпінді бағдарламасына тез көшті. "Біздің ұлтымыз тәуелсіздікке қол жеткізу үшін біз мынадай ережені сақтауымыз керек: ұлттық егемендік қаржылық тәуелсіздікпен бекітілуі тиіс. Бізді осы мақсатқа итермелейтін жалғыз күш - бұл экономика. Олар қандай болса да, саяси және әскери жеңістер, егер олар экономикалық триумфтермен әуестенбесе, жалғасуы мүмкін емес" [3].

Ататүрк ауыл шаруашылығы экспансиясын, өнеркәсіптік өсуді және технологиялық прогресті қабылдады. Тау-кен өнеркәсібі, көлік, өңдеу өнеркәсібі, банк ісі, экспорт, әлеуметтік қызметтер, тұрғын үй құрылысы, байланыс, энергетика, механизация және басқа да өмірлік маңызды салаларда айтарлықтай табыстарға қол жеткізілді. Он жыл ішінде жалпы ұлттық өнім бес есеге артты.

Ататүрктің басшы болған кезінде Түркияның экономикалық дамуы абсолюттік сандар мен басқа елдермен салыстырғанда әсерлі болды. Сол кезде қалыптасқан синтез - мемлекеттік кәсіпорындар мен өнеркәсіптік және ауыл шаруашылығы өсіміне белсенді қатысатын жеке бастама - Түркияның ғана емес, сондай-ақ басқа да он елдің экономикалық құрылымының негізі болып табылады.

Мәдениет және өнер

«Біз әр дәуірде түрік мәдениетінің кеңеюі мен өрлеуін Республиканың тірегі етеміз» [3].

XX ғасырдың көрнекті мемлекет қайраткерлерінің ішінде Ататүрк: «Мәдениет - Түрік Республикасының негізі» [3], - деп мәдениеттің аса маңыздылығын атап өтті. Оның мәдениетке көзқарасы ұлттың шығармашылық мұрасын, сондай-ақ әлемдік өркениеттің ең жақсы құндылықтарын қамтыды. Ол жеке және жалпы адамзаттық гуманизмге баса назар аударды. «Мәдениет, - деді ол, адамзатқа лайықты тұлға болудың негізгі элементі және Түркияның идеологиялық бағытын жоғары гуманистік идеалмен үйлескен патриотизмнің құрылуы» [3] -, деп сипаттады.

Ең жақсы синтез жасау үшін Ататүрк ұлттық мұрадағы барлық өміршең элементтерді, оның ішінде ежелгі байырғы мәдениеттер мен бүкіл әлемдік өркениеттің өнері мен техникасын, өткен мен қазіргі кезде пайдалану қажеттілігін атап өтті. Ол Анадолының бұрынғы өркениеттерін - хетт, фригиялық, лидиялық және басқаларды зерттеуге серпін берді. Түріктердің исламға дейінгі мәдениеті кең зерттеулердің тақырыбына айналды, бұл олардың селжүктер мен осман империяларына дейін, түркілердің өз өркениетін құрғанын дәлелдеді. Ататүрк, сонымен қатар, ауылдың халықтық өнеріне түрік шығармашылығының негізі екенін баса айтты.

Ататүрктің президент болған кезінде бейнелеу және пластикалық өнер өркендеді. Көптеген мұражайлар ашылды. Сәулет өнері жаңа күш алды. Классикалық батыс музыкасы, опера және балет театры әсерлі қадамдар жасады. Бүкіл Түркияның бірнеше жүздеген «халық үйлері» мен «халық бөлмелері» жергілікті тұрғындар мен жастарға әр түрлі көркем-өнер, спорт және басқа да мәдени іс-шараларды өткізді. Кітап пен журналдың жарияланымы ұнады. Кино индустриясы дами бастады. Мәдени өмірдің барлық бағыттарында Ататүрктің шабыты көтеріліс жасады.

Ататүрк негізін салған қазіргі Түркия - бұл идеалдың тірі дәлелі, өзіндік ұлттық мәдениетке бай, әлемдік өркениеттің мұрасына ашық және қазіргі технологиялық дәуірдің қорында тұрған ел.

«Түрік халқы болса, күні бүгінге дейін сол латынменен-ақ экономикасын да, мәдениетін де дамытып, жер жүзіндегі өркениетті елдердің бірі болып отыр. Міне, сондықтан да Түркия елінің түрік ғалымдары мен мәдениет қайраткерлерінің латын әліп-песіне байланысты мәселелердің бәріне белсен араласып, жыл сайын конференциялар ұйымдастырып, әбігерленуінің басты себебі – пайда іздеу, «ағалық жасау» емес, түрік әлемінің басын біріктіру, достыққа, қауымдастыққа шақыру» [4, 28-29]. Түркияның қазіргі жағдайы біршама елді қызықтырады. Ататүрктің саясаты арқылы олардың әрбір саласы даму үстінде. Сол саясатты енгізу барысында Мұстафа Кемал Ататүрктің негізгі ұстанымы «ұлттық түрік тілі» брендин қалыптастыру болды. Міне, ғасырдан ғасырға оның аманаты қалтқысыз орындалуда.

Әдебиеттер тізімі:

1. Zulfikar H. Terim sorunları ve terim yapma yolları.-Ankara, 1991: 213 sayfa.
2. Banguoğlu T. Ana hatlarıyla Türk Grammeri.- İstanbul, 1991
3. Электронды ресурс <https://travelatelier.com/blog/mustafa-kemal-aturk/> (қаралған күні 25.02.2020)
4. Қайдар Ә. Тіл-ғұмыр. Ғылыми мақалалар жинағы. – Алматы: А.Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты, 2018 – 352 бет.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ И СОСТАВА ПРЕДЛОЖЕНИЯ В КОРЕЙСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Әбдікерім Д.Ә.

КазУМОиМЯ им.Абылай хана

Специальность

«5B021000-Иностранная филология» 3 курс

Научный руководитель: Преп., магистр Сакенова А.М.

Аннотация: В статье анализируется структура и состав предложения корейского и казахского языков и на основе этого, цель состоит в том, чтобы выявить и показать общие черты и отличия друг от друга. Корейский и казахский язык агглютинирующие языки с тенденцией усиления флективности и аналитизма. Большинство ученых считают корейский язык частью гипотетической алтайской языковой семьи это одна из причин того, что казахский и корейский языки имеют сходство друг с другом. Основываясь на этом можно подходить с типологической точки зрения структуры языка и также можно подходить систематически. Однако в этом исследовании мы подойдем с типологической точки зрения к языковой структуре, его составу и изучим сходство между двумя языками.

Ключевые слова: структура, состав, язык, отличия, сходство, агглютинирующий, систематически.

В последнее время в Казахстане число студентов которые учат корейский язык, активно растёт с каждым годом. Можно заметить что студенты казахского отделения довольно быстро усваивают корейский язык. По словам студентов структура и грамматика корейского языка очень схожи между собой и по этой причине им легко удаётся освоить тему по этому предмету нежели студентам русского отделения. Структура предложения, а именно порядок слов – одна из наиболее изученных и одновременно наиболее сложных областей синтаксиса. Это связано с тем, что исследователи не только пытаются описать закономерности порядка членов предложения (или элементов внутри именной группы (NP), сказуемого/ глагольной группы (VP) и т.д.). Порядок слов в предложении в данных работах обозначается через порядок подлежащего (S), глагола (V) и прямого дополнения (O). В языках мира возможны все варианты последовательности данных основных членов предложения. Например, в тагальском языке (филиппинские языки) базовым считается порядок VOS. Однако, говоря о корейском и казахском языках, можно говорить только о порядке SOV (для сравнения, в европейских языках порядок другой – SVO). Например, «저는 사과를 먹어요» (чонын сагуарыл могоё) и «Мен қарбыз жеп отырмын» (подлежащее + прямое дополнение + глагол), в переводе с казахского на корейский язык или наоборот порядок слов не меняется, а при переводе на русский меняется, выше приведенное предложение переводится как «я ем арбуз». Соответственно глагол всегда должен стоять в конце предложения а подлежащее в начале предложения. Более расширенное предложение выглядит следующим образом: обстоятельство времени + подлежащее + обстоятельство места/ косвенное дополнение + прямое дополнение + сказуемое. То есть: 오늘 저는 도서관에서 책을 읽었습니다. (Онль чон-нын тосогуан-есо чхэг-ыль ильгоссымнида) и точно так же на казахском языке «Бүгін мен кітапханада кітап оқыдым», в прямом переводе означает «Сегодня я в библиотеке книгу читал». В тех случаях, когда известно, о чем идет речь, любой из членов предложения (в том числе подлежащее и сказуемое) может опускаться. Например:

무엇을 합니까? Муос-ыль хамника?	Что [Вы] делаете?
He istep otyrsyz?	[Вы] что делаете?

И так, рассмотрим состав предложения, а именно члены предложения. В корейском языке развита система падежей существительного. Набор падежных суффиксов одинаков для всех существительных, поэтому склонение просто в использовании и при изучении.

В приведённой ниже таблице можем увидеть склонения по падежам:

Хангыль	Чтение	Падежи	Вопрос	Пример	Перевод
은 / 는 이 / 가 (께서)	ын / нын и / га (ккесо)	Основной именительный Именительный	Кто? Что?	나는갑니다비가옵니다	«Я иду» «Идёт дождь»
을 / 를	ыль / рыль	Винительный	Кого? Что?	그학생은한국어를배운다	«Этот студент изучает корейский язык»
의	ый / э	Родительный	Чей? Кого? Чего?	내친구의안경	«Очки моего друга»
에	э	Дательный	Куда? Когда? Куда?	병원에가세요? 다섯시에박교수님과만나 요 어제군대에편지를보냈다	«Вы идёте в больницу?» «В пять часов я встречаюсь с профессором Паком» «Вчера отправил письмо в армию»
에게, 한테 (께)	эге, хантхе (кке)	Дательный падеж лица	Кому?	오빠에게편지를씁니다	«Я пишу письмо брату»
에서	Эсо	Местный (с активными глаголами)	Где?	나는회사에서일합니다	«Я работаю в офисе»
에게 서, 한테 서	егесо, хантх есо	Местный падеж лица	От кого?	나는어머니에게서그말을 들었어요	«Я слышал это от матери»
으로 / 로	ыро / ро	Творительный	Как? Чем? В сторону чего? Куда?	나는한자를볼펜으로씁니다 그버스는종로구로가지않 아요	«Я пишу иероглифы ручкой» «Этот автобус не идёт в сторону Чонногу»

과, 하고 / 와	ква, хаго / в а	Совместный	С кем? С чем?	시장에서생선과채소를샀 어요	«Я купил рыбу и овощи на рынке»
아 / 야	а / я	Звательный		기민아, 이리와!	«Кимин, иди сюда!»

В казахском языке есть 7 стойких падежей. Само слово «падеж» переводится как «септік»:

Падежи	Вопросы	Примеры
Атау именительный	кім? не? кто? что?	Дос (друг)
Ілік родительный	кімнің? ненің? кого? чего? чей? чья?	Достың (друга)
Барыс дательно-направительный	кімге? неге? қайда? кому? чему? куда?	Досқа (другу)
Табыс винительный	кімді? нені? кого? чего? что?	Досты (друга)
Жатыс местный	кімде? неде? қайда? қашан? у кого? у чего? в ком? в чем? на чем? где? когда?	Доста (у друга)
Шығыс исходный	кімнен? неден? қайдан? от кого? от чего? у кого? из чего? откуда?	Достан (от друга)
Көмектес творительный	кіммен? немен? қалай? с кем? с чем? как?	Доспен (с другом)

В отличие от корейского языка в казахском языке в зависимости от впереди стоящего гласного или согласного присоединяются разные окончания, приведем пример слов «друг» и «брат» в родительном падеже:

В корейском языке	Чей? Кого? Чего?	친구 + 의(чингу + э) 오빠 + 의(оппа + э)
В казахском языке	кімнің? кого? чей? чья?	ненің? чего? аға + ның

Сказуемое в повествовательном предложении, оформляясь аффиксами официально-вежливого стиля -습니다/-습니다 (-мнида/-сымнида), обычно может быть любым по типу, например, простым глагольным: 눈이옵니다. (Нун-и о-мнида) «Идет снег», или составным именованным: 그것은언어학원입니다. (Кы гос-ын онохаквон-и-мнида) «Это языковой центр подготовки».

Структура сказуемого в вышерассмотренных предложениях схематично выглядит следующим образом:

Сказуемое (основа глагола, (глагола-связки) или прилагательного)

Завершающий аффикс повествовательного предложения (стиля)

Структура же повествовательного предложения зависит от его содержания и характера. Например, если повествуется о движении, действии, то сказуемое — глагольное: 친구가 버스를 탔습니다. 그는 버스 안에 잠이 들었습니다. (Чхингуга посырыль тхассымнида. Кы-нын поси ане чами тыроссымнида) «Друг поехал на автобусе. В автобусе он заснул». Так же глагол может выражать разнообразные действия, присоединяя к себе соответствующие суффиксы. Например, если ко второй основе глагола присоединить суффикс 야하다, то такой сложный глагол будет означать долженствование: 친구는 열심히 공부해야 한다 (чин-гунын ёльщими коньбухэ-я ханда) «друг должен усердно заниматься». В казахском языке добавляется слово « обязательно » «міндетті түрде» или «нужно» «кажет», например: Досым сабағын белсенді оқуы кажет. « Друг должен усердно учиться».

Корейские и казахские причастия (есімше), в отличие от русских, могут стоять в любом грамматическом времени (настоящем, прошедшем и будущем). При этом конструкция «А, которое В» в корейском также обозначается одним из причастий.

Времена	Суффиксы казахского языка	Окончание корейского языка	Примеры	Перевод
Причастия прошедшего времени	ған / ген / кан / кен	은 / L 던	이음악은내가자주들던것입니다 Бұл әуенді мен жиі тындаған екем.	Я часто слушал эту музыку.
Причастия настоящего времени	атын / етін / йтын / йтін ушы / уші	는	저기가는분리이선생입니다 Ли ұстаз анау жақта кетіп бара жатқан етін.	Вон там идущий человек это учитель Ли.
Причастия будущего времени	ар / ер / р	을 / 를	저녁에먹을음식을준비하겠어요 Кешке ішер асты дайындаймын.	Приготовлю что - то поесть на ужин.

В корейской системе счёта имеются числительные как собственно корейского происхождения, так и заимствованные китайские цифры. Аналогично, небольшие количества предметов считаются обычно корейскими числительными, а если предметов больше сотни, то счёт ведётся китайскими числительными. При этом при счёте часов используются корейские цифры, а при счёте минут — китайско-корейские.

Корейскими числами можно посчитать предметы от одного до 99. Исконно корейские слова для чисел 100 и 1000 (соответственно 온 (он) и 즘은 (чымын)) в настоящее время считаются архаичными и не используются.

Число	Корейские числительные	Китайские числительные
1	하나 - хана	일 – иль
2	둘 – туль	이 – и
3	셋 – сэт	삼- сам
4	넷 – нэт	사- са
5	다섯 – тасот	오 – о
6	여섯 – ёсот	육 – юг
7	일곱- ильгоп	칠 – чиль
8	여덟 – ёдоль	팔 – паль
9	아홉 – ахоп	구 – ку
10	열- ёль	십 - щип

Порядковые числительные:

Числительные корейского языка			
Формула	Пример	Примечание	Перевод
Числительное + 셋 (ччэ)	셋+ 셋	«первый» — 첫째 (чхоччэ)	Третий
Числительные казахского языка			
Формула	Пример	Перевод	
Числительное + інші/ыншы	үш + інші	третий	

Таким образом, это исследование раскрывает структуру предложений и характеристики двух языков. По выше приведенным примерам можно рассмотреть и сравнить порядок слов, метод использования частей речи, распределение и т.д. двух языков.

Я думаю, что в лингвистике было бы очень важно попытаться выявить различия и общие черты языков. Кроме того, исследование корейского языка, одна из самых сложных задач в изучении корейского языка как иностранного, но по моему мнению студентам казахского отделения целесообразно предлагать желательные методы изучения корейского языка, противопоставляя их казахскому языку.

Приводя итоги, в статье рассмотрели и сравнили структуру и состав предложения корейского и казахского языков приводя примеры, а именно было рассмотрено существительное, глагол, причастие, числительное как состав предложения в двух языках. В заключении статьи, до сегодняшнего дня корейских учебников на казахском языке и наоборот очень мало. Думаю в будущем необходимо более точно определить и сопоставить грамматические характеристики этих двух языков. Благодаря этому также могут быть разработаны эффективные, более продвинутые методы обучения между двумя языками. Также это может в значительной степени способствовать составлению учебных материалов, составлению исследовательских и конечных словарей и разработке методов обучения.

Литература:

1. Comrie, B. (1981). Language universals and linguistic typology. Chicago: The University of Chicago Press. 81 стр.
 2. Шкарбан, Л.И. (1995). Грамматический строй. М.: Изд. фирма «Восточная литература». 223 стр.
 3. Дмитриева, В. Н. Корейский язык: Практический курс / В. Н. Дмитриева. — М. : МГИМО (У) МИД России, 2008. 254 — 300 стр.
 4. Мазур Ю.Н. Краткий очерк грамматики современного корейского языка. – М.: Муравей-Гайд, 2001.
 5. 추석훈. FLEX (Foreign Language Examination). – 서울: 한국외대출판부, 2008.
- Татьяна Валяева 2007–2020 - <http://kaz-tili.kz/http://kaz-tili.kz/prichast.htm>

ӨСІМДІКТЕРДІҢ ҚЫТАЙША- ҚАЗАҚША АУДАРМАСЫ ЖӨНІНДЕ ҚЫСҚАША ШОЛУ

Бақытбек Қ.

Қытай Орталық Ұлттар (Мин Зу) Университеті
2-курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: Оразақынқызы Фаридә, профессор м.а.

Түйін

Өсімдіктердің ғылымға белгілі 500 мыңнан астам түрі бар. Оның жартысына жуығы суда, қалғаны құрлықта өседі. Қазақстанда олардың 15 мыңға жуық түрі бар, оның 800-ге жуығы тек біздің елде ғана өседі екен. Ал, адамзат тіршілігімен тығыз байланыста болатын өсімдіктердің қазіргі таңда елімізде жүйелі әрі нақты атауы жоқ. Өкінішке орай біз басқасын былай қойғанда көп өсімдіктердің атауын білмейміз. Бұл мақалада өсімдік атауларын жүйелі әрі ғылыми түрде аударма жасауда негізгі принциптерді көрсетіп, өсімдікке байланысты аударма барысындағы олқы жерлеріне азда болса нақты атау бере алады.

Кілт сөздер: аударма, өсімдік, дәрі шөп, тұқым, медицина

1. Өсімдіктердің түрлері бойынша реттеу

Ағаш атауларының аудармасы және оның ерекшелігі санаққа қарағанда Алтай тауының орманымен көмкерілу аумағы 150 мың шақырымға жетеді. Осыдан орман байлығының мол екендігін көруге болады.

Алтай тауындағы ағаштарды тұқымдасына қарай: Қарағайлар тұқымдасы, арша тұқымдасы, талдар тұқымдасы, қайыңдар тұқымдасы, қарағаштар тұқымдасы, жиде тұқымдасы, жыңғыл тұқымдасы болып бөлінеді.

1. Қарағайлар тұқымдасы - мәңгі жасыл бір үйлы, қылқан жапырақты өсімдіктер. Негізінен Солтүстік жарты шарда өсетін 10-11 туысы, 250-дей түрі бар. Алтай таулы өңірінде 4 туысы кездеседі.
2. (1) Самырсын туысынан:

白冷杉	Ақ самырсын
灰白冷杉	Сұр самырсын
柔毛冷杉	Түкті самырсын
西伯利亚冷杉	Сібір қара самырсын
红果冷杉	Қызыл бүршікті самырсын

(2) Балқарағай туысынан:

落叶松	Балқарағай
白松	Аққарағай
西伯利亚落叶松	Сібір балқарағай

(3) Шырша туысынан:

雪玲云杉	шуелинг шырша
白皮云杉	Ақ қабықты шырша
西伯利亚云杉	Сібір шыршасы
新疆云杉	Шынжаң шыршасы

(4) Қарағай туысынан:

西伯利亚红松	Сібір қызыл қарағай
--------	---------------------

赤松	Қызыл қарағай
油松	Май қарағай
西伯利亚五针松	Сібір қарағай
新疆五针松	Шынжаң қарағайы

(4) Арша тұқымдасынан:

西伯利亚松柏	Қарағай арша
新疆圆柏	Қызыл арша
半球圆柏	Сауыр арша
刺柏	Балғын арша
中亚圆柏	Орта Азия аршасы
西伯利亚刺柏	Қылқанды арша
欧亚圆柏	Қой арша
新疆方枝柏	Шынжаң бүртік аршасы

(1) Талдар тұқымдасы:

① Тал туысы:

白柳	Ақтал
直穗柳	Жанбас тал
皱纹柳	Қотыр тал
油柴柳	Май тал
准噶尔柳	Жіңішке тал
绿叶柳	Жасыл тал
布尔津柳	Бұршын тал
阿勒泰柳	Алтай талы
亮叶柳	Жылтыр жапырақты тал
高山柳	Жатаған тал
水曲柳	Ақ үйеңкі
细叶柳	Ұсақ жапырақты тал
鹿蹄柳	Теңге тал
灰毛柳	Боз тал
黄花柳	Жібек тал
灰蓝柳	Көк тал
灌柳	Бұта тал
蒿柳	Қурай тал
欧杞柳	Көкшіл сұр тал
毛枝柳	Түкті тал
蔓柳	Орын тал (ергежей тал)
谷柳	Жыңғыл тал
萨彦柳	Селеу тал
线叶柳	Құя тал
细叶沼柳	Шілік
天山柳	Тянь-шань талы

②Терек туысы:

银白杨	Ақ терек
山杨	Тау терек
白胡杨	Ақ тораңғы
黑杨	Қара терек
欧洲大叶杨	Европа терегі
额河杨	Ой терек (ертiс терек)
灰杨	Боз терек
大杨树	Байтерек
欧洲山杨	Көк терек (тау терек)
苦杨	Ашты терек
银灰杨	Ақ сұры терек

(2) Қайыңдар тұқымдасы:

白桦树	Ақ қайың
毛桦	Түкті қайың
小叶桦	Ұсақ жапырақты қайың
糙皮桦	Қотыр қайың
列桦	Шымыр қайың
杨叶桦	Терек жапырақты қайың
疣枝桦	Сүйелді қайың
圆叶桦	Дөңгелек жапырақты қайың
沼泽桦	Саз қайың

Қайың тұқымдасы - шамшаттар қатарына жататын жапырақ тастайтын желмен тозаңданытын өсімдіктер қатарына жатады. Қазіргі таңда, 6 туысы 200-ге жуық түрі бар, Алтай өңірінде 3 туысы 17 түрі бар.

(3) Қарағаштар тұқымдасы:

榆	Қара ағаш
厚皮榆	Қалың қабықты қайың
青榆	Ірі жапырақта қара ағаш
春榆	Шегіршін

Мен жоғарыда атап өткендей, Алтай тауында өсетін ағаштар түрлерінен өзімізге таныс болған 75 түрлі ағаш атауларын мысалға келтірдім. оның ішінде:

(1). Түсіне қарай аударылғандары: Ақ самырсын, сұр самырсын, ақ қарағай, ақ тал, ақ қабықты шырша, қызыл қарағай, ақ терек, ақ тораңғы, қара терек, бөз терек, ақ сұртерек, ақ қайың, қарағаш, жасыл тал, бозтал, көкшіл сұртал.

(2). Жер атымен аталып аударылғандары: Сібір қара самырсыны, сібір балқарағайы, сібір шыршасы, шинжяң шыршасы, сібір қызыл қарағайы, сібір қарағайы, шинжяң самырсын қарағайы, сауыр аршасы, орта азия аршасы, шинжяң бұтақ-бұтақ аршасы, алтай талы, тяншан талы, ертiс терегі, еуропа терегі.

(3). Өзіндік ерекшелігіне қарай аударылғандары: Май қарағай, қотыр тал, май тал, жіңішке тал, жылтыр жапырақты тал, жатаған тал, түкті тал, шымыр қайың, терек жапырақты қайың, сүйелді қайың, қалың қабықты қара ағаш, ірі жапырақты қара ағаш.

(2). Гүл-шөптер атауларының аудармасы және ерекшелігі гүл атауларының аудармасы және оның ерекшелігі.

Мағыналық аударма бойынша аударылғандары: дара гүлді жауқазын, аңқыма жұпар жусан, сібір қоңырау гүлі, шинжяң қоңырау гүлі, шоғырлы қоңырау гүл.

(2). Реңіне қарай аударылғандары: ақшамгүл (көк жұпар), ақ жұпар, көк гүл, боз гүлді шинжяң шұғынығы.

(3). Дыбыстық аударма бойынша аударылғандары: Лұндан. Осы гүл атауларының кейбірі қытай тілінен аударылған болса, ал кейбірі қазақ тілінде бұрыннан бар сөздер баламасын алған. Тіпті кейбір гүл мен жидек атауларынан пайдаланып, қыз балаларға ат қоятын болған. Мұндағы басты мақсат қыз бала гүлдей әсем әрі нәзік болып құлпырсын деген ақ тілектен туындаған. Мысалы: Жұпар, Бақытгүл, Нәркес, Лала, Ботагөз, Айгүл, Құлпынай, Қарақат.

Дәрі-шөптер атауларының аудармасы және оның ерекшелігі.

雪莲	Қарғалдақ (қожа шөп)
阿勒泰郁金香	Қызғалдақ (алтай жауқазыны)
单花郁金香	Дара гүлді жауқазы
紫茉莉	Ақ шам гүл (көкжұпар)
牵牛花	Шырмауық
兰花	Жылан қияқ
菊花	Бақыт гүл
水仙花	Наркес
山梅花	Ақ жұпар
薰衣草	Аңқыма жұпар
新疆野百合	Шынжаң жабайы саранасы
凤仙花	Бальзам гүл
百合花	Лала гүл
龙胆花	Көк гүл (лұндан)
亚洲勿忘草	Азия ботагөзі (балық көз)
小花勿忘草	Ұсақ гүлді ботагөз
湿地勿忘草	Шалғындық ботагөз
草原勿忘草	Шабындық ботагөз
蔷薇	Раушан
槐花	Софора гүлі
金银花	Үшқат
阿勒泰金莲花	Алтай күнгелдісі
月季花	Айгүл
仙人掌	Тікен гүл (кактус)
蝴蝶花	Үкі гөз
白花新疆芍药	Боз гүлді шынжаң шұғындығы
新疆芍药	Шынжаң шұғындығы

窄叶芍药	Таспа жапырақты шұғынық
块根芍药	Дала шұғынығы
聚花风铃草	Шоғырлы қоңырау гүл
新疆风铃草	Шынжаң қоңырау гүлі
西伯利亚风铃草	Сібір қоңырау гүлі
合叶子	Құлпынай
侧金盏花	Жанар гүл

Жоғарыдағы дәрі шөптер атауларының аудармасының ерекшелгі мынадай:

- ① Дыбыстық аударма бойынша аударылғандары: Алой, тар-таз, бэйму, толық жапырақты чиңлан (жартысы мағыналық аударма, жартысы дыбыстық аударма бойынша алынған) қатарлар.
- ② Географиялық орынына қарай аударылғандары: Алтай рауағашы, алтай у сойқысы, алтай торсылдағы, алтай түйме шетені, сауыр тегеурін гүлі қатарлылар.
- ③ Кескініне қарай аударылғандары: шұбар жапырақ, ақ қышы, сары қараған, қызыл мя, көк сағыз, алабота, ала мойнақ у қорғасын, қара тамыр, көк жусан, ақ алқа, алақат қатарлылар .
- ④ Иісі мен дәміне қарай аударылғандары: ашты ермен, сасық меңдуана, иісті жусан қатарлылар.
- ⑤ Сыртқы пішініне қарай аударылғандары: Қоңырау бас, қоңырау гүл, жүрек жапырақ, алақанша, жатаған қылша, қырық буынды қылша, тікен қурай, тапал рауағаш, тікен тісті жыланбас қатарлылар.
- ⑥ Өзіндік ерекшелігіне қарай аударылғандары: Ебе қанбақ, у қорғасын, түйе түкті ошаған, бақ-бақ, шетпе шөп, сүттіген, желайдар, тамыр дәрі, шақпа шөп (қалақай) қатарлылар.
- ⑦ Мағыналық аударма бойынша аударылғандары: Қарлығаш шөп, қоян құлақ шөп, қызыл арай, қораз айдары қатарлылар.
- ⑧ Жануарлар атауы бойынша аударылғандары: Аю бас тікен, аю балдырған, сары гүлді торғай шөп қатарлылар. Жоғарыдағы аудармалар расында тілге жеңіл, ойға қонымды әрі түсінікті аударылған, сондықтан кейбірі халық арасында кеңінен қолданып, жаттанды болып кетті. Кейбір атаулар тіпті қазақ халқының тұрмыс тіршілігінің айғағы ретінде көріледі.

③. Жабайы жеміс-жидек атауларының аудармасы және оның ерекшелігі.

覆盆子	Таңқурай
野山楂	Жабайы долана
准噶尔山楂	Жоңғар доланасы
少花梅子	Қара жемісті долана
沙枣	Жиде
悬钩子	Бүлдірген
绿草莓	Қой бүлдірген
蛇梅	Сиыр бүлдірген
森林草莓	Ешкі бүлдірген
水杨梅	Су бүлдірген
白果	Ақ өрік
酸枣	Қышқыл жылан
枸杞	Алақат
黑果枸杞	Қара жемісті алақат

新疆枸杞	Шынжаң алақаты
黑果 (茶鹿子), 黑加仑	Қарақат
马钱子	Күшала
醋栗	Тошала

Жоғарыда кестеде көрсетілгендей, бүлдірген атауы мен қарақат атауы жеке-жеке екі жеміске ортақ қолданылып отыр, ал алақат атауы қазақ тілінде бұрыннан бері бар болғанымен, меніңше «алақат» дегеннен гөрі «алқат» деп аударған жөн. Себебі бұл жемістің реңі ала емес, ашық қызыл түсті, оның үстіне «ал» сөзі қазақ тілінде қызыл ұғымын, «қат» сөзі жеміс дегенді білдіреді.

(4). Көкөніс атауларының аудармасы және оның ерекшелігі

萝卜	Сәбіз (батпауық)
大蒜	У сарымсақ
北葱	Жуа сарымсақ
阿尔泰葱	Алтай тау сарымсағы
小山蒜	Қой жуа
山韭	Қатқыл жуа
西疆韭	Жұмыр жуа
镰叶韭	Орақбас жуа
野韭	Жабайы жуа
疏生韭	Селдір сабақты жуа
管丝韭	Түтік жіпшелі жуа
韭菜	Ас жуа
西红柿 (番茄)	Помидор (қызанақ, алжұмыр)
香菜	Ас көк(көже көк)
油白菜	Майкөк
莲花白	Қырыққабат
白菜	Қатпаркөк
土豆儿 (洋芋)	Картоп (бәреңгі)
红薯	Тәтті картоп
蘑菇	Саңырауқұлақ
松乳菇	Қарағай уыз саңырауқұлақ
木耳	Ағаш саңырауқұлақ(Жалбырқұлақ)

Көкөніс атауы былай қарағанда ет жеп өскен қазақ халқы тұрмысымен көп қатысы болмағанымен, қазақ тілінде көкөніс атауын аудару немесе қазақ тілімен бейнелеп, баламасын табу барысында, ықшамды әрі тілге орамды етіп алады.

Жоғарыдағы кестеде көрсетілгендей, кейбір көкөністердің аты қытай тілінде дыбысталуы бойынша ауыз екі тілде қолданылып қалыпқа түсіп кеткен. Мысалы: Лаңқабай, байсай қатарлылар. Бәренгі сынды көкөніс атаулары қазақ халқының қоныстану ерекшелігі арқылы туысқан ұйғыр ұлтының тілінен тілімізге еніп қалыптасып кеткен. Тәтті картоп атауы болса көкөністің дәміне қарай аударылып, қызыл батат көкөністің реңіне қарай аударылған. Бұл бір көкөністерде екі немесе одан да көп атаудың болуы бір қарағанда тілдегі түсінбеушілікті тудырғандай көрінгенімен, енді бір жағынан бұл қазақ тілінің бай екендігін де көрсетіп бере алады.

Қорытынды:

Шебер табиғат әр қандай жануарлар атауы болсын немесе өсімдік атауы болсын барлығын бір-біріне тізбектеп қойған. Оларды дұрыс тану, атауларын айқындау әрі бір ізге түсіру бүгінгі өркениеттің талабы әрі бір ұлт тілінің деңгейін көрсетіп бере алатын өлшем.

Тибет медицинасының бәйтерегі саналатын «Чжуд-Ши» кітабының кей тараулаын қазақ тіліне тұңғыш аударған Сейітқамза Қалиевтің айтуынша, орыстарда 70-80 мың, ал ағылшындарда 500 мыңнан астам өсімдіктердің атауы бар екен. Ал қазақ тіліндегі өсімдік атауының саны 2 мыңға жуық қана. Әрине бұл көңілге кірбің түсіретін сан.

Тағы айта кететін жағдай қазақ тіліндегі өсімдік атаулары сөздіктерде кездескенімен, әдетте қолданыста толық арнаға түсе алмай келеді. Жоғарыда мысалға келтірген көптеген өсімдік атауларында бір өсімдік атауын екі өсімдікке ортақ қолдану, қазақ тіліндегі баламасы бар бола тұра қытай тілінен тікелей дыбыстық аударма бойынша алу, өсімдік атауларын дұрыс қолданбаудан туындайтын олқылықтар, кейбір жаттанды болып кеткен дыбыстық атауларды толықтай қазақ тіліне аударамын деп көкейге қонымсыз атауларды қолданып жұрттың күлкісіне қалып жататындығымыздың барлығы қазақ тілі терминология саласының кем тұстары болып табылады. Сондықтан осы ғылыми мақаланы жазу арқылы қазақ тіліндегі өсімдік атаулары аудармасы жайлы азда болса да ғылыми негізі бар көзқарасты ортаға қоюды басты мақсат еттім .

Соңында өсімдік атауы аудармасы барысында, біз өсімдіктер атауының өлшемді әрі түсінікті болуы үшін оның ғылыми жағынан да қарапайымдылығы жағынан да принциптерге сай аударма жасауымыз керек. Сонда ғана өсімдіктер атауы аудармасындағы кететін қателіктерден сақтануымызға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шинжяң алтай тау сілеміндегі табиғи өсімдіктер. Үрімжі: Шыңжаң ғылым-техника баспасы, 2011.
2. Қазақша-латынша-қытайша ботаникалық сөздік. Шыңжаң халық баспасы, 1985.
3. Қазақ дәрігерлік шежіресі. II том. Үрімжі, Шыңжаң ғылым-техника баспасы. 2009.
4. Қазақ дәрігерлік шежіресі III том. Үрімжі, Шыңжаң ғылым-техника баспасы. 2010.
5. Қазақ дәрігерлік шежіресі. IV том, Үрімжі, Шыңжаң ғылым-техника баспасы. 2012.
6. Қытайша-қазақша биологиялық сөздік. Үрімжі, Шыңжаң халық баспасы. 1983.
7. Шыңжаңдағы тағамдық саңырауқұлақтар. Үрімжі, Шинжяң ғылым-техника, денсаулық сақтау баспасы. 2001.
8. Шинжяңдағы дәрілік өсімдіктер. II том, Үрімжі, Шыңжаң халық баспасы. 1981.
9. Шыңжаң дәрі шөптері. Батай Зейнеқабұл ұлы. Үрімжі, Шыңжаң халық баспасы. 2013.
10. «Шыңжаң жүнишөп дәрілері», Үрімжі, Шыңжаң халық баспасы. 1973.

CHINESE POSTMODERN LITERATURE

Bissenbayeva A.P.

*doctoral student of Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: w-5@mail.ru*

Abdurakyn N.

*doctor of philology sciences, PhD of Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: abdurakyn.nurhalyk@mail.ru*

This article discusses the reasons for the resumption of Chinese literature in the second half of the 20th century. After 90s of the twentieth century, dramatic changes took place in China, the market economy was revitalized, the market for Chinese cultivation of love for the Chinese people fell, and all Chinese lived in a new market environment. People adhered to the slogan “development through science”: constant reforms, continuous adaptation and constant development. Modern Chinese literature has undergone major changes when people have declined from a cognitive point of view to a consumer-oriented market economy culture. This is how modern culture is created, in literature the question of human rights, civil law and literature is raised, which has become more multidirectional under the influence of Chinese writers and foreign forces living abroad. The humanitarian and spiritual demands of people began to be discussed, literature began to deplete, and today's slang words began to appear. Consumer culture, literature is reflected in color ideas, reflects new problems of the new century. In a literary work, the writer had every right to write freely, so literature began to “crumble”: writing small objects of today and various open topics became an independent process.

Keywords: Chinese literature, postmodern literature, network literature, poema.

In 1976, when Julien passed away on Tiananmin Square, people walked across the square, picking up various verses and mourning tablets in a lullaby and protesting against the authorities. On April 4, 2 million people gathered in Beijing, Shanghai, Hangzhou, Nanjing, Wuhan and Xinjiang, and more than 1,500 poems were read in the center of the square. [1, p185].

From October 1976 to December 1978, the bullpen was the 11th regular general meeting. In this context, China has undergone significant changes in modern literature. The interim period, beginning with the announcement of the Deng Xiaoping Decree on Economic Reforms and the implementation of the “Open Door Policy” (11th convocation of the Third Plenary Session of the Central Committee of the Chinese Communist Party) in December 1978, is called the “New Era” until the June 4, 1989 incident on the square. Tiananmin. During this period, he served as an example of Western literature and its artistic and aesthetic approach, advocating the restoration of a new culture and human values lost as a result of the cultural revolution that arose on May 4, 1919.

In October 1979, he held the 4th CCP Cultural Assembly. In his welcome speech, Deng Xiao Ping gave concrete, direct tasks to the literature. He also said that literature should continue to develop on its own, and that there was the problem of providing literature, respect for writers and providing them with financial rewards. The Writers' Union of China presents the Mau Dong Literary Award for Best Stories and Best Novels, the Yau Shun Award for Historical Prose, the Sha Yang Award for the Film Industry, the Lao Shi Literary Awards for Drama Writers, and the Lau Shi Award for Works written by Peking authors. And also awarded literary prizes “Lu Shin” to poets, authors of sanven, mixed literature and translations. In particular, the Mau Dong and Lu Shun awards are considered the greatest gifts at the state level. In addition, regional level awards were presented by the Writers' Union of Zhou Shouli, Bi Shin and GoMoro. The Maudong Literary Award has a long history, great money, and the demands of great writers, which is why it is often called the Chinese Nobel Prize in Literature. In 1982, Zhou Kchin was the first winner to receive thanks to the novel “Shui Mau and His Girls”, and in 1988, Lu Yu received an award for the novel “The Simple World”. In 1994, Chin Jushi also received a prize for “White Beak Sugar,” in 2000, Alai and Wang Ani, and in 2008, JaPinau and Mai Jia also won literary prizes.

This was followed by new theories of literature, in which the emphasis was on ceasing to focus on the general structure of the work and tell the full story. A new “qualitative” attitude appeared, a new direction in the study of nature and a reanalysis of the social sciences, and literature was on the way to a new development. The moral anthem and reflection of the personality were analyzed as the main literary topics. The authors also focused on writing social changes in front of them.

Chinese literature of the 1980s captivated its readers with the appearance of special trends, tendencies and styles, and the scale of its readership. Mo Yang was a writer of this period who was fascinated by the world.

Since 1985, China has taken a new step in the development of modern literature, new trends began to appear in it: "Wounded literature", "Backward thinking", "Root seekers". Following the new trends, Chinese writers begin to seek and glorify their national values. A year later, in Chinese literature, many new directions begin to form: Literature on Reforms, Contemporaries, Forwards, Literature of Free Thinkers, Literature of the City, Field Literature, Literature of Smart Youth, Literature of Women”, “ Business literature ”, “ Official literature ”. , "Internet literature", etc.

And at this stage, Chinese literature was divided into two ideologies: one team wanted the group to return to the national tradition and its roots in teaching people through literature. The second group believed that literature should convey the reality of society as a whole, and that the reader should be in touch with society. On the whole, however, in the Chinese tradition, the revival of Western values has now slowed down and returned to their national identity. Ancient values began to be glorified, and the Chinese turned into a larger "European mine." However, this was the period when Chinese literature returned to its essence, and aesthetics, free-thinking, literature that was truly revolutionary, turned into many poems. Writers and poets did not draw on different topics. [1, p266-270]

"Wounded literature." This literary stream, as the name suggests, began to heal the wounds and sorrows that arose during the cultural revolution in China between 1966 and 1976. In November 1977, Liu Shinu published a story entitled “班主任” (class teacher) in the section of folk literature, and in August 1978, Lu Shinhua's story “伤痕” (Heat) was published. After these two conversations, the realities of truth in society were revealed, and disputes spread throughout the state. Later, preserving this style, the stories began to come to light: “The Child of Hell” by Unshi, “The Genar in a Small Town” by Ching Shishui, “The Boy from the Forest” by Chun Zhi, “Who” by Zong Pu, “A” by Feng Zhisay, “General Tone by Mo Chonga »Chi Gokai. What should I do? ”, "Maple ", and found their special place among readers.

"Literature of the present." Since 1978-1979, postmodernism has come to literature. The main feature of this type of literature is the writing of human freedom, equality and dignity. This category includes works like “People-Au, People” Dai Hu, “The Endless Love Item” by JiShian, “The Tale of the Editor’s Misunderstanding” by Ru, Ji-ji, “Pure Dan” by Thierry Ni, “Oh, Snow” and Phi Ji ", " Tall Woman and Little Tall Husband. " In 1984, a collection of scientific articles entitled "Discussion on Western Literature" was published in the Chinese national press. Since 1980, other contemporary foreign writers, such as Gabriel Garcia Marquez, have begun to gain popularity in China. Translations of the best works of modern Western writers were constantly published in China. At the same time, literary critics who express their views on these works cannot be ignored: Wang Ning, Ai Kishi, Wang Feng Dem, Jaulpan, ChenNing. In addition, three foreign scholars came to the universities of Shang Dong, Shang Shi and Beijing to give a lecture, and that is how postmodernism officially spread to Chinese literature.

Modernist literature on Root Searchers and a group of New Writers. After 1985, the literary genre intensified, and especially Chinese writers focused on Western literary theory and modern thinking in Western society. 1985 could be called the Year of Literary Theory, the Year of Literary Methods and the Year of Culture. In 1985, Khan Shavugun wrote the article “The Root of Literature” in the journal “Writer” No4, where each writer began to look for himself, with the motto “Every nation has a deep root that literally erodes directly at its birthplace.” [5, p121]“Chu Culture” by Han Shau Gong, “Dust Show” by Jia Ping, “Chin, Khan Culture”, “Red Corn” by Mo Yang,

“Earth and God” by Lee Kan House, “The Last Fisherman”, “Seven Horned Deer” Paradise. supplemented a number of literature of the new trend .

“**Literature of free thinkers**” has created a world of multifaceted, very creative, creative and very subjective sensations, which have strong imagination and bold innovations. For example, a glider flies in space, gives a mysterious transcendental objective world in a clear avant-garde tone. This is how Chinese magical realism officially revives. This is how literature, according to Chinese literary scholars, is “centuries-old,” “deceitful,” “tearing apart loneliness,” and “preceding” literature.

In conclusion, it should be said that the previous literature was politically oriented, with humanism as the standard of human education, and literature after 1985 was completely opposite. They intended to write the true realities of society, whitewash black to see the legacy of the old society, and give readers new thinking, with the suspicion that literature spoils a person. However, writers who find that filtering your needs is up to you. This is how modernist literature of 1985 was formed, the story of Butterflies in a new direction, written by Wang Mynem, and the story about Zong Fu, “Who am I?” and Lee Ton’s Seven Grandmothers story. [3, p261-266].

The works of the “new era” became famous thanks to Myan, Sung Ganlou, KasaHua, Su Tung, Guy Fei and Bay Sung. In 1984, Mian wrote a new story called “The Angel of the Lassa River”. The works of these authors are not similar to the past, their language and composition are completely different. They practiced writing imitating magical realists such as western William Catbert Faulkner and Gabriel Garcia Marquez.

After the 90s of the twentieth century, serious changes took place in China, the market economy revived, all Chinese lived in a new market environment, following the path of development of science, calling for continuous reforms, continuous adaptation to the environment and constant progress. The time has come for Chinese literature. Under the influence of foreign Chinese writers and foreign forces, literature became more multidirectional, humanitarian spiritual needs began to arise, color began to be reflected in literacy, new horizons of the new century appeared. In the literary work, the writer was given the opportunity to write freely in the game, in the traditional sense of a trivial and modernized topic, in writing. At the same time, the popularization of consumer culture today is the main focus. In the last half of the twentieth century, only a glimpse of writing and writing a book was made, and informational and didactic works were published.

In the 21st century, the authors were given the material need to make them more serious in relation to spiritual, social problems. In the 1990s, a debate on the theory of literature began, when theatrical productions, films, and online literature supplemented the genres of literature as new genres [4, p.521-528]

The literary and controversial topic of literature theory, which began in the 1990s, came to an end, bringing a new spirit to the people of China today, the new Chinese language and modern female literature, literature on consumer culture in multidirectional literature. In 1993, an article by Yang Ming, entitled “Eliminating Worship,” was published in Reading Books. He wrote in his article: “Literary sons have been famous for many years, and this cult does not lead us far. Are guys like Wu Shu not wrong? They will also be wrong. ”In the same year, in issue No. 6 of the Shanghai Literary Magazine, Shiaumi's article“ Desert in the Steppe or a Threat to Literature and Spiritual Culture ”warned that spiritual culture was facing stagnation. In 1994, newspapers and magazines“ Reading ”, “ East ”, “ Reading Chinese books, “Modernity and Traditions” held public hearings on this issue. Thus, a new approach appeared in the literature. Main speaker: “What is spiritual culture? Where did it come from? When and how did it collapse? ?were discussed. When we recreate spiritual kult’s interesting for us to do what we’ll do. ”In this matter, Qing Xin showed that only the intelligentsia creates a spiritual culture, and that the whole people followed a tricky path that should move forward as a kind of relay race, which moves everything forward. that they should feel more responsible to society as a whole. ”In it, Van Bin Bin said what kind of spiritual culture we need:“ Spiritual culture is a culture that transcends religious culture, which is closely connected with political weary. ” Others call it the culture that founded our ancient tradition, but also a new democratic culture. Everyone should manage themselves well and not lose their national

culture, and the combination of personal freedom and state freedom will be spiritual. Wan Thousand, concluding the discussion, said that we now have a Western motto, that we must recognize this, and from now on we must stop worshipping ourselves, purify our spirit and promote ordinary people. Li Jie, a former resident of Shanghai in the United States, expressed his opinion on this issue, saying that he should free human ideas and personalize his human nature. [6, p.458]

In 1992, Chinese President Dan Xiao Ping said that the market economy has grown steadily throughout the country, legitimizing the whole country, and capital has taken first place. In today's era of globalization, the economy has developed, culture, science and technology have evolved, changed the thinking, life habits of every person and even said that our words and literature are becoming more electronic in the modern era.

Since the mid-1990s, television and the Internet began to conquer our literature, and writers who were puzzled by what to do should have been creating online literature since 1994. The peculiarity of this type of literature is that writing is still very expressive and often speaks instead of the written language of direct speech. A distinctive feature of online literature is that the secrecy between the four elements of literature - the world, writer, essay and reader - was immediately lost. There, the concept of the world does not exist in Internet etiquette, like an ordinary reader of a writer, and immediately goes to the reader without any secrecy in work, while the reader involuntarily reads the work and involuntarily expresses his thoughts. Today, Internet literature is constantly evolving and ripening, and new literature is moving away from traditional old-fashioned literature. There are several types of prose genres in online literature: anxiety, fantasy, explosion, didactics, career, and amazing thoughts. In 2008, the Beijing Electronic Information Company published information on today's online sales habits. Representatives of online literature are: Nibau bi, Li Shunhong, JiZhihin, NichSichin, Chiin House, House Without. These writers have their signature in modern literature. In addition, there are works by Khan Khan "Three Doors", "Chan An-Uprising", "Fantasy City" by GuJiangmi, "Color Flower", Shi Law Shampoo "Herbal Law of Shi" and Xi Chui Internet literature "I won the victory". , The Shin Lan Writers Union of China is a leader in literacy. [1, p. 235].

An interesting fact is that many famous writers in online literature are writers born after 1980, among them there are people and 98 years old. One such example is Han and Guzhunimi, their work immediately attracts the reader. Among the well-known online writers can be noted: Yang Ki, Ji Yap, Di An, Yu Nu, Shun Shu, Lin Nih, Liu House, En Il, Lyungpa Dance, Shui Shiaunong, Ji Panzou, Tan Chau, Yi Bai, Shui Yan, Ji Ji, Lin Shunzhi, Song Lun and Liu Untuu. On June 25, 2009, the China Writers Union admitted 408 new members a year, including a young writer named Jin Yong. On September 8, 2009, the Writers 'Union held the 8th ordinary meeting No. 7, at which Chin Yunyo was appointed as the Honorary Council of the Writers' Union. He was also praised for his didactic novel, which is distinguished by its spelling. [4, p. 125].

In 2004, the Sichuan Regional Journal "Literary Criticism" and the Institute of Literature and Information of the Regional University held a scientific seminar on "Studies of literature and culture in the era of consumption" throughout the country. The differences between consumer culture, literature, and visual arts were discussed here. In particular, the scientist Tau Dung Ping quoted here said: "Now we are firmly at the head of the market era and are developing a consumer culture; now we must create an aesthetic culture, trade, which is part of human culture." [6, p252-253]

In short, literature is moving fast, writers, magazines and publishers must adapt to the market, write a culture of consumption by the state, writers must separate literature and politics, and not have government writers or publishers. On the other hand, the market and politics are interdependent, a market economy can have a detrimental effect on the development of literature, but in literature it must adapt to the current market, change in accordance with the current and be written in accordance with the needs of people, even if the literature is modern and, when need advertising. , So the burden of literature was different until old age. The era of the consumer and the electron must be transformed from traditional to traditional and market-oriented in the modern era: this is a requirement of the new era, and the literature of the new era is required to take the literature of officials who have the image of a foreign state.

References:

1. 曹万生主编，中国人民大学出版社，中国现代汉语文学史。2010.-756p
2. 浓乐主编，中国现当代学（下册）北京：《高等教育出版社》，-1986.-353p
3. 王自立主编，中国现当代学（下册）// 北京：《高等教育出版社》，- 2006.-180p
4. Abdurakyn N. The new Chinese literature.. – Almaty: Kazakh University, 2013 -217p
5. 王军孟宪凤编著。世界宗教与文化简史，北京，经济日出版社。2004年6月。
6. 中国社会科学院文学研究协会主编。中国古典文学史，北京人民文学出版社。1985年

«МӘНГІЛІК ЕЛ» КОНЦЕПТІ: БІРТҰТАСТЫҚ

Ешметова Б.Б.

*Түркітану мамандығының 3 курс докторанты,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

Ғылыми жетекші: Қажыбек Е.

Мақалада көнетүркілік өркениеттің көрсеткіші – «Мәңгілік ел» идеясының, «ел» сөзінің шығу төркіні сөз болады. «Мәңгілік Ел» сөзінің терең тарихи тамыры және үлкен мағыналы мәні бар. Түрік шежіресінде «мәңгі» сөзі «Тәңір», «Құдай», «Алла» сөздерімен мағыналас қолданылды. Осыдан кейін, «Мәңгілік Ел» «Алла Тағаланың елі, халқы» дегенді білдіреді және мемлекет пен ұлттың уақытпен шектелмеген тұмары болады деуге толық негіз бар.

Түйін сөздер: «мәңгілік ел», ұлы дала, ел, Күлтегін жазуы.

Кіріспе

Түркі тілінде халықтың негізгі қызметі мен өзіндік орнын көрсететін, тарих қойнауындағы негізгі бағыттары мен міндеттерін айқындай түсетін, сол кезеңдердегі әлем сахнасындағы беделінің қаншалықты деңгейде болғандығы жайында хабардар ететін көптеген халық санасы мен тұрмыс-тіршілігінің негізгі айнасы болып табылатын танымдық сөздер жиынтығы бар. Сондай жиынтықтардың ішіне кіретін, түркі халқының, қазақтың танымының аясын аша түсетін «Мәңгілік ел» концептісінің ғылыми сахнадағы маңызы мен орны ерекше.

Әлемде бейресми атауға ие бірқатар мемлекеттер бар. Мысалы, Англияны – «Тұманды Альбион», Кубаны – «Бостандық аралы», Жапонияны – «Күншығыс елі», Қытайды – «Аспанасты елі», Голландияны – «Қызғалдақтар елі», Кореяны – «Таңғы шық елі» деп біледі.

Қазақстан Республикасының тұңғыш басшысы Н.Назарбаев: *«Біз – Ұлы Даланың баласымыз. Ұлы Дала, көк аспан... Біздің бабалырымыз тәңір деп, жарық пен көк түсінігін ұмытпаған. Біздің Көк туымыздың астары да осында. Біз – Ұлы Даланың балаларымыз. Міне, осы тарихымыз бен жаңа брендті байланыстыра отырып, біз Қазақстанды жаңа Қазақстан ретінде танытуымыз керек»*, деген келелі ойды тастады.

Ұлы даланың ұрпақтары мәңгі ел идеясын жүзеге асырып, Қазақ елінде өмір сүріп жатыр.

Тарихта нағыз топтасқан әлеуметтік-тарихи күш – түркі халқы болды. «Көкте – Тәңір, жерде – Түрк» деп әлемге өзі туралы жар салған бұл халық өзінің күш-құдіретіне сүйеніп, құдайлары Тәңірі және Ұмайға табынды. «Күлтегін» жырындағы: «Түн ұйықтамадым. Күндіз отырмадым. Қара терімді төктім. Қып-қызыл қанымды жүгірттім. Түркі елі үшін» деп жазылған сөздерде көркемділік, асқан патриоттық рух жатыр. Осы жырлардың идеясы, мәңгі ел идеясы – түркі халқын ауыз бірлігіне, сыртқы жауға қарсы ұйымдасқан күреске, ата-баба жолын берік ұстауға шақыру қазіргі уақытта да өзекті.

«Мәңгілік ел атауының шығуы»

«Мәңгілік ел» сөзінің ұғымын жан-жақты зерттеп, талдайтын болсақ, оның түпкі төркіні – Көнетүркілік жәдігерлер қойнауынан бастау алып, қазіргі таңда да өз өзектілігін жоймай, керісінше қолданысын арттыра түскен, қызметі әр тарапты қамтыған, маңызды рөл атқарушы танымдық сөздер топтамасын құрайтынан аңғаруға болады.

«Мәңгілік Ел» сөзінің терең тарихи тамыры және үлкен мағыналы мәні бар. Байырғы түркі қоғамында дүниеге келген қысқа да нұсқа «Мәңгі Ел» ата-бабамыздың адамзат өркениетіне, оның ақыл-ой қазынасына қосқан айрықша интеллектуалдық үлесін айшықтап отыр. Түрік шежіресінде «мәңгі» сөзі «Тәңір», «Құдай», «Алла» сөздерімен мағыналас қолданылды. Осыдан кейін, «Мәңгілік Ел» «Алла Тағаланың елі, халқы» дегенді білдіреді және мемлекет пен ұлттың уақытпен шектелмеген тұмары болады деуге толық негіз бар.

Алғаш рет «Мәңгі ел» идеясы Шығыс Түрік қағанаты әскерінің бас қолбасшысы Күлтегінге арнап қойылған бітіктаста түркі еліне жария етілген. Күлтегін ескерткішіндегі жазудың сол жақ бетінде: «Өтікен жынысында отырсаң мәңгі ел тұтып отырар ең», – деп айтылған. Осыдан 13 ғасыр бұрын Тоныкөк абыз «Түркі жұртының мұраты -Мәңгілік Ел» деп өсиет қалдырған. Бұл біздің жалпыұлттық идеямыз мемлекеттігіміздің тамыры сияқты көне тарихтан бастау алатынын көрсетеді.

Көрнекті еуразияшыл ғалым, тарихшы Л.Н.Гумилев «От Руси к России» атты еңбегінде: «Еуразия құрлығы үш рет біріктірілді. Алғашында оны Ұлы Түркі қағанатын құрған көне түріктер біріктірді. Түріктерден кейін Шыңғыс хан бастаған монғолдар, кейіннен Ресей өз қолына алды» деп жазды [1, 382 б.].

Лев Николаевич Гумилев Еуразия құрлығының бірлігі, мәңгілігі туралы ойын көне түріктерден бастау керектігін мезеп тұр.

Түркі тарихын, көне түркі мұраларын зерттеуші ф.ғ.д, профессор Қаржаубай Сартқожаұлы «Бұл, әрине, тектен-текке шыққан дүние емес. Мәңгілік ел – түрік жұртының данагөйі, үш бірдей қағанның кеңесшісі болған атақты Тоныкөк (Тұй-ұқық) негізін қалаған идея...» екендігін атап көрсетті [2, 20-21 бб.].

Бір кездерде дүркіретіп билік құрған Көктүріктер империясы ту еткен, Тоныкөк негізін қалаған, ұлы Шыңғыс хан империясының атына айналған Мәңгі ел құндылығы бүгін, міне, осылайша Қазақстан мемлекетінің түп қазығы – ұлттық идеясына айналды.

Алайда айтылғанның бәрі ақиқатқа айналып шыға келеді деу қисынсыз болар. Ата-баба құндылығын ауызбен айту бір басқа да оған барынша адал, әрі шын жанашыр болып, оны қайраткерлікпен, тектілікпен іске асыру екінші мәселе.

Күлтегін жазуында «Мәңгі» сөзі бес рет қолданылған. Мәңгілік елдің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін геосаяси және ішкі, сыртқы қорғаныс шеңберін жасап, мәңгілік ел саясатын Көк Түріктер іске асырды. Сол идея, сол мұрат бүгінгі қазақ елінің бас ұранына айналуға. Егер түркілер өз қағанатын «Мәңгілік ел» деп атаса, онда олардың Тәңірге табынушылары, маньчжур тілінде сөйлейтін көршілері өзінің мемлекеттік бірлестіктерін «Монх ел» (Монғол) немесе «Мәңгілік Тәңір елі» деп атай бастады. «Мәңгілік Тәңірі» сайлаған қағандар мен хандар, сонымен қатар «Тәңірінің» туыстары деп саналған бектер «Мәңгілік елді» құру үшін шайқасты. Ашина әулетінің барлық ұрпақтары, Түрік қағанатын, Түргеш қағанатын, Қарлұқ қағанатын, Батыс және Шығыс Түрік қағанаттарын құрған кезде «Мәңгілік елді» құрдық деп санаған. Сонымен қатар, монғол көшпенділер өздерінің мемлекеті «Мәңгілік ел» болғанына сенді.

«Күлтегін» жазуын зерттеуші Ғұбайдолла Айдаровтың нұсқасында: «Көктегі түркі тәңірісі, түркінің қасиетті жер-суы былай депті: Түркі халқы жоқ болмасын дейін, халық болсын дейін...» деген жолдар бар [3, 63 б.].

Күлтегін тасындағы: «Тәңірі жарылқап, құтым бар үшін, нәсібім бар үшін өлімші халықты тірілттім. Жалаңаш халықты тонды, кедей халықты бай қылдым. Аз халықты көп қылдым. Ығыр (болған) елдікті, ығыр (болған) қағандықты игі қылдым. Төрт тараптағы халықты бағындырып, бейбіт қылдым. Жаусыз қылдым. Бағынып менің қоластыма кірді. Ісін-күшін берді. Осындай төрді басқарып інім Күлтегін өзі бұл дүниеден өтті» деген жолдар айғақ-дәлел бола алады.

Осының бәрі кейінгі ұрпаққа да үндеу ретінде айтылғаны көрінеді. Сонымен қатар, бұл жерде «Мәңгі ел» ұғымы, тәуелсіздік рухы, азаттық идеясы бір-бірімен үндесіп тұр.

Көне түркілер дүниетанымының тілдік репрезентанты

Көне түркілердің дүниетанымымен қоғамдық өмірінде *Bengü El* идеясының басымдыққа ие болуы VI-IX ғасыр түркілерінің табиғи дара болмысын сипаттайтын ұғымдар кешенінен тұратын концептуалды жүйе аясындағы Елдік позицияның қуатын сипаттайды.

Көне ескерткіштер тілін зержелеп жүрген ғалымдардың бірі Мағрипа Ескеева «*Bengü El* «Мәңгілік ел» тіркесі этномәдени мазмұнында бірлік пен ынтымақтастықтың, ұлылық пен жасампаздық рухының, баянды болашақтың мемлекеттік тұтастықтың семалық жиынтығын сақтаған лингвоонтологиялық құрылым деп талдайды. Бұл *el / il/ ijl / әl* лексемасының түркі тілдеріндегі мазмұндық аясы мен семантикалық деривациясы арқылы анықталады:

Көне түркі тілінде *el* – «тайпалық одақ»; *әl* – орта ғасыр түркі тілдерінде, сондай-ақ түркі тілдерін алып қарасақ, чуваш тілінде *Ijl* «халық», түрікмен тілінде *Ijl* «халық, адамдар», татар тілінде *Ijl* «ел, қоғам»; башқұрт *Ijl*; қырғыз *Әl / el* «тайпалық одақ; ру, халық»); өзбек тілінде *әl* «ел» ноғай, қарақалпақ, қазақ тілдерінде *el* бәрінің берер мағынасы одақ, тайпа, ру, қоғам, халық.

Осы көнетүркілік *el* семасы «мемлекет ел, халық, тайпалық одақ» сөзінің семантикалық ауқымы қазақ тілінде негізгі мағынаны сақтай отырып, кеңі түскен, нақтырақ «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» *El* сөзінің 5 мағынасы келтірілген: 1. Жұрт, халық, қауым. 2. Туған жер, өскен орта. 3. Негізі, шыққан тегі; заты, руы. 4. Отан, туып өскен жер. 5. Туыс, дос-жар. *El* – бүгінде мемлекеттің синонимі ретінде қолданылатын термин.

Мәңгілік Ел - болашағы біртұтас ұлт

Негізгі адам танымындағы, түркі жұртшылығында ерекше құндылықты көрсете түскен «Мәңгілік ел» сөзінің талдай түсетін болсақ, көптеген қызықты деректердің негізін байқауға болады.

Жалпы, «Мәңгілік ел» сөзінің қасиетті мағынасы бар, себебі ол біздің бүкіл тарихымыз арқылы өтіп, өткенімізге көз жүгіртеді. Мәңгілік ел ұғымының мағынасы *Жерұйық, Атамекен, Туған жер, Отан* сияқты қасиетті түсініктермен ұштасып жатыр.

Біздің білетініміз ежелгі түркілердің арманы мәңгілік өмір және Тәңірімен жақындасып, оның сүйікті құлдарына айналу болды. Бұл армандар бірігіп, бір Жаратушының рақымымен ғана «мәңгілік» деген түсінікке айналды. Біздің ата бабаларымыз үш нәрсені өзара байланыста ұстады – Тәңіріні, адамды және мінсіз өмірдің көрінісі ретінде жерді сипаттайды.

Тіпті, «Мәңгілік Тәңірі» деген ұғымды адамдар ең жоғарғы және ең қасиетті ұлылық деп түсінгені деректерден белгілі. Сондықтан ежелгі түркілердің ата бабалары – ғұндар, сақтар және басқалары өзінің шығу тегін «Мәңгілік Тәңіріден» бастап, Жаратушының бейнесіне тәуелді болды.

ҚР тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «...қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады. Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодыңды сақтай білу» [4] деп атап көрсетуі де рухани бастауларды ұрпақ санасына сіңірудің айрықша маңыздылығын көрсетеді. Бұл – Қазақстан Республикасының ұлттық идеясынан келген түйін-тұжырым. Мәңгілік Ел отандастардың бірегей тарихи мақсаты мен қаһармандық ұраны десек қателеспейміз. Аталған идея қазақ елінің ғасырлар бойы армандаған мақсаты ғана емес, Тәуелсіздік жолындағы жанқиярлық еңбегі мен тынымсыз шығармашылығының нәтижелері арқылы қол жеткен асу. «Мәңгілік ел» ұғымын тереңнен түсіндіру, тарихи негіздерін көрсету мәселелері маңызды болып табылады.

Сонымен, көне тарихтан бастау алған ұлттық идеямыз қазірде тарихи сабақтастықты бастан кешіріп, тәуелсіз мемлекетіміздің рухани тұрғыдан тұрақты даму ресурсына айналып отыр. Елбасы: «Біз Жалпыұлттық идеямыз – Мәңгілік Елді басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы Жолға айналдырдық. Мәңгілік Ел – елдің

біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан 2050» стратегиясының ғана емес, ХХІ ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры». Былтырғы Жолдаудың ерекше құнды арнасы – Мәңгілік Ел идеясына басым мән берілуі. Бұл ретте Елбасы: «Мәңгілік Ел – жалпы қазақстандықтардың ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы», – деп түйіндейді.

Түйін

1. Мәңгілік Ел – жалпы қазақстандық ортақ шаңырақтың ұлттық идеясы.
2. Астанада «Мәңгілік Ел» салтанат қақпасының салынуы «Мәңгілік Ел» идеясының мелекеттік идеологияға айналғандығының бір дәлелі.
3. Мәңгілік Ел, бұл – жалпыұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім.
4. Мәңгілік Ел, бұл – тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы.
5. «Мәңгілік Ел» идеясындағы құндылықтардың ең бастысы – қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде нығайту.

Қорытынды

«Мәңгілік ел» қазіргі таңда тек метафора немесе бір философиялық идея ретінде көрінгенімен, мемлекеттің негізгі ұйытқысы, бұзылмас қамалы, осы идеяны жүзеге асырғанда ғана қалатыны анық. Сонымен қатар, толыққанды идея болу үшін бұл ұғымға «Жерұйық» (Асан қайғы), «Ізгілікті қала» (Әл Фараби) және басқа да («Адам бол», «Бәйтерек», «Атамекен», «Ұлы Дала») ұғымдармен байланысу керек. Аталғандардың барлығы да «Мәңгілік елмен» қатар қазақтың және басқа да түркі елдерінің ұлттық санасында киелі ұғымдар болып саналады.

Қазіргі түркітану және педагогика, психология, саясаттану, әлеуметтану, әдебиеттану, мәдениеттану сияқты т.б. ғылымдарымыз қазақ дүниетанымының негізін көне түркілік дәстүр жалғастығымен тығыз байланыста қарастыруда. Әсіресе, түркітану бойынша зерттеулерде көне түркі дәуірінен жалғасып келе жатқан түркілік, ұлттық дәстүрдің орны ерекше екеніне баса назар аударылуда. Ұлттық дәстүрге айрықша мән берген халқымыз өткен ғасырдың соңғы он жылдықтары мен жаңа ғасыр басында тарих қойнауынан талай түркілік дүниелерді алып шықты.

«Мәңгілік ел» қазіргі таңда тек метафора немесе бір философиялық идея ретінде көрінгенімен, мемлекеттің негізгі ұйытқысы, бұзылмас қамалы, осы идеяны жүзеге асырғанда ғана қалатыны анық. Сонымен қатар, толыққанды идея болу үшін бұл ұғымға «Жерұйық» (Асан қайғы), «Ізгілікті қала» (Әл Фараби) және басқа да («Адам бол», «Бәйтерек», «Атамекен», «Ұлы Дала») ұғымдармен байланысу керек. Аталғандардың барлығы да «Мәңгілік елмен» қатар қазақтың және басқа да түркі елдерінің ұлттық санасында киелі ұғымдар болып саналады.

Сонымен, көнеден бастау алған ұлттық идеямыз қазірде тарихи сабақтастықты бастан кешіріп, тәуелсіз мемлекетіміздің рухани тұрғыдан тұрақты даму ресурсына айналып отыр. Тұңғыш Елбасының: «Біз жалпыұлттық идеямыз – «Мәңгілік Елді» басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы Жолға айналдырдық. Мәңгілік Ел – елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі.

Мәңгілік Ел ұлттық идеясының негізгі мәні – мәңгілік мақсат-мұраттарымыз бен мәдени-рухани құндылықтарымызға негізделген, мемлекет құрушы қазақ халқы мен өзге де ұлттардың ұлттық идеяларын бір арнаға тоғыстыратын идеология арқылы қалыптастырылатын қазақтың ұлттық мемлекеті.

«Мәңгілік ел» – болашаққа нық сеніммен қарайтын, әрбір қадамың адымдап басатын, дамыған мемлекет қатарынан орын алуға үмітті, сан жылдық тарихы бар мәңгілік еліміздің негізгі арманы мен мақсаты.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру». Егемен Қазақстан.
2. Гумилев Л.Н. От Руси к России. – М.: 2002.
3. Аманжолов А.С. Түркі филологиясы және жазу тарихы. – Алматы: Санат, 1996. – 115 бет.
4. Күлтегін Тонькөк. Ежелгі түркі руникалық жазбалары. – Алматы, «Өлке» баспасы, 2001. 3. Сыдықов Е. «MANGI EL» халықаралық ғылыми-көпшілік тарихи журналы. – Алматы, 2013.
5. Қайдар Ә. Қазақ қандай халық? – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 3-11 бет.
6. Ескеева М.Қ. Түркі тілдері жүйесіндегі қазақ тілінің тарихи орны. – Астана: «Кантана Пресс», 2011.

ЖАПОН ТІЛІНДЕГІ СЛЕНГ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Г.А.Таренова

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Қиыр Шығыс кафедрасының

4 курс студенті

gtarenova@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: Ph.D доцент м.а.Е.А. Аханов

Жапон тілінің сленгін зерттеу мәселесі гуманитарлық білім мен мәдениеттегі маңыздылығына байланысты өзекті болып қала береді. Себебі сленг — тілдің даму процесінің, тілдің толықтырылып отыруының және оның алуан түрлілігінің құрамдас бөлігі болып табылады.

Жастардың тілін немесе сленгті зерттеуге деген қызығушылық тілдегі тұрақты өзгерістермен түсіндіріледі. Ал жас буынның сөйлеуі — бұл өзгерістерді көрсететін ең жарқын мысал болып табылады, сондықтан мұқият зерделеуді және келесі түсіндірулерді қажет етеді. Бүгінгі таңда Ғаламтордың таралуы аясында виртуалды дискурстың және соның нәтижесінде оларды аударудың бөлігі ретінде жүзеге асырылатын осы өзгерістерді зерттеу және шешу мәселесі өзекті болып отыр.

Қазіргі қоғамды сипаттаудағы әлеуметтану және мәдениеттану саласындағы көптеген зерттеулер көптеген әлеуметтік топтар мен субмәдениеттердің болуына байланысты қалыптасқан құрылымының әртектілігін көрсетеді. Әрбір әлеуметтік топтың немесе субмәдениеттің өзіндік ерекшелігі бар. Мысалы, құндылық жүйесі, дүниетаным, қызығушылық және т.б. Әрине, бұл тілге де қатысты.

Мәдениет тілдерге ие. Және сол тілдер арқылы мәдениет өзін білдіреді. Алайда тірі дамушы құрылым ретінде мәдениет өз тілдерін қалыптастырады.

Нәтижесінде, белгілі бір мәдени-тарихи дәуірлердің тілдері кейінгі ұрпақ үшін өзгеше әрі түсініксіз естіліп, өз мәдениетінің тілдеріне қарағанда шет тіліне ұқсас көрінеді [1].

Мұндай құбылыс жастардың ауызекі сөйлеуінің құрамдас бөлігі болып табылатын сленгті зерттеуді қажет етеді.

Ең алдымен, жапон тіліне қатысты «ауызекі тіл» түсінігін анықтау керек. Жалпы айтқанда, сөйлеу тілін біз күнделікті бейресми байланыста қызмет ететін қазіргі жапон тілінің бір түрі немесе ішкі жүйесі ретінде түсінеміз [2].

Ауызекі тіл ауызекі стильмен тікелей жүреді. Онда қатысушылардың қарым-қатынас саласына және коммуникативті көзқарастарына байланысты екі ішстиль (подстиль) ерекшеленеді: ауызекі (еркін) және тұрпайы. Тұрпайы ішстиль өзінің мәнерімен, ерекше төмендігімен, тілдік және бейвербальдік құралдардың субъективті бағалау сипатымен, сөйлемді құрастырудың ұқыпсыздығымен, тілдік емес факторлармен (ым, ишарат) ерекшеленеді [3].

Өңгіме тақырыбына деген дәреке, кейде әзіл-оспақ қарым-қатынасты көрсететін және әдеби тілдің нормаларына сәйкес келмейтін ауызекі лексиканың бір тобы – сленг.

Замануи жапон тіліндегі жастар сленгі «вакамоного» деп аталады. 12-13 жастан 25-30 жасқа дейінгі жастар арасында қолданылады. Сленг тұрақты емес. Бір сәнді құбылыстың екіншісіне ауысуымен ескі сөздер ұмытылып, басқалары келеді. Бұл процесс өте жылдам жүруде. Егер кез-келген басқа сленгтерде сөз ондаған жылдар бойы өмір сүре алатын болса,

жастар сленгінде әлемдегі қарқынды прогресстің соңғы онжылдығында сансыз сөздер пайда болып, тарихта қалды [4].

Жастар арасында сленгтің пайда болуына әкелетін лингвистикалық факторлар: жастардың тілінде тек өзіндік белгілері ғана емес, сонымен бірге ұлттық тілге тән емес арнайы белгілердің болуы; стандартты тілде бұрыннан бар салыстыру құралдарының болмауы және т.б. Жастар сленгі пайда болуын анықтайтын бірқатар психологиялық факторлар да бар: жастардың өздерін шектеуге, алыстатуға, сыртқы әлемнен жабылуға деген ұмтылысы; жеке өзіне тиесілі әрі жаңа нәрсе шығару ниеті; агрессивті немесе стресстік жағдайлар кезінде жастардың ойындағы нәрсесінің бәрін айтып, эмоцияны шығаруға деген ұмтылысы [5].

Түрлі жапондық сөздер мен тіркестер субмәдениет өкілдері арасындағы тікелей қарым-қатынаста да, Ғаламтордағы қарым-қатынаста да қолданылады [6].

Жастар сленгінде жаңа сөз бірліктерінің құрылуының басты мақсаты – сөйлеуді бейнелі және ерекше етуге ұмтылу.

«Жастар сөзжасамы» бір жағынан, тілдік жүйе аясында жүзеге асырылады және процестерді көрсетеді, екінші жағынан, стандартты жапон тіліне тән емес белгілерді ашады, сондықтан белгілі бір мағынада «тірі эксперимент» болып табылады [7].

Көптеген жағдайларда сленгті қалыптастырудың негізгі әдісі - сөздерді қысқарту және дыбыстарды біріктіру арқылы сөздерді жеңілдету процесі. Бұл әдіс компрессия деп аталады.

Қазіргі кезеңде тілдік компрессия сөз үнемдеу заңымен, жанрдың талабымен, ақпаратты өңдеумен немесе оның жеңілдетілген құрылымының мәтінін қалыптастырумен анықталады. Тілдік бірліктердің ақпараттық мазмұнын дамыту және бастапқы ақпаратты өзгертпестен мәтіннің икондық компонентінен қалпына келтіруге болатын компоненттерді алып тастаумен байланысты [8].

Мысалы, よろ [yoro] – よろしく (よろしくお願いします [yoroshiku onegai shimasu]) , おつ [otsu] – お疲れ (お疲れ様です [otsukaresamadesu]) , りよ [ryo] – 了解 [ryōkai], おはあり [ohaari] – おはようの挨拶ありがとう [ohayō no aisatsu arigatō], あざす [azasu] – ありがとうごさいます [arigatō gozaimasu], あたおか [ataoka] – 頭がおかしい [atama ga okashi], おね [one] – お願いします [onegai shimasu] .

Тағы бір әдіс – бұл ағылшын тілінен енген сөздерді қолдану. Мысалы, jamuru - (jam + -ru жалғауы) “кептелу”. Бұл сөз ағылшынша traffic jam сөз тіркесінен шыққан - «кептеліс» және бастапқыда тек «кептелісте тұрып қалу» деген мағынаны білдірді. Алайда уақыт өте келе бұл сөздің мағынасы кеңейіп, қазіргі жапон жастары әртүрлі жағдайларда қолданады. Бұдан бөлек: ふあぼ [fabo] – favorite сөзінің бастапқы буындарынан алынған сөз. Бұл сөзден шыққан етістіктер де бар: ふあぼった [fabotta], ふあぼる [faboru], ふあぼする [fabosuru]. Негізінен желіде қолданылатын сөз болып табылады және лайк басу деген мағынаны білдіреді. Тағы басқа мысалдар: チルする [chirusuru] – to chill: демалу, бос жүру, プリチープ [purichīpu] – pretty but cheap, バズる [bazuru] – to buzz: желіде қызу әңгімеге айналған нәрсе туралы шулау, ロム [romu] – ROM (read only member): чатқа ештеңе жазбай, тек оқып отыратын адам, パニクる [panikuru] – to panic және т.б.

Бұл жағдайда кірме сөздер қолданылған. Кірме сөздер жапон тілінің қазіргі сөздік қорына мықтап еніп, түпнұсқа жапондық сөздердің орнына келуде. Мұның себептері мынадай болуы мүмкін: кірме сөзді айту оңайырақ – қысқа формасы бар; қысқа және нақты ақпаратты жеткізеді; жаңа және бұрыннан белгілі объектілер мен құбылыстардың атауының болуы; мағынасы жақын, бірақ әртүрлі ұғымдарды бөлу.

Әлеуметтік желіде ひえっ [he], ふえっ [fe] (таңғалу), ぐはっ [guwa] (қатты таңғалу), てへへ [tehehe] (күлу), ぺこり [pekori] (иілу) сияқты ономотопеялар жиі қолданылады.

Қазіргі әлемде сленг бұқаралық коммуникацияның жаңа құралдарының арқасында пайда болып, тез таралады, әсіресе, бүкіләлемдік Ғаламтор бұл процеске өз үлесін қосады. Айта кету керек, алғашқы кезде тек жастар арасында қолданылған кейбір жаңа сөздерді аға буын да қабылдайды. Сондай сөздердің бірі – meado. Ғаламтор қолданушылары арасында

me:ru adoresu (mail address) сөзінің ауызекі тілдегі нұсқасы ретінде қолданылады. Ал толық нұсқасы бұрынғыша ресми коммуникациялық жағдайларда қолданылып жүр.

Осылайша, сленг ең алдымен коммуникативті функцияларды орындайтын жапон жастарының ауызекі тіліндегі маңызды компоненттердің бірі болып табылады. Жоғарыда сленгтің лексикалық ерекшеліктері, жасалу әдістері, пайдаланылуы туралы көрсетілді.

Қорытынды ретінде: сленг - жастардың өз ойын білдірудің, өзін-өзі көрсетудің бір жолы. Стандарттан тысқары лексикаға жататын сөз қоры болып табылса да, сленгті меңгеру тіл мәдениетін жаңа қырынан көрсетуге өз септігін тигізеді деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Левикова С.И. Молодежный сленг как своеобразный способ вербализации бытия // Бытие и язык. Новосибирск: Новосибирское книжное издательство, 2004.
2. Головин И.В. Введение в синтаксис современного японского языка, Москва, 1979.
3. Орлов Г.А. Современная английская речь. Москва: Выш. шк., 1991.
4. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. – Москва: Высшая школа, 1981.
5. Тумаркин П.С. Лексика, фразеология, жест в японской разговорной речи. Москва: Восток - Запад, 2004.
6. Иванов Б.А. Введение в японскую анимацию [2-е издание]. Москва, 2001.
7. Благовещенская О.В. Язык молодёжи в Японии: дис. кандидата филологических наук:10.02.22 / Благовещенская Ольга Вячеславовна. Москва, 2007.
8. Шагланова Е.А. Информационно-стратегический потенциал компрессии текста телерекламы // на материале электронной диссертации кандидата филологических наук

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХМУДА ДАРВИША

Жумадилова А.Е.

Әл-Фараби ҚазҰУ

Шығыстану факультеті,

Таяу Шығыс Және Оңтүстік

Азия кафедрасының I курс докторанты

Ғылыми жетекші: к.ф.н., доц. Көптілеуова Д.Т.

Аннотация

В статье рассмотрены основные значения понятий «идентичность», «национальная идентичность», и их отражение в творчестве Махмуда Дарвиша в контексте палестино-израильского конфликта. Проанализировано значение таких понятий постструктурализма, как «игра слов» в дискурсе прозаических произведений Дарвиша.

Ключевые слова: *национальная идентичность, Палестина, родина, постструктурализм, символ, значение.*

Термин «идентичность» в последние два десятилетия является одним из наиболее широко используемых в гуманитарных науках. Он имеет множество специфических определений в философской, психологической, социологической и культурологической науках, но, в общем, может быть определен как набор отдельных личностных и поведенческих характеристик, атрибутов, убеждений и желаний, которые определяют индивида как члена определенной группы. То есть идентичность может быть тесно связана с убеждениями и ценностями, а также с тем, как индивид видит мир и реагирует на него. Кроме того, идентичность может быть отражена в аспектах или качествах человека, которые составляют основу его достоинства, чести и гордости. Иными словами, идентичность - это самоощущение человека о себе, своем характере, целях и происхождении.

Национальная идентичность - это понятие, относящееся к национальной группе. Это зависит от различных факторов: страны, происхождения, места жительства, этнической или

религиозной принадлежности и представлений о принадлежности к своей национальности. Национальность, конечно, может отличаться от идентичности, которую человек выбирает для себя в отношении данной нации или страны [1; 66].

В первой половине XX века Палестину потрясли серьезные политические, общественные и литературные изменения. Писатели почувствовали необходимость в литературных произведениях нового типа, которые могли бы запечатлеть и выразить текущие исторические события и обстоятельства, а также в целях продвижения к изменениям. В период с 1920 г., когда вышел в свет первый палестинский роман «аль-Варис» («Наследник»), и по настоящее время, литература превратилась в барометр настроений нации: появляются такие направления, как «литература плача» (1950-е годы), «литература сопротивления» (1960-е годы), в начале 1980-х годов палестинская литература вновь обращается к теме героического сопротивления; для неё становятся характерными гражданственная и военно-патриотическая тематика, обострённое чувство исторического момента (поэты Т. Зияд, С. аль-Касим, М. Бсису)[2]. С 1987 года, когда Палестинское движение сопротивления снова вошло в активную фазу, в поэзии возобладала тема борьбы за создание независимого палестинского государства.

Было написано много историй; однако лишь немногие из них смогли по-настоящему изобразить драму палестинцев, чья земля, собственность, культура и национальная самобытность столкнулись с самым ужасным планом истребления, когда-либо направленным против людей, за исключением, возможно, коренных американцев, тасманийцев и армян. В числе этих писателей можно назвать Искандера аль-Хури, Мохаммеда Иззат Дарваза, Габриэля Абу Саади, Исхака Мусу аль-Хуссейни, Махмуда Дарвиша и других.

С началом нового века ситуация с палестино-израильским конфликтом не изменилась, несмотря на попытки создать на спорной территории два государства: независимое палестинское государство рядом с Израилем[3], или бинациональное государство с равными правами для всех[4], существуют значительные разногласия по форме любого окончательного соглашения, а также в отношении уровня доверия, ведь каждая из сторон видит в другой угрозу своей дальнейшей безопасности и суверенитету. Литература, отражая национальную идентичность, трансформирующуюся в русле исторического потока Палестины, также приобретает новую форму и содержание.

Одним из ярчайших представителей арабского литературного мира (в частности, палестинской поэзии и прозы), которому, кстати, и принадлежит термин «литература сопротивления», является Махмуд Дарвиш. Для Дарвиша национальная идентичность – это его родина:

Запомни!

Я – араб.

Вот паспорт. Номер пятизначный.

Женатый. Восемь душ детей.

Девятый к осени родится...

Пиши! И губы не криви!..

Запомни!

Я – араб.

Не безымянный, но не знатный.

Выносив я и долготерпелив,

Но зреет гнев в моей крови.

***Я в эту почву врос корнями.
Я старше олеандров и олив
И кипариса древнего древней...
Я родственник камней
И трав, проросших меж камнями.***

(Из сборника «Листья оливы». Перевод Н.Горской) [5; 37]

Концепт «родина» менялся и приобретал различные значения на протяжении жизни поэта, Палестина – это физическое пространство, в котором жил Махмуд, будучи ребенком, а затем в качестве «присутствующего отсутствующего» после израильской оккупации. Затем родина превратилась в воспоминание, после того, как он был изгнан из страны в 1971 г. таким образом, принадлежность к чему-то является необходимым условием для формирования идентичности для Дарвиша. Далее принадлежность к родной земле выражалась поэтом при помощи стихов и прозы. Т.е., наподобие того, как менялось значение принадлежности к родине, на протяжении жизни менялась и идентичность поэта [6; 18].

Дарвиш всегда находился в поиске идентичности, которому не помешали ни ссылка, ни состояние бездомности. Напротив, эти факторы способствовали формированию идентичности, отрицающей фиксацию, или нуждающейся в физическом пространстве. Это объект, постоянно находящийся в нескончаемом процессе конструирования. В «Кто я без ссылки?» (1999 г.) (Из «Постели странника») Дарвиш заявляет о том, что он настолько легок, что:

Наш вес стал легким, как наши дома в далеких ветрах. Мы вдвоем превратились в друзей странных творений в облаках... и теперь мы освободились от притяжения земли идентичности.[7]

В статье «Махмуд Дарвиш и поиск идентичности» (2011 г.) Тауфик Юсуф говорит о двух основных этапах формирования идентичности Дарвиша (в Палестине и вне ее) [8;675-679]. В ранней поэзии Дарвиша, написанной во время проживания на родине, идентичность формируется посредством физической связи с землей:

*Как растет трава меж скал,
Мы стали чужаками в один день,
И навсегда останемся друзьями (Перевод – авт.).[7]*

Образ двух влюбленных, помирившихся в конце поэмы, указывает на родину. В один день земля будет освобождена и потерянная идентичность будет восстановлена. Цитируя Юсуфа, «недосягаемая возлюбленная становится метафорой потерянной родины», и как только эта возлюбленная возвращена, он смог «наконец восстановить свою идентичность» (676). В политическом аспекте, это могло быть выражением несокрушимой веры поэта в возвращение потерянной земли и восстановление национальной идентичности. Это его вера, как объясняет Т. Юсуф, заключается в восприятии Дарвишем арабского языка как связывающего элемента для всех арабов, потому что идентичность, к которой поэт стремился и гордился ею, была арабская идентичность [8; 677-678]. В интервью с Шехаде, Дарвиш воспевает арабский язык, сравнивая его с национальным единством и победой:

Поэт может внести вклад в развитие нации в (сфере) языка. Он может дать людям силу, сделать их более человечными и более способными выносить (тяготы) жизни. Моя поэзия читается во времена и траура, и праздника. Она также может подарить людям радость. Некоторые из моих стихов стали песнями, давая людям чувство компенсации за потери и поражения.[9]

Вера в возвращение, однако, стала ослабевать после высылки поэта из Палестины. Возможно, физическая разлука с родиной заставила его сомневаться в возвращение и

реальность пан-арабизма. И Дарвиш обращается к родному арабскому языку, чтобы почувствовать себя дома. Он более не нуждается в физическом возвращении. Язык становится перенесенным домом, ускользающим от физического и географического разделения, ведь для поэта «присутствующий отсутствующий» находится ни там, и ни здесь:

Кто я?

Я – мой язык, я – ода, две оды. Десять. Это мой язык [7].

Так как физический объект (Палестина) осталась недостижимой для высланного Дарвиша, язык стал его заменой. Но сам язык не подлежит репрезентации, как утверждает Деррида в «Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук» (1967 г.) [10]. Он не более не имеет стабильной структуры с фиксированным центром. Теперь, он децентрализован, в него введена «игра», и символам предоставлена свобода в поиске высшего значения. Результатом, несомненно, является бесконечный процесс обозначения, где непрерывно, без истощения, создаются новые значения. Чтение работ Дарвиша в дискурсе постструктурализма открывает не ограниченные возможности для игры языка в текстах, затрагивающих вопрос идентичности, таких как «В присутствии отсутствия». Книга была опубликована в 2006 году, за два года до смерти поэта, которую он считал, возможно, последним своим большим проектом, и в этой работе идентичность Дарвиша достигает кульминации своего развития.

Переводчик Синан Антун называет эту книгу «траурной речью самому себе», в котором «живущее «Я» прощается со своим воображаемым умирающим «Другим» в поэтическом обращении [11]. Данная прозаическая работа Дарвиша построена, даже больше, чем другие его работы на напряженности противоположностей: жизни и смерти, присутствия и отсутствия, дома и изгнания, поэзии и прозы. Книгу нельзя категорично отнести ни к рассказу, ни к стихотворчеству, она, скорее, является комбинацией обоих жанров, где поэзия и проза плавно сливаются в единый «текст». Идентичность автора выражена текстовым актом «сопротивления». В контексте того, что было приведено ранее, тема идентичности затрагивается и в данной его работе, ведь вопрос «Кто я?» всегда присутствовал в его произведениях, как в период пребывания в Палестине, так и в последующей его ссылке. И, несмотря на то, что Дарвишу всегда непросто было дать прямой и определенный ответ на этот вопрос, Палестина, родина поэта, всегда присутствовала в его мыслях, когда поднимался вопрос идентичности. В «В присутствии отсутствия» продолжена тематика идентичности, родины и смерти, которая является своеобразным трендом в произведениях Дарвиша. Подобно ранним трудам поэта («Удостоверение личности», 1964 г.), «В присутствии отсутствия» задает этот вопрос («Кто я?»), но дает гораздо более тонкий ответ. Это слова горькой мудрости, которой Дарвиша научили ссылка, возраст и болезнь (поэт страдал от сердечной болезни, и умер после проведенной открытой операции на сердце)[6; 20].

В этом произведении власть языка, объединившись однажды со смертью, становится недостаточной для передачи значений. Наконец, появляется пространство, где нет пустоты, отсутствия, которое необходимо заполнить, нет потери, которую нужно восполнить, и нет боли, требующей облегчения. Наконец, нет необходимости делить между «я» и «ты» в тексте, между символом и значением, живущим и умершим Дарвишем. Наконец, идентичность превращается в полноценный образ, когда не имеет значения, имеет ли кто-то настоящую родину для идентификации, или (не) способен ли кто-то воссоздать родину в словах, если не имеет таковой. Наконец, идентичность стала целостностью и ничем одновременно; «присутствующим отсутствующим» в поисках которого Дарвиш провел свою жизнь:

«Кто ты?»

Ты почувствовал все члены своего тела и сказал: «Я – это я».

Они сказали: «Где доказательство?»

Ты сказал: «Я – доказательство.»

Они сказали: «Этого недостаточно; нам нужно ничего.»

И ты сказал: «Я – все и ничего.»

Список использованной литературы:

1. Khalil Hasan Nofal. National Identity in Mahmoud Darwish's Poetry // English Language and Literature Studies; Vol.7, No.3; 2017
2. В.Э. Шагаль, Е.В. Дьяконов. Палестинская литература// Энциклопедия Всемирная история.// https://w.histrf.ru/articles/article/show/paliestinskaia_litieratura – Эл.ресурс [Дата обращения: 20.03.20]
3. The New York Review of Books. The American Jewish Cocoon by Peter Beinart.// <https://www.nybooks.com/articles/2013/09/26/american-jewish-cocoon/> – Эл.ресурс [Дата обращения: 24.03.20]
4. Tony Judt. Israel: The Alternative. The New York Review of Books.// <https://www.nybooks.com/articles/2003/10/23/israel-the-alternative/> – Эл.ресурс [Дата обращения: 24.03.20]
5. Дервиш, Махмуд. Птица изгнания. Избранные произведения: Сборник/пер. с араб. Н. Горской, Ю. Хазанова, С. Золотцева. М.:Радуга, 1987. 328 с.
6. Eman K. Mukattash. The Politics of Identity in Mahmoud Darwish's Absent Presence: A Textual Act of Resistance // CSCCanada. Studies in Literature and Language, Vol.12, No.2, 2016 pp. 17-27.
7. Poetry Foundation // <https://www.poetryfoundation.org/poems/52549/who-am-i-without-exile> – Эл.ресурс [Дата обращения: 24.03.20]
8. Tawfiq Yousef. Mahmoud Darwish and the Quest For Identity // Dirasat. Human and Social Sciences, Volume 38, No.2, 2011
9. Shehadeh, R. (2002). Interview with Mahmoud Darwish. BOMB Magazine. // <https://bombmagazine.org/articles/mahmoud-darwish/> – Эл.ресурс [Дата обращения: 29.03.20]
10. Derrida. Structure, Sign, and Play in the Discourse of the Human Sciences // https://ocw.mit.edu/courses/literature/21L-451-introduction-to-literary-theory-fall-2014/readings/MIT21L_451F14_Notes_6.pdf – Эл.ресурс [Дата обращения: 30.03.20]
11. M. Lynx Qualey. In the Presence of Absence: Mahmoud Darwish's farewell to language//Egypt Independent//<https://egyptindependent.com/presence-absence-mahmoud-darwishs-farewell-language/> – Эл.ресурс [Дата обращения: 15.03.20]

УРДУ ТІЛІНДЕГІ АРАБ СӨЗДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жарбосынова Н.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

*Таяу Шығыс және Орта Азия кафедрасы,
хинди-урду бөлімінің 2-курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: Канафьева Ш.Е.

аймақтану магистрі, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

Урду әлемдегі ең әдемі тілдердің бірі. Неге десеміз, урду тілінде сөйлейтіндер урду поэзиясын немесе музыкасын тындап, сізді тек урду тілін үйренуге ынталандырады. Бұл тіл үнді субконтинентінде дүниеге келгендіктен хинди тіліне грамматикасы, лексикасы жағынан ұқсас келеді. Үндістанның «Кохинуры» деп те аталады, бұл үнді-еуропалық тіл Дели сұлтандығы кезінде Делиде және оның айналасында дамыды және Моғол империясы кезіндегі моғолдардың таңдаулы тіліне айналды. Урду тілі сол уақытта Үндістанның солтүстігінде сөйлейтін Кхариболи қаласында пайда болды, аймақтық диалектілерді, сонымен қатар парсы мен араб тілдерін және жол бойындағы ықпалдарды жинады. Кхариболи (хинди *खड़ी बोली*, урду *کھڑی بولی* /kʰəɽiː boːliː/, kʰaɽi bolī — "дұрыс сөйлеу") — Үндістанның кең таралған штатының батыс бөлігінде Уттар-Прадеш маңайында, Дели Үндістан, оңтүстігінде Уттаракханда қолданылған. Хиндустанидің беделді диалектісі, хинди (әдеби хинди) мен урду ресми нұсқаларының негізі, оның функционалдық стильдері болып

табылады; әдеби хинди — Үндістанның, ал урду — Пәкістанның мемлекеттік тілі. Кейінірек урду деп аталатын хиндустани-рехттың әдеби түрі қалыптасады. Рехт тілі парсы тілінің күшті әсеріне ұшырап, одан көп лексикалық бірліктерді алды. Урду мен хиндидің айырмашылықтары ең алдымен лексикада байқалады, бірақ басқа тілдік деңгейлерде де ерекшеленетін белгілер бар: фонетика, морфология және синтаксис. Үндістанда урду үшін хиндимен жақындасу үрдісі тән. Урду жазуы үш қосымша белгілері бар араб-парсы графикасы негізінде жасалған. Қазіргі әдеби урду негізінен Дели және Лакхнау қалаларында 18 – 19 ғғ.аяғында қалыптасты. Делий Сұлтанатының аумағы Декан қыртысына жеткен кезде, әдеби тіл оңтүстікте қолданылатын тілдердің ықпалына ұшырады: пенджаби мен харьянви, суфиев тілі арқылы. Ерте өлеңдер XV ғасырда, ал урду поэзиясының алтын ғасыры XVIII—XIX ғасыр болды. Урдадағы діни прозаның тарихы бірнеше ғасырдан тұрады, ал зайырлы жазбаның гүлденуі тек XIX ғасырдан басталды. Қазіргі урду Пәкістанның мемлекеттік тілі болып табылады, сондай-ақ Үндістанда көптеген миллиондаған адамдар айтады. Урда бай әдебиет бар Араб тілінде сөйлейтін мұсылман сарбаздары мен Үнді субконтинентінің жергілікті халқы арасындағы әлеуметтік-мәдени байланыстар урду тілінің пайда болуына алып келді. Солдаттар мен диалектілер арасындағы тұрақты байланыс нәтижесінде, жергілікті халық пен тілдік бірігу процесі басталды. Тарихтан белгілі Арабтар біздің дәуіріміздің 711 жылы Синд жеріне келді, бірақ олар Исламға дейінгі ғасырлар бойы Үнді субконтинентімен тұрақты байланыста болды. 1254 жылы Лахор Махмуд Газнави билігінде болды. Алайда, парсы тілді халықтардың Үндістанмен өзара әрекеттесуі сауда арқылы Христов Рождествосына дейінгі дәуірге дейін жетті. Сол уақытта урду тілі ислам дінін ұстанушылар мен діндарлар арасындағы өзара қарым-қатынасты нығайтып күшейте түсті. Араб, парсы және түрік сөздіктерін Үндістанға саудагерлер, басқыншылар және уағыздаушылар әкелген. Түрік тілі-араб саудагерлері, сондай-ақ Синд пен Оңтүстік Пенджабтың бүгінгі күнге дейін шектеулі қалған ерте басқыншылар енгізген кезде басқыншылармен немесе басқарушылармен шектелген жалғыз тіл. Парсы тілі ғасырлар бойы басқыншылардың, саудагерлердің және уағызшылардың тілі болды. Бір қызығы, Үндістанда уағыздаушылар, сопылар және ерте мұсылман ақындарының тілі әрдайым парсы тілінен шыққан. Араб тілінен аудармалардың урду тілінің лексикасына әсер етуіне қатысты бірқатар тұжырымдармен анықталған.

Урду тілі қазіргі Пәкістан Ислам Республикасының ресми тілі және Үндістанның 23 ұлттық тілдерінің бірі. Бүгінгі таңда Үндістан мен Пәкістанда 170 миллионнан астам адам урду тілінде сөйлейді. Урду тілінің лексикасында парсы, араб, (араб тілінен тікелей емес, жанама түрде парсы тілінен) түркі, ағылшын тілдерінен енген кірме сөздер көптеп кездеседі. Жазу жүйесіне келгенде урду - «Насх» қазіргі араб жазу жүйесі және «Талиқ» - басқа жазба жүйесінен шыққан жазуы бойынша жазылады. Қазіргі таңда урду тіліндегі кірме сөздерді зерттеуге шетел ғалымдарының бірқатар еңбектері бар. Олар урду тілін зерттеуде көптеген жаңалықтарға қол жеткізді. Исламды қабылдау халықтың әлеуметтік-діни өміріне, оның тіліне терең ықпал етті. Алғашқыда үнді халқы үшін жаңа, таныс емес діни терминдер жергілікті тілдерге аударылмай, урдуша айтылуының ескерілуімен тура қабылданып отырған. Мысалы, «мәсжід» сөзі «мешіт» сөзіне айналған. Сондай-ақ, арабизмдердің таралуына араб әліпбиінің негізінде құрылған урду жазуы да бірден-бір себеп болды.

Урду тілінде شکر، شکرية [шукрия] шүкір дегеніміз – Аллаға рахмет деген мазмұнға сәйкес келеді. Арабтар адамды инсан деп атайды. Араб тіліндегі انسان "инсан" урду тілінде де адам деген мағынаға ие, ал қазақ тілінде сөз ұмыту деген мағынаны да береді. Мүсәпір сөзі арабша қонақ, жолаушы дегенді білдірсе урду тілінде де مسافر мусафир сөзі жолаушы, саяхатшы деген мағынаға ие, қазақ тілінде де ертеде солай болған. "Үйден қырық адым шықсаң мүсәпірсің" деген сөздер сол кезде туған. Мүсәпір деген есім де болған. Бірақ, қазақ тілінде көп жерде қазіргі уақытта осы сөз кері мағынасында, бишара сөзінің баламасы ретінде қолданылып жүр. Көптеген араб терминдері осы күнгі урду тілінің сөз қолданысына етене еніп кеткен. Пәкістанда көптеген есімдер (рамазан, сафар) сол айда туған балаларға қойылған. Алланың тоқсан тоғыз есімінің ішіндегі Рахман, Рақым секілді аттар бағзы замандардан күні бүгінге дейін жиі қойылып келеді. Жаратушының әдемі есімдері арасынан

Әзіз, Мәжит, Рәшит (Рашид) сияқты есімдер де сәбилерге жиі қойылған. Осындай есімдер Мухаммад Аллама Иқбал, Мухаммад Али Джинна, Фатима Джинна, Лиакат Али Хан сынды Пәскістанның ұлы тұлғаларының арасында да көптеп кездеседі. Мұхамбет пайғамбар заманынан басталған хақ жолындағы күресте Әбу Бәкір (632-634), Омар (634-644), Осман (644-656), Әли (656-661) Исламды таратуда көп еңбек сіңірсе, олардың есімдері де ұрпаққа мирас болып қалды. Араб тіліндегі кісі есімдерінің қазақ хадқының арасында көп тарауына тоқталсақ, пайғамбарлар есімдерін былай қойғанда (Мұхамбет, Дәуіт, Мұса, Иса, Ибраһим, Жақып, Жүсіп, Ыдырыс, т.б.) Мұхтар – құрметті, таңдаулы, сыйлы дегенді білдірсе, Сәлім – аман-сау деген мағына білдіреді.

Урду тіліндегі араб сөздерінің грамматикалық ерекшеліктерне келсек. Сөздер ана тек ата текке және жекеше, көпше түрге жіктеледі. Тек кейбір ерекшелінген сөздер арнайы ережелерге сәйкес жіктеледі, бірақ бұл сирек кездеседі. Мысалыға ереже бойыншы: кітап کتاب[китаб] ана текте, کتابیں [китабең] кітаптар көпше т.

قلم — қалам ата тек, көпше түрінде де قلم[қалам] қаламдар өзгермейді; استقبال کرنا [истақбал карна] қарсы алу اس انسان مسافروں کو استقبال کرتا ہے Бұл кісі жолаушыларды (саяхатшыларды) қарсы алады. Сөйлем құралымы қазақ тіліне өте ұқсас келеді: бастауыш, толықтауыш, баяндауыш. Әрқашан баяндауыш сөйлемнің соңында келеді. Көптеген араб сөздері урдуға парсы тілі арқылы, көбінесе олар түпнұсқа тілінен басқа мағынаға ие болуымен ерекшелінеді. Сонымен қатар, бастапқы мағынасы мен айтылуын сақтаған, араб тілінен өзгеріссіз алынған сөздер бар, «Соахал»(Сұрақ) немесе»Джваб»(Жауап).

Риаз Ахмад Мангроның «The Morphology of Loanwords in Urdu: The Persian, Arabic and English» атты кітапбында урду тілінің кірме сөздері туралы тереңнен зерттелген. Мысалыға араб тіліндегі жалғау ерекшеліктері арқылы урду тіліндегі араб кірме сөздерін анықтауға болады. 1) көптік жалғау арқылы ین [ин] منتظمین [мунтазимин] администраторлар. Қосымша жалғау [ат] [آت] арқылы: كاغزات [қағазат] қағаздар, جگلات [жанглат] ормандар. Мамандық атауларына байланысты көпше түрдегі қосымша يات жалғауы арқылы араб тілінен енгендігін білуге болады: معاشیات [машиат] экономистер. Дұрыс емес көптік жалғаулары арқылы да араб кірме сөздерін анықтай аламыз. أحكام [Аһкам]-тапсырыстар حكم [һакм] – тапсырыс, علوم [Улум]-зерттеулер علم [илм]-зерттеу, білім. مساجد [масджид]- мешіттер مسجد [масджид] –мешіт. تصاویر [Тасавир]- суреттер تصویر [тасвир] –сурет. تفاصيل [тафасил]- бөлшектер تفصیل [тасил]- бөлшек, деталь.

آبواب [абба] Әке а.т ; ابطال [абадал] Батыр а.т [ибтал] 1.өтірік, көзбояушылық) ; ابواب [абваб] есіктер ; آثار [асар] а.т қалдықтар, белгі, із. اثر [аср] әсер, اثر کرنا әсер ету ; اخبار [ахбар] а.т газет а.т ; عام [аам] түгел ; نظم [назм] поэзия стилі ; سلسله [силсила] қатар, шынжыр; قیمت [қимат]баға ; دوا [дуа] дәрі; تصوير [тасвир] сурет; حملہ [хамла] шабуыл ; طلباء [талиба] студент ; محنت [мехнат] еңбек, жұмыс, күш (ана.тек); امتحان [имтихан] емтихан; محن [механ] қиындық а.т; قبول [қабул]; قابل [қабил] лайықты, тұрарлық, (2) жеткілікті, (3) дәл келетін, қолынан келетін ; مقبول [мақбул] танымал, қабылданған; اقبال [иқбал] ; استقبال [истіқбал]; علم [илим]; عالم [алим]; معلوم [малум] мәлім белгілі; تعلم [талим] білім ; معلم [муалим] мұғалім, ұстаз; تنظوم [танзим] организация, ұйым; منظم [муназам] ұйымдастырылған; نظام [низам] система, ұйым; انتظام [интизам] орналастыру, ұйымдастыру; فقر [фақр] кедейшілік, жоқшылық; حاص [һас] әсіресе ; حق [һақ] дұрыс; قائم [қайм] орнату; مقام [мақам] жер, үй; مقیم [муқим] رازی [рази] разы болу; مرتضى [муртаза]; والدين [валадин] ата-аналар; منتظمین [мунтазимин] администраторлар; كاغزات [қағазат] қағаздар; جگلات [жанглат] ормандар; لسان [линсан] тіл; معاشیات [машиат] экономистер; حكم [һакм] тапсырыс; انتظام [интизам] орналастыру, ұйымдастыру; معاشیات [машиат] экономистер; فائده [файда] артықшылық, байлық; مسجد [масджид] мешіт; حاكم [һаким] командир; ولی [вали] физик; غير حاضر [ғайрһазир] болмау ; غير ملكی [ғайрмулки] шетелдік; مكتب [миктаб] мектеп; مفتاح [мифтаһ] кілт; میزان [мизан] салмақ; كبير [кабир] үлкен; فور [фур] тез, жылдам; فوراً [фура] тез арада, жылдам; تقرب [тақиб] жақын ; شخصیت [шәһсиат] тұлға; انسانييت [инсаниат] адамзат; انسان [инсан] адам; جسم

[джисм] дене мүше; روحانى [рухани] рухани; روح [руh] руh; خير [хейр] жарайды, жақсы, керемет.; زيرات [зиварат] әшекей бұйымдар; ثقافى [сахафи] мәдениетті; شامل [шамил] қамтылған, қосылған; таманна [таманна] қалау, тілек, тілеу; مشکل [мушкил] ауыр, қиын; اپت [апат] апат; Урду тіліндегі лексикалық инновациялар процесі басқа тілдермен салыстырғанда әлі де жылдам және үздіксіз. Араб тілі Ислам тілі бола отырып, барлық мұсылман халықтарына-түрік, парсы және Үнді елдеріне терең енеді. Ол сондай-ақ еуропалық тіл сөздіктерін байытуға өз үлесін қосты.

Қорыта келгенде, кірме сөздер, яғни бір тілден басқа тілге енген бөтен тілдің элементі әрбір тілдің лексикасында бар. Дүние жүзіндегі әртүрлі тілдерде сөйлейтін халықтар өзара қарым-қатынаста болғандықтан, бір тілден екінші тілге сөз ауысу табиғи заңдылық болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «The Morphology of Loanwords in Urdu: The Persian, Arabic and English» By Riaz Ahmed Mangrio. ISBN (10): 1-4438-7162-1 ISBN (13): 978-1-4438-7162.
2. «Urdu for all» an introduction to urdu Roop Krishe Bhat New Delhi-110066 July,2005
3. «Урду-Русский словарь» Л. Б. Кибирштис и Л. М. Померанцев Москва-1958
4. «Қазақ тіліндегі араб, парсы сөздерінің теринденуі» Жиекбаева А.Б Алматы 2014 ж.
- 5.«Қазақ тілінің сөздік құрамындағы араб-парсы сөздерінің орны» Е.Қ Қасабекова KazNU Bulletin.Oriental series №1(58).2012

ОСОБЕННОСТИ КОРЕЙСКОГО СЛЕНГА И ТРУДНОСТИ ЕГО ИЗУЧЕНИЯ ДЛЯ ИНОСТРАНЦЕВ

Касенова Ж.К.

студентка 2 курса

кафедры Дальнего Востока

факультета востоковедения

КазНУ им. аль-Фараби

email: zhamilya_kasenova@mail.ru

Научный руководитель: ст.преподаватель Пак Т.Н.

Аннотация: в данном докладе говорится об использовании корейского сленга в повседневной жизни, о трудности изучения сленга, без отсутствия знания корейского языка.

Ключевые слова: корейский язык, Корея, сленг, молодежь, заимствования, распространение, Халлю, культура, популярность, заимствования и сокращения.

Очень много людей на сегодняшний день употребляют в своей речи сленг, жаргон. Использование подобной лексики считается одним из интересных языковых направлений в современной лингвистике.

С XIX века сленгом активно пользовались британские лексикографы, а в середине XVIII века его уже употребляли в повседневной речи. Так как это был новый термин, ученые не могли прийти к единому мнению и не была установлена точная этимология слова.

На данный момент актуальность изучения и применения этого понятия сложно переоценить. Роль сленга важна в жизни каждого человека, а также имеет большую значимость на международном уровне.

Главная задача показать, как сленг играет одну из главных ролей в нашей повседневной жизни.

Цель данного доклада: доказать, что сленг является отдельной категорией в современном языкознании. Для выполнения цели, необходимо выполнить следующие задачи:

- изучить термин “сленг”.

- выявить особенности использования корейского сленга.
- исследовать употребление сленга среди молодежи Кореи.

1. Происхождение корейского языка

Корея входит в 30 крупнейших по численности наций нашей планеты. Корейский язык становится популярным, его изучают более чем в 50 странах и говорят на нем более 75 млн. людей.

Корейский язык очень древний, он сохранил свою самобытность и оригинальность, в нем отражены национальный характер, многовековые традиции корейского народа. Корейский язык относят к изолированным языкам, но также в настоящее время имеется немало работ на тему доказательств родства японского и корейского языков, также высказываются гипотезы о родстве корейского и алтайского языков.

До середины XV века корейский язык имел письменность, использующую китайские иероглифы, но в 1440-х годах король Сечжон (1418-1450) отдал приказ корейским ученым разработать новую систему письма, и эта система включала 28 букв, имела название «Хунмин чоным». Сейчас же корейский «хангыль» содержит 24 буквы, 10 гласных и 14 согласных.

«Хангыль» — это алфавит, где буквы означают целые слоги. Две, три или четыре буквы составляют слоги, которые, в свою очередь, группируются в один или более слогов, образуя слово.

2. Особенности корейского сленга.

а) Возникновение и использование термина «сленг».

Давайте для начала познакомимся со значением слова «сленг» и его историей.

Прежде чем говорить о корейском сленге, рассмотрим историю и виды сленга, который мы используем в нашей жизни.

Сленг — это набор слов и выражений (новых/ранее понимаемых в других значениях), которые употребляют лица определенных социальных, возрастных, профессиональных групп. В противовес языковой ситуации XVIII века современные пользователи сленга могли быть представителями «низких» классов общества. Также хотелось бы отметить, что многие образованные люди используют сленговые обороты внутри своей профессиональной деятельности.

Британские лингвисты Дж. Б. Гриноу и Дж. Л. Киттридж дали свое определение сленгу, как — **язык-бродяга, который слоняется в окрестностях литературной речи и постоянно старается пробить себе дорогу в самое изысканное общество».**

Очень многие слова и обороты речи, которые раньше применяли как сленг или жаргон постепенно становятся популярными, и прочно входят в литературный язык. Термин «сленг» сочетается с такими понятиями как «диалектизм», «жаргонизм», «вульгаризм», «разговорная речь» и «просторечие».

Одними из самых распространенных групп, которые используют, сленг в своей речи являются:

- молодежный;
- профессиональный;
- компьютерный;
- уголовный (феня);
- связанные с хобби;
- другие.

Немного о молодежном сленге.

Основываясь, на мнении известного психолога Эрика Хамбургера Эриксона, период с 19 до 35 лет называют молодостью человека, но основными пользователями сленга является молодежь с 19 до 22 лет, это школьники и студенты.

б) Главные аспекты и трудности в изучении корейского сленга

При изучении иностранного языка к сленгу приступают обычно в последнюю очередь. Многие сленговые слова — это комбинации из слогов двух простых слов, и бывает трудно догадаться, из каких слов взяты слоги.

Корейский сленг может состоять из одного слова или словосочетания. Корейский сленг можно разделить на 2 группы:

- повседневный, который используют все, несмотря на возраст.
- молодежный (фанаты сериал и Халлю).

Повседневный:

열공

열 (열심히) (“усердно”) + 공 (공부) (“учеба”) = 열공 - “усердная учеба”

고고싱

고고싱 или 고고씽 значит “Пойдем!” или “Давай сделаем это!”. 고 – это английский глагол “go”, а 씽 – это слог из корейского выражения 씽씽, которое описывает, как предмет или человек движется на большой скорости. Если вам предлагают что-нибудь сделать, то свое согласие вы можете выразить, ответив “고고싱”.

갈까? 고고싱! – Ну что, пойдем? Давай-давай!

답문

답문 – это составное слово из слогов слов 답장 (ответ) и 문자메시지 (текстовое сообщение) и означает ответ от другого человека, который вы получаете в текстовых сообщениях.

답문좀빨리보내주세요 – Пожалуйста, ответьте мне поскорее.

나오늘부터백수야 – С сегодняшнего дня я безработный.

4차원

— человек, которого считают странным, живет в своем собственном мире, у которого необычные интересы или поведение.

골드미스

— незамужняя женщина с высоким социальным статусом и высоким уровнем образования.

Молодежный сленг:

대박

대박 – одно из самых часто используемых слов корейского сленга. 대박 значит “великолепный”, “потрясающий”, “убийственный” и т.д.

대박! – Офигеть!

미드, 일드, 중드

Эти три слова используются для обозначения зарубежных сериалов. Первый слог означает страну происхождения фильма (미국 – США, 일본 – Япония, 중국 – Китай), а второй слог – это часть слова 드라마 – “драма”, “сериал”.

일드보면서일본어공부했어요 – Я выучил японский язык по японским дораммам.

알바

알바 – это сокращение от 아르바이트, слова немецкого происхождения (Arbeit – работа, усилия). 알바 и 아르바이트 в корейском означают подработку.

오늘알바안가? – У тебя сегодня нет подработки?

얼짱

얼짱 используют, когда говорят о красивом лице. 얼 – первый слог от 얼굴 (лицо), а 짱 – это популярное сленговое слово, означающее “лучший” или “самый крутой”. 얼짱 можно говорить как про женщин, так и про мужчин.

안젤리나다닐로바는인스타그램에서얼짱으로유명한다 – Благодаря своему красивому лицу Ангелина Данилова очень популярна в Инстаграме.

직찍

직찍- это сокращение от “직접찍는다”, что означает делать селфи.

이효리콘서트직찍모음.-

회이팅

회이팅- используется часто в разговорной речи и обозначает “ Ты сможешь сделать!”

심쿵

심쿵- эта фраза состоит из двух слов, которые относятся к сердцу. Это примерно означает «сердце», и вы можете использовать его для упоминания своего краша.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В ходе проведенного анализа я ознакомилась с понятием “сленг” и истоками его происхождения. Узнала, что сленг, сначала был языком “простоллюдинов” и после получил свое распространение. На сегодняшний день, сленг популярен во всем мире, в каждой стране есть сленг, который понимают только его жители. Говоря об корейском сленге, можно заметить интересные особенности.

Для того чтобы научиться разговаривать на корейском сленге, для начала нужно выучить корейский язык на среднем уровне, чтобы с легкостью понимать иностранца. Многие корейские сленги происходят из заимствованных слов, что опять доказывает связь между заимствованием и сленгом. Также корейский сленг может, состоять из устойчивых выражений, которые также активно используются среди населения.

Используемая литература:

1. Ким Г.Н. Рассказы о родном языке, Алматы-2003.
2. <https://www.k-pop.ru/article/264507>
3. 생생한국어듣기중급코스, 2018.
4. Современная Корея, Справочное издание, М., 1971.

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ТІЛДЕРІНДЕГІ ЛЕКСИКАЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІҢ ГЕНДЕРЛІК СИПАТЫ

Ниязова А.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, шығыстану факультеті,
қытайтану кафедрасының 3 курс студенті*

Ғылыми жетекші: Қойбақова А.С.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, шығыстану факультеті,
қытайтану кафедрасының аға оқытушысы*

Андатпа

Бұл мақала гендерлік лингвистиканың негізгі теорияларына сүйене отырып, қытай және қазақ тілдері арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды анықтайды. Зерттеу жұмысының мақсаты қазақ және қытай тілдеріндегі сөздер мен сөз тіркестерінің гендерлік

сипатын жан-жақты зерттей отырып, мәдениеттер арасындағы байланысқа анализ жасау. Сонымен қоса, екі тілдегі гендерлік лингвистика саласындағы ғылыми жаңалықтармен танысып, бүгінгі күні Қытай және еліміздің қоғамындағы сұраныстың тілдерде қалайша көрініс тауып отырғандығын айқындау, оларды нақты мысалдармен дәлелдеу.

Түйін сөздер: тілдің лингвотанымдық сипаты, гендерлік дискреминация, қоғамдық сұраныс, гендерлік лингвистика

Адамдар арасындағы ең маңызды қатынас құралы болып саналатын тіл категориясының өзі гендерлік тұрғыдан бөліне қоймағанмен, қоғамымыздағы әйел мен еркек арасындағы бөлініс, әр жыныстың мінез-құлық, ойлау қабілеттерінің ерекшеліктері тілімізде айқын көрініс тауып отыр. Бұл феномен жер жүзіндегі барлық тілдер үшін ортақ болғанымен де, сол барлығында бірдей көрініс таба бермейді. Себебі, тілдердегі гендерлік сипат сол тілді қолданатын елдің діні мен діліне, мәдениеті мен тарихына тығыз байланысты. Бұл мақала қазақ және қытай тілдеріндегендерлік сипаттағы лексикалық бірліктер бойынша талдаулар мен екі тіл арасындағы айырмашылықтарын зерттеуде ашылған жаңалықтар және осы жаңалықтар негізінде жасалған қорытындыны қамтиды.

Қытай лингвистикасында бұл бағыттағы зерттеулер ХХ ғасырдың 60-жылдарында қолға алына бастаса, қазақ лингвистері гендерлік лингвистиканы тек 80-жылдары қарастыра бастаған еді.

Қытай тіліндегі үшінші жақ есімдігі «ол» фонетикалық тұрғыдан еркек пен әйел үшін бірдей, яғни «та» деп айтылады және естіледі. Ал жазбаша қытай тілінде еркек үшін «他» [ta] иероглифі және әйел үшін «她» [ta] иероглифі қолданылады. Дегенмен, көптеген жағдайларда еркекті көрсету үшін қолданылатын «他» екі жыныс үшін ортақ саналады. Мысалы, сөйлеуші үшінші жақтың жынысын білмеген жағдайда да «他» иероглифін қолдануына болады.

Ал, үшінші жақ көпше түрдегі есімдік «олар» қытай тілінде сөйлеушіге ақпараттың белгілі, белгісіздігіне қарамастан «他们» [tamen], яғни еркекке арналған есімдікке көптік жалғау қызметін атқаратын «们» [men] иероглифін жалғау арқылы жасалынады.

Әйелге арналған үшінші жақ есімдігіне көптік жалғау қызметін атқаратын «们» иероглифін қосу арқылы жасылынатын «她们» [tamen] тек сөйлеуші мүшелердің барлығы әйелдерден тұратын топты жазғанда кезде ғана қолданылады.

Ал, «她» иероглифінің пайда болу тарихына тоқтала кетсек, бұл иероглиф қазіргі қытай тілінің ең басты жетістіктерінің бірі болып саналады. Бұл иероглиф қытай тіліне ХХ ғасырдың 20 жылдарынан бастап ене бастаған. Атақты «4 мамыр» қозғалысынан кейін, кейбір ақын-жазушылар әйел затын білдіру үшін «伊» [yí] иероглифін пайдалана бастаған. Мысалы, Лю Синнің бастапқы шығармаларында осы «伊» иероглифі кездеседі. Ал «她» иероглифін 1918 жылы «мәдени революцияның» бастапқы кезеңіндегі белсендісі, ақын әрі жазушы, әдебиетші, Пекин университетінің профессоры Лю Бан Нонг ұсынған болатын.[1. 213б] Алғашында, феодалдық қоғамның қарсылығына тап болған бұл жаңашылдық, кейін халықтың қолдаумен кең қолданысқа түсіп, түрлі сөздіктерде жазыла бастады. «她» иероглифі «他» иероглифінің жанындағы адамды білдіретін «人» [ren] кілтін әйелді білдіретін «女» кілтімен ауыстыру арқылы жасалған. Ал, бұл «女» иероглифі өзінің пайда болу кезеңінен бастап әйелдерге деген менсінбеушілікті көрсетеді. Цзягувэнь жазбаларында «女» иероглифі бір адам алдында екі қолын кеудесіне қойып, сол аяғын бүгіп тұрған адамға

қатты ұқсайды. Ал, Цинь династиясында енгізілген иероглифтік жазуда бұл иероглифтің келбеті екі тізесін бүгіп, бір нәрсені түсіндіріп жатырған адам кейпіне ұқсайды.

Дегенмен, «еркек» мағынасын білдіретін иероглифтер де уақыт өтісімен әйел мағынасын да білдіре бастады. Мысалы, «子» [zi] иероглифі ұл балалар мен қыз балаларды білдіре алады. Ал, «子孙»[zi sun] «子弟» [zi di] сөздері сәйкесінші немерелер және балалар мағынасын білдіреді. Бірақ, «子» иероглифтері құрмет және мадақ элементтерімен келген сәтте тек ер адамдарға қаратылып қолданылады. Бұған мысал-«孔子» [kong zi] «韩非子» [han fei zi] «孟子» [mengzi] Конфуций, Хань Фей цзы, Мэн цзы есімдеріндекездесетін «子» иероглифі.[2, 156]

Қазақ тілінде үшінші жақты білдіретін есімдіктер екі гендер үшінде бірдей -«ол», көпше түрде «олар» деп аталады. Қазақ тілінде гендерлік нақты айырымның жоқтығы, біріншіден жалпы түркі тілдерінде «род» категориясының болмауы, екіншіден бұлардың көзқарастарында еркек пен әйел біртұтас деп қабылдануы басты себеп. Сондықтан да, түркілер үшін жыныстық тұрғыдан әйел-еркек деп бөлу, бірінің орнын бірінен төмендету өзділі мен мәдениетіне жат нәрсе.

Ал, конфуцийшілдік идеологиямен сусындаған Қытай қоғамында, осындай феноменнің болуы орынды нәрсе. Бірақ 1918 жылы «她» иероглифі ұсынылмастан бұрын Қытай қоғамында да қазақ тіліндегідей көпфункционалы «他» мағынасын беретін иероглифі қолданылды. Бұл тұстағы негізгі сұрақ екі гендерге де тән осындай универсалды сөздің болғанына қарамастан жаңа иероглифке қажеттіліктің туу себебі. Бұл сәйкесінше, дәстүрлі бағытты ұстанған аспан асты елінің феодалдық қоғамында әйел адамның құқығының өте төмен жағдайда болғандығын, тек XX ғасыр империя бір жола құлаған соң оларға көңіл бөліне бастағандығын көрсетеді. Десек те, әйел жынысына деген бөліп-жарушылық бүгінгі күнге дейін қытай тілінде анық сақталып отыр.

Атақты лингвист ғалым Дж. Гринбергтің елдің мәдени-тарихи дамуымен тығыз байланыстағы белгіленген және белгіленбеген лексика теориясын ұсынған болатын. Бұл теорияға сәйкес, барлық тілге тән бір ерекшелік- әр түрлі дәрежедегі белгіленген лексика болуы. Бұл тұрғыдан қытай тіліне келер болсақ, еркекке байланысты сөздердің көбісі белгіленбеген лексикаға жатып, олар сөйлеушіге үшінші жақ белгілі емес жағдайда альтернатив ретінде қолданылады. Бірақ, нақты әйелді көрсету үшін «女» иероглифін қосу міндеттеледі.

Мысалы:

女商人 [nu shang ren]- бизнесвумен/ әйел бизнесмен

女诗人 [nu shi ren]- әйел ақын

女作家 [nu zuo jia]- әйел жазушы

女科学家 [nu ke xue jia]-әйел ғалым

女司机 [nu si ji]- әйел жүргізуші

Сонымен қатар, баспасөз беттерінде немесе ірі конференциялар мен жиындарда қатысушылардың жапсырмаларында ер адамдар үшін ешқандай белгі көрсетілмесе, әйелдердің есімдері жазылған жапсырмаларда тік жақшаның ішінде «女» иероглифі көрсетіледі.

Қазақ тілінде, мамандық атаулары екі гендер үшін де ортақ. Мысалы, ғылым-техникасы саласы болсын, немесе гуминатарлық сала болсын аса бір өзгешелік біліне қоймайды. Қазақ тіліндегі көптеген мамандық атауларында жыныстық сипат жоқ. Сонымен қатар, оның әйел

екендігін білдіру үшін нақты морфема қосу қажеттілігі тумайды. Ал, сөзді қабылдаушыға оның жынысын білу айтарлықтай маңызды емес.

Белгілі лингвист А.Пауэлс: «Тілдегі бір жынысқа арналған сөздер мен фразалар дегеніміз тек еркектерге немесе тек әйелдерге ғана қолданылатын лексикалық бірліктер» [3, 120б.].

Мысалы, қытай тілінде ерінен айырылған әйел «遗霜» [yi shuang] деген атуға ие болады. Ал, әйелі қайтыс болған еркек үшін нақты атау қарастырылмаған. Сонымен қатар, әйелі қайтыс болған соң үйленген еркектің некесі «续弦» [xu xian] деп аталып, ал жаңа қалыңдық «填房» [tian fang] деген атауға ие болған. Ал, жесір әйелдің екінші рет күйеуге шыққан некесіне және үйленген еркекке бұндай атаулар берілмеген[4, 22б.].

Сонымен қатар, 泼妇骂街 [po fu ma jie]- «базардағы әйелдердей сөйлеу», «бос сөйлеу» мағынасын береді.

水性杨花 [shui xing yang hua] - «жеңіл ойлы», «ұшқалақ», «тұрақсыз» мағынасын береді.

红颜祸水 [hong yan huo shui]- «отбасыны құрдымға кетіруші» деген мағынаны білдіреді.

Жоғары да аталып өткен тұрақты тіркестер тек әйелдерге қаратылып қолданылады.

英雄好汉 [ying xiong hao han]- «батыр», «батыл», «айбарлы» мағыналарын береді.

“英雄豪杰” [ying xiong hao jie] - «батыр тұлға» деген мағынаны береді.

Бұл тұрақты тіркестер тек еркектерге қаратылып қолданылады.

Қазақ тілінде де, күйеуі өлген әйелге «жесір» атауы берілгенмен, ал әйелі қайтыс болған еркекке аранайы атау қарастырылмаған. Сонымен қатар, екінші рет үйленген немесе екінші рет күйеуге шыққандарға да аранайы атау жоқ. Қазақ тіліндегі тұрақты тіркестер де қытай тіліндегідей тек еркекке немесе тек әйелге қаратылып айтылатын түрлері кездеседі. Бірақ, олардың көпшілігі еркек пен әйелдің мінез-құлқы мен сырт келбетін суреттеуге арналған. Мысалы: «үріп ауызға салғандай»-өте көрікті, көркем деген мағынаны білдіреді, «сегіз қырлы бір сырлы» - жігіт мінезінің ерекшелігін көрсетеді.

4) Сөздердің рет тәртібі бойынша жүргізілген зерттеулерге сәйкес, қытай тілінде еркек жынысын білдіретін сөздер алдымен, әйел жынысын білдіретін сөздер тек олардан кейін жүріп отырады. [5, 14б.] Мысалы:

夫妇 [fu fu]- ерлі-зайыпты

夫妻 [fu qi]- ерлі-зайыпты

父母 [fu mu]- ата-ана

叔叔阿姨 [shu shu a yi]- аға-жеңге

弟弟妹妹 [di di mei mei]- іні-қарындас

才子佳人 [cai zi jia ren]- сырбаз жігіт, сұлу қыз

男婚女嫁 [nan hun nu jia]- Ұлды ұяға, қызды қияға ұшыру

Ағылшын лингвисті Дж.Личтің айтуынша, сөздердің реті қоғамда қалыптасып, әдеби нормаға түсіп қалса да, қоғамдағы еркек пен әйел орнын анық көрсетеді. Оның айтуы бойынша, тіпті осындай сөздердің орнын ауыстырған жағдайда да мағыналық жағынан ешқандай өзгеріс болмайды, бірақ соған қарамастан қоғам қаншалықты дәстүрлі болса, қоғам мүшелеріне бұндай өзгерісті қабылдау соншалықты қиын болады.

Жоғарыда айтылып өткен мысалдарға сәйкес, қазақ тіліндеде қытай тіліндегідей еркек атауын білдіретін сөздер алғаш келіп отырады.

Осылайша, қазақ және қытай тілдері арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды гендерлік лингвистика тұрғысынан зерделей келе бірнеше қорытынды ақпарат алынды. Олар:

- қандай да тіл болмасын, еркектер мен әйелдердің қоғамдағы орны тілде нақты көрініс таба алады.

- тілдегі гендерлердің нақты көрініс табуы арқылы оның дәрежесін анықтауға болады.

- қытай тіліндегі мысалдарға сүйене отырып, Қытай қоғамында әйелдерге деген дискриминация қазақ қоғамынан әлдеқайда күштірек болғандығы білінеді.

- екі тілдегі ұқсастықтардың молдығын бағалай отырып, екі мәдениеттің өзара ұқсас екендігі дәлелденіп отыр.

- гендерлік лингвистика саласындағы қытайлық зерттеулердің ауқымдылығы бұл елдің осы проблеманы шешуге бет алғандығын көрсетсе, қазақ гендерлік лингвистикасындағы зерттеулердің аздығы керісінше тілімізде қалыптасқан лексикалық бірліктердің қоғам сұранысына сәйкес келетіндігін көрсетеді.

«Тіл-ұлттың жаны, тілінен айырылған жұрт-жойылған жұрт», - деп Қазақстандағы тіл білімінің дамуына үлес қосқан ғалым А.Байтұрсынов атап өткендей, қандай тіл болмасын сол ұлттың тарихын айта алатын, болашағын құрастыра алатын ең маңызды құрал болып табылады. Сондықтан да, тілге бейжай қарамай, оны қолдану барысында, жаңа сөздер енгізу барысында ұқыптырақ болу қажет. Ал, қазақ тілін қытай тілімен салыстыра отырып зерттеу, тек көне өркениет ошағының мәдениетін, қоғамдық құрылысын түсінуге ғана емес, сонымен қатар өз тіліміздің артықшылықтарын білуге, кемшіліктерін көруге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Р.Лакофф Язык и место женщины. Нью-Йорк:Харпер Роу паблишерс, 1976.
2. Бай цзи хонг, Гендерлік лингвистика мәдениеті мен қолданысын зерттеу, Чанша, Хунан білім баспасы, 2002.
3. А. Пауэлс. Женщины изменяют язык. Лондон-Нью-Йорк, Уэйсли Лонгман, 1998
4. Хао хонг ян. Гендерлік лексикадағы ерекшеліктердің себептеріне анализ, Лоян университетінің ғылыми журналы, 2006.
5. Цзян джин, Тілдегі гендерлік лексикадағы айырмашылықтарға қысқаша шолу, Ганьсу қоғамдық ғылымдар баспасы, 2004.

УРДУ ТІЛІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН УРДУ ТІЛІНДЕГІ ӘДЕБИ ДӘСТҮР

Тұрсынбекқызы А.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

*Таяу Шығыс және Орта Азия кафедрасы,
хинди-урду бөлімінің 2-курс студенті*

Ғылыми жетекшісі :Канафьева Ш.Е.

аймақтану магистрі, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

Урду тілі ХІІІ қалыптасқан, урду тілін орда тілі деп те жатады. Урду тілінің пайда болуы туралы зерттеуші ғалымдар әртүрлі пікір қалдырған. Тарихи зерттеулерге сүйенетін болсақ, урду тілі Орданың тілі екендігі анықталған. Урду Үндістанға Ауғанстан мен Орта Азиядан жаулап алуға келген моғолдардың шабуыл жасаған кезде дүниеге келген. Мұсылман билігі шоғырланған Дели төңірегіндегі аймақтарда пайда болып, дамыған. Осы урду тілінің пайда болуы туралы пәкістандық зерттеуші Мир Амла өзінің 1802 жылы жарық көрген «Урду тілінің тарихы» кітабында сөз етеді.

Бабалар сөзі бойынша урду «әскер немесе әскери базар тілі» деген мағынаны білдіреді. «Неге әскери тіл деп атаған?» деген сұраққа келетін болсақ, мұсылман билігі кезеңінде әскер

қатарында әр ұлттың адамдары болған. Яғни, әскер қатарына дүниенің әр шетінен адамдар алынып, олардың бір-бірін түсінуі қиындай түскен. Осы себепті, барлығына ортақ тіл қалыптасып, «базар тілі» деп аталып кеткен деседі. Уақыт өте келе, урду ұлтаралық қатынас тіліне айналды.

Урду тілі- әлемдегі 58 миллионға жуық адамның ана тілі, шамамен алғанда 250-400 миллион адам урду тілін біледі екен. Пәкістанда 100 миллионға жуық адам сөйлесе, Үндістанда 250 миллионға жуық адам сөйлейді. Үндістанда урду тілінде 3000-нан астам мерзімді және мерзімді емес басылымдар, соның ішінде 405 күнделікті газет бар. Урду тілі Пәкістанмен қатар Үндістанның кейбір штаттарында ресми мәртебеге ие. Урду Парсы шығанағында, Ұлыбританияда, АҚШ-та, Германияда, Австралияда көшіп-қонушылар арасында кеңінен таралған. Араб тілімен қатар, урду Каталониядағы иммигранттар арасында ең көп кездесетін тілдердің бірі. Мұсылман әлеміндегі урду тілінің маңызы жоғары. Белгілі қажылық орындарында, мысалы: Мекке мен Медина қалаларында белгілердің көпшілігі араб тілімен қатар урду тілдерінде қайталанатын.

Жалпы алғанда, урду тілінің жазу жүйесі араб-парсы жазуына негізделген. Алфавиті 38 әріптен тұрады. Пәкістанда негізінен интернет желісінде көп қолданылады. Компьютерде теру пайда болғанға дейін ол баспа мақсаттарында да қолданылған. Айта кету керек, соңғы кезге дейін кітаптардың көпшілігі урду тіліне терілмеген. Урдуды компьютерлік ортаға енгізуге әлі де күш салынууда. Microsoft компаниясы урду тіліне барлық жаңа ws-ға қосқан және Windows Vista және Microsoft Office 2007-де урду тілінде пакеттер бар. Linux Desktop жұмыс үстелі басылымдарының көпшілігінде урду тіліндегі қолдауды тез және оңай орнатуға мүмкіндігі бар. Үнді және урду тілдері іс жүзінде бірдей тіл.

Бір таңқаларлығы, әлемде екі түрлі мемлекетте мемлекеттік тіл ретінде қабылданатын және екі есім мен алфавитке ие, бір-біріне ұқсамайтын тіл бар. Бұл үнді тілі, оны Үндістанда және Пәкістанда атайтындай, урдуда.

Әрине, хинди / урду тілі ең көп кездесетін тіл болған Британдық Үндістан екі мемлекетке бөлінгеннен кейін, осы елдерде қабылданған бір тілдің екі нұсқасы бір-бірінен түбегейлі ерекшеленуі үшін оны жасанды түрде өзгертуге көптеген талпыныстар жасалды. Осы мақсатта парсы және араб тілдерінен хинди тіліне енген көптеген сөздер ежелгі санскрит тілінен енген сөздермен, урдуға үнді тілдерінен енген сөздер парсы тілімен ауыстырылды. Бұл құрылымдық, грамматикалық тұрғыдан аз, фонетикалық айырмашылықтарға қарамастан, екі тіл іс жүзінде біреу. (Әрине, жазу стильдері сәйкес келмейді: Девангари алфавитінде солдан оңға және араб-парсы алфавитінде оңнан солға).

Сондықтан Болливудтан шыққан фильмдердің Пәкістанда, ал Индиядағы Пәкістан сериалдарының танымал болғаны таңқаларлық емес, өйткені сіз оларды аудармасыз көре аласыз. Тілдік зерттеушілердің пайымдауынша, түркістандықтардың жаулап алуы Үндістанға дейін, Пешавардан Бенджалға дейін таралған, ол Үндіви және оның диалектілері деп аталды, оған үнді ретінде қызмет еткен шетелдік елдердің жалдамалы сарбаздары енгізген сөздермен толықтырылды. раджалар, матростар, дін қайраткерлері. Бұл жағдай 18 ғасырдың соңына дейін сақталды, сол кезде билеуші топтың арасында парсы тіліне қатысты белгілі бір сән пайда болды, әсіресе Делидегі Моғолдар сотында және Хиндиви одан сөздер мен сөз тіркестерімен толықтырыла бастады. Осыдан кейін олар оны «Зубаан-и-Урду-и Муалла» - «ұлы қаланың тілі», яғни Дели деп атай бастады. Сонымен бірге, біртұтас менталитетке негізделген және діни төзімділік қағидатына негізделген жалпы мәдени дәстүрлер қатты зардап шекті. Урду үнді субконтинентінде исламның ресми тілі болды және діни білім мен рәсімдерде жетекші рөл атқара бастады. Мұсылмандар субконтиненттің бүкіл кеңістігін құрған (және азшылықты құрайтын) болғандықтан, бұл тілдік айналымнан алынған урду заман талабына сай дамып, өзгере бастағанын білдірді.

Әрине, қазіргі Пәкістанда тілді «модернизациялауға» барлық күш жұмсалады, бірақ бұл жерде, ең алдымен, ағылшын тілінен қарыз алу ықтималдығы жоғары.

Урду тілі мен Үндістан Республикасының мемлекеттік тілі хинди ұқсас болып келеді. Нақтырақ айтсам, урду-хинди түрінің мұсылмандық түрі. Айырмашылықтары тек хинди тілінде санскриттен енген сөздер көп болса, урду тілінде араб-парсы тілдерінен енген сөздер

көп қолданылады. Басты айырмашылық осы ғана. Урду және хинди тілдерінің грамматикасы мен фонологиясы да ұқсас. Сөйлем барысындағы сөздер тәртібі егіз десек те болады. Осы тұрғыдан сөйлем барысындағы сөздер тәртібі қазақ тіліне жақын келеді. Яғни, қазақ тілінде сөз тәртібі қалай болса, урду, хинди тілдерінде де сондай. Мысалмен келтіре кететін болсам:

Менің әкем зауытта жұмыс жасайды.

میرے والید ارحانہ میں کام کرتا ہے (Мере валид кархана ме кам карта хе)

Байғаныңыздай, урду тілі оңнан солға қарай жазылады.

Урду тілі туралы сөз еткенде, оның әдебиеті туралы айта кетпесек болмас. Урду тілі әдебиетке бай. Урду әдебиеті- үнді мұсылмандарының әдебиеті. XIX ғасырдың басына дейін ол негізінен діни-философиялық (сопылық) тақырыптардағы лирикалық поэзиямен байи түскен. Сондай-ақ парсы поэзиясының қатты әсерінде болған. Тек XIX ғасырда урду әдебиеті парсы әсерінен біртіндеп азат етіле бастады, проза жанры жаңа әлеуметтік тақырыпта пайда бола бастады.

Аталмыш әдебиеттегі ең көне туындыларды Амир Хусроу жасаған. Үнді-парсы әдебиетінің бұл ірі ақыны кейбір фольклорлық шығармаларға әдеби өңдеме беріп, жұмбақтар, мақал-мәтелдер сияқты жанрларға қалам тартты. Амир Хусроудан кейін урдуға әдеби дәстүр біршама уақыт бойы тоқтап тұрды. Бұл әдебиеттегі үзілісті тек Голконда ханзадалары қалпына келтірді. Голконда ханзадаларына атақты Мұхаммед Кули Кутб шах, Сұлтан Мұхаммед Кутб шах II, Абдул Хасан Кутб шах сияқты іргелі ақын-жазушылар урду поэзиясының қамқоршыларына ғана айналып қоймай, урду поэзиясын құраушылар да бола білген.

Мұхаммед Кули Кутб шах өз шығармаларында шындыққа бет бұрды, адамдардың әдет-ғұрыптарын сипаттады. Араб әдебиеттерінен алынған тақырыптарға шағын өлеңдер жазды. Ақынның атақты шығармаларының қатарына : «Сайф-ул-мулк», «Камруп пен Кала» жатады.

18 ғасырдың екінші жартысынан бастап урду әдебиеті Солтүстік Үндістанға, негізінен Дели, Лакхнау, Рампур сияқты қалаларда дамыды. 19 ғасырдың ортасынан бастап урду поэзиясында классик ақын-жазушылар пайда болды. Олардың ішінде өз ерекшеліктерін көрсете білгендер: Мир Дард, Мир Таки Мир, Атиш, сондай-ақ ірі ақындар Заук пен Галиб те бар. Сол дәуір ақындарының ерекше сіңірген еңбегі поэтикалық тілді жетілдіруде болды: урду тілінде ең күрделіден бастап, өрескелдікке дейін көптеген тәжірибелерді білдіруге мүмкіндік туды. Кез-келген басқа әдебиеттерде кездесе бермейтін әртүрлі стильдер тудырды.

Урду әдебиетінің тарихы урду тілінің дамуымен тығыз байланысты. Өлеңде, әсіресе, газал мен назм өлеңдерінің формаларында басымдыққа ие болғанымен, ол басқа жазу стиліне, соның ішінде сюжет немесе афсанаға дейін кеңейді. Урду әдебиеті негізінен Пәкістанда танымал, онда урду тілі - Үндістанда. Мұны Ауғанстанда да кеңінен түсінуге болады.

Урду әдебиеті 14 ғасырда Солтүстік Үндістанда парсы соттарының керемет тектілігінің аясында біршама уақытқа жетті. Ислам мен Персияның жалғасып келе жатқан дәстүрлері олардың урду тіліне әсерін атап өтті, егер мәдени мұра да урудың барлық аумағында бар болса. Санскриттен шыққан Праkrit және арабо-парсы сөздері арасында біркелкі бөлінген сөздікпен урду тілі осы мәдени бірлестіктің көрінісі болды.

Эпостар. Урду әдебиеті әдетте прозадан гөрі көп өлең жазатын. Урду прозалық әдебиетінің құрамдас бөлігі негізінен парсы тілінде жазылған Дастан деп аталатын эпикалық сюжеттердің ежелгі түрімен шектелді. Бұл ұзақ әңгімелерде сиқырлы және басқаша фантастикалық тіршілік иелері мен оқиғаларға қатысты күрделі сюжеттер бар. Жанр Иранда пайда болып, халық аңыздары арқылы таратылған. Мұны жеке авторлар игерген. Дастанның қастандықтары фольклорға да, классикалық әдеби тақырыптарға да негізделген. Дастан әсіресе урду әдебиетінде кеңінен танымал болған, шығыс әдебиетіндегі парсы маснави, пенджаби қысса, синди вақаяти бауы және басқалары сияқты типологиялық жағынан жақын, сонымен қатар еуропалық романды еске түсірді. Урду дастандарының ең ескісі - XVII ғасырдың басында жазылған Дэстан ай-Амир Хамза және одан да ұзағырақ. Бустан-Хаял (Қиял бағы немесе Хайал бағы) Таки Хаял әлемі (1760 ж.). Дастандар туралы ертегінің көп бөлігі XIX ғасырдың басында жазылды, ол Таяу Шығыстың, Орта Азияның және Солтүстік

Үндістанның фольклорынан алынған «саяхатшы» мотивтердің қосылуын білдіреді. Олардың қатарына Амман әлемінің Бага-Обаха (Махаббат және Көктем), Махабхаб-и Ишк (Махаббат діні) Нихалчанд Лахори, Арай-и-Махфил (Ассамблеяны безендіру) Хайдарбахш Хайдары және Гүлзар-и-Чин (Чин гүлдері бағы) Халил Али Хан Ашком кіреді. .

Басқа әйгілі урду дастандарына Нау тарз-и мурасса «Хусейн» Атан Хан Тахсан, Нау-и-Хинди (Кисса-и Малик Махмид Гти-Афроз) Михр Чанд Хатри, Джазб-и Ишк Хуссейн Шаһкз кіреді. Мухаммед Хадидің «Мурасса» (Мұса Мағғали Ғафил) және Мухаммад Хусейн Азадтың Тализм Хошрубасы.

Қазіргі урду әдебиетінің ең ірі ақыны- Мұхаммед Икбал. Оның әлеуметтік тақырыптағы поэзиясы форманың ерекше жетілуімен сипатталады. Өлеңдері философиялық тұрғыдан болмыстың негізгі мәселелерін тұжырымдайды.

Урду тілінде қалам тартып, туынды шығару бұл кез-келген ақынның қолынан келе бермейді. Сол үшін де урду ақындары нағыз құрмет пен қасиетке лайық тұлғалар.

Урдуғағы проза ХІХ ғасырдың басынан бастап дами бастады. Проза жазушыларының көп бөлігі драматургтер болған. Урду прозалық әдебиетінің ағылшын әдебиеті қатты әсер етеді. Еуропалық әдебиеттің, соның ішінде орыс тіліндегі ең ірі шығармалар урду тіліне аударылды.

Қорытындылай келе, урду әлемдегі ең әдемі әрі әуезді тілдердің бірі. Неге десеміз, урду тілінің поэзиясын немесе әуенін тыңдасаңыз ләззат аласыз. Құлаққа өте әуезді естіледі. Тіпті, бірнеше мәрте тыңдағыңыз келеді Естіген кезде тілді үйренуге құштарлығыңыз да оянуы мүмкін. Біз күнделікті көріп жүрген үнді фильмдерінің әуені осы урду тілінде шырқалады. Денеңіздің босаңсып, әуенмен қосылып билеңіз келетіні де сол себепті. Урду тілі қасиетті деп те айталады. Оның бірден-бір себебі 19-ғасырдағы шиеленістер мен Британ империясының отарлауы кезінде урду мұсылмандар үшін біріктіруші нышан болған.

Урду тілі өзінің дамуында енді ғана бұтағын жайып келе жатқан ағаш тәрізді. Аталмыш тілдің маңыздылығы жылдан-жылға артпаса, кемімейді. Соның бір дәлелі ретінде Қазақстандағы үнді-урду бөлімінің ашылуы. Бұл тіл ҚазҰУ-дан басқа жерде оқытылмайды. Урду тіліне Қазақстанда сұраныстардың көптігі де сондықтан. Қазіргі таңда жастардың тілді үйренуге деген қызығушылығым күннен-күнге артуда. Бінталандыру мақсатында болып жатқан барлық іс-шаралар біздің өз тандауымызға өкінбеуге үйретеді. Болашақта осы мамандық бойынша жұмыс атқарып, тілдің дамуына тамшыдай болса да өз үлесімізді қосамыз дегім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. З. Искакова Үнді философиясына кіріспе оқулығы, "Урду тілінің пайда болуы" бөлімі
2. Privavista.ru
3. Энциклопедия : Круго свет "История языка урду"
4. Дашченко Г. М. Учебник языка урду. — Москва: Издатель Степаненко (2003)
5. Дымшиц З. М. Грамматика языка урду. — Москва : "Восточная литература" (2001)
6. ubuntu in urdu « Aasim's Web Corner. Aasims.wordpress.com.

«ОҚУ, БІЛІМ» ТАҚЫРЫБЫНА ҚАТЫСТЫ КОРЕЙ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДЫҢ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСІ

Сайлаукенова Ә.Е.

*магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы, Қазақстан, aiko_98_vko@mail.ru*

*Ғылыми жетекшісі: Белялова А.Е.
PhD, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы, Қазақстан,
aigerim2013@naver.com*

Аннотация. Халықтың даналығы мен рухы оның мақал-мәтелдерінде анық көрініс табады және ол белгілі бір халықтардың тілін жақсырақ игеруге ғана емес, сонымен бірге сол тілдің сөйлеушілерінің ойлау бағыты мен жалпы табиғатын жақсы түсінуге ықпал етеді. Мақал-мәтелдердің дұрыс және орынды қолданылуы тілге мәнерлілік сыйлайды, сондықтан аудармашы мақал-мәтелдердің мағынасын аудиторияға жеткізу үшін оларды дұрыс аудару білуі керек. Бұл мақалада Лим Судің «Корей халқының алтын сөздері» (корей және орыс тілдерінде) атты кітабынан «оқу», «білім» тақырыбына қатысты корей тілінің мақал-мәтелдерін мысал ретінде келтіре отыра, олардың қазақ тіліне фразеологиялық әдіспен аудару мүмкіндіктері қарастырылады. Бұл жұмыста аударудың фразеологиялық тәсіліне, яғни, корей тіліндегі белгілі бір тақырыптағы мақал-мәтелдердің, паремиялардың, қазақ тіліндегі толық және ішінара эквивалентіне, толық және ішінара аналогтарына аударуға баса назар аударылады.

Түйін сөздер: мақал-мәтелдер; толық және ішінара эквиваленттер; толық және ішінара аналогтар; қазақ тілі; корей тілі.

Қазіргі кезеңдегі шет тілін оқытудың ерекшелігі – лингвистикалық коммуникативті және мәдениетаралық құзыреттіліктерді қалыптастыру қажеттілігімен сипатталады. Шет тілін оқыту процесінде мақал-мәтелдердің қолданылуы маңызды рөл атқарады. Бұл студенттерге тілдің аспектілерін: айтылуын, грамматиканы, лексиканы ғана емес, сонымен қатар сөйлеу әрекетінің ең маңызды түрі – шет тілінде сөйлеуді игеруге көмектеседі. Халықтың даналығы мен рухы оның мақал-мәтелдерінде айқын көрініс табатыны белгілі. Сондықтан бір немесе бірнеше тілдің мақал-мәтелдерін білу сол тілді жақсырақ біліп қана қоймай, сол тілде сөйлейтін ұлттың ой-өрісі мен табиғатын жақсы түсінуге ықпал етеді.

Мақал-мәтелдерде ұлттық құндылықтар жүйесі, қоғамдық мораль, этика, әлемге немесе басқа халықтарға деген көзқарас, түрлі жағдайларға арналған өмірлік нұсқаулар көрсетілген. Бұл оларды оқытуда қолданудың жоғары білімдік әлеуетін құрайды. Сондықтан әртүрлі халықтардың мақал-мәтелдерін салыстыру, бұл – халықтардың ұқсас тұстарының қаншалықты көп немесе аз екенін көрсетеді. Сондай-ақ өз кезегінде халықаралық қарым-қатынастарды дамытып және халықтарды жақындастыруға септігін тигізеді. Корей тілін оқытуда мақал-мәтелдерді қолдану бір жағынан тақырыпты жетік меңгеруге, студенттердің тіл туралы білімдерін, сөздік қорын кеңейтуге ықпал етеді. Екінші жағынан, фразеологиялық бірліктерді зерттеу аймақтық білімнің қосымша көзі болып табылады.

Фразеологиялық бірліктерге жататын мақал-мәтелдерді аудару біршама қиындықтар туғызады. «Фразеология және паремиялогия» атты оқу құралының кіріспесінде фразеологияға мынандай анықтама берілген «...бұл кез келген тілдің ең ұлы қазынасы және еңсерілмейтін құндылығы. Онда халықтың еңбегі мен рухани қызметінің көп ғасырлық тәжірибесі, адамгершілік құндылықтары, діни көзқарас және сенім сақталған»[1]. Аудармашы үшін фразеологиялық бірліктерді аудару оңай емес. Бұл қиындықтар тілдердің құрылысымен ғана емес, сонымен қатар ұлттық ерекшелікті, лексиканы, грамматиканы нақты жеткізу және аудару кезінде түпнұсқаны «жоғалтпау» қажеттігімен де байланысты. Жоғарыда айтылған қиындықтарды жеңу үшін аудармашылар фразеологиялық және

фразеологиялық емес, сөздік және контекстуалды, антонимдік және антонимдік емес, авторлық трансформацияны сақтай отырып немесе оның болмауы сияқты аударманың бірнеше тәсілдерін қолданады.

Зерттеушілердің көпшілігі (В.Н.Комиссаров, Л.Ф.Дмитриева, С.Е.Кунцевич, Е.А.Мартинкевич, Н.Ф.Смирнова) фразеологиялық бірліктерді аударудың төрт негізгі әдісін бөледі[2]. Бірінші тип, әдетте, фразеологиялық эквивалент деп аталады. Мұндай әдісті пайдаланған кезде аударылатын бірлік мәндерінің барлық кешені сақталады. Бұл жағдайда аударылатын тілде түпнұсқаның фразеологиялық бірлігі бар барлық параметрлер бойынша сәйкес келетін фразеологиялық бірлік болады.

В.Н.Комиссаров атап өткендей, фразеологиялық сәйкестіктің екінші түрі фразеологиялық аналогтар деп аталады. Фразеологиялық баламасы болмаған жағдайда, аударылатын тілде басқа бейнеге негізделген осындай ауыспалы мәні бар фразеологизмді таңдау керек.

Л.Ф.Дмитриевтің айтуынша, сөзбе-сөз аудару, фразеологиялық бірліктерді калькалау, егер калькалау нәтижесінде пайда болған тіркесті аударылған тілдегі оқырман оңай қабылдайтын және сол тілдің жалпы қабылданған нормаларына сәйкес келетін жағдайда ғана қолданылуы мүмкін.

Л.Ф.Дмитриева, С.Е.Кунцевич, Е.А.Мартинкевич, Н.Ф.Смирнова аударылатын тілде баламасы жоқ және сөзбе-сөз аудармаға жатпайтын фразеологиялық бірліктің мағынасын түсіндіру мақсатында аудармашыға сипаттама аудармаға жүгіну қажет дейді.

Тіл білімінде кең мағынада фразеология пәні фразеологиялық бірліктер, мақал-мәтелдер, афоризмдер және «қанатты сөздер» болып табылады. Бұл мақалада корей мақал-мәтелдерін қазақ тіліне аударудың фразеологиялық әдісі қарастырылады. Дәлірек айтқанда, «оқу және білім» тақырыбына қатысты корей мақал-мәтелдері «Қазақ мақал мәтелдері» жинағында берілген нақ осындай тақырыптағы мақал-мәтелдермен қазақ тіліне аударылады.

Бұл мақаланы жазу үшін Лим Судың «한민족의금언» («Корей халқының алтын сөздері») [3] және «Қазақ мақал-мәтелдері» жинағы [4] негіз болды. Бұл жұмыстарда авторлар мақал-мәтелдерді шартты тақырыптық топтарға бөлген, ал корей тіліндегі екбектегі мақалалар корей тілінен орыс тіліне аударылған. Біз «оқу және білім» тақырыбына қатысты мақал-мәтелдерді таңдап алдық (кор. **학문과 지식**).

Жүргізілген талдаудың нәтижесінде біз фразеологиялық тәсілде мақал-мәтелдерді қазақ тіліне аударудың толық және ішінара эквиваленті, толық және жартылай аналогы арқылы аударылатынын анықтадық. Біз қарастырып отырған тақырыптағы ең үлкен топ ішінара аналогтар, ал ең кішісі – толық эквиваленттер болды. Әрбір әдісті толығырақ қарастырайық.

Толық эквиваленттер. А.В.Кунин бойынша корей тіліндегі мақал-мәтелдерінің қазақ тіліндегі эквиваленттері (фразеологизмдер), «лексикалық құрамы, бейнесі, стилистикалық бағыты және грамматикалық құрылымы бойынша олармен сәйкес келеді» [5]. Біз қарастырып отырған жұмыстардан толық эквиваленттің мысалын келтіреміз:

지식이힘이라 – Күш – білімде.

Бұл мақал «күш - білімде» деп аударылады. Олар коннотацияның бірдей бағалау және экспрессивті компоненттеріне, сондай-ақ бірдей құрылымдық-грамматикалық ұйымға ие, оны зат есім ретінде көрсетуге болады: зат («지식»-білім) + зат («힘»-күш).

Ішінара эквиваленттер. А.В.Кунин ішінара эквивалентте «бір стилистикалық бағыттылықтың бірдей мәні болған кезде лексикалық, грамматикалық немесе лексикограмматикалық айырмашылықтар ғана бар» деп жазады. Ішінара эквиваленттің үлгісін қарастырайық:

공부는죽을때까지해야한다 – Білімді бесіктен көрге дейін ізден.

Біз келтірген мысалдарда кәріс және қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер бір мағынаға ие: туғаннан немесе бала жасынан соңғы сағатқа дейін оқу қажеттілігі айтылған, яғни стилистикалық бағыты бірдей. Алайда, олардың лексика-грамматикалық құрылымы әр түрлі. Егер корей мақалының қазақ тіліндегі аудармасын қарасаңыз, онда ол «соңғы сағатқа дейін білім үйрену керек» деген мағынаны береді. Ал ол «ғасыр жаса, ғасыр бойы үйрен»(век живи, век учись) деген мақалды еске салады. Осы мақал-мәтелдің лексика-грамматикалық

құрамының сызбасы: зат есім (공부는 «оқуды») + етістік (죽을때 «өлімге дейін; соңғы сағат») + шылау (까지 «дейін») + етістік (해야한다 «жалғастыру қажет»). Ал бұл мақалды қазақ тіліне «білімді бесіктен тесікке дейін ізден» деп аударған дұрысырақ болады. Жоғарыда келтірілген сызбадан көріп отырғанымыздай, корей тіліндегі мақал қазақ тіліне ішінара эквивалентпен аударылған.

Аналогтар. Толық аналогтар. А.В.Куниннің анықтамасына сәйкес, аналог – бұл «күндылығы жағынан ағылшын тіліне сәйкес келетін, бірақ бейнелі негізде одан толығымен немесе ішінара ерекшеленетін орысша тұрақты айналым» [6]. Е.Ф.Арсентьева толық және ішінара аналогтар бөліп қарастырған[7].Осы тақырыпта біз де аударма тәсілі бойынша корей тіліндегі мақал-мәтелдерінің толық және ішінара аналогтарын бөліп көрсеттік. Келесі мысалдарда корей мақалдары қазақ тіліне толық аналогпен аударылған:

무식쟁이백놈이제갈량한사람보다못한다 – Білімді бір кісі білімсіз мың кісімен тең.

Лим Су бұл корей мақалын былай аударған: «Жүз наданның құны бір ғана Чжугэ Лянның құнынан төмен». Бұл мақалдың мағынасын ашу үшін ол былай жазды: «Бір ғалымның құнын екі наданмен өтейді,тіпті, оны да алмайды». Келтірілген мақал-мәтелдердің грамматикалық құрылымы әртүрлі болғанымен, ортақ лексемалары бар, мысалы білімсіз (무식쟁이) және бір (한). Олардың жалпы мағыналық-денотативті макро компоненті бар «надан және білімсіз адамның ештеңеге татымауы». Келесі мысалда мақал қазақ тілінің екі толық аналогы арқылы аударылады:

글이항금이다 – Білім – алтын қазына.

Лим Судің кітабында жазылған бұл мақалдың сөзбе сөз аудармасы – «Сауаттылық – бұл алтын». Корей тіліндегі мақалдың құрылымы: зат есім (글 «сауаттылық») + зат есім (항금 «алтын»), ал қазақша мақалдың құрылымы: зат есім (кітап) + заттанған сын есім (алтын) + зат есім (қазына). Осы мақал-мәтелдердің грамматикалық құрылымы әртүрлі, бірақ ортақ лексемалары бар: білім (글) және алтын (항금), сондай-ақ бірдей сигнификативті-денотативті макрокомпоненті бар – «нағыз байлық ол – білім».

Ішінара аналогтар. Е.Ф.Арсентьева ішінара аналогтардың келесі анықтамасын береді «...бұл әртүрлі компоненттік құрам және әртүрлі немесе грамматикалық құрылымы шамамен ұқсастығымен сипатталатын мағынасында шамамен ұқсастығы бар фразеологиялық бірліктер» [8]. Ішінара аналогтарға келтірілген мысалдарын қарастырайық:

사람은배우지않으면마치어두운밤길을다니는것과같다 –

Білімдіге дүние жарық, білімсіздің күні көріп.

Корей тіліндегі бұл мақалдың сөзбе сөз аудармасы «адам оқымаса, қараңғы түнде жүріп келе жатқандай болады». Бұл мақалдың мағынасы егер адам білім алмаса ол үшін жарқын болашақтың есігі ашылмайды, ол адамның болашағы жоқ дегенді білдіреді. Көріп отырғанымыздай, бұл мақал-мәтелдердің мәндері шамамен сәйкес келеді, сонымен қатар олардың әр түрлі компоненттік құрамы бар. Ішінара аналогқа тағы бір мысал:

학자되기전에인간이되라 - Дұрыс қанаттанған түзу ұшар.

Лим Су өз еңбегінде бұл мақалға мынандай аударма жасайды «ғалым болмас бұрын адам бол», яғни, адам үшін бірінші орында адамгершілік қасиеттер тұру керек, яғни, тәрбиелілік, ізгілік, парасаттылық сынды қасиеттер. Содан кейін барып білім алу керек. Қазақша мақалдың да мағынасы соған жақын. Әрдайым білім алуға ұмтылу керек, дегенмен өзінің адамгершілік қасиетінің де ұмытпау керек. Сонымен қатар бұл мақалған ұлы ғұлама әл-Фарабидің «Тәрбиесіз алған білім – адамзаттың қас жауы!» деген сөзі де мағыналас келеді. Себебі бұл қанатты сөзде де адам үшін ең бірінші орында адамгершілік қасиеттің тұруы керек екендігі айтылған.

Онтайлы аударма шешімі – ұқсас фразеологиялық бірлікті іздеу. Түпнұсқа тілінде қолданылатын фразеологизм тікелей баламалар болмаған жағдайда, ол басқа сөздік-бейнелі негізде құрылса да, ұқсас фразеологиялық бірлік арқылы аударуға болады. Сондай-ақ, стилистикалық немесе эмоциялық бояу әрқашан сәйкес келмейді. Бұл жағдайда өзара алмасу

мүмкін емес. Кей кездерде калькалау әдісін қолдануға болады, бірақ, бұл әдіс әрқашан тиімді бола бермейді. Бір қызығы, кейде аудармашылар аударма тіліне, тіпті, мәдениетке осы әдіс арқылы жаңа фразеологиялық бірлікті енгізе алады. Егер аударма тілінде бастапқы фразеологиялық бірлікке тең келетін фразеологиялық бірліктер болмаса, мағынасы жағынан сәйкес келетін сөз тіркестерін іздеуге тура келеді.

Қорытындылай келе, қай тілдегі болмасын мақал-мәтелдерді екінші бір тілге аударғанда толық және ішінара эквиваленттерін, толық дәне ішінара аналогтарын аудару тәсілдерін қолданамыз. Дейтұрғанмен кейбір кездері аударуға келмейтін, яғни екінші бір тілдегі нұсқасы мүлде жоқ мақал-мәтелдер де бар. Бұл белгілі бір тілдің тілдік ерекшелігін көрсететін аспектісі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Алефиренко Н.Ф., Семенов Н.Н. Фразеология и паремология: учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования. М.: Флинта; Наука, 2009. 344 с.
2. Иванкина О.В. Основные способы перевода образной фразеологии [Электронды ресурс] <http://study-english.info/article081.php#ixzz67QQiezGN> (қаралған күні 04.03.2020)
3. Лим Су. *한민족의금언* (Золотые слова корейского народа). СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2003. 360 с.
4. Қазақ мақал-мәтелдері / - Алматы : Ана тілі, 2001. - 190 б.
5. Кунин А.В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре // Тетради переводчика. 1964. № 2. С. 3-20.
6. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. М.: Русский язык, 1984. 944 с.
7. Арсентьева Е.Ф. Русско-английский фразеологический словарь. Казань: Хэтер, 1999. 320 с.
8. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках). Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1989. 130 с.

XX ҒАСЫРДАҒЫ КОРЕЙ ПРОЗАСЫНЫҢ ТАРИХИ ОҚИҒАЛАРЫ МЕН ӘДЕБИ ҮДЕРІСТЕРІ

Сермухаметова Б.Б.

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Шығыстану факультеті 2 курс докторанты*

Ғылыми жетекшісі:

филол.ғ.д., профессор Сафронова Л.В.

Түйін. Мақалада XX ғасырдағы корей прозасындағы тарихи оқиғаларға тоқтала келіп, сол кезеңдердегі әдеби үдерістер туралы жалпы сөз болады. Маньчжурдағы соқтығыстар, қытай-жапон соғысы, Тынық мұхит аймағындағы соғыстың корей әдебиетіне тигізген кері әсері мен елдің екіге бөлінуіне байланысты әдебиеттің де екіге бөлініп, түрлі әдеби көзқарастардың белең алуына соқтырса да, әдеби ағымдар мен құрал-тәсілдері жайлы кеңінен қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада корей прозасындағы адамның өмірлік мақсаты туралы ой-толғаулары, өздерінің дүниетанымы мен көзқарастары арқылы отаршылдық әсерінен түрлі жағдаяттарға тап болған адамдардың жан-дүниесі мен қайғы-қасіреттері туралы жазылған шығармалар жайында айтылады.

Кілт сөздер: *корей прозасы, корей әңгімелері, тарихи оқиғалар, отаршылдық, жаңдану кезеңі, қалыптасу кезеңі, күрт өзгеріс кезеңі, идеологиялық күрес, пролетарлық әдебиет.*

Ұзақ жылдар отарлаудың құрбаны болған корей әдебиеті өте күрделі тарихи және саяси кезеңдерді бастан өткізді. Сол себепті де корей әдебиеті әлемдік ғылым мен мәдениеттен алшақтап қалып, осы мәселені қысқа мерзімде жылдам дамыту мәселесі тұрды. Оның үстіне бәрімізге таныс жағдай, корей елінің басқару ұйымдарының да өздерінің алға қойған мақсаттарына сәйкес, халқын ұлттық өзіндік санадан айыруды көздеді. Әсіресе саяси белсенділермен қатар, ақын-жазушыларды қысымшылыққа алудың қолдан келген мүмкіндіктерінің барлық жолдары қарастырылып, көркем әдебиеттер цензура тап болып,

оны жариялауға рұқсат етпей, керісінше, корей әдебиетінде батыстық үлгіні насихаттаған жаңа әдіс-тәсілдерге жол беріле бастады.

Ұзақ уақыт бойы корей әдебиеті оның ішінде проза саласында белгілі бір мінез-құлық сипаттары мен конфуцишілдік бағытын ұстаушылардың үлгісіне қатты көңіл бөлініп, патшаға шын берілу, бабаларды құрмет тұту, үлкендерді сыйлау, достыққа адалдық және әйелдердің ақылдылығын дәріптейтін тақырыптарға мән беріле бастады. Дәстүрлі корей прозасында жақсылық мадақталып, ал жамандық әр кез жазаланып, таңғажайып кездейсоқ нәрсе ретінде сиқырлы тілмен көрініс тапты. Корей әдебиетінде конфуцишілдік дәстүріне сәйкес, адамгершілікке бастау ілімдері басты орында болғандықтан дәстүрлі әдебиеттегі ұнамды және ұнамсыз кейіпкерлер қатар дәріптеліп отырды [1].

Корей әдебиеті прозасының сан қырлы болуына байланысты оның жаңа дәуірі түрлі әдеби ағымдар мен құрал-тәсілдердің пайда болуымен ерекшеленеді. Әңгімелердің көпшілігінде адамның өмірлік мақсаты туралы ой-толғаулар келтіріп, өздерінің дүниетанымы мен көзқарастары арқылы түрлі жағдаяттарға тап болған адамдардың жан-дүниесі мен қайғы-қасіреттері шебер бейнеленеді.

Корей халқының тұрмыс салты, күнделікті өмір тіршілігі ауызша әңгімелер арқылы айтылып жүріп, бара-бара сюжетке айналып, жаңа туындыға айналып отырған.

Корей тарихында 1908-1919 жылдар аралығындағы әдебиеттің *жандану кезеңі* мемлекет билігін басып алумен және елдің тұтастай отарлануымен есте қалып, ауыр жағдайларға қарамастан халықтың сана-сезімі оянып, әдебиет те дами түседі. Батыс Еуропа мәдениетінің корей әдебиетіне әсері мол болып, жаңа көркем тәсілдер мен құралдар, жаңа ұғымдар пайда болды.

Корей ақын-жазушылары Батыс Еуропаға еліктей отырып, сол елге тән көркем тәсілдер мен ұғымдарды пайдалана бастайды. Олардың қатарында Че Нам Сон, Ли Гванг Су, Ким Оксынды жазушылар пайда болып, шығармаларын мазмұны жағынан ұлттық сипатта жаза бастады. Олар корей әдебиетінің әдеби нормаларынан батыл түрде бас тартып, символикалық поэзияның даму негіздері пайда болады.

Ақындар '*синче-си*' үлгісіндегі жаңа өлеңдер жазу барысында *каса* мен *чанга* үлгілерінен бас тартып, поэтикалық шығармалардың мазмұнында идеалистік сипат ала бастайды: «еркін» немесе «прозалық» деп аталатын жаңа формадағы өлеңдердің пайда болуы өз кезегінде корей әдебиетіндегі ерекше құбылыс болды. Бұл корей қоғамының Жапонияның қол астында болуымен түсіндіріледі. Корей ақындары ұлттық сана-сезім мен патриотизм жайында жазып, оларды жарыққа шығарғысы келгенімен, қоғамда орын алған жағдайларға байланысты бұлай ету мүмкін болмады.

Прозалық өлеңде алғаш рет жаңа *сиджо* стиліне жақын '*синче-си*' формасын қолданған Че Нам Сон болды. Ол 1909 жылы Ан Чханг Хомен бірге «Мектеп кезіндегі жолдас» журналын жарыққа шығарып, халықтың сана-сезімін ояту барысында үлкен еңбек сіңіреді. Ақын «Теңізден шыққан жас», «Таза су», «Бізге қымбат адам», «Жаңа корей жігіті», «Теңіз жағасында» атты туындыларды сомдап шығарды [1].

Осы кездегі Ким Донг Ин шығарған әдеби журналы «Шығармашылық (창조)» деп аталып, аз ғана уақыт ішінде зиялы қауым мен халық арасында танымал бола бастады, және корей әңгіме жанрында деген сұранысты едәуір жоғарылата түсті [2].

Енді ХХ ғасырдағы корей тарихы мен әдебиетіне қысқаша шолу жасасақ, ХХ ғасырдың 1930-1945 жылдары елдегі тарихи саяси жағдайларға байланысты корей әдебиетінде *қалыптасу кезеңі* орын алды. 1930-шы жылдардың басына қарай Кореяда отарлық тәртіп әлсіреп, әдебиет саласында белсенділік орын ала бастады. Енді ғана дами бастаған елді жапондар тарапынан болған соғыс қайтадан қуғын-сүргінге әкеліп, әдебиет те тоқырауға ұшырайды. 1931 жылы Маньчжурдағы соқтығыстар, қытай-жапон соғысы, Тынық мұхит аймағындағы соғыс және т.б. ел ішіндегі ірілі-ұсақты оқиғалар корей әдебиетіне қатты әсер етті. Қуғын-сүргін күшейіп, тіпті қоғамдық орындарда корей тілінде сөйлеуге, корей тілінде жазуға қатты тыйым салынады. Осы уақыттарда көптеген корей журналдары жасырын түрде қызмет жасап жүрді, ал әдебиетте тоқырау кезеңі басталады [1].

Жапондық солшыл экстремистер әсері елдің әдеби дамуына кері әсерін тигізіп, соның салдарынан әдеби үйірмелер мен топтарда көркемдік тәсілдерді жетілдіруде түрлі бағыттар пайда болды. Олар:

- көркем үлгі мен әдеби бейнелерге қатты мән беретін таза поэзия-сунсуци бағытында жазушылар;

- табиғатты жырлайтын «*чжюивонси*» стилінде жазатын ақындар;

- модернизмдегі екі бағытты ұстаушылар, бірі – ағылшын-америка стилін ұстанған Чжонг Чжи Ёнг, Ким Кванг Гюн, Чжанг Ман Ёнг және басқа модернистік ақын-жазушылар, келесісі ерте француз сюрреализмін ұстанушы И Санг, И Си У және т.б. секілді модернистер;

- Ким Санг Ок, И Хо У, Чжонг Ван Ёнг, И Ёнг До секілді сиджо стилінде жазушылар [2].

Ким Санг Ок поэзияда ХХ ғасырда мүлде ұмыт болған *сиджо* үлгісін қайта жандандырушы ретінде танылды.

Енді корей әдебиетінің проза саласындағы мәселелеріне тоқталатын болсақ, ХХ ғасырдағы жарық көрген прозалық шығармаларда корей қоғамындағы адам өмірінің түрлі қырлары ашылып, жаңа сипатқа ие болады. Қоғам өзгергеннен кейін, өмірде де түрлі өзгерістер пайда болатыны секілді, 1927 жылы елдің әдеби және мәдени өмірінде даму тенденциялары байқалып, идеологиялық әдебиет үлкен маңыздылыққа ие болады. Соның салдарынан проза саласында алғаш рет таптық алшақтықтар көрсетіліп, кедейлер мен байлардың өмірі қатар суреттеле бастайды да, социалистік көзқарастағы әдебиет пайда болады.

Прозалық шығармаларда елдегі саяси жағдайлар көрініс тауып, пролетарлық әдебиет айтарлықтай саяси күшке ие болып, мазмұны кеңейе түскендіктен, көптеген жазушылар социалистік бағыттағы көзқарастардан бас тартып, шындыққа тура қарауға тырысады. Бұлардың қатарында Хонг Менг Хи, И Ги Енг, Хан Соль Я, И Бук Менг, Ким Нам Чхон секілді жазушылар болды, олардың шығармашылығы ел арасында үлкен жетістікке ие болады.

1941 жылы Тынық мұхиты аймағындағы соғыстың басталуы мыңдаған корей жастарының майданға аттанып, көптеген жазушылар мен әдебиетшілердің түрмеге түсуіне себепкер болды. Көптеген жазушылар мен ақындар түрме қабырғасында қайтыс болуына, аман қалғандары жапон саясаты мен фашизмді қолдауға мәжбүр болады. Жағдайдың тым шиеленісіне қарамастан елде Хван Сун Вон, Че Менг Ик, Ан Су Гилы, Чжонг Би Сок сынды жазушылар шығармашылықтарын тоқтатпай, көптеген шығармаларды жарыққа шығарды.

Дәл осы кезеңде корей әдебиетінде Хон Менг Хифтің «Им Кок Чжонг»; Ким Донг Иннің «Жастар», «Унхен сарайындағы көктем»; Л Гван Судың «Әзәзілдің мұрагері», «Тан Чжонның мұңды оқиғасы», «И Сун», «И Чха Донның өлімі», «Сечжон патша»; Юн Пэк Намның «Қара шляпа», «Шақыру»; Хен Чжиннің «Сон Хва ханшайым»; Пак Чжонг Хванның «Қанға боялған Кым Сан», «Тэчхунбу», «Өткен кеш», «Мейірімді Будда» атты тарихи романдары жарық көріп, халық көңілінен орын тауып жатты [3].

Хон Менг Хифтің «Им Кок Чжонг» (*홍명헤이프 "임국종"*) атты шығармасында Чосон мемлекетінен Мен Чонг патшаның тұсына дейінгі кезеңдегі кедейлер мен ақсүйектердің өмірі шынайы суреттеледі.

Ем Санг Собтың «Үшінші ұрпақ» атты романында отаршылдық жағдайда өмір сүріп жатқан бір әулеттегі әке-бала-немере арасындағы қарым-қатынастар мен өзара қақтығыстар суреттеледі.

Бұл кезеңде әйел жазушылардың да орны бөлек болды. Әйелдер өмірдегі көп мәселелерге ерлерге қарағанда өзгеше көзқараспен қарайтындықтан, көп жағдайда олар кедейшілік мәселелері мен елде орын алған қиыншылықтардың себептерін тереңірек көре білді, шынайы суреттеді. Бұл ретте Кан Геннің «Ана мен қыз», «Қараңғылық», «Жер астындағы ауыл», «Шляпа», «Адамзат мәселелері»; Пак Хва Сонгтың «Отансыз қалған адамдар», «Чусок мейрамы қарсаңындағы түн», «Қуаңшылық» атты шығармалары әруақытта өз биігінен көрінді.

1945-1950 жылдары Корей әдебиетінде *күрт өзгеріс кезеңі* басталды. 1945 жылы басталған азаматтық соғыс солтүстік және оңтүстік Кореяның арасында үлкен қақтығыстарға ұласып, корей әдебиетіндегі ортақ мәселелерде күрделі таластардың тууына әкеп соқтырды.

Корей тарихы мен әдебиетіндегі ең ауыр кезең – бұл 1950-ші жылдардағы жарты аралдың екіге бөлініп, оңтүстікте Америка әскерлері, ал солтүстікте Кеңес әскерлері үстемдік жүргізіп, жалпы корей халқының рухани өмірі айтарлықтай қиыншылықтарға тап қылуы еді.

1945 жылы алдымен әдеби қозғалыстың сол қанаты ретінде «Әдебиет саласындағы негізгі басқарма», сәл кейінірек «Корей пролетариатының өнер одағы» құрылып, ақырында «Әдебиетшілер одағы» деген атпен біріксе де, сол және оң қанаттар арасында әдебиет пен өнер мәселесіне байланысты идеологиялық күрес пен оқырмандар арасында тартыс-таластар көбірек орын ала бастады. Кореяның екіге бөлінуі қоғамда да түрлі қақтығыстарға себепкер болды.

Жазушылар елдің бөліну себептерін зиялы қауым өкілдерінен көріп, соларды айыптап, зиялы қауым өз қателіктері үшін жауапкершілік алулары тиіс деп тапты. Осындай жағдайлардың болуына қарамастан, осы кезеңде шама-шарқынша әдеби үдерістер де алға жылжып отырды. Сол кезеңде жарық көрген Че пак Но Гаптың «Қырық жыл» (체박노갑 "40년") атты романында отарлау дәуіріндегі елдің жағдайы, тұрмыс-тіршілігі, адамдар арасындағы психологиялық қарым-қатынастар шынайы суреттеледі. Мұнан соң зиялы қауым өкілдері мен олардың елге оралу мәселелері туралы жазылған Чжен Би Соктың «Отанға оралу», Ом Хын Собтың «Репартация күнделігі» мен Хо Чжунның «Әлсіз жалын» атты романдары дүниеге келді [3].

Елдің оңтүстік және солтүстік болып екіге бөлінуі халықтың да екіге бөлініп, бір-бірімен қарым-қатынас жасай алмай, идеологиялық қақтығыстар жаңа әдеби қозғалыстардың дамуына кері әсерін тигізіп, екі ел арасында хат алмасу, хабарласу, жалпы өзара қарым-қатынас мәселелері қатаң бақылауға алынады. Ел арасындағы осындай қиыншылықтар жайында Ем Санг Собтың «Қатар жол», Ке Енг Муктың «Жұлдыздар санап» атты романдарында көрініс тапты.

Пак Чонг Хваның «Халық» атты романында Кореяның сол кездердегі шынайы көрінісі шебер суреттеледі. Ким Тонг Лидің «Жол іздеу» және «Ай» атты шығармаларында әдебиеттің алатын орнының қай кезде болмасын өзекті екені жайында ой қозғаса, Ем Санг Собтың «Өлім» атты романында бір отбасы мүшелерінің басындағы ауыр тұрмыс пен өмірдің тауқыметімен көрген қайғы-қасіреті баяндалады.

Қорыта келе, XX ғасырдағы корей прозасындағы тарихи оқиғалардың әдеби үдерістер дамуына айтарлықтай кері әсер етіп, жазушылар сол кездегі халықтың шынайы өмірін суреттеп, қанша шығармаларды жарыққа шығаруға тырысса да, отаршылдықтың, соғыс кезіндегі ауыртпашылық пен ауыр тұрмыс меңдеп тұрған кездегі корей әдебиетінің кешеуілдеп дамуына, әдебиеттің екіге бөлінуіне әкеп соқтырумен қатар, қоғамдағы жеке тұлға мәселесінің анағұрлым өзекті екенін байқатады.

Осылайша, XX ғасырдағы корей әдебиетінде, оның ішінде проза жанрында тұрақтылық болмады, кез-келген тарихи және саяси ерекшеліктер жазушылардың, публицистердің, суретшілер мен зиялы қауымның, жалпы корей халқының санасы мен рухында терең із қалдырды. Жазушылар эмоционалды, креативті тұлға ретінде елдің екіге бөлінуіне байланысты қарапайым халық басындағы әртүрлі оқиғаларды баяндай отырып, оны алдымен өзіндік ой елегінен өткізіп, жеке көзқарастарымен сомдауға тырысты. Корей әдебиеті биліктің, қоғамдағы төңкерістер мен көтерілістердің кесірінен болған әр түрлі қиыншылықтарға төтеп беруші халықтың бейнесін сан-қилы оқиғалар арқылы баяндай отырып, проза саласында көптеген шығармаларды дүниеге әкелді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пак И.Л. Поэтика рассказов Ким Донг Ина. Вестник Челябинского государственного университета. 2012. № 3(287). //Политические науки. Востоковедение. Вып. 13. С. 151–156.
2. Солдатова М.В. Становление национальной прозы в Корее в первой четверти XX века. – Владивосток: Издательство Дальневосточного государственного университета, 2004. – 188 с.
3. Цой И.В. Корейская литература второй половины XX века: основные направления. –СПб.: ИД Санкт-Петербургского университета, 2012.

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ӨСІМДІК АТАУЛАРЫНЫҢ МЕТАФОРИЗАЦИЯСЫ

Токенова А.Т.

*әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университетінің
2 курс магистранты,*

Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к доцент З. Шадкам

Бір тілдің құдіреті, күші сол тілді сөйлейтін елдің ғасырлар бойы жинақтап қалыптастырып ұрпақтан ұрпаққа мирас қылып қалдырып кеткен материалдық және материалдық емес мәдени мұраларда жатады. Оның ішінде ауыз әдебиеті, халық әдебиеті, жазба әдебиетінде кездесетін тілдік бірліктер мен сөз тіркестерді мысал ретінде көрсетуге болады. Бұл тілдік бірліктер, сөз тіркестері, метафоралар, ... адамдардың ойлау жүйесі, дүниетаным, қайғы-қуаныштарын, сезімдерін тілде, сөзде көрініс табуға көмектеседі. Мысалы: Метафора - ауыспалы мағыналы суреттеме сөздердің бірі. Екі нәрсенің не сыртқы түрінің, не ішкі қасиеттерінің жақындығына, ұқсастығына қарай бірінің орнына бірін алмастырып айту. Сондықтан метафоралар - бір тілде сөйлейтін адамдардың мәдениетінің айнасы. Олар адамдардың дүниетаным, өмір салты мен ұлттық психологиясын бейнелейді. Солардың ішінде өсімдіктердің атауларымен берілген метафоралар ерекше орын алады. Бұл мақалада қазақ тіліндегі өсімдік атаулары лингвомәдени тұрғыдан қарастырылып, олардың қасиеттері мен сипаттарының қазақ тілі мен мәдениетінде метафораларда қалай көрініс табатындығын, мысалдармен түсіндіруге тырысамыз.

Бұл зерттеуде деректерді жинақтау, сараптау әдісін пайдалана отырып, өсімдіктер атауларымен берілген метафораларды талдау және сипаттау тәсілі қолданылды.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде метафора - сөздің ауыспалы, бейнелі мағынада қолданылуы құбылысы, - деп анықтама берілген (Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі).

Дж. Лакофф пен М. Джонсонның “Metaphors We Live By” кітабында айтылғандай, метафоралар біздің күнделікті өмірімізде өте жиі кездеседі. Егер сіз кез-келген адамның сөйлеген сөзіне мұқият қарасаңыз, онда сіз тұрақты метафораларды таба аласыз. Себебі, тілдің арқасында біз істеген кез келген әрекетіміз туралы айта аламыз, немесе оларды метафоралар түрінде түсіндіре аламыз (G. Lakoff 1980).

Метафоралар оны жасайтын қоғамның мәдени құндылықтарымен сәйкес келеді; қоғамның басымдықтары мен құнды пікірлеріне сәйкес қалыптасады және қоғамнан қоғамға өзгеруі мүмкін. Метафораның басты стильдік ерекшелігі - оның ауыспалы мағынада қолданылуы. Ауыспалы мағына дегеніміз - оның шынайы мәнінен басқа, басқа сөздің орнына пайдаланылуы. Іс жүзінде, метафоралар әртүрлі тәсілдермен қалыптастады. Мысалы, әлемдегі сұлулыққа, эстетикалық талғамға, сыртқы көрініске, белгілі сипаттамаларға және т. б. ерекшеліктерге байланысты.

Метафоралар математикалық ұғымдар мен адамның іс-әрекеттерін түсіндіру үшін де қолданылады. Адамдар өз ойларын, сезімдері мен пікірлерін метафоралар арқылы айтады, күнделікті сөйлесу барысында метафоралар қолдана отырып сұрақтар қояды. Көбінесе күнделікті метафоралар көрінбейді, өйткені біз оларды бірден түсінеміз, сондықтан біз олардың метафоралық, семантикалық сипатына назар аудармаймыз (Raymond W. 2008:262).

Өсімдіктердің адам өміріндегі маңыздылығын оларды қалай пайдаланып, оларды қалай сипаттайтынмызға қарап анықтай аламыз. Адам өмірінде өсімдік ұғымының

мағыналары өте көп; өсімдіктер кейде әдебиеттің тақырыбы, кейде түс пен иіс, кейде жақын адамға ұсынылатын ең жақсы сыйлық, кейде өз сезімдерімізді білдірудің ең жақсы тәсілі, кейде ол провинцияның, компанияның немесе мемлекеттің символы ретінде де қолданылады.

Ағаштар мен гүлдердің ұлттық бейнесі қазақ тілінде мақал-мәтелдерде, метафораларда және тұрақты тіркестерде көрініс табады. Қазақ тіліндегі өсімдік атауларының метафоризация процесі де осы өсімдіктердің сыртқы келбетіне, түсіне, иісіне, дыбыс шығаруына, өсу және гүлдену ерекшеліктері мен сипаттамаларына байланысты жасалынған. Метафора - бейнелі ойдың нәтижесі. Қазақ тілінде өсімдік аттары бар метафоралар өте көп. Адамдардың сыртқы келбеті мен мінез ерекшеліктерін сипаттайтын метафоралар, әсіресе ағаштар мен гүлдердің аттарымен берілген. Өсімдік атауларымен адамдарды сипаттайтын метафоралар қазақтардың материалдық және рухани мәдениетін және олардың әлемге көзқарасын көрсетеді.

Өсімдік атауларынан қалыптасқан метафоралар алдымен тақырыптық өлшемдеріне сәйкес жіктеледі. Ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне сәйкес, қазақ тілінде жиі қолданылатын метафоралар - бұл адамның сыртқы келбетін, оның сипатын, қоршаған ортаға қатынасын, жұмысқа және әр түрлі кәсіптерге қатынасын сипаттайтын метафоралар (Зайсанбаева Г. 2004).

Адам баласы әлемдегі барлық заттарды, жаратылыстарды өз санасында топтастырып олардың жалпы концепцияларын жасайды. Біз, бізді қоршаған табиғаттағы барлық жанды-жансыз жаратылыстарды, ерікті немесе еріксіз түрде сыныптаймыз. Сыныптаудың негізгі мақсаты, оларды әр түрлі ерекшеліктері мен қасиеттеріне байланысты топтастыру және осының нәтижесінде жүйелі түрде бір система ішінде жұмыс жасауды қолайлы қылу болып табылады.

Адамдарды сипаттауда қолданылатын өсімдік метафораларының кейбіреулері дененің құрылымы мен мүшелеріне, мысалы, бой, бет әлпеті, көз, ерін, бел, тіл сияқты заттарға тікелей байланысты. Мысалы, шие ерін, қамыс бел, бидай өңді, ... Адамның мінезін түсіндіру үшін оған емен тәрізді қатты, емендей берік, итмұрын тәрізді надан және т.б. метафоралар қолданылады.

Осы мақалада, жинақтау әдісі бойынша бірнеше мақалаларды, кітаптарды пайдалана отырып жиналған метафоралар өсімдіктердің әр түрлі ерекшеліктеріне байланысты, адамдардың жынысына, сыртқы келбетіне, мінез-құлқы және тағы да басқа ерекшеліктері негізінде жіктеліп көрсетіледі:

1. Жыныстық жіктелу.

Метафоралардың нені білдіретінін және оны басқа жолмен қалай қабылдауға болатынын ашу үшін жыныс тұрғысынан әйелдер мен еркектерге тиесілі метафора түсінігін анықтау керек. Гендерге байланысты өсімдік аттары бар метафораларды қолдану қазақтардың оларды өсімдіктердің еркектер мен әйелдерге сәйкес әр түрлі сипаттамаларына сәйкес жіктей алатындығын көрсетеді. “Әйел” және “ер” жынысына қатысты метафораларды талдағаннан кейін, тұрақты, көпжылдық, шыдамды өсімдіктердің атаулары көбінесе ер адамдарға қолданылса, әйелдер сұлулықты, мінезді, эмоцияны сипаттау үшін гүлдердің аттарын, әдемі өсімдік атауларын пайдаланатындығы анықталды.

1.1. Екі жыныс үшін де қолданылатын метафоралар.

Метафораларға жыныстық жіктеу жасағанымызда олардың ішінде тек әйелдерге немесе еркектерге тән метафоралар ғана емес, сонымен қатар екі жыныс үшін қолданылатын метафоралар бар екені анықталды. Мысалы, итмұрындай надан, тілінде тікені бар, сабағынан үзілген алмадай, беті раушан гүлдей лаулау, сарғалдақтай үзілу және т.б.

Екі жыныс үшін де қолданылатын қазақша метафораларының көпшілігі адамның мінезін көрсетеді. Олардың кейбіреулері қазақ ақындарының өлеңдерінде кездеседі. Мысалы, Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің:

Өлең айтып жаяуым қақсаймысың,
Тері тонмен көшімді жақтаймысың.

Тікенектей тілі ұзын тыймайтұғын,

Ебелек сол жасыңды мақтаймысың, - деген өлең жолдарынан байқауға болады (Қосаева Н.К. 2008:85).

Қазақтарда метафоралардың қалыптасуында бұрынғы аңыз-әңгімелер де үлкен маңызға ие. Мысалы, Қазақ халқы өзінің өмір-салтын, тұрмыс-тіршілігін, кейбір әрекетін өсімдікке теліп, өсімдіктерді адам бейнесіне енгізіп, сан түрлі аңыз-әңгіме шығарған. Мәселен, мынадай бір мифке жесір дауы өзек болғанға ұқсайды: “Бір-екі үйлі жан бір-біріне жақын тұрыпты. Бірі Сексеуіл, оның ұлы Баялыш, енді бірі Қарағай, оның қызы Арша болыпты. Алғаш солар көрші болып, жақсы тұрыпты. Баялыш Аршаға қалың беруге ойланғанша, Арша Баялышты бек сүйемпті, түсі қара болған соң һәм разылық бермепті. Сонда әкелері ұрысып, Тобылғы келіп татуластырса да болмапты. Сол уақытта Сексеуіл мен Баялыш тұрудың қиын болғанын көріп, Тобылғыға қосылып оңтүстікке кетуді ойлапты. Солар кеткен соң Қарағай тәкаппарланып, басын жоғары көтеріп, мейлінше созылыпты. Сексеуіл қайғыдан бүкірейіп кетіп, тобылғы, сексеуіл мен қарағайды татуластыра алмағанына ұялып, қызарып кетіпті. Сонан соң бірталайға шейін Қарағайдың қызынан хабар болмапты. Сондықтан да болар Арша тасқа ғашық болып, шешесінен қашып барып, осы күнге шейін таспенен бірге тұратыны”.

Расында да, өсімдіктердің сыртқы түр-түрпаты, өсетін мекенінің ерекшелігі қазақтың ежелгі тіршілігін еске түсіреді. Ұзын қарағай тәкаппар адам, мықшиған сексеуіл жазықсыз жапа шегуші, қара түсті баялыш сиықсыз, таста өсетін арша тасбауыр, қызыл тобылғы ұялшақ кейіпкерлер ретінде сомдалуы халқымыздың метафоралық образы іспеттес (Әлімбаев т.б. 2013:46).

1.2. Еркектерге тән метафоралар.

Қазақтар еркектерді шыдамды, төзімді, ұзақ өмір сүретін өсімдіктер арқылы сипаттаған екен. Мысалы, ерлерді сипаттау үшін емендей қатты, емендей берік деген метафоралар қолданылады. Емен өте ұзын және қатты ағаш болғандықтан, қазақтарда емен мықты, байсалды немесе шыдамды ерлерді сипаттайды.

Негізінде, қазақтар ер адамдарды өсімдіктердің ішіннен көбінесе ағаштарға теңейді. Себебі ер адамдарға басқа өсімдіктер сияқты жұмсақ, әдемі және нәзік болу қажет емес. Олардың күшті және шыдамды болғаны жеткілікті. Мысалы, қазақтар “бәйтеректей” деген метафораны қысы жазы талмай, жанұясын асырау үшін барлық жерде жұмыс істейтін, тіпті ең ауыр жұмысты істеуге дайын адамға айтады. Сондықтан да “бәйтерек” сөзі “жанұя тірегі” мағынасында қолданылады (Мелетинский Е. 1958).

1.3. Әйелдерге тән метафоралар.

Өсімдіктердің атауларынан қалыптасқан және әйелдерді сипаттайтын метафоралар көбінесе гүлдер мен әдемі өсімдіктердің атауларымен метафораланған. “Сұлулық адамның көзқарасынан туындайды. Алайда адамның көзқарасы табиғаттан туындайды”. Хуберт Ривз айтқан бұл жолдар оның табиғатқа және табиғаттың болмысына деген көзқарасын сипаттайды. Өйткені бұл табиғатты әсем ететін және адамдардың көзқарасын өзгертетін өсімдіктер (Reeves Н. 2017).

Әйелдерді сипаттайтын метафоралар гүлдердің әсемдігіне, олардың хош иісіне және т.б. ерекшеліктеріне қарай қалыптасқан. Мысалы, бәйшешектей шешек ату, бәйшешектей құлпыру, жауқазындай жайқалу, аршыған жауқазындай, раушан гүлінің иісіндей, беті раушан гүлдей лаулады, гүлдей сұлу және т.б. көптеген метафоралар бар.

Сонымен қатар, олар өсімдіктермен салыстыру арқылы адамның сыртқы келбетін айта алады. Олар: мойылдай - қап қара, бидай өңді, алма мойын (әдемі, жұқа мойын), көзі қарақаттай, беті алмадай... сияқты метафоралар. Қамыс бел метафорасы әйелдердің белін сипаттау үшін қолданылады. Қазақ халқының санасында әйел сұлулығының бейнесі әрдайым үйлесімділікпен, әсемдікпен байланысты. Жіңішке, икемді әйел немесе жіңішке белі бар қыз әдемі болып саналады. Осылайша оның белі жұқа қамыс сияқты, қамыс сияқты әдемі деген метафора қалыптасқан.

Қазақ қыздарының шашына байланысты сүмбіл шаш, шашы алтын сабандай деген метафоралар бар. Олар ұзын, қалың шаштарды сипаттау үшін қолданылады.

Кейде метафоризация процесін өсімдіктердің түсіне сәйкес жүргізуге болады. Мысал ретінде шиі өсімдігін алуға болады. Шиі жұмсақ, шырынды жеміс болып табылады, ол қою қызыл реңді. Осы табиғи ерекшелікке, яғни түске байланысты бірнеше метафоралар жасалды. Мысалы, шиі ерін, шиідей қызыл, беті шиі тәрізді. Соңғы метафораның мағынасына мұқият үңіле отырып, жұбайынан айырылған қазақ әйелдері шаштарын жайып, беттерін тырнап қан шығарады және жылайды. Бұл метафора қазақтың ежелгі өлім дәстүрін көрсетеді. Демек бұл метафораның пайда болуына шиі өсімдігінің түсі негіз болған, яғни адамның өз бетін тырнап, шиі сияқты қою қызыл қан шығаратынын білдіреді (Келімбетов Н. 1991: 264).

2. Адамның сырт көрінісіне байланысты жіктеу

Өсімдік элементтері бар метафоралар адамның бет-бейнесін, сырт көрінісін сипаттайтын етіп көрсетілді. Өсімдіктердің кейбір ерекшеліктері адамның бет-әлпетіне, көзіне, ерніне, беліне, бойына, сыртқы келбетіне сай етіліп теңестіріледі. Оны анатомиялық және физиологиялық ерекшеліктер ретінде көрсетуге болады, оның ішіне адамның сыртқы келбеті, дене құрылысы, дене бөліктері және бой сияқты элементтер кіреді. Осы ерекшеліктерді сипаттайтын метафоралар төменде келтірілген.

Арық, ұзын бойлы адамдарға *теректей* деген метафора қолданылса, басқа да адамның сыртқы әлпетін суреттейтін *шиі ерін, алма бет, алма мойын, бидай өңді, қамыс бел* және т.б. көптеген метафоралар бар.

3. Адамның мінез-құлқына байланысты метафоралар.

Адамда табиғаттан берілетін мінездің екі түрі бар. Осы екі мінездің бірі жақсы, ал екіншісі жаманды білдіреді. Адамдарды сипаттау үшін пайдаланылатын өсімдіктердің кейбір атаулары жақсы және жаман мінездер сияқты адамдық қасиеттерді көрсету үшін қолданылады. Айта кету керек, адамның мінез-құлқы әдетте өсімдіктермен салыстыру арқылы анықталады. Өсімдіктің атауы ретінде берілетін метафоралар рухани, моральдық кеңістікке беріледі және мінез-құлқтың кез келген сипатын, адами қасиеттерін сипаттау үшін пайдаланылады.

3.1. Жақсы мінез-құлық.

Өсімдіктердің атаулары бар метафоралардың таралуы өсімдіктерді адамдармен салыстыру логикалық және табиғи құбылысқа байланысты. Сол тілде сөйлейтін қоғам оны өзінің этикалық және эстетикалық нормаларына сәйкес бағалайды. Өсімдік әлемінен алынған көптеген метафоралар, өсімдіктердің сыртқы түрін, басқа да ерекшеліктерін ескереді және оның арқасында қайырымдылықты, мықтылықты, төзімділікті және т.б. сипаттайтын метафоралар пайда болды. Мысалы: емен сияқты қатты, бәйтеректей – отбасын қолдау, сексеуіл - төзімді, беті раушан гүлдей лаулады – ұялу сияқты адамдарда кездесетін жақсы қасиеттерді көрсететін метафоралар.

3.2. Жаман мінез-құлық.

Адам жақсы және жаман қасиеттерге ие бола алады. Осы зұлымдық әдеттердің кейбіреулері - бұл адамдар өздері құтыла алмайтын қасиеттер, мысалы, менмендік, ашушаң, ренжігіш болуы мүмкін, олар туа біткен мінез болуы мүмкін. Қазақ өсімдіктерінің атаулары бар метафораларда да зұлымдық әдеттерді сипаттайтын метафоралар бар. Мысалы, қазіргі уақытта ол көп пайдаланылмаса да, бұрын авторлар итмұрындай надан метафорасын пайдаланған, оны итмұрын өсімдігімен салыстыра отырып, надандық адамды саралау үшін. Тілінде тікені бар – дөрекі, шоңайнадай - қыңыр, қырсық, айтқанынан қайтпайтын, тікенектей – ашулы. Адам бойында кездесетін ең жаман қасиеттердің бірі - қатыгездік. Мұндай адамдарды жоғарыдағы ескі аңызға сүйене отырып қарағайдай – менмен, тәкаппар, арша – қатал, мейірімсіз деген метафоралар қолданылады.

Қорыта келгенде; метафоралар бір елдің өмір сүру философиясында, дүниетанымында, арман – қиялында, ойлау жүйесінің мәдениеті мен тіл байлығында көрініс табуында маңызды орынға ие. Қазақ халқының наным сенімінде, салт дәстүрінде, қолөнері мен ауыз әдебиетінде өсімдіктердің иісі, көрінісі, емдік қасиеттері, пішімі, түрлеріне қарай маңызды екендігін қазақ тіліндегі метафоралардан, ономастикасынан да байқалады. Адамдарды әр түрлі қырдан сипаттайтын қазақ тіліндегі метафоралардың басым бөлігі өсімдік атауларымен

жасалған метафоралар. Олар адам бойындағы ерекшелікті, мінез-құлықты көркемдеп, өсімдіктердің әртүрлі қасиеттеріне теңеу арқылы адамдарды сипаттайды. Мұны біз, Қазақ халқының балаларына қойған: Шынар, Қарақат, Гүлдана, Гүлбаршын, Алма, Алмагүл, Үзім, Қалампыр, аттарынан көре аламыз.

Өсімдік атауларынан жасалған қазақтың метафораларын қарастырсақ, олардың метафоралар мен идиомалармен бір-бірімен байланысты екендігі байқаймыз, кейде оларды ажырату қиынға соғады. Қазақ тілінде метафоралар теңеу ретінде де қолданылатындығы, яғни көбінесе –дай/-тей жұрнақтары немесе сияқты деген сөздер арқылы жасалынатыны байқалды.

Дала мәдениетінде ие қазақ халқы, еркін кең ойлау жүйесімен, табиғат анамен үйлесе өмір сүретін қазақ халқы өз ойын, сезімін, тілектерімен үміттерін бейнелеуде, тілге төгуде табиғат элементтерін яғни өсімдіктерді көп деген халықтардан кеңінен қолданған деп айтуға болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. G. Lakoff, M. Johnson. Metaphors We Live By. The University of Chicago Press, 1980.
2. Raymond W. The Cambridge handbook of Metaphor and Thought. Cambridge University Press, 2008.
3. Reeves H. Boşluk Bakışımın Biçimini Alıyor. Ankara: Tübitak. Populer bilim kitapları, 2017.
4. Зайсанбаева Г. Метафоралы аталымдардың когнитивтік аспектісі: Филол. ғыл. д-ры... дис. автореф. — Алматы, 2004.
5. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі / - Алматы : Дайк-Пресс, 2008 . - 967.б– (Қазақ сөздіктері. -- 9965-798-99-0(мұқ.)
6. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. IV том, Алматы: DPS, – (иллюстрацияланған). – 2013. – 46б.
7. Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. 1. – Алматы: Ана тілі, 1991.
8. Қосаева Н.К. Сөз өнерінің зергері, ақын, публицист, этнограф, фольклорист, ағартушы Мәшһүр Жүсіп Көпеевке арналады. Алматы: Орталық ғылыми кітапхана, 2008.
9. Мелетинский Е.М. Предки Прометая. Культурный герой в мифе и эпосе // Вестник истории мировой культуры. 1958. №3

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ «БАҚЫТ» ИДЕЯСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК –МӘДЕНИ НЕГІЗДЕРІ

Төлегенова А.

*5B020900 – Шығыстану мамандығы
Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы
Араб бөлімі 3-курс студенті*

Ғылыми жетекші: саяси.ғ.к., доцент Сулейменов П.М.

Бақытты болуға ұмтылу адамға жаратылысынан сіңген табиғи құбылыс. Философиялық анықтама бойынша бақыт – адамның өмір қызығы мен қуанышына, рахатына қанағаттану дәрежесін танытатын этикалық ұғым. Әл-Фараби бақытты әрадамның өміріндегі алға қойған мақсаты ретінде түсіндірген, оның дүниетанымы бойынша адам осы дүниеге бақытқа жету үшін келген. Адам шынайы бақыттың не екенін біліп, оны өзінің өмірлік мақсаты етіп, соған ұмтылып отыруы қажет.

М.Мынбаев: «...біздің өнегелік, адамгершілік жағдайымызды түзеудің бірден-бір жолы Шығыс ойшылдарының рухани мұрасын терең зерттеп, үйрену. Өткен уақыттың адамгершілік-рухани құндылықтарының сабақтастығы арқылы біз қазақстандық қоғамның жоғары жетістікте дамуын көре аламыз», - дейді[1].

Шығысараб-мұсылман философиясының өкілі Әл-Фараби мұрасындағы бақыт мәселесінің маңыздылығы оның философиялық мәнімен ұштасып жатыр. Бақытқа жету – ғұлама философиясының алға қойған басты мақсаттарының бірі. Адам баласы өз тіршілігінде бақытты болуға тырысатыны, соған ұмтылатыны шындық. Бірақ әркім бақыт деген ұғымды әркілі түсінеді. Біреулер балалы-шағалы, үрім-бұтақты болсам бақыттымын дейді, енді біреулер білім қуып, ғалым болсам бақыттымын дейді, енді біреулер білім қуып,

ғалым болсам бақыттымын дейді. Яғни, әрадамның бақыт туралы түсінігі бір-біріне ұқсамайды.

Ұлы бабамыздың «Бақыт жолын іздеу» атты трактатында «...адам абсолюттік бақыт туралы оның өз түсінігі ең дұрыс және ең ұлы немесе ең жетілген (игілік) деп сенеді» - дей келе, «адам бақытының шыңына жету өзі үшін соған жетуді қалайтын адамнан оны игерудің әдісі мен амалын табуды талап етеді» және «артынан не мадақтауға немесе жазғыруға болатын жағдайлардың жиынтығы қосыла келгенде ол адам бақытқа жетеді» [2] – деп түйіндейді.

Ол кісінің пайымдауынша, «әрі мадақтауға, әрі жазғыруғасоқтыратын мұндай жағдайлар үшеу» екен: бірінші – адамның іс-әрекеті, мысалы, орынан тұруы, отыруы, көруі, естуі; екіншісі – жандүние сезімдері, мысалы, құштарлығы, рахаты, қуанышы, ашуы, қорқынышы, жабырқауы, күйінуі, қызғанышы; үшіншісі – ақыл-парасаты.

Бақыт – көп мағыналы ұғым. Оның басты түсініктері: 1. Бақ-дәулет; 2. Қуаныш, рахат; 3. Жақсылыққа жету, даналық; 4. Өмірден өз орнын табу. «Бақытты өмірсүру – қуанышты болу, дәулетке кенелу, рахатқа бөлену.

Адамға қуаныш әкелетін оқиғалар – табысқа қол жеткізу, іс-әрекеттің марапатталуы, алға қойған мақсаттардың орындалуы, бала-шағаның қызығы. Қуаныш сезіміадамға күш беріп, кісінің жігеріне жігер қосады. Алайда қуаныш пен бақыттың арасындаайырмашылық та бар. Қуаныштар жасанды бақыт сияқты, олар әртүрлісебептерден туындайды. Қуаныш өткінші, жеке бірсәтке байланысты болса, бақыт – адамның бүкіл өмірінің арқауы. Өмірде адамгершілікке жат, әдептілікке симайтын жалған қуаныштардың да кездесуі мүмкін. Қазіргі жағдайда бақытты өмірсүру мәселесі өркениеттілік құндылықтармен (нарық, демократия, адам құқыларын қастерлеу т.б.) тікелей байланысты», - дейді Е.С.Омаров [3].

Қазақ халқының ұлттық құндылықтарының қалыптасып, дамуы тарихи тұлғаларымыздың әр кезеңдегі, әрсаладағы ұлттық мүдденіаңсаған арман-тілектері, ғылыми-танымдық, тәрбиелік, зерттеушілік еңбектері бүгіндері тәуелсіз ой-сана тұрғысынан қайта қаралуда. Осыған орай бабаларымыздың еңбектерін тәуелсіздік тұрғысынан саралау уақыт талабы бомақ. Адам, адамгершілік, бақыт, адамның қиыншылықтарға төзе білуі, басшы адам тұлғасы қай кезеңде де ұлт зиялылығының еңбектерінің өзекті мәселесі болған. Осы тұрғыдан әл-Фараби еңбектерін қарастыруды жөн көрдім...

Әл-Фараби өзінің «Бақыт жолын сілтеу» деген еңбегінде: «Бақыт – әрбірадам ұмтылатын мақсат, өйткені ол белгісіз бір жетілу болып табылады. Мұны түсіндіріп жату (артық) сөзді керек етпейді, өйткені бұл мейлінше белгілі (нәрсе)», - дейді[4].

Жетілушіліктің кез-келгені - адам талпынатын мақсат, өйткені жетілу дегеннің өзі бір игілік және оның өзі, адамның қалауы. Адам талпынатын қалаулы игілік ретінде мақсаттардың саны көп болғандықтан, бақыт солардың ішіндегі ең пайдалысы болып табылатындығы анық. Адам - күрделі де қиын құбылыс. Оның күрделілігі мен қиындығының өзінсанда, оның жұмбағы көп, қалауы мен мақсаты шексіз. Сол қалаулы игіліктердің ішіндегі көп мақсаттардың бірі – ол бақыт. Бұл - игіліктердің ішіндегі ең үлкен игілік.

Игіліктерішінде бақыттың орнын жоғары бағалай отырып, соған жетуді қалайтын адамнан оны игерудің әдісі мен амалын табуын талап етеуі керектігіне де мән береді. Ол: «Адам бақытқа жету үшін кез-келген нәрсені ойлап, соған жету барысындасаналылықпен әрекет жасаса ғана, бүкіл өмірінде нені қалай жасау қажеттігін, және қалай ажырату керектігін біліп отыратын ақыл-парасатты болса ғана бақытқа жетеді», - дейді. Ол жас ұрпағымыздың бойында болуға тиістісаналылық, ақыл-парасаттылық қасиеттер бақытқа жетудің бір жолы деп көрсетеді. Әл-Фараби даналықты адам бойында туа бітетін қабілеттілік қасиет деп қарайды.

Әл-Фараби: «Қабілеттіліктің арқасында тамаша да, оңбаған да әрекеттер жасайды. Бұның себебі мынада: адамда тамаша әрекет жасауға да, оңбаған әрекет жасауға да әуел бастан мүмкін қабілеті бар. Дәл осы қабілеттің арқасында ол жақсы да, жаман даақыл-парасатқа ие болады. Нақ осы сияқты, бұл қабілеттер жан аффектілеріне әсер етеді. Оларда оңбаған әрекеттер жасау мүмкіншілігі тамаша әрекеттер жасау мүмкіншілігімен барабар» - деп көрсетеді [4].

Адам бойында жақсы қасиеттері мен жаман қасиеттері қатар жүреді. Оның бойындағы қабілеттілігін оңбаған әрекеттер мен тамаша әрекеттерге бірдей қолдануға болады дей отырып, адамсүйгіштік, адалдық, әділдік, шыншылдық қасиеттерге құрметпен қарау арқылы оның бойындағы қабілеттілігін тамаша әрекеттер жасауға икемдеу керектігін айтады. Әл-Фараби: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне опат әкеледі», - деген аталы сөздерін қалдырады.

«Азаматтық саясат» деген еңбегінде «Адам бақытты ешбір жағдайда басқа күш арқылы емес, тек теориялық ақыл-парасат күшіарқылы ғана пайымдайды. Бұл адамға әрекетшіл ақыл-парасат беретін әуелгі бастамалар мен әуелгі білімдерді адам пайдаланып, пайымдағанда, сонсоң ол талпынушы күш арқылы бақыт жолдарын іздегенде, практикалық ақыл-парасат күшіарқылы бақытқа жету үшін ол не істеуі керек екенін ойластырғанда жасалады. Сонан кейін талпынушы күш арқылы ойластыру жолымен біліп алған әрекеттерді жасайды. Қиялдаушы және түйсінүші күштер ақыл-парасат күшін әзірлейді және оған көмектеседі, адамды бақытқа жету үшін жағдай жасайтын әрекеттерге бастайды, міне сонда адам игілікке ие болады. Сөйтіп, ерлік күшіне негізделген игілікке қолы жетеді», - дейді [5].

Зұлымдыққа келетін болсақ, бұл өзі жоғарыда айтқандай, ақыл-парасат күшімен бақытты пайымдағанда, оның мақсатын теріс түсінген күйінде ғана пайымдайды. Адам бақыттың не екенін түсінбестен, ол соған асығыс ұмтылады және бақытты өмірінің мақсаты етпестен, басқа бірдеңені: пайданы немесе абыройды мақсат тұтады. Ол талпынушы күштің жетегімен осыған жетуге тырысады. Осы мақсатқа қалай жетудің жолын ойластырады. Талпынушы күштің көмегіарқылы соны жүзеге асырады. Сөйтіп абсолюттік зұлымдық орын алатындығына тоқталады.

Адам баласына ортақ қасиеттердің болатынын айта отырып, сонымен бірге әрадамның тек өзіне ғана тән қасиет-қабілеттерінің бар екендігін сөз етеді. Кез келген адам бойындағы өзіне ғана тән қасиетінің болатындығын көрсете отырып, «осы табиғи қасиеттердің бәрі ерік күшіне негізделетінін оны тәрбиелеуді қажет ететінін және оларды елеусіз қалдырып, арнаулы амалдармен дамытпаса, тиісті нәрселерге баулымаса, соның салдарынан уақытын өткізіп алса, онда ол қасиетті жойып алуға болатындығын дәлелдейді.

Адам бойындағы жаратылысынан болатын игі жақсы қасиеттерін белгілі бірамалдармен тәрбиелемесе, оны дамытпаса, оған дұрыс бағыт-бағдар берілмесе жойылып кететіндігін; ол тәрбиеленушінің бойындағы абзал қасиеттерін танып білу арқылы тәрбиелегенде ғана дұрыс нәтиже беретінін ғалым түсінікті етіп баяндаған. Адамдардың жаратылысынан неге лайықты екенін ажыратып білу арқылы тәрбиелеу керектігін, оның белгілі-біріс-әрекетке бейімділігін, жетілген-жетілмегендігін ажырату арқылы өзі бейім тұратын іс-әрекетке ыңғайлап, тәрбиелеу аса қажетті іс-әрекет екендігін анықтаған. Өзін-өзі танып тәрбиеленген ұрпақ қанаізгілікке қадам басаалатын ұрпақ болаалады деп ой қорытады.

«Қайсы бір салада нәтижеге жетуге қабілетті адамдар ондай қабілеті жоқ адамдардың басшысы болады. Бұл оң нәтиже бермейді. Нәтижеге жетуге көбірек қабілеті барадамдар нәтижеге жетуге қабілетіаз адамдарға басшы болса ғана қарамағындағыларға қуаныш, оң нәтиже береді» дейді [6].

Басқаға басшылық ету әрадамның қолынан келе бермейтіндігін және (тиісті әрекетті жасауға) басқарушы қабілет те әрбірадамда бола бермейтін қасиет екендігін, басқалардың айтқанын ғана істеуге қабілеті барадам ешбір жағдайда басшы болаалмайтындығын, ондай адамдар барлық жағдайда тек басқа біреудің басшылығында болатындығына тоқтала отырып, ел басқаруды үлкен өнер деп бағалайды. Ұлы ғұламаадам бойындағы тағы да бір өзіндік ерекшелік деп өзгеге өз айтқанын істете білетін адамдардың, яғни «басшылардың» басқару қабілетіне тоқталады. Егерадам бойында өз ойлағанын немесе іс-әрекетін өзгеге істете білетін қасиеті, яғни «ілестіріп алып кететін» ерекшелігі, я болмаса «итермелеуші» қасиеті болмаса ол басшы бола алмайды. Яғни, дұрыс басшылық жасау үшін әрбір басқарушы адамдарға басқарушылық қабілетін шебер ұштастыра білуі керек деген құнды, қазіргі уақытта да өз мағынасын жоймаған пікірлерін айтады. Тек басшы боламын деп, кеуде

соғып, өз пайдасын ғана ойлап жүрген кейбір басшылардың халыққа пайда әкелмейтінін дәлелдейді.

Әл-Фараби басшылыққа бағынатын адамдарды қайырымды, абзал және бақытты адамдар деп санайды. Бұл адамдар халық болып құрылса, ондай халықты қайырымды халық деп, ал қоныстанып біріксе, қайырымды қала болып табылады деп көрсеткен. Бұл қайырымды қаланы билейтін басшылардың тілектері, мақсаттары және оны іске асыру әрекеттерінің шынайы, бірыңғай болуының арқасында нәтижеге ие болатындығын және олардың өз бетінше орынды деп тапқан іс-әрекеттері болса, басқару бағытын өзгерте алатындығын, ондай басшының заң бойынша нағыз билеуші болып табылатынын көрсетеді.

«Қала әкімінің ісі, яғни басшының ісі – қала бөлшектерінің өзара байланысын және өзара келісімін орнататындай етіп қала басқару, оның тұрғындарының игілікке ие болумен бірге зұлымдықтың тамырын жою ісінде де біріне-бірі көмек көрсететіндей тәртіп орнату және бақытқа жету үшін пайдасы тиетіннің бәрін сақтап, көбейтіп, [зиян] келтіретін нәрсені [пайдалы] етуге тырысып, пайдалы етуге болмайтын нәрсенің зиянын жоюға немесе азайтуға, сәл де болса бағытталуы керек», - дейді. [6,137].

Ұлы ғұлама қала басшысының істейтін игіістеріне тоқталады. Олардың басқару ісінде келісімге келіп, тіл табысып, зұлымдықты пайдалы іске айналдырып, болмаған жағдайда зиянсыздандырып, адамдардың бір-біріне көмек көрсететіндей, бір-біріне қуаныш сыйлап, бақытқа бөлейтіндей етіп басқаруына тоқталады. Ғұламаадам бойындағы өзі өмірсүрген ортаға жақсылық жасау қасиетін бағалай отырып, бұл қасиеттің басшының (бізше «тұлғаның») өн бойында болу керектігін дәлелдейді. Игіліктістерді біліп қана қоймай, оны іс жүзіне асыруға әрекет жасау керектігін және оған бағыттап отырудың қажеттілігін басты мәселе етіп қозғайды.

«Әрбір топ немесе әрбір халық бұл нәрселерді (діни ұғым, пайымдау, адам жанының сәулеленуі т.б.) өздеріне белгілі бағыт есебінде қабылдаған. Бақытқасенетін адамдардың көпшілігі бұндай ұғымдарға, қиял елесіндегі бір нәрселер түрінде сенеді. Адамдар қабыл алатын, ереже тұтатын, сыйлайтын бастамалар туралы да осыны айтуға болады: адамдардың көпшілігі бұған ұғым түрінде емес, қиял елесіндегі нәрселер түрінде қабыл алады.

Әл-Фарабидің түсінігінше «Бақытқа ұғым түрінде сенетіндер және бастамаларды ұғым түріндегі бірдене деп қабыл алатындар—бұлар даналар»[6,147].

Әл Фараби «Азаматтық саясат» атты еңбегінде «надан қала», «адасқан қала», «адамгершіліксіз қала» деп жіктей отырып, бұларды егінді жерге шыққан арам шөптер деп қарау керек және оларды пайдалануға болмайды, оларға зиянды жандарға қолданылатын амалдарды пайдалану керек дегенді айтады.

Қала тұрғындарына қажет қалаларда қажеттілік қоғамы бар, айырбас қалаларда - айырбас қоғамы, пасықтық қалада - пасықтық қоғам, даңғой қалаларда - даңғой қоғам, мансапқор қалаларда - мансапқор қоғам, коллективті қалаларда және азаматтар қалаларында - азат қоғамы бар деп жік-жікке бөле отырып, осылардың әрқайсысына тоқталып түсіндіреді.

«Қажеттік қаласы мен қажеттік қоғам» дегеніміз – дененің өмірсүруі және қорғануы үшін қажеттілердің [бәріне] ие болу үшін өзара көмек көрсету ісі бар қалалар яғни қажеттілік деп – мал шаруашылығы, егіншілік, аңшылық іс-әрекетермен айналысатын, қажеттіліктің бәрі табылатын, сол қажеттілік жолында халықты басқараалатын, ол жолда өзіндік қулығы, сақтығы, оны басқаруда өзіне қатысты қажеттілікті сақтай алатын басшыларды даанықтайды.

Әл-Фараби осы қоғамның өзіндік ерекшеліктерін, ондағы өмірсүру формаларын, басшылар бойындағы қасиеттерді, адамдардың мінез-кұлқын, өзі өмірсүріп отырған қоғамның өзіндік ерекшелігін талдайды[6, 151]. «Пасықтық қаласы немесе пасықтық қоғам» деп көңіл көтеру, әзіл-күлкі немесе осы екеуімен де айналысып, ішіп-жеу, ойнас жасау арқылы сезім рахатына батуды мақсат тұтқан адамдардың қоғамын атайды, «надан қала» тұрғындарының бұл іс-әрекеттерін, арсыздық пен пасықтықтарына қарсылық білдіреді. Бұл қаланың тұрғындары рахат өмірсүру, бақытқа жету жолын тәннің немесе жанның рахатына қатысты пайдалы нәрселермен емес, ойнап-күлу, ішіп-жеумен ғана бақытқа жетуді көздейтіндігін сынайды.

«Атақты адамдарға келетін болсақ, олардың пікірінше, атақтылықтың бұрынғы ұрпақтарынан мирас болып қалған, олардың әкесі мен ата-бабалары бай болса, немесе рахат өмірге кенелу үшін, оларда қымбат нәрселер, қаржы-қаражат мол болса, я болмаса, бәсеке-жарыстардан жеңіп шықса және осы нәрселерімен басқаларға пайдасын тигізген болса, бұл топ адамдарына немесе қаланың барлық тұрғындарына, өздерінің сұлулығымен, төзімділігімен және ажалдан қаймықпайтын айбатымен, яғни жеңіске жету қаруларымен көзге түскен болса, атақты болады», - дейді [6,156].

Адам бойындағы атақтылық қасиеттің осылайша қалыптасатынын ұлы ғалым бізге сол кездегі адамдардың ой-түсінігімен, топшылауымен түсіндіруге тырысқан. Атақ-абыройдың қалайша келетінін жіктей отырып, байлық-мансабымен қатар, басқаларға пайдасын тигізетін, өздерінің бойындағы жан сұлулығы мен төзімділігін, қаймықпайтын айбатын көрсете білетін адамдарды атақты адамдар қатарына жатқызады. Абыройқұмар басшы байлыққа, мансапқа қызықпай өздерінің істеген игіістері үшін тек құрметтен басқа ешнәрсе талап етпейтін, өзі істеген игіліктіістері үшін мадақтауды ғана талап ететін басшыларды айтқан. Әкімдердің осы қасиеттеріне орай «атаққұмар», «абыройқұмар» басшылар деп екіге бөліп қарастырған.

Әл-Фараби өзінің «Мемлекеттік қайраткерлердің нақыл сөздері» деген еңбегінде «Қалаларды қалай басқару керек?» - дей отырып, бұл сұраққа жауап та береді. Ол басқарғанда ондағы тұрғындардың тұрмысының жақсаруына көмектесу, сөйтіп оларды бақыт жолына бағыттап отыру керектігін нақтылайды. Яғни, өз өмірінің бақытын көру үшін өзгеге қызмет ету, өзгені бақытты ету үшін өз бойындағы күш-қуатыңды, ақыл-ойыңды жұмсау қажет деген қағиданы ұстанады.

Адамның денесінің науқас және сау болатыны сияқты, оның жаны дасау немесе науқас болады. Жанның саулығы дегенде, әрдайым ізгі қасиеттер, игіліктіістерістеуі керек, тамаша әрекеттер жасауы тиіс. «Денені емдеуші – дәрігер, ал жанды емдеуші - әмірші деп аталатын мемлекеттік қайраткер», - дей отырып, осы әміршінің, яғни мемлекет қайраткерінің бізше «ұлттық тұлғаның» бойындағы қасиеттерді талдап, ғылыми тұрғыдасаралап көрсетеді.

Адамның әуелден тоқымашы немесе хатшы болып тумайтыны сияқты, қайырымдылық пен жаман қылық таадамаға әуел бастан жаратылысынан дарымайды. Бірақ қайырымдылыққа немесе жаман қылыққа (байланысты) жаратылысынан бейім болуы мүмкін. Сонда оған қандай да болсын басқа әрекеттерден гөрі, әлгі [күйден] туатын әрекеттердіістеу оңайырақ болады. Дәл сол сияқты, ол жазумен немесе қандай да болсын басқа өнермен байланысты әрекеттерге бейім болуы мүмкін. Сонымен, оны қандай да болсын сырттан келген басқа бір ниет қарама-қарсы жаққа бағыттап жібермесе, ол әуелбастан-ақ жаратылысынан өзіне оңайырақ келетін әрекетке бет қояды, - дегенді айтады.

Әл-Фараби әр терминге ғылыми анықтама бере келіп, «Даналық дегеніміз – заттардың болмысын айқындап беретін, жалған себептерді және себептері бар заттардың таяу себептерін білуі, - деп көрсетеді [7, 221].

Әл-Фараби өзінің дүниеге көзқарасын социология, этика және эстетика мәселелері тұрғысынан қарастыра отырып, жүйелендіре, нақтылай түседі. «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары», «Бақытқа жету туралы» трактаттарында ол адам қоғамының шығуы, өмірсүру формалары, адамның мінез-құлқы, әділетті әкімнің бейнесі туралы ой толғайды. Ол ең әуелі өзі өмірсүріп отырған қоғамның құрылымын талдайды. Адамдар қауымының өмірсүру ортасы ретінде қала халқын алады. Қалаларды жік-жікке бөле келіп, ол кемел де үлгілі құрылым ретінде ізгі қаланы таңдайды. Оған жақын келетін және тұрмыстық байланыстағы құрылым ретінде еңбекшілер тұратын «қажеттілік қаласы» деп атайды. Фараби әрі қарай «алыс-беріс» қаласы саудагерлер мен алыпсатарлар мекені, «бақытсыздық пен бұзылғандық қаласы» (ұры-қарылар, арам тамақтар мекені) деп бөліп ажыратады. Ізгі мемлекет (қала) туралы ілімін жасауда Фараби Платонға еліктеп, мемлекеттің әрбір мүшелерін белгілі бір қызметті атқаратын адам тәніне ұқсас етіп қарастырады.

Осыған сәйкесізгі мемлекеттегі феодалдық құрылыссуреттеледі. Идеалистік түрде жақауратып айтылғанмен, Фараби адамдарарасындағы теңсіздік, артық-кемшілік анық сезілетіндігіне тоқталған. Мысалы, халық мемлекеттің жүрегін саналғанымен, олар да күн

көріс қамын, характерін жасауға, ойлауға мәжбүр (ішіп-жеу, үйлену-тойлану т.б.). Ол мұндай теңсіздікті, әділетсіздікті жоюдың бірден-бір жолын ағартушылық, адамгершілік қасиетін тәрбиелеуді күшейту деп қорытады [7, 21].

Араб халифатында ертеден қалыптасқан дәстүр бойынша мемлекет басшысы, әміршісі «Сегіз қырлы, бірсырлы», білім парасаты, мінез-құлқы барынша кемел азамат болуы ең бірінші шарт болып қойылған. Әл-Фараби осы оңды талапты педагогикаға енгізіп, орнықтырушылардың, іске асырушылардың алдыңғы сапында тұр. Ол табиғи қабілеті бар балалар әбден кемеңгер әмірші болып, өкіметті қолына алу үшін оны қалай тәрбиелеу керек екендігін айқындау азаматтық философияның, педагогиканың басты міндеті деп санайды.

Осы бақыт тақырыбына орай, 2016 жылы Біріккен Араб әмірлігінде БАӘ-нің премьер-министрі, Дубай қаласының әміршісі Мухаммед әл-Мактумнің бастамасымен лауазымды қызметтің жаңа түрі пайда болды. Оның айтуынша, Бақыт министрі міндеті – мемлекеттік бағдарламалар мен саяси шаралар арқылы «қоғамды бақыттырақ ете түсу». Сондай-ақ, діни төзімділікті «әмірлік қоғамындағы басты құндылық» ретінде дамыту да осы министрліктің қызметіне жатады.

Бұл ерекше бастама да әл-Фараби бабамыздың бақыт концепциясымен ұштасатын идеяның заманауи жемісі [8]. Бұл қойылған шарттардың, айтылған пікірлердің осы күнгі өмір талабымен үндесіп жатқаны даусыз. Адам бойындағы, оның ішінде басшы бойындағы бұл қасиеттердің қазіргі басшылардың да бойына қойылатын талаптар екені талассыз. Адал болып, айналасындағы адамдарға жылылықтың нұрын шашып, бөлмей-жармай қарамағындағыларды тең ұстайтын, өз жұмысын жақсы білетін білімді әрі адал басшыларға қоғам әлі де зәру.

Болашағымыздың жарқын, қоғамымыздың ізгілікті болуы үшін шындық пен шыншыл адамдарды сүйетін адал басшылар көп болса екен...

Дегенмен, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-де бүгінгі таңда ғұламаның еңбегін насихаттау үшін біршама жұмыстар жүзеге асырылып келеді. Білім мен ғылымды дамытуда университетте жыл сайын халықаралық «Фараби форумы» өткізіліп тұрады.

Сонымен қатар «Әл-Фараби» ғылыми-зерттеу орталығы жұмыс жасайды. Оның жұмыстары жетекші шетелдік ғылыми институттармен ынтымақтастықта жүргізілуде.

Әл-Фарабидің «қайырымды қала» идеясы негізінде ҚазҰУ-де «Университет 4.0» жаңа буын университетінің үлгісін жасап, енгізді. Үлгі «al-Farabi University Smart City» концепциясы негізінде жүзеге асуда және жоғары инновациялық-технологиялық және рухани-адамгершілік платформалардың симбиозына негізделген.

«Әл-Фарабидің әділетті және адамгершілік қоғам туралы идеясы Ел басының «Рухани жаңғыру» бағдарламасының мықты және жауапты адамдардан тұратын Ұлт қалыптастыру туралы негізгі жолдаумен үндес», - дейді ректор Ғалым Мұтанов.

Осы ретте ол Қазақстанда ізгілікті әлеуметтік білімді ортаны қалыптастыру және нығайту үшін еліміздің барлық азаматтары мен ұйымдарын қоғамға қайырымды істер жасауға бағытталған «Қайырымды қоғам», «Қайырымды Қазақстан» республикалық жобасын жүзеге асыруға шақырды.

Әдебиет:

1. Мынбаев Мурат кажы. Будущее – в нравственно-духовной преемственности поколений // Аль-Фараби – Абай: проблема преемственности. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – С.31
2. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар // Алматы, 1975. 5-6 бб.
3. Омаров Е.С. Бақыт онтологиясы: Әл-Фарабиден бізге дейін // Қазақ өркениеті. Казахская цивилизация. №3 (35). 2009. 13-б.
4. Әл-Фараби. Бақыт жолын сілтеу – Алматы, RS, Халықаралық Абай клубы, 2005.
5. Әл-Фараби. Азаматтық саясат. Әлеуметтік-этикалық трактаттар // Алматы, 1975.
6. Әл-Фараби. Әлеуметтік эстетикалық трактаттар.- Алматы. ҚазССР-нің Ғылым баспасы, 1975.-130б.
7. Әл-Фараби. Мемлекеттік қайраткерлерінің нақыл сөздері. Философиялық әлеуметтік трактаттарында. Алматы. Ғылым баспасы, 1975.-305б.
8. Бақыт министрі деген лауазым пайда болды <http://sabyr.islam.kz/>

ҚАЗАҚ ЕЛІНЕ ҚАТЫСТЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ӘЛ-ИДРИСИДІҢ ЖАЗБАЛАРЫ

Түлегенов Н.М.

*Әл Фараби атындағы Қазақ ҰУ,
шығыстану факультетінің
2 курс магистранты, Алматы,*

Ғылыми жетекшісі: Филос.ғ.к., доцент м.а., Ж.С. Сандыбаев

Түйіндеме

Тарихымызды біліу, зерттеу, жан-жақты қарастырып талдау рухани құндылығымызды сақтау болып табылады. Әр ғасырдағы шетелдік ғалымдардың зерттеу жұмыстарына қарап, Қазақ даласындағы халықтар мен ондағы елді мекендер туралы пікірлері мен мағлұматтарға қанық боламыз. Жалпы орта ғасырлық түркі халықтарының ортақ өмір салты мен мәдениетіндегі қазақ халқының рөлін анықтауға болады. Бүгінгі күнде Қазақстанның тарих ғылымының алдында, әубаста қалыптасқан идея- теория, методология тұрғысындағы негіздердің өзгеруіне орай, тарихи зерттеулердің мазмұнын жаңарту міндеті тұр. Тарихшылар отандық тарихтың көптеген мәселелерін қайта қарап, жаңаша түсіндіруге ұмтылуда. Әр ғасырдағы шетелдік ғалымдардың зерттеу жұмыстарына қарап, Қазақ даласындағы халықтар мен ондағы елді мекендер туралы пікірлері мен мағлұматтарға қанық боламыз. Қазақстанның орта ғасырлық тарихындағы зерттеулер қоғамтану ғылымында бірнеше жұмыстар атқарылып келгенімен әліде ашылмаған қажетті мәселелер баршылық. Ортағасырлық тарихты көп зерттеудің маңыздылығы, сол кездегі қазақ даласында үлкен мәдени өзгерістер мен дамулар болған кезең және сол ғасырдағы зерттеушілердің қазақ жеріне көптеп келуі себеп болып отыр. Сондықтан да бұл мақалада орта ғасырлық Қазақстан қалалары, мәдениеті, жерлері, аймақтары, өзендері және қала аралығының арақашықтығы жайлы кейбір мәліметтер беріледі.

Түйін сөздер: Қазақстан тарихы, ортағасырлық жазбалар, көне қалалар, Шаш, Фараб, Испиджаб, Тараз, Суткент, қазақ аймақтары

Әл-Идриси (560/1165 ж.к.6.) «Нузхат әл-мунштак фи-ихтирак әл-афак»

Мухаммед ибн Мухаммед ибн Абдаллах ибн Идрис әл-Хасани әт-Талиби, аш-Шариф әл-Идриси атымен табынмал ақсүйектер әулетінен шыққан. Кезінде әл-Идриси әулеті халифалық лауазымға таласқан, соған байланысты көптеген деректерде Идриси аш-Шариф әл-Идриси деген атпен белгілі. Деректерде әулеттің негізін салған Идрис I. Идриси Сеутте (Оңтүстік Испания, Андалусия) жерінде дүниеге келгендігі айтылады. Ол Кордовада білім алған. Кордова сол кездерде мұсылман Испаниясының мәдени орталығы болған. Жас кезінен көп саяхат жасап, Лисса- бонда, Англияда, Францияда, Мароккода, Кіші Азияда болған әл-Идриси 510/1116 жылдары Кіші Азияда өмір сүрген. 1138 жылы Сицилияға сапар шегіп, өмірінің біраз уақытын сонда өткізеді. Ал өмірінің соңында Сеутка қайтып келіп, сол жерде дүние салады. Оның «Нузхат әл-муштак фи-ихтирак әл-афак» деген атпен белгілі географиялық шығармасы Еуропада ең алғашқы жарық көрген араб тіліндегі шығармалардың қатарына жатқызылады.

Бұл кітапты ерекшелендретін тағы бір нәрсе кітаптын батыс және шығыс мәдениеттерінің тоғысқан жерінде жазылуы. Идриси Сицилияға коньс аударған кезде Сицилияның королі Роджер сарайына келеді. Географиялық шығарма Сицилияның королі II Роджерге (1098-1154) арналған. Онда Еуропаның, Азия мен Африканың елдері егжей- тегжейлі суреттеледі. Кітапта Шығыс Еуропаны, Кавказды, Орта Азия мен Казакстанды мекендеген халықтар туралы этнографиялық және тарихи-географиялық сипаттағы мағлұматтар береді. Тағы да бір назар аудартатын нәрсе Идрисидің жасаған атласы. Идриси жазбаларында карталарға көп көңіл бөлген. Онын картографиялық мағлұматтарының өзі аса құндылыққа ие. Идрисидің «Нузхат әл-муштактан» басқа да еңбектері бар. Екінші географиялық еңбегі

Роджердің мұрагері Вильгельм патшаға жазылған еңбегі. Еңбек «Рауд ал-унс уа нузхат ан-нафс» деген атпен белгілі.[1]

Әл-Идрисидің «Нузхат әл-муштак фи-ихтирак әл-афақ» кітабында, [2] Хорасан, Мауараннахр өзендері,[3] сондай-ақ, Ферғана, Усру-шана, Шаш, Илақ, Фараб қалаларын, әл-ағзас (тоғызтоғыз) елін камтиды. Аталмыш аймақтық бөлімдердің әр қайсысында гүлденген қалалар мен атақты қалалардың орталықтары орналасқан. Шаш пен Илақ [4] жерлерінің ендік көлемі екі күндік, бойлық көлемі үш күндік жол. Мауараннахрда қалалар, ауылдар және ғимараттардың көптігі жағынан Шаш пен Илаққа ұқсас елді мекен жок, Аумағы Шаш өзенінен бастап, Исфиджаб пен Шашка жапсарласа орналасқан әл-Қилас атауымен белгілі, таусыз-қырсыз жазық даладағы «Баб әл-Хадид» қақпасына дейін көсіліп жатыр. Бау-бақша, көгалды жерлері мен саябақтары өте көп. Өзі түркі жеріндегі шептердің бірі. Халқы күшті әрі қуатты, Шаш – қазіргі Ташкент, гүлденген, үлкен аймақ. Халқы дәулетті, бай, жауынгер, қарулы адамдар. Бұл жерден “әл-хәндәк” ағашынан жасалған садақтар мен жебелер және көптеген көкбұта (аршагүл) тасмалданады. Шаш қалаларының ең шұрайлысы: Бинкас, Динфағаникас, Жинанжикас,[5] Нажакас, Фанакас, Харашкас, Истабайғу, Ардланкас, Хазинкас, Канкарак, Калашжак, Фарканде, Фаннаж, Жабузн, Үрдүк, Кабранх, Ғадранк, Нужакс, Ғазак, Абразкас, Бағнакс, Баркуши, Хатункат, Жабгукат, Фаранкат, сонымен қатар Текелік, бұлар Шаш қалалары.

Бинкас қаласы - жер көлемі бойынша үлкен, тұрғындар саны және ғимараттары көп, сауда-саттық кең тараған, ризық несібесі мол, қайырлы бір мекен. Қаланың берік қорғаны, су арықтары мен үлкен саябақтары бар. Қала сыртында елді мекен орналасқан, айналасы қорғанмен қоршалған. Ауласындағы базарлары жұртқа толы. Шаштың басты өзеніне құятын Барақ [6] деп аталатын басқа бір өзені бар. Бұл өзен бастауын түрік-қарлуқтардың [7] мемлекеті жағынан алып, бірі Бискамадан шықса, екіншісі Жадғаладан шығып, Нажакасқа жақын орналасқан Шаш өзеніне құяды. Харшакас Бинкасқа жақын орналасқан. Харшакас адамға толы үйлер мен аулалары, саябақтары көп әсем қала. Харшакасқа Истауракас жақын орналасқан. Истауракас қорғанысы мықты, шұрайлы, суы мол, ғимараттары көп қала. Шаштың қалған қалалары аталмыш қалалардан әлдеқайда кішірек әрі жұрты, алым-салығы аз, жұтандау.

Илақ қалалары Шашка оңтүстік жағынан көршілес әрі жақын орналасқан. Бас қаласы Тункас [8] атауымен белгілі. Қалалары: Сакакас, Банжахаш, Нукас, Балаян, Такас, Арбалых, Намузлағ, Хамрак, Нужакс, Каһасим, Дахкас, Харханкас.

Тункас болса, Илақтың орталық қаласы болып есептеледі. Тункас-адамға толы, орталық алаңы бар үлкен қала. Қаланың берік салынған екі қорғаны бар. Сондай-ақ бір қорғанда бірнеше қақпа бар. Базарлары жұртқа лық толы, алым-салығы мол, су арықтары көшелері арқылы ағып, ауылдары мен ғимараттарын сумен қамсыздандырып отырады. Тункас қаласының жер көлемі Бинкас жерінің жарты бөлігінен де кішірек. Қала мен базарлары Барақ өзенінің жағасын бойлай орналасқан. Тункас жерінің бір бөлігі Испиджаб аймақтарымен жапсарлас жатыр. Исфиджаб-халқы көп, жердің жазық бөлігінде орналасқан қала. Құрамында Будахкас, Субаникас, Тараз, Атлах, Шалжы, Кедер, Суткент [9], Шауғар, Сабран, Уасидж атты қалалар бар.

Субаникас болса, Канджида аймағының бас қаласы, Кедер болса, Барабтың (Отырар, Фараб- 3.И) бас қаласы, Уасидж да Бараб құрамына кіреді. Сабран - оғыздар бітім жасасқан кезде, келісім мен сауда-саттық үшін жиналатын жерлері.

Бараб аймақ атауы, жерінің ендік және бойлық көлемін бір күннен аз уақытта өтуге болады, қуатты әрі күшті қала. Егінді-тоғайлы жер.

Суткент - мінбері бар, түркілердің бас қосатын жері. Қала су алқабының батыс жақ бойында орналасқан, жақын жерде Барақ өзені ағып жатыр. Сонымен қатар Бараб пен Канджида арасын шөбі шүйгін жайылымдар мен егін алқаптары алып жатыр. Қаланың айналасында ислам дінін ертерек қабылдаған оғыз түркілерінің тайпалары мекендейді. Олар бұл аймақты қоныс етіп, сол жайылымдарды пайдаланады.

Сонымен қатар, Тараз қаласы да мұсылмандардың сауда орталығы. Түркілермен Тараз мұсылмандарының арасын бөліп тұрған бекіністер бар. Солтүстігінде қарлұқ түркілері

орналасқан және Тараз мұсылмандары мен қарлұқтардың арасында соғыстар, шапқыншылық жиі орын алып тұратын. Екі тарап арасында бітім жасалғанда малдар, қой жүндері, тұтынатын тұрмыстық заттар және одан да басқа нәрсемен тауар айналымы жүргізіліп, сауда-саттық қатынасы орнайды.

Ходженд Ферғанамен шектеседі. Ферғананың құрамындағы аймақтардан бөлек орналасқан жер, Шаш өзенінің Батысында. Жерінің бойлық көлемі енінен көп. Кенд қаласы Ходжендтен үш миль жерде орналасқан. Үлкен, әсем қала. Жерінің барлығын жүзім ағаштары, бау-бақшалар алып жатыр. Кенд бау-бақшалары, үйлері біріне-бірі жақын тығыз орналасқан орталық қала. Мешіті қала ішінде. Әмір сарайы қыр үстіндегі ашық, алаңда орналасқан. Бұл қала арқылы өзен арнасы өтеді, ол Шаш өзені. Аталмыш өзен Үзкент шекарасындағы түрік қалалары жағынан тоғысатын бірнеше өзеннің бір-біріне келіп қосылуынан басталады. Ол өзенге басқа да өзендер құяды. Содан барлығы жиналып Ахсикас арқылы өтеді, содан кейін Ходженд арқылы, содан кейін Банакас арқылы, содан кейін Сүткент, содан кейін арнасы Бараб арқылы өтеді, өзен арнасы Сабран жерінен кейін оғыз түркілері орналасқан дала арқылы ағып өтеді. Содан өзен даладан үш миль жерде орналасқан Жаңа кентке (әл-Қарийа әл-хадиса-Янгикент) жетеді. Содан кейін жаңа кенттен екі мархала [10] жерде орналасқан Хорезм көліне (теңіз) құяды. Аталмыш Жаңакентте мұсылмандар тұрады. Бірақ бұл кент мемлекетінің бас қаласы. Оғыз билеушісі осы кентте қыстайды. Ол кентпен Жент, Хауара кенттері іргелес жатыр. Аталмыш екі кентте мұсылмандар тұрады. Бұл жердің сұлтаны оғыздарға қарайды. Хорезмнен аталмыш екі кентке дейін 10 мархала. Бұл екі кент Барабтан 20 мархала жерде орналасқан.

Ахсикенттен (Ферғананың X ғасырдағы астанасы) Қубаға дейін 3 мархала. Ахсикент пен Үзкент арасы 4 мархала. Жейхүн өзенінің арғы бетінде орналасқан Фараб қаласынан Үзкентке дейін 23 мархала. Үзкент қала, ол туралы алдыңғы тақырыпта баяндағанбыз. Аталмыш қала- түркілер еліне алып баратын жол бойына орналасқан сауда орталығы. Қаланың бау-бақшалары, саябақтары, көшелері арқылы су ағатын арықтары бар.

Сух тау жақта орналасқан. Құрамында 60 ауыл бар. Үлкен қала. Таулы жерде орналасқан Уанқанд қаласы жағында орналасқан аймақ. Уанқанд-аймақтың аты, қаласы Масқан. Бұдан басқа қаласы жоқ. Үш бұлда қаланың аты. Құба қаланың аты. Көптеген ауылдары бар. Құбамен шекаралас жерде өзінен басқа қала жоқ. Аталмыш Үш қаласымен іргелес Мадауа деп аталатын басқа қала бар. Екеуінің арасы 6 миль. Үзкент қаланың аты. Ауылдары бар. Бұл жерде Үзкенттен басқа қала жоқ. Касан қала аты. Аймағының аты да-Касан. Ауылдары көп. Жадғал аймақ аты. Қаласы - Ардаланкас. Бұл аймақта одан басқа қала жоқ. Миян - Рузан аймақ аты. Ауылдары көп. Қаласының аты- Хайлам. Каруан-қала аты. Ауылдары бар. Аураст ауылдары көп. Астиякэнд пен Шлаттың ауылдары көп. Бұл екеуі - түркілер жеріне алып барар екі қақпа. Үзкент қаласы түркілер жеріне алып барар қақпа ретінде қалай саналса, Миян Руз да аталмыш Астиякэнд пен Шлатқа алып баратын қақпа саналады.

Самарқандтан Шашқа алып баратын жол бағыты... содан кейін Бинкаса дейін 1 мархала, содан кейін әл-Каластағы [11] Анфран [12] деп аталатын рибатқа дейін 1 мархала, содан кейін Ғарқард деп аталатын кентке дейін 1 мархала, содан кейін Исбиджабқа дейін 1 мархала, содан кейін Будахкетке [13] дейін 1 мархала, Будахкеттен Таразға дейін екі аралықта рибатсыз ғимратсыз жер арқылы екі күн. Кім Банакас жолына түскісі келсе бірінші Абаркастан шығып, рибат Са'дқа аялдайды, ол жерден Заминге бет алады, одан әрі Хауасқа, одан Банакасқа, содан кейін Истауракасқа барады. Жейхун алабынан Таразға дейін жалпы 23 мархала. Шаш, Илак, Испиджаб қалаларының барлығы біріне-бірі жақын орналасқан, ал аймақтары бірімен - бірі шектеседі...

Қарлұқ хақаны мен қарлұқ түркілерінің қалаларының бір бөлігін ол Рузан мен Йалан, Төменгі Барсхан қаласын, халажылар (қарлұқ тайпасының аты) жері мен онда орналасқан қалаларын, өзендерін, қамалдарын және қимақтар елінің кейбір жерлерін қамтиды. Біз колда бар дерекке сүйеніп, бұл жерлер туралы алдыңғы тақырыпта жазғанымыздай баяндаймыз.

Ахсикастан тоғызсоғыз қалаларының бірі Карантияға [14] алып баратын жол бағытын баяндаймыз. Ахсикастан Кашукетке дейін 1 мархала, содан кейін Аншатқа дейін 1 мархала,

Каншикетке дейін 1 мархала, содан кейін Букендке дейін 1 мархала, содан кейін Каркетке дейін 1 мархала, содан кейін тауға дейін 1 мархала, таудан Хаулакке дейін 3 мархала, Хаулак кентінен қарлұқ хақанының қаласына дейін 33 миль. Бұл қарлұқ хақанының қаласы, ғимараттары, қорғаны, жауынгерлері, адам саны көп қала. Содан кейін Атраканаға [15] дейін 6 мархала. Бұл қарлұқ қалаларының ішіндегі үлкен қала.

Атрақана қаласының мықты қорғаны бар, суларын ағып тұрған бұлақтардан алады. Аталмыш қалада қарлұқ билеушісінің қол астында жауынгерлері бар. Атрақана қаласынан Қарантия қаласына дейін көшпелі, келбетті, мал шаруашылығымен айналысатын, тұрмыстары жақсы түркілер мекендейтін дала арқылы 10 мархала.

Карантия қаласы кимек қалаларының бірінші қаласы, үлкен, жерінің бойлық көлемі 9 миль, ендік көлемі 3 миль, Ғаған [16] деп аталатын үлкен көлдің жағасында орналасқан. Көлдің бойлық көлемі 6 күн, ендік көлемі 1 жарым күн. Қарантия билеушісі қуатты, төзімді, қол астында жауынгерлері бар, халқының саны көп, жылқылар бағатын, құралайды көзге атқан мерген ерлері бар адам. Тіпті халқының барлығы құралайды көзге атқан мергендер. Карантиядан кимек билеушісінің қаласына дейін 24 мархала. Жол бағытының барлығы Батыстан Шығысқа қарай.

Қарантия қаласынан Бахуанға [17] дейін 7 күн. Атраканадан Бахуанға дейін оңтүстікке қарай 3 мархала. Ғаған деп аталатын аталмыш көлдің батысында Ғаған қаласы [18] орналасқан. Карантия мен Ғаған арасы 6 мархала. Ғаған табиғи байлығы көп, берекелі қала. Бұл қалада жібек киімдерді жасаудың өзіндік тәсілдері бар. Малдың жүнінен керемет киім түрлерін тігеді. Түркі көпестері бұл киімдерді көптеп артып, түркі қалаларының барлығына апарып саудалайды. Ғаған қаласынан Дамурияға [19] дейін батысқа қарай 4 күн. Дамурия қаласы кимек қалаларының бірі. Гүлденген, халқы көп жер. Дамуриядан солтүстік пен шығыс арасындағы бағыттағы Сараусқа [20] дейін кимек түркілерінің ауылдары мен ғимараттар орналасқан жер арқылы 2 мархала. Сараус қорғаны мықты, жылқылар ұстайтын, салт атты жауынгерлері, түркілерден жасақталған жауынгерлері бар үлкен қала. Бұл қаладан Ғағанға дейін оңтүстік бағытпен 3 күн.

Осындай қазақ жерлеріне қатысты деректер өте көп, дегенімен де біз осы қолжазбаларды зерттей отырып, тарихқа терең үңілумен бірге қазақ тарихын жаңа қырын көрсетеміз.

Пайдаланылғын әдебиеттер тізімі:

1. Крачковский И.Ю. Арабская географическая литература / Избранные сочинения. С.287-299
2. История Казахстана в арабских источниках. Арабские географы и путешественники IX-XII вв. / Вступительная статья, перевод с арабского, комментарии, тексты и факсимилье Б. Е. Кумекоев, Р. Б. Кумекоева., С. 101-127; Әл-Идриси (Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Абд Аллаһ ибн Идрис әл-Хасани ат-Талиби, аш-Шариф әл-Идриси). Нузһат әл муштак фи ихтирак әл әфак.1466/2002. әл-Музжаллад 1-2. Каһира: әл- мактабату сақафия уа-д-динийа, 1466/2002. 695-930 бб., 21
3. Мұнда Амудария және Сырдария өзендері туралы айтылған.
4. Илақ - Ахангаран алқабы. Йақұт «Му'джам ал-булдан» атты еңбегінде «Илақ - ол түріктер жерімен шектесетін Шаш ауданы, Шашатан 10 фарсақ жерде орналасқан. Оның басты қаласы - Тункас. Илақта қазанды алтын мен күміс бар», - деп жазады
5. Жинанжакас- Ташкент облысындағы қазіргі Шыназ қаласы.
6. Барақ - қазіргі Шыршық
7. Түрік-қарлұқтар VI-VII ғғ. Шаш аймағы мен Ферғана аңғарында, оларға іргелес жатқан аймақтарда мекендеген [Шаниязов К. Узбеки-қарлуки (Историко-этнографический очерк. Ташкент: Фан, 1964. С.9-14].
8. Тункас - Илақтың бас қаласы; Ахангаран өзенінің жағасында Тункас орналасқан. Бинкеттен Тункасқа дейін сегіз фарсах. Ол барлық ортағасырлық маңызды қалалар сияқты цитадель, шахристан және рабадтардан тұрған [Байпаков Қ., Нұржанов А. Ұлы Жібек жолы және ортағасырлық Қазақстан. Алматы, 1992. 203 б.] Сүткенд капалардың бірі. XI ғасырда оғыз қалаларының тізіміне енген.
9. Сүткент - Сырдарияның сол жағалауында орналасқан ежелгі қалалардың бірі XI ғасырда оғыз қалаларының тізіміне кірген. Сүткент атауы осы уақытқа дейін сақталған, Сырдария жағалауындағы Қарасай сайында орналасқан, ауылдық округтің орталығы.
10. Мархала - Арабтарда бір күндік жүріс арақашықтығы. О.Караев мархала ғылыми әдебиетте жазық далада 30 км-ге, ал тауда 20 км-ге сәйкес келеді деп жазады [Караев О. Арабские и персидские источники IX-XII вв. о киргизах и Киргизии. - Фрунзе: Илим, 1968 – 102 с. Әл - Идриси фарсахты нақты ұзындық өлшемімен анықтайды: 75 фарсах 225 мильге сәйкес келеді, демек 1 фарсах 3 мильге немесе 6 км-ге сәйкес келеді. Бір өткел

(мархала) жердің бедеріне байланысты 25-36 км. сәйкес келеді. [Кумеков Б.Е. Государство кимеков IX-XI вв по арабским источникам. -Алма-Ата: Наука, 1972. 156 с., С.81].

11. Калас- Келес даласы.

12. Анфаран - Ангрэн [Агаджанов С.Г. Очерки истории огузов и туркмен Средней Азии IX-XIII вв. Ашхабад: Ылым, 1969. С.76.].

13. Будухкет- Казатлық (IX-XI ғғ.) қаласына сәйкес келеді [Байпаков К.М. О локализации средневековых городов южного Казахстана /Археологические исследования в Отраре. - Алма-Ата: Наука, 1977. - С. 81-92, С.84.].

14. Қарантия – Карантия қаласы Алакөл ойпатын сәйкес келетін үлкен Ғаған көлінің оңтүстік – шығысында орналасқан [Караев О Арабские и персидские источники IX – XII вв. о киргизах и Киргизи. – Фрунзе: Илим, 1968 – 102 м., С.56 Кумеков Б.Е. Государство кимеков IX-XI вв по арабским источникам. С.72]. Ж.Артықбаев бойынша Бытығай [Артықбаев Ж. Қимақ мемлекеті: Орта Ертіс өңірі деректері бойынша Мәдени мұра. ҚР Ұлттық музейі. -Лоб (57) қараша-желтоқсан /2014. -34-41 бб.).

15. Атракана - (Іледен 25 км. солтүстікте орналасқан, Шенгелдінің қираған үйіндісі?)

16. Ғаған көлі-Алакөл көлдер жүйесі [Кумеков Б.Е. Государство кимеков IX-XI вв по арабским источникам., С.70-73]. Ж.Артықбаев Орталық Қазақстандағы Теңіз көлі деген болжамды ұсынады [Артықбаев Ж. Қимақ мемлекеті: Орта Ертіс өңірі деректері бойынша, 38 б.].

17. Бахуан - Құлжа мен Куча арасында орналасқан ортағасырлық қала. Текес немесе Күнгес өзендері болуы мүмкін [Кумеков Б.Е. Государство кимеков IX-XI вв по арабским источникам., С.70]. 88

18. Ғаған қаласы Көктұма ауылы [Кумеков Б.Е. Государство кимеков IX-XI вв по арабским источникам., С.108]. Көктұма- ортағасырлық қала орны. Қазіргі Алматы облысы Алакөл ауданындағы Көктұма ауылының жанында, Алакөлдің оңтүстік-шығыс жағасында орналасқан.

19. Дамурия -Б. Е. Көмеков оның орны Үш-Аралға жақын Текес өзенінің бассейнінде деп болжамдайды [Кумеков Б.Е. Государство кимеков IX-XI вв по арабским источникам., С.106]. Ал, Ж. Артықбаев оны Өркөшекпен сәйкестендіреді. Дамурия және Сараус қалаларын Шария өзенінің бойында, яғни қазіргі Терісаққан өзенінің жағалауында орналасқан. Қимақтың Карантия, Ғаған, Сараус, Дамурия қалалары да осы көл- өзендердің жағалауында болады деп есептеуге кысым бар деп есептейді [Артықбаев Ж. Қимақ мемлекеті: Орта Ертіс өңірі деректері бойынша, 38 б.].

20. Сараус- Орманбет (Артықбаев Ж. Кимақ мемлекеті: Орта Ертіс өңірі деректері бойынша)

ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДА ИСЛАМИ ӘДЕБИЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Таджиев Х.Х.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Шығыстану факультеті докторанты*

Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.д, доцент Қ.Төрәлі

Түйіндеме

Мақалада Түркі халықтары әдебиеті тарихында ерекше маңызы бар ежелгі және орта ғасырларда Ислам діні негізінде жазылған әдеби мұралармен оларды зерттеудің қажеттілігі туралы сөз қозғалады.

Кілт сөздер: Түркі халықтары, Ислами әдебиет, орта ғасыр, Құран Кәрім, ғылым.

Кіріспе

XXI ғасыр адамзат баласы жаһандану кезеңін басынан кешіруде. Бұл кезең технологияның дамуымен қатар түрлі мәдениеттердің тоғысып, әртүрлі кеңістікте өмір сүріп отырған түрлі деңгейдегі, түрлі көзқарастағы адамдардың виртуалдық әрі тым қысқа уақытта бір-бірімен байланыс жасауына зор мүмкіндік туғызды. Әлемде өмір сүріп отырған түрлі деңгейдегі халықтардың осындай байланыстар барысында көрініс беретін мәдени-рухани, әдеби мұралары мен тарихи тұғыры ерекше маңызға ие. Бұл үдерістің мәнін бүгінде әлемдік деңгейдегі саясаткерлер мен ірі ғалымдар ұғынып отыр.

Күн сайын өзгеріп, даму жолына түскен әлемдік державалар қатарында түркі халықтары іргесін берік ұстап тұруы үшін ең алдымен бірлік, сондай-ақ дүниелік ғылымдармен қатар рухани байлығымызға терең мән беру қажеттігі көрінеді.

Алға қадам басып, ілгері жылжу үшін міндетті түрде әр тұлғадан бастап түгел қоғамға дейін өткен тарихына назар салу, одан өнеге ала отырып алға қарай ұмтылу қажет. Түркі халықтарының қара шаңырағын иеленіп отырған қазақ халқы тарихында үлгі аларлық тарихи, мәдени, әдеби мұралардың көп екендігі қуанарлық жағдай. Әсіресе, бүгінгі

жаһандану жағдайында бабаларымыздан қалған асыл мұраларды ғылыми айналымға түсіріп, қоғамға пайдалы тұстарын насихаттап ұрпаққа өнеге ету қажет. Бұл бағытта Ислам діні негізінде жазылған әдеби мұралардың орны ерекше.

Елбасы Н.Әбішұлының: «Мемлекеттік тілде әлемдік ғылыми ойдың, мәдениет пен әдебиеттің үздік жетістіктері негізінде гуманитарлық білім берудің толымды қорын жасау керек» деген тапсырмасы негізінде мемлекеттің ұлттық рухани құндылықтарын терең зерттеу және тарихи-мәдени ескерткіштер мен әдеби жазба жәдігерлердің бірыңғай ұлттық жүйесін құруға бағытталған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. Бағдарлама аясында Республика көлемінде қыруар жұмыстар атқарылып, тарих қойнауында жатқан талай еңбектер жарыққа шығып, оқырманға жол тартты. Қазақстанның бір ғана Оңтүстік өңірінде 2009-2015 жылдары тарихи-рухани мұраларды түгендеуге бағытталған «Қазыналы Оңтүстік» мега жобасы аясында жарық көрген көптомдық кітаптарының саны 311 кітапқа жетіп, бұрын зерттеу нысанына алынбаған қаншама әдебиет майталмандарының өлеңдері мен термелері, айтыстары, діни қисса-дастандарының қазіргі қазақ тілінде баспаға шықты. Олардың басым бөлігі қасиетті Ислам дінінің тарихы мен адамзатқа қалдырған өнегелі мұраларды зерттеуді мақсат еткен.

Қазақ хандығының дербес қалыптасу тарихы ХҮ ғасырдан бастау алғанымен оның әдебиет тарихы сонау көне түркі халықтарының әдебиетінен бастау алады. Әсіресе, Ислам дінінің келуімен әдебиет те жаңа белеске көтерілді.

Негізгі бөлім

Қазақ даласында Ислами әдебиеттің қалыптасуы жайлы сөз қозғаған кезде түркі халықтары әдебиетінің ежелгі және орта ғасырлық кезеңін зерттеу мәселесі қалқып шығары сөзсіз. Мұндағы ерекше назар аударатын мәселенің бірі араб, парсы тілдерінде немесе көне түркі тілінде бірақ араб қарпімен жарық көрген еңбектердің бәрін арабтарға тән, араб мәдениетінен келген діни схоластикаға құрылған дүниелер деп бағалау, оларды араб тілді халықтардың әдебиеті деп қабылдау, сондай-ақ ертеде Орта Азия мен Қазақстан жерінде жасалған мәдени, әдеби жазба деректердің бәрін арабқа тән, түркі тектес халықтарда мұндай жазба мұралар болмаған деген теріс бұрмалауға құрылған түсінік әсіресе кеңес өкіметі кезінде өмір сүрген оқымыстылардың еңбектерінде көп кездесіп отыр.

Дегенмен Бейсенбай Кенжебаев, Өтеген Күмісбайұлы секілді әдебиет зерттеушілері сол кездің өзінде мұндай көзқарастағы оқымыстыларға өлкемізге Ислам діні кіріп келуімен оқу, білім, өнер, әдебиет – бәрі де араб тілінің ықпалында дамып отырғанымен түркі тектес халықтардың өкілдерінен шыққан ғалымдарды араб ғалымы деп қабылдау мүлде дұрыс еместігін жеткізеді. Ғалым Б.Кенжебаев «Әдебиет белестері» атты кітабында бұл мәселеге ерекше көңіл аударып:

«Х-ХІІ ғасырларда Орта Азия мен Қазақстанда қала кенттер өркендеген, жергілікті халықтардан талай ұлы жазушылар, ұлы ғалымдар шыққан, жергілікті ру-тайпалар өкілдері шығарған, жазған түрлі әдеби шығармалар ғылыми еңбектер болған. Бұл жерде оларды толық теріп отырмай, Мұхаммед Хорезмиді, Әбунасыр әл-Фарабиді, Әбурайхан әл-Беруниді, Әбуғали Ибн Синаны, Әбілқасым Фердоусиді, Рабғұзиді, Махмұт Қашқариді, Қожа Ахмет Яссауиді, Омар Найямды, Баласағұндық Жүсіпті және солардың көркем шығармалары мен ғылыми еңбектерін атасақ, біздің әлгі пікірімізді толық дәлелдей алады» [1,11] – дей отырып ойын академик В.В.Бартольдтың «Бағдат шаһарында мұсылман елдерінің көптеген әдебиетшілері мен ғалымдары болған, олардың басым көпшілігі Таяу Шығыс пен Орта Азиядан еді» деген пікірімен қуаттай түседі.

Ғалым бұл мәселедегі ойларын қорытындылай келе: «Рас түрік тайпаларының бұл тұстағы әдебиеті араб әрпімен, араб тілінің ықпалымен жазылды. Бірақ араб әдебиеті болып кетпеді. Өздерінің ежелгі әдебиетінің жалғасы, жаңа жағдайдағы жаңаша өсіп дамуы болды» [1,11] – дейді.

Адамзат баласының қайта өрлеуі жүзеге асқан бұл кезеңде жазылған әдеби жәдігерлер туралы түркі халықтарының басым бөлігі «Империя боданына айналған» дәуірде ауыз ашып айта алмады. Шындығында еркін түрде айтуға мүмкіндік берілмеді. Шығармалар жалғыз Аллаға табынатын таухид сеніміне негізделген және соңғы пайғамбар Мұхаммед (с.а.у.)

өмірімен байланысты мәселелер болғандығынан кеңес өкіметі тұсында өмір сүрген көптеген ғалымдар сырттай пікір білдірумен ғана шектелгенін көру мүмкін.

Ғалым М.Әуезов: «...Өз бетімізбен долбар жасасақ, қазақ елінің ішкі өмірі екі үлкен дәуірге бөлінеді. Мұның біреуі – ісләм діні кірген соңғы мезгіл. Екіншісі, содан арғы ескі дәуір»[2, 19]

Түркі халықтарының ертеден қалыптасқан әдебиетіне Ахмет Байтұрсынов «Діндар дәуір» десе, орыс әдебиетімен байланысты кезеңін «Ділмар дәуір» деп баға берген [3]

Ежелгі және ортағасырлық исламдық әдеби жәдігерлерді жарыққа шығаруда қазақ әдебиеттану ғылымына елеулі еңбек еткен ғалымдардың бірі Төрәлі Қыдыр Ислами әдебиеттің нағыз қайнаған шағы болып табылатын орта ғасырлық кезеңі Кеңес өкіметі кезінде бірнеше рет жазылып жарық көрсе де тиісті бағасын алмағандығын айтады:

«1948 жылы М.Әуезовтің редакторлығымен «Қазақ әдебиетінің тарихы» деген жинақтың алғашқы томы басылса, араға оншақты жыл салып барып үш томдық (алты кітап) зерттеу тағы жарық көрді. Бірақ, бұл еңбектерде қазақ әдебиетінің ежелгі және ортағасыр дәуірі жіті қарастырылған жоқ». [4, 11]

Мұның негізгі себебін түркітанушы ғалым, марқұм Рахманқұл Бердібай еңбектерінен де көруге болады:

«Өткендегі әдеби мұраны игеру – ғылыми ізденістердің күн тәртібінен түспейтін күрделі мәселе. Бұл бағытта атқарылған істер қомақты көрінгенімен, әлі де алмаған асулар, көтерілмеген тыңдар аз емес. Жүздеген, мыңдаған жылдарда дүниеге келген мұраны тексеріп, тауыстық деу тым ұшқарылық болар еді. Кеңес өкіметі кезінде «мұраны зерттейік» деген шақыру қанша көп айтылғанымен көне заманнан келіп жеткен әдеби қазынаны «таптық» тұрғыдан ғана қарап бағалау бір қырсық болса, қазақ мәдениетінің ислам әлемімен байланысын көрсетуге мүлде дерлік жол жабық болды». [5, 244]

Бұл мәселеде кеңес үкіметі құрамында болған тағдырлары үзеңгілес өзбек, татар, башқұрт, әзербайжан, түрікмен, қарақалпақ елдерінің әдебиет тарихының зерттелуі бір-біріне ұқсас.

Т.Қыдыр Кеңес өкіметі құрамында болған басқа түркі тілдес халықтардың әдебиет тарихына көз жүгірте келе онда да осындай жағдайға кездескендігін айтады:

«1977 жылы Ташкентте басылған «Ўзбек адабиёти тарихи» деген үш томдық жинақта түркі халықтарының ежелгі және ортағасырлық әдеби жәдігерлері біршама болса да қамтылды. Сонымен бірге, 1963 жылы Қазанда басылған «Борынғы татар әдәбияти» атты кітапта да сол дәуірлердегі әдебиет хақында сөз болды. Сондай-ақ, «Борынғы төрки һәм татар әдәбиятининг чыганақлары» (Қазан, 1981), «Туркмен әдебиятының тарихы» (Ашгабат, 1975), «ІХ-ХҮІІ асыр түркмен әдебиятының шахырлары» (Ашгабат, 1967), «Гадымы түркмен әдебияты» (Чержев, 1981), «Азербайжан әдәбиаты тарихи» (Баку, 1960), «Башкорт эәбиәтә тарихенән» (Өфө, 1975), «Қарақалпақ әдебиятының мәселелери» (Нөкис, 1975) деген еңбектерде де көне әдеби жәдігерлер толық қарастырылмастан, тек шолу тұрғысынан ғана жазылып жүрді». [4, 11]

Мұндай пікірді татар ғалымдары да келтірген: «Схемы и заданные установки сильно затрудняли воссоздание исторически и научно-объективного облика средневековой литературы. Злосчастными камнями преткновения для исследователей неизменно представили два момента: идеологический и политический. Идеологической помехой являлось то, что вся средневековая литература носит религиозную окраску. Исследователь и критик, вернее, их внутренний цензор, упорно не хотели признавать, что господствующая идеология средневековая литература носит религиозную окраску» [6, 5]

Бұл зерттеулерден біз қазақ әдебиетінің тарихы ғана емес, бауырлас түркі халықтары да дәл осы жағдайды бастан өткергендігін, яғни әдебиет тарихын зерттеу мәселесінде айтарлықтай тереңге сүңги алмағандығының негізгі себебі, ортағасырлық шығармалардың дені Ислами әдебиеттерді құрағандығы, Ислам дінінің насихатталуы және дінді көркем тілмен жеткізу мәселелері кедергі болғандығын көреміз.

Ал бүгін ақиқат дін Исламның шынайы болмыс бітімін қоғамға насихаттау, бабаларымыздан қалған асыл мұраларды ғылыми айналымға түсіру заман талабы.

Ислам – абсолют билік иесі Алла тағала тарапынан адамзат баласына уахи арқылы түсірілген илаһи діндердің ең соңғысы. Оны көркем үлгіде адамзат баласына жеткізген пайғамбарлардың соңғысы Мұхаммед (с.а.у).

Құран Кәрім – Алланың сөзі, онда баяндалатын бірнеше мың жылдар бұрын болған оқиғалар тек қана дінтанушы, теолог мамандар зерттейтін мәселе емес, керісінше адамзаттың ізгілігі жолында қызмет жасайтын заманауи гуманитарлық ғылымда да айтылып, зерттелуі тиіс. Бүгінгі заманауи гуманитарлық тіпті, техникалық ғылымдарда Құран Кәрімнің мұғжизалары біртіндеп дәлелдену үстінде. Осы жағынан алғанда ешбір тарихи еңбек пен әдебиет үлгісі Құран Кәрім сынды адамзаттың ізгілігі жолында қызмет жасай алмайтындығына көз жеткіземіз.

Жаратушымыздың осы бір сырлы дүние мен ондағы тек өзіне ғана құлшылық жасау мақсатында Аршы мен Күрсінің, Жер мен Көктің, періштелер мен жындардың, содан соң Адамның жаратылуы, оған жер бетіндегі барлық нәрсенің есімдері жайлы білімді үйретіп, оны жаратылғандардың ішінде ең жоғары дәрежеге көтеруі, Хауа ана жаратылған соң болған оқиғалар, Адам мен Хауадан тараған алғашқы ұрпақтар, Қабыл мен Әбіл оқиғасы – бұлардың бәрі жай ғана аңыз емес, адамзат баласының алғашқы тарихы ретінде жазылуға тиіс тарихи оқиғалар.

Шис, Ыдырыс, Нұх ғалейһи саламдардың оқиғалары, жер бетін топан суы басқан соң Нұхпен (ғ.с.) бірге аман қалғандар, жер бетінде қайта тіршіліктің басталуы, Хұд, Салих, Ибраһим, Исмаил, Исхақ, Лұт, Жүсіп, Айюб, Жүніс, Шұғайб, Зүлқифл, Мұса, Юша, Илияс, Талут, Иса ғалейһи саламдармен болған оқиғаларды бүгінгі ҒЫЛЫМ евроцентристік көзқарастың ұстанымдарына сай «аңыз-эпсаналар» деп емес, керісінше адамзаттың ізгілігі жолында Ұлы Жаратушымыздың түгел адамзат баласына жеткізген шынайы тарихы деп қабылдауы керек.

Алла тағала Құран Кәрімнің Бақара сүресінде:

«Уә мә холақтә жиннә уәл инсә иллә ли яъбудун» (Жын мен адамзатты өзіме құлшылық қылулары үшін ғана жараттым)(Зарият сүресі, 56-аят) – деп, жындар мен адамзат баласын жаратуындағы ұлы мақсатты анық жеткізген болатын.

Қасиетті кітапта Жаратушының сөздерін жоққа шығарған кәпірлерге төмендегідей аят түскен:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِمَّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

«Егер құлымызға түсіргенімізден (Құраннан) күдіктенсеңдер, онда сендер де со құсаған бір сүре келтіріңдер, Алладан өзге көмекшілеріңді де шақырыңдар, егер сөздерің рас болса. Егер оны істемесеңдер (әзір келтірмесеңдер, келешекте) сірә істей алмайсыңдар. Ендеше, отыны адамдар, тастардан болып кәпірлер үшін әзірленген оттан қорқыңдар!» (Бақара сүресі, 23-24-аяттар).

Тарихқа назар аударатын болсақ, түркі халықтары өміріндегі тарихи кезеңдердің ең күрделісі әрі бүгін бағзы түркі халықтарының жер бетінде дербес мемлекет болып қалыптасуында ерекше рөл атқарғаны – жүректеріне Ислам діні орнап, Жаратқанды мойындап, Оның әмірлеріне өмірлерін сәйкестендірген кезең болса керек. Себебі, мұсылмандықты ұстанған түркі халықтарының басым бөлігі бүгінде дербес мемлекет ретінде қалыптасты.

Жаратушысын тануға бет бұрған басқа мұсылман халықтар сынды түркі халықтары арасында да алып дүниенің мақсатсыз жаратылмағанын, оның ішінде адам баласы ерекше құбылыс екендігін жүректерімен сезіне бастаған тұлғалар пайда болды. Ислам дінін жан-тәнімен қабылдаған түркі халықтарының басым бөлігі өмір сүру қағидаларын өздері қиялдағанындай емес, Ұлы Жаратушысы және Оның соңғы елшісі Мұхаммед (с.а.у.) көрсетіп бергендей етіп түзетуге бел буды.

Ақиқатқа көз жеткізген қарапайым адамдар арасынан уақыт өте келе нағыз парасат-пайымы жоғары, жалпы адамзатқа өнеге боларлық Ислам қаһармандары шыға бастады [7, 11].

Олар Исламды қабылдаумен өзін-өзі тануға ден қойып, адами құндылықтардың жоғары деңгейіне қол жеткізді, дүниелік ғылым мен білімін дамытып, ақыреттік сенімдерін нығайтты. Өмірге, адамзат баласына мейірім шуағын шашатын жаңа мұсылман түркілер пайда болды. Бүгін әлемдік ғылым әлемі мойындаған Әбу Насыр Әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Махмұт Қашғари сынды ойшылдардың түркі мұсылман өркениетінен шығуы «ислами әдебиеттің» жаңа белеске көтерілуіне негізгі фактор болды.

Ислами әдебиет – Ислам дінінің тарихы мен мәдениетін, адамзат тарихындағы орны мен маңыздылығын насихаттап, ислами танымдар негізінде қоғамды жақсылыққа шақырып, жамандықтан қайтаратын ғылыми әрі көркем шығармалар.

Ислами әдебиеттің орны мен оның қалыптасу кезеңдерін зерттеген кезде араб тілінде жарық көрген әдеби шығармаларға тоқталмау мүмкін емес. «Солардың ішінде баспа арқылы тараған тұңғыш туынды араб ақыны Вахидидің (743-823) «Китаби алмағазидің» дастаны еді. Бұдан соң бұл тақырыпқа Мұхаммед (с.ғ.с.) өмірін зерттеген белгілі араб тарихшысы Ибн Ысқақтың (704-767) «Алла елшісінің (с.ғ.с.) өмір жолы» (Сира ар-Расул Аллах) атты кітабы жарық көрген. Ал IX ғасырда араб филологы Ибн Хишам (834 жылы өлген) дастанның осы нұсқасын толықтырып, өңдеп, кейін мұсылман елдеріне кең тараған үлгісін жазып шығарған. ХУІІІ-ХІХ ғасырларда (XX ғасырдың алғашқы ширегіне дейін) бұл шығарма Орта Азия, Қазақстан, Татарстан, Башқұрдастан, Кавказ мұсылмандары тілдерінде тәржімаланған. Осы елдердің бір сыпыра ақын-жазушылары аталған шығарманың негізгі сюжетіне сүйене отырып, өздері шығарма жазған [8, 3]

Ежелгі және орта ғасырларда араб, парсы һәм түркі мәдениеттері тоғысқан Туран мен Иран өлкелерінде жазылып қалдырылған әдеби жәдігерлер ислами әдебиеттің қалыптасуында негізгі рөл атқарды. Бұл дәуірде түркі жазба әдебиетінің негізі қаланып, көркем сөздің аясы кеңейе түсті.

Кемеңгер ғалым, Отырардан шыққан атақты ғұлама, Аристотельден кейінгі екінші ұстаз титулына ие болған тарихи тұлға – Әбу Насыр әл-Фарабидің трактаттары ислами әдебиеттің нағыз қайнаркөзі деуге болады. Әбу Насыр осыдан мың жыл бұрын өзінің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты трактатында:

«Барлық елді өзара бақытқа жеткізетін нәрселер үшін бір-біріне көмек беретін бір ұлт – ізгі, қайырымды ұлт болып табылады. Дәл сол секілді ізгі, қайырымды әлемдік мемлекет те, тек қана ішінде өмір сүріп жатқан барлық ұлттары бақытқа қол жеткізу үшін бір-біріне көмек еткен кезде ғана мүмкін болады» [9, 149] деген болатын.

Расында, ойшылдың ізгілікті мақсат тұтқан түйінді идеялары бүгін де күн тәртібіндегі маңызды мәселенің бірі болып отыр. Ғалымның бүкіл адамзатқа ортақ құндылықтарды насихаттайтын «Ғылымдардың шығу тегі туралы», «Ғылымдардың жіктелуі туралы сөз», «Әріптер кітабы», «Мәселелер мәні» секілді ғылымдардың жіктелуі мен логикалық мәселелерді талдаған трактаттары мен «Поэзия өнері туралы», «Риторика», «Софистика», «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары», «Бақытқа жету жайында» секілді таңдаулы еңбектері, «Жүректің мәселелері жайлы», «Азаматтық саясат», «Бақыт жолына бағыттау», «Дін кітабы» және «Вакуум туралы мақала» [10, 149], атты шығармалары түркі халықтары өміріндегі ислами әдебиеттің орнын жоғары белестерге көтеретіні ақиқат.

Рахымды Ием пайғамбарын жіберді,
Кісі ізгісі, ел сарасы жігерлі.
Түнек түнде шамы болды халықтың,
Саған, жұртқа нұрын шашты жарықтың!
Ол Құдайдың елшісі елім білгейсің,

Сен содан соң тура жолға кіргенсің, [11] - деп жырлаған Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» еңбегінде жүзге жуық хадисті қолданса, ХІІ ғасыр соңы мен ХІІІ ғасырлар басында өмір сүрген Түркістан өңірінің Иүгнек (қазақша Жүйнек) қыстағында зағип болып туып, фәни жалғанның жарық сәулесін көруге өмір бойы ғашық болған, Алла Тағаланың берген ерекше қабілеті арқасында жастайынан ілім-білімге құмартып, түркі тілдері мен араб тілін жетік меңгерген, Ислам шарифаты қағидаларын жан-жақты зерттеп-танып, терең іліміне сай «Әдиб Ахмед» деген құрметті атқа ие болған Адиб Ахмет Махмұтұлы Жүйнекидің ақыл-ойы

толысып, діни танымы әбден кемелденген шағында жазған, мазмұны мен танымдық жағынан алғанда әл-Фараби, Махмұт Қашғари, Қожа Ахмет Ясауи жазбаларымен үндесіп жатқан орта ғасырлардағы түркі халықтарының рухани жәдігерлерінің жарқын туындысына айналған, Ислам құндылықтарына негізделген дидактикалық өлең-жырларының жиынтығы – «Ақиқат сыйы» («Гибәтул-хәқаик», XII ғ.) [12] шығармасында адамды кемелділік жолында тәрбиелеу үшін өзінің жыр жолдарын Алла елшісінің (с.а.у.) хадистерімен безендіріпті.

Мешіттер мен ғылымның ордасына айналған медреселерде, сұлтан сарайы мен хан ордаларына жиналған түркі сөз шеберлерінің тамаша жыр-жауһарлары мен Ислам ғалымдарының теңдессіз трактаттары, түрлі бағыттағы мектептер әлемдік өркениет тарихында ерекше із қалдырды. Солардың бірі – түркі сопылық әдебиетінің негізін қалаушы Қожа Ахмет Ясауи және оның ізбасарлары қалдырған мектеп.

Сопылық әдебиеттің негізін қалаушы, кемеңгер ойшыл, түркі әлемінде «Шайық-ул машайық» атанған Қожа Ахмет Ясауидың «Диуани хикмет» кітабы түркі халықтарының мәдениеті мен әдебиетіне, рухани өміріне зор үлес қосқандығын бүгінгі таңда ақын шығармашылығын зерттеп отырған ғалымдардың зерттеулерінен көруге болады.

Ең алдымен Ясауи әдебиет айдынына хикмет жанрын алып келді. Хикмет – араб тілінен аударғанда «даналық», «ғибратты сөз» деген мағына бергенімен, әдеби термин ретінде өлең құрылымы Шығыс мұсылман әдебиетінде кеңінен тараған ғазал жанрының формасымен үндесіп жататын, мазмұны дидактикалық тақырыпты көтеріп, ішкі әлемі иләһи махаббаттан сыр шертетін шағын жанр. Матлағында (хикметтің соңғы бәйіті, яғни соңғы екі жолы) шайыр өзінің тахаллусын (жасырын атын) атап көрсетіп, өзінің пенделік халінен мәлімет беретіндіктен де, қолына қалам ұстаған ақындар өздеріне ұнаған тахаллуспен қолтаңба қалдыратын болған. Бертін келе хикмет жанрымен қалам тербейтін шайырлар саны артып, Ясауи сопылық мектебі, яғни ислами әдебиеттің бір арнасы ретінде сопылық әдебиет қалыптасты. Әр кезеңдерде өмір сүрген бұл мектеп өкілдері қаншама хикметтер жазып қалдырыпты.

Қорытынды

Қорыта келе, Орта ғасырларда көне Туран жерінде Ислами әдебиеттің адамзатқа үлгі етерлік еңбектері жазылуы түркі халықтары тарихында ислами әдебиеттің қалыптасуына негіз болды. Әсіресе, тамыры тереңде жатқан түркі жазба әдебиетінің Алтын Орда кезеңі аса жоғары маңызға ие. Жошы ұлысы билігінің негізінде дүниеге келген алып империя тұсында түркі сөз өнері гүлдену кезеңін бастан өткерді. «Нәһжул-фәрадис», «Сиражул-қулуб», «Мұғинул-мүрид» сынды түркі халықтары тарихында мол тараған Ислами әдебиет үлгілерін тағы көптеп келтіруге болады. Негізгісі жоғарыда аталған еңбектердің бәрі түгел дерлік қасиетті Ислам діні құқықтары мен тарихы, Құранда есімдері айтылған пайғамбарлар, Алла елшісі Мұхаммед (с.а.у.) өмірі мен көркем мінезі, бес парыз, иман, ихсан, сенім т.б. мәселелерді қамтып, адамзаттың ізгілігі жолында қызмет жасап отырды. Кейінгі дәуірлерге үлгі етерлік әдеби мұралар қалыптасты.

Әдебиеттер:

1. Кенжебаев Б. Әдебиет белестері (зерттеулер, мақалалар) Алматы: Жазушы, 1986. – 400б.
2. Әуезов М. Шығармалары. 20 том. Алматы: Жазушы, 1985.
3. Байтұрсынов А. Ақ жол. – Алматы: Жалын. – 1991. – 464б. 435-бет
4. Қыдыр Т. Дешті қыпшақ даласындағы ислами әдебиет (X-XV) Астана, 2018. 11-бет
5. Бердібай Р. Бес томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Қазығұрт, 2005. -4т. 448б.
6. Средневековая татарская литература VIII-XVIII вв. Казань: Фэн, 1999. –5с.
7. Әділбаев А. Саңлақ сахабалар. Жалпы редакциясын басқарған Ә.Дербісәлі, - Алматы, «Ислам мәдениеті мен білімін қолдау қоры» 2010 – 336 б.
8. Құдышұлы О. Сөз басы. Назым Сияр Шариф немесе Пайғамбардың ақ жолы туралы дастан. Алматы: Санат, 1995. – 128б.
9. Әбу Насыр Әл-Фараби. Қазыналы Оңтүстік көптомдығы,33 том. 2-кітап. Алматы: Нұрлы әлем, 2011 ж.
10. Әбу Насыр Әл-Фараби 33 том. 3-кітап. Қазыналы Оңтүстік көптомдығы, Алматы: Нұрлы әлем, 2011 ж.
11. Ж.Баласағұн. Құтты білік (ауд.және түс. Жазған А.Егеубаев) 1986 ж.
12. Әдиб Ахмет Жүйнеки. Қазыналы Оңтүстік көптомдығы,44 том. 1-кітап. Алматы: Нұрлы әлем, 2011 ж.

ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНІҢ ДІНІ, МӘДЕНИЕТІ, ҚОҒАМЫ

ЭФИОПИЯНЫҢ ҰЛЫ РЕНЕССАНС БӨГЕТІ: ДАУ НЕДЕН ТУЫНДАП ОТЫР?

Адылбеков А.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Шығыстану мамандығының курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: Мырзабекова Б.М.

Эфиопияның Бенишангул-Гумуз аймағында, Суданмен шекарадан 15 км шығыста орналасқан Ұлы Ренессанс бөгетінің құрылысы аяқталғаннан кейін Африканың ең ірі гидроэлектростанциясы болады [4]. Бөгет құрылысы үшін бұл орын Аклилу Хабтеволдтың басқаруымен АҚШ-тың мелиорация бюросының Солтүстік Эфиопияның биік тауларында көгілдір Нілді зерттеу жұмыстары барысында таңдалды. Алайда, 1974 жылғы мемлекеттік төңкеріске байланысты бұл жоба алға жылжи алмады. Эфиопия үкіметі бұл учаскені 2009 жылдың қазанында және 2010 жылдың тамызында қайта зерттеді. 2010 жылдың қараша айында бөгеттің жобасы Джеймс Келстонмен ұсынылып, 2011 жылы 2 сәуірде жобан құрылысының алғашқы тасы қаланды. 2019 жылдың қазан айында бөгет жұмыстары 70%-ға аяқталған болатын. Алайда, бұл мега-бөгет Мысыр мен Эфиопия арасында жанжал тудырып, оларға Судан да қосылды.

Бұл жоба Эфиопияға Африканың ең ұзын өзенінің ағысын бақылауға мүмкіндік береді деген қауіп бар. Су электр станциялары суды тұтынбайды, бірақ Эфиопияның бөгеттің су қоймасын толтыратын жылдамдығы өзен ағысына әсер етпей қоймайды. Жалпы сыйымдылығы 74 миллиард текше метрді құрайтын, яғни Лондон қаласының көлемінен үлкен болатын су қоймасын толтыру үшін неғұрлым көп уақыт қажет болған сайын өзен деңгейіне әсер ету соғұрлым аз болады. "Бізде келесі жаңбыр маусымында су қоймасын толтыруды бастау жоспары бар, сөйтіп 2020 жылдың желтоқсанында екі турбинамен энергия өндіруді бастаймыз", - деді Эфиопияның су ресурстары министрі Селеши Бекеле өткен жылдың қыркүйек айында [1].

Бірақ Мысыр су қоймасын толтырудың бастапқы кезеңінде-ақ өзен деңгейінің ағысының күрт азаймауы үшін ұзағырақ мерзім таңдауды ұсынды. Мысырдың, Судан мен Эфиопияның арасындағы бөгетті пайдалану және оның су қоймасын толтыру жөнінде үш жақты келіссөздері төрт жылдан астам оң нәтижесін бермеді - енді АҚШ делдал болуға тырысуда. Қаңтар айында өткен келіссөздерден кейін Селеши мырза Египетті мәміле жасасуға ниетті емес деп айыптады. Эфиопияның су ресурстары министрі олар бөгетті шілде айына қарай толтыра бастайтындығын айта келе ВВС тілшісіне: «Мысырлықтар осында келген кезде олар келісімге келуге дайын болып келді деп ойламаймын», - деп сұхбат берген болатын. «Содан кейін олар дайындап әкелген жаңа толтыру кестесі бар. Бұл жаңа толтыру кестесі бөгетті толтыруға 12-ден 21 жылға дейін уақыт талап етуде. Бұл мүлде қолайсыз», - деді ол. Алайда, Мысырдың су ресурстары министрі Мухаммад Абдель Ати тараптар барлық мәселелер бойынша, соның ішінде бөгетті толтыру бойынша да мәмілеге қол жеткізгендіін мәлімдеді [1].

Мысырдағы су мәселесінің 90%-ға жуығы Нілге байланысты. Мысыр бөгеттің елдегі жалғыз су көзі болып табылатын Нілдегі онсыз да азайып жатқан су қорының мүлде жоғалуынан қауіптенеді. Оның үстіне, Ніл суының Мысырда транспорттық маңызы өте зор, әрі фермерлердің суару жүйелеріне пайдаланатын су көзі де дәл осы өзен суы. Ніл суларының тұрақты ағысы - бұл су өте аз елдегі өмір мен өлім мәселесі. Мұның бәрі - тарихи қалыптасқан жағдай. 1932 жылғы шарт Мысырға және Суданға Нілдің барлық дерлік суларына толық құқық берді. Сондай-ақ, отарлық дәуірдің құжаты Мысырға судың үлесіне

әсер етуі мүмкін ағыс бойынша жоғарыда орналасқан елдердің кез келген жобаларына вето жариялай алу құқығын берді.

Бұл келісімдердің ешқайсысы келісімге қатысушылар ішінде болмаған, көгілдір Ніл өзен суларының көп бөлігін қамтамасыз ететін Эфиопияны қоса алғандағы басқа жағалау маңындағы мемлекеттердің су қажеттілігін қанағаттандыруды көздеген жоқ.

Эфиопия Мысырмен ақылдаспастан, 2011 жылдың наурыз айында Араб көктемінің басында өз бөгетін сала бастады. Өткен жылдың қыркүйек айында Египет президенті Абдул Фаттах ас-Сиси егер Мысыр саяси тәртіпсіздіктермен алаңдатылмаса, бұл процесс ешқашан басталмаған болар еді деп мәлімдеді. Солтүстік Африка елінің басты проблемаларының бірі, егер су ағыны төмендесе, бұл Насер көліне, яғни Асуан бөгетінен ағыс бойынша төмен орналасқан су қоймасына әсер етуі мүмкін, дегенмен оған Мысырдың электр энергиясының аз ғана үлесі тиесілі.

Эфиопия келісім жасау үшін Мысыр ұсынған алдыңғы шарттардың бірі бөгет Асуан бөгетімен қосылуы тиіс екенін айтады. Селеши мырза жауап ретінде мысырлықтарға "екі бөгетті қосу қиын" деп түсіндірді [1].

Құны \$ 4,8 млрд бағаланатын бөгет Эфиопияның өндірістік және өнеркәсіптік орындарының нағыз орталығында орналасқан. Ол аяқталған кезде, ол үлкен 6000 мегаватт электр энергиясын өндіре алады деп күтілуде. Эфиопия электр энергиясының күрт жетіспеушілігін бастан кешіруде және оның халқының 65%-дан астамы электр желілеріне қосылмаған. Өндірілетін энергия көршілес елдерге электр энергиясының артығын сата алуы үшін жеткілікті болмақ. Былайша айтқанда, Эфиопия бөгеттің құрылысын ұлттық суверенитет мәселесі ретінде қарастырады. Бөгет жобасы сыртқы инвестицияларға тәуелді емес және жоба мемлекеттік облигациялар мен жеке қорларға сүйенеді [4].

Судан, Оңтүстік Судан, Кения, Джибути және Эритрея сияқты көршілес елдер бөгет өндіретін энергиядан пайда көруі мүмкін. Осы елдердің көпшілігінде электр энергиясының үлкен тапшылығы бар. Әдетте, Эфиопия тамыз және қыркүйек айларында елеулі су тасқынынан зардап шегеді. Егер өзен ағысы бөгет арқылы реттеліп отырса, жыл бойына ағыс жылдамдығы бірқалыпты болар еді.

Егер бұл дау реттелмесе, бұл елдер қақтығысқа тартылуы мүмкін деген қауіптер болған. 2013 жылы египеттік саясаткерлер бөгет құрылысына байланысты Эфиопияға қарсы бірқатар дұшпандық әрекеттерді ұсынған құпия жазба туралы хабарламалар пайда болды. Президент Абдул Фаттах ас-Сиси, сондай-ақ, Мысыр Ніл суына байланысты өз құқықтарын қорғау үшін барлық қажетті шараларды қолданатындығын мәлімдеді. Өткен жылдың қазан айында Эфиопияның премьер-министрі Эритреямен шекара дауын бейбіт түрде шешкені үшін 2019 жылы бейбітшілік саласындағы *Нобель сыйлығының иегері атанған* Абий Ахмед Али Парламент депутаттарына "ешқандай күш" Эфиопияны бөгет құрылысынан тоқтата алмайды деп мәлімдеді. Дей тұрғанмен, өткен жылы Халықаралық дағдарыс тобы елдің бөгеттің салдарынан "қақтығысқа тартылуы мүмкіндігін" ескертті [6]. АҚШ-тың бұл жағдайға араласуы жағдайдың маңыздылығын және тұйықтан шығу қажеттілігін көрсетеді.

Мысыр президенті Сиси АҚШ президенті Трамптан дауға делдал ретінде араласуын сұрағанына Эфиопия бастапқыда келісім берген болатын. Екеуі де АҚШ-тың одақтастары болып табылатын бұл мемлекеттер арасындағы жанжал жаһандық резонанс тудыруы мүмкін, өйткені бұл миллиондаған азаматтардың өміріне қауіп төндіреді. Вашингтон институты жүргізген талдауға сәйкес, бұл Суэц каналы және Африка мүйісі арқылы өтетін аса маңызды халықаралық сауда бағытына қауіп төндіреді [5].

2015 жылы Мысыр, Судан және Эфиопия арасында декларация қабылданған болатын. 2019 жылы Эфиопия келісімге келуден техникалық проблемаға байланысты бас тартатындығын айтты. Мұнысы аталған декларацияның 10-бабына сәйкес үш ел ортақ шешімге келе алмаса, араға делдалдың араласуы керек болғандығын алға тартқандығысы еді. Келесі қадам су ресурстары министрлері өз елдерінің Сыртқы істер министрлерімен бірге өткен жылы - 15 қаңтарға белгіленген соңғы мерзім аяқталғанға дейін келісімге келуі тиіс болған. Бұл мәміле қараша айында АҚШ-тың қаржы министрі Стивен Мнучинмен және Дүниежүзілік банктің президенті Дэвид Малпасспен кездесуден кейін белгіленген болатын.

Алайда, бұл жолғы ақпанның соңында өткізілмек болған келіссөздер тағы да Эфиопия қатыспаған соң орын алған жоқ. Бұл іс-әрекетін Эфиопия ешкімге қарамастан қойманы өзен суымен толтыра беретіндігін айтып түсіндірді. Сонымен қатар, АҚШ бұл мәселеде “бөгет Египет келісімінсіз салынбауы керек” деген позицияны ұстанатындығын білдірді. Әрине, Эфиопия мұны қабылдай қойған жоқ [2].

Ендігі кезекте Эфиопияның премьер-министрі Абий Ахмед Али Оңтүстік Африка президенті Сирил Рамафосадан да осы дауда делдал болуға көмектесуін сұрады. Абий мырза Африка одағының жаңа төрағасы ретінде Рамафоса мырза бұл мәселені бейбіт жолмен шешуге көмектесуі мүмкін екенін атап өтті. Бұл даудың Африка Одағының 10 шақты еліне қатысты екендігін ескерер болсақ, бұл мәселенің шешімін Одақтан күту өте орынды.

Қазіргі таңдағы өзгерістерге тоқтала кетер болсақ, Судан премьер-министрі Абдалла Хамдук 26 наурыз күні АҚШ қаржы министрі Дэвид Мнучинмен телефон арқылы сөйлесіп, Ұлы Ренессанс бөгеті туралы өз ойларын ортаға салды. Нәтижесінде, ол жақын арада Каир және Аддис Абеба қалаларына осы мәселе жөнінде іссапармен баратындығын мәлімдеді. Сондай-ақ, мәселенің оң шешімін табатын күні алыс емес екендігімен бөлісті [3].

Қорытындылай келе, араб елдеріне маманданған болашақ шығыстанушы ретінде мәселені жан-жақты зерттеп, өз ойымды айта кетер болсам, бұл Ұлы Ренессанс бөгеті Эфиопия үшін геополитикалық және экономикалық жағынан өте тиімді жоба болғанымен, Ніл өзенін пайдаланатын кәрі құрлықтың Мысыр, Судан сияқты елдеріне біраз қолайсыздық тудыратындығы мәлім. Дегенмен, келіссөздердің соңғы әрі шешуші стадияларда екендігін ескере отырып жақын арада даудың шешіліп, бөгеттің су қоймасының толтырыла бастайтындығына кәміл сенімдімін. Бұл құрылыстың Африка Одағына мүше ондаған елдің су проблемасын шешіп бере алатын қауқары болғандықтан, аймақтағы маңыздылығын жоймайтын ірі гидроэлектростанция болары да анық.

Әдебиеттер:

1. Basillioh Mutahi. Egypt-Ethiopia row: The trouble over a giant Nile dam www.bbc.com (13.01.2020)
2. Nile Dam: Ethiopia calls US view 'totally unacceptable'www.bbc.com (03.03.2020)
3. Sudanese PM to visit Cairo, Addis Ababa to resume Renaissance dam talks www.egypttoday.com (30.03.2020)
4. Tsegay Hagos. Ethiopia: GERD Increases Generation Capacity www.allafrica.com (28.02.2017)
5. www.washingtoninstitute.org
6. www.crisisgroup.org

ВЛИЯНИЕ КИТАЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ НА СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ОБЩЕСТВЕ

Аманова Ф.М.,

магистрант 2 курса

КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы

e-mail: fatimka_12@mail.ru

Научный руководитель: д.и.н., профессор Алдабек Н.А.,

Китай превратился из бедной отсталой страны в страну с уровнем жизни выше среднего, и теперь приближается к уровню жизни стран, с высоким уровнем дохода. За эти четыре десятилетия Китай перешел из почти экономической изоляции в крупнейшую торговую экономику мира. Интерес к экономическому развитию в Китае вырос в течение последних сорока лет. Во многом это зависит от двух обстоятельств. Одним из них является радикальный сдвиг экономической системы в стране, охватывающей пятую часть населения мира. Другой - успешные экономические показатели страны в связи с этим сдвигом. Однако не менее интересными являются социальные проблемы, которые сопровождают эту

трансформацию. Можно проследить, как резкое повышение благосостояния народа может изменить потребности, поведение и сознание человека. Китаец, который жил, как минимум полвека назад, очень отличается от современного китайца. Данная статья нацелена на изучение влияния экономического роста Китая на социокультурные изменения в обществе, то есть каким образом поменялась жизнь китайского общества и само общество.

Модернизация произошла в Европе во второй половине XIX века, как следствие индустриализации. Сегодня это стало целью для многих стран с развитой экономикой. Действительно, модернизация – это широкий термин, объемы которого можно посвятить обсуждению его значения. Однако в целом, модернизация – это процесс, основанный на рациональном использовании ресурсов и направленный на создание «современного общества». Другими словами, модернизация – это процесс, при котором общество включает в себя новые идеи, практики и институты, необходимые для овладения наукой, техникой и промышленным производством, и множество подобных усилий.

За последние сорок лет реформ с конца 1970-х годов Китайская Народная Республика претерпела радикальные изменения и активно участвует в процессе глобализации. Как утверждали Шелл и Шамбо, «ни одна нация в современной истории не претерпела такой полной трансформации, как Китай за четверть века» [1]. В этой великой трансформации самым очевидным изменением является переход от плановой экономики к социалистической рыночной экономике. В то время как в последние три десятилетия по-прежнему уделяется особое внимание потрясающему экономическому росту Китая, в этой статье утверждается, что столь же глубокие изменения происходят сегодня - индивидуализация китайского народа, особенно образованной молодежи. Хотя такого рода трансформация произошла в начале 20-го века, именно в течение последних четырех десятилетий это изменение стало одним из наиболее значительных в современном Китае. Чтобы понять индивидуализацию образованной китайской молодежи, необходимо хорошо понять истоки индивидуализма в развитых западных странах, которые уже перешли в «постмодернистский» период, а затем сравнить культуру индивидуализации в разных культурах. Сравнивая индивидуализм на Западе, и возникающий индивидуализм в Китае, мы можем лучше понять, что представляет собой китайская молодежь сегодня.

Сороколетний период модернизации представляет собой лишь малую часть 5000-летней цивилизации Китая. Тем не менее, быстрые социокультурные изменения являются важной частью того, как люди в Китае понимают свою недавнюю историю, уходящую в прошлое как минимум на два столетия. От договора открытия портов (1842 г.) и анти-иностранный Боксерского восстания (1900 г.) до более поздних социальных движений, таких как Большой скачок (1958–1960 гг.) и Культурная революция (1966–1976 гг.). Китайскому народу не привыкать к внезапным социальным изменениям. 1978 год ознаменовал собой еще одно новое начало: Дэн Сяопин вновь открыл двери Китая влиянию более широкого мира, породив ряд экономических, социальных и политических изменений и превратив крупные полосы страны из нищеты в процветание.

Мало кто, если кто-либо, мог вообразить в 1978 году, какой экономический и социальный прогресс Китай достигнет в ближайшие сорок лет, в результате принятия решения о проведении экономических реформ и проведении политики открытых дверей. Говорят, что целью китайской реформы является развитие «социализма с китайской спецификой» (Дэн Сяопин, 1984). В результате этих реформ экономика Китая трансформировалась. Он превратился из экономики, в которой рыночные силы практически не играют никакой роли в организации экономической деятельности, в экономику, в которой эти силы

играют главную роль. Китай также перешел из позиции, в которой у него практически не было иностранных инвестиций и низкого уровня международной торговли и обмена, в позицию, где он является основным глобальным получателем иностранных инвестиций, и его торговые и иностранные обмены очень высоки по сравнению с его уровнем национального производства.

Экономический и технологический рост Китая за последние 40 лет вывел сотни миллионов людей из нищеты, но быстрое развитие, ставшее второй по величине экономикой мира, также создало новые проблемы в обществе, которые, как предупреждают аналитики, в настоящее время достигают опасного уровня. По мнению аналитиков, возникающие социальные проблемы урбанизации, если они останутся нерешенными, могут поставить под угрозу стабильность общества, поскольку страна намерена увеличить уровень урбанизации с нынешних 59 процентов до 70 процентов к 2030 году, что приведет к еще нескольким сотням миллионов человек.

Одна из проблем постоянного риска для китайского общества связана с пороком развития и эмоциональным ущербом, нанесенным поколению детей, которые остаются в сельской местности, в то время как их родители уехали на большое количество рабочих мест, созданных быстрой миграцией для рабочих. Низкое качество инфраструктуры и родительская поддержка привели к тому, что эти дети страдают от множества психологических проблем, связанных с образованием, социальными отношениями и даже преступностью несовершеннолетних. По оценкам, в Китае проживает около 70 миллионов детей, живущих вдали от хотя бы одного из родителей.

Экономическое чудо, в общем и целом, оправдывает благую природу действий, вызванных личными интересами. Сельское хозяйство, городские и сельские предприятия дают два примера. За последние сорок лет произошли беспрецедентные изменения. Приватизация государственных предприятий, появление многонациональных корпораций и рост предпринимательства вывели все больше людей из государственной системы социального обеспечения. Ранее осужденная капиталистическая мантра «нет усилий, нет вознаграждения» теперь признается большинством граждан Китая.

Сегодняшнее молодое поколение должно снимать жилье, оплачивать медицинскую страховку, приобретать пенсии и самостоятельно заботиться о своих родителях. Они начинают понимать, что именно их труд приносит им деньги и социальные выгоды, и в некотором смысле дает им свободу говорить «нет» коллективизму. Они пытаются защитить результат своего труда и интеллекта, что приводит к повышению чувствительности к налогам и сборам. Они не хотят жертвовать собой ради смутного представления о коллективах, потому что им нужны денежные вознаграждения, чтобы зарабатывать на жизнь. Они хотят иметь предсказуемую жизнь, контролируруемую ими самими, что приводит к требованию письменных правил, четко определяющих, что разрешено и что запрещено, вместо того, чтобы иметь полномочия выносить суждение каждый раз, когда возникает конфликт.

Для тех, кто пробился в средний класс, вышеуказанных изменений недостаточно. Их требование возросло от выживания к качественной жизни. Они хотят меньше пробок, более качественных продуктов, лучших врачей, чистого воздуха и лучшего образования для своих детей. Качественная жизнь также означает, что к людям нельзя относиться, не считаясь с их личностью. Они могут терпеть интернет-мониторинг до тех пор, пока правительство не удалит то, что считает правильным и оправданным. Отказ от своего политического голоса в

обмен на увеличение доходов уже не работает, особенно в регионах, где средний класс вырос больше всего.

Граждане, которые хотят участвовать в принятии общественных решений, не делают этого, потому что они верят в гражданское общество или демократию. Скорее, они вдохновлены любовью к себе и индивидуальными интересами. Либерализация и сбит привели к тому, что граждане несут ответственность за себя, что изменило мышление людей. Прошло всего сорок лет с тех пор, как были восстановлены отдельные производственные процессы. Переход от коллектива к личности почти неизбежен.

Экономические и демографические сдвиги переплетаются с многочисленными социокультурными изменениями, включая переход от сельского населения к большинству городского населения, долгосрочные последствия политики «одного ребенка». В то время как другие страны, возможно, перетерпели столь же быстрые экономические и социокультурные преобразования в своей истории, начиная, по крайней мере, с первоначальной промышленной революции в Великобритании, огромные размеры населения Китая обеспечивают беспрецедентные масштабы. Мы начнем с рассмотрения последствий социокультурных изменений для психологов культуры, учитывая взаимную конституцию культуры и разума.

Основное утверждение культурной психологии заключается не просто в том, что «культура имеет значение», но, что более важно, в том, что культура и разум «составляют друг друга» [2]. Культура и разум взаимно образуют и влияют друг на друга, и ни один из них не рассматривается как основной источник другого. Здесь мы подчеркиваем определение культуры, которое включает в себя как убеждения, так и практики. Действительно, Маркус и Хамедани выступают за социокультурный подход, поощряющий поле зрения на культуру как концептуальную, так и материальную [3]. Таким образом, культура включает в себя значения, идеи и отношения, которые живут «в голове», а также культурные продукты, институциональные практики и системы и межличностные взаимодействия, которые существуют «в мире». Мы считаем, что быстрые изменения в Китае лучше всего понять с точки зрения взаимной конституции. Эти быстрые изменения не только влияют на мысли, поведение отдельных людей, но и широко распространенные изменения, в свою очередь, формируют смысл и практику более крупного китайского общества.

Культура не стоит на месте. Даже в нормальных условиях культурные смыслы и практики никогда не являются точными копиями прошлого: они смещаются и изменяются из поколения в поколение под влиянием социальных, политических и экономических сил [4]. Учитывая то, что культура меняется, и учитывая взаимную конституцию культуры и разума – быстрые социокультурные преобразования в китайском обществе сопровождаются психологическими изменениями, в частности, с новым акцентом на индивидуалистические ценности. Изменения в экономическом статусе и культурных ценностях могли способствовать усилению проблем с психическим здоровьем, что подтверждается психиатрическими исследованиями и доказательствами в сельских районах Китая.

Общий взгляд на модернизацию относится к процессу становления современным, включающему преобразование традиционного или менее экономически развитого общества в современное индустриальное общество [5]. Быстрые социокультурные изменения в Китае влекут за собой именно такие изменения. Однако для некоторых теоретиков термин «модернизация» также предполагает, что, поскольку модернизация была впервые испытана и завершена на Западе, аналогичная траектория будет следовать и в других частях мира [6].

Другими словами, Китай не просто модернизируется, он по определению является западным. Эта вторая точка зрения подверглась критике за этноцентризм и неспособность рассмотреть более широкую роль глобализации. Более того, это также противоречит опыту промышленно развитых стран Запада, таких как Япония, Корея, Израиль и Турция.

Кроме того, модернизация в современных развивающихся странах, находящаяся под сильным влиянием глобализации, в корне отличается от того, как индустриализировался Запад, что в значительной степени зависело от формирования капитала и колониальной экспансии [7]. Ян утверждает, что переход к большему индивидуализму в Западной Европе начался в условиях относительного влияния и политической демократии, когда права человека были защищены, а удовлетворение материальных потребностей не было главной целью развития общества. Напротив, сдвиг в Китае начался с повсеместной бедности и экономической нехватки, расположенных в совершенно другой политической системе с совершенно разными взглядами на индивидуальные свободы и с накоплением материальных благ в качестве основной цели. С разных точек отправления мы наблюдаем разные траектории модернизации [8].

Вскоре после появления политики открытых дверей в Китае китайские ученые и исследователи отметили изменения в отношении молодых людей или пробудившееся чувство индивидуализма, включая самосознание, независимость и растущую заботу о личном благополучии. По сравнению со старшим поколением, более молодое поколение склонно называть саморазвитие наиболее важным жизненным приоритетом, в то время как политическое участие было наименее важным. Кроме того, более половины участников в возрасте от 14 до 18 лет полностью согласились с утверждением, что человек должен жить в соответствии со своим стилем, независимо от того, что думают другие. Обратите внимание, что центральное место в семье остается важной ценностью в разных возрастных группах. Результаты этого исследования продемонстрировали сдвиг в сторону индивидуалистических ценностей, хотя традиционные ценности не были полностью заброшены [9].

Быстрые социокультурные преобразования в Китае, отмеченные модернизацией и экономическим ростом, сопровождают параллельные изменения в аспектах традиционных ценностей и практики, особенно тех, которые касаются образования и воспитания детей. Опираясь на недавние выводы из Китая, а также Японии и Мексики, мы утверждаем, что традиционные ценности не просто исчезают с ростом индивидуалистических ценностей; скорее они сосуществуют и взаимно усиливают друг друга.

Каковы последствия растущего индивидуализма и быстрых социальных изменений в целом для психологического благополучия китайского народа? Если есть затраты, это связано с индивидуализмом как таковым или с быстротой перехода от традиционных ценностей? Ответы на эти вопросы следует рассматривать осторожно, поскольку связи между модернизацией, индивидуализмом и психологическим благополучием не являются прямыми. Хотя в Китае по-прежнему наблюдается один из самых низких показателей распространенности депрессии в мире, эти показатели, по-видимому, быстро возросли. Поскольку увеличение распространенности депрессии произошло в течение того же периода времени, что и рост индивидуализма, заманчиво идентифицировать первое как следствие второго.

Несколько теорий в социальных науках рассматривали влияние быстрых социокультурных изменений на ценности и личностные характеристики [10]. Из социологии Инкелес и Смит (1974) предложили концепцию индивидуальной современности, утверждая, что определенный набор психологических характеристик, включая установки, ценности и

способы чувствования и мышления, подготавливает человека к эффективному членству в современном обществе. В шести развивающихся странах они определили согласованный набор характеристик, в том числе: (а) восприимчивость и открытость для нового опыта, инноваций и изменений; (б) быть активным в получении информации и фактов; (в) думать о настоящем или будущем вместо того, чтобы останавливаться на прошлом; и (г) быть уверенным в своей способности достигать своих целей. С этой точки зрения, современный человек высоко автономен, открыт, мотивирован и гибок, и, что немаловажно, является информированным участником общества с четким чувством личной эффективности [11].

Социокультурная трансформация в Китае сопровождается ростом индивидуализма и депрессии. Можем ли мы затем сделать вывод, что глубокие изменения в социальной сфере вызвали повышенный уровень индивидуализма? В соответствии с идеей взаимной конституции мы ожидаем, что изменения на уровне культуры оказывают влияние на уровне разума и наоборот. Наш обзор показывает, что модернизация Китая действительно сопровождается параллельными изменениями в индивидуалистических ценностях, стилях воспитания, нормах самовыражения. Хотя мы признаем, что наша модель указывает нам на сложную картину, в которой причинно-следственная связь является двунаправленной, в этом случае мы считаем, что убедительное причинное повествование можно сказать о том, как преднамеренное изменение курса с точки зрения экономической структуры и социальной организации имело психологические последствия.

Если изменение предпочтений, связанных с деторождением, и государственный контроль работали вместе, чтобы побудить к соблюдению политики в отношении одного ребенка в городах Китая, сельский Китай представлял собой гораздо более сложную задачу. Как и сельское население в других местах и в разное время, жизнь в сельской местности способствовала повышению уровня рождаемости. Сельскохозяйственная работа требует домашнего труда, и, в отличие от их городских коллег, даже очень маленькие сельские дети могут быть трудоустроены на семейный доход. Кроме того, в то время как городские пенсионеры могут зависеть от государственной пенсии для пенсионного обеспечения, сельские семьи не имеют такой структуры социального обеспечения. Дети были единственной гарантией поддержки в старости, и самые обездоленные жители деревни были неизбежно одинокими и бездетными. Только сын мог заверить пару, что им не грозит такая участь. Дочери обычно выходили замуж за пределы деревни, транспортные связи часто были плохими, и после вступления в брак первое обязательство дочери передавалось семье ее мужа. Даже самая преданная дочь не могла рассчитывать на получение дохода или помощи. В городских районах, напротив, местожительство и удобная транспортная развязка позволили замужним дочерям стать ценным достоянием для стареющих родителей.

В течение тысячелетий Китай был преимущественно аграрным обществом, и большинство людей жили в бедных условиях в течение большей части своей истории. С начала 1980-х годов, когда Китай начал экономические реформы, уровень жизни в Китае значительно улучшился. Начальным этапом реформы было «внутреннее оживление» в сельской местности и движение «открытых дверей» в некоторых южных регионах. Полномасштабная реформа была распространена на города и другие части страны в начале 1990-х годов. За последние 15 лет централизованно планируемая командная экономика с преобладанием государственных предприятий быстро трансформировалась в рыночную экономику, что привело к значительному росту внутренних и иностранных частных предприятий и совместных предприятий. Экономика в Китае в настоящее время является одной из крупнейших в мире и растет со скоростью более 10% в год.

Традиционное китайское общество относительно однородно по своему культурному прошлому, и конфуцианство служит доминирующим идеологическим ориентиром для социальной деятельности. Конфуций (551–479 гг. до н.э.) особенно интересовался социальным порядком и гармонией. Он считал, что для достижения этой цели важно установить набор моральных и социальных стандартов для руководства межличностными взаимодействиями и индивидуальным поведением в повседневной жизни. Чтобы поддерживать эти стандарты, люди в разных ролях должны следовать определенным социальным правилам. Например, доктрина 孝 или Сяо (сыновья почтительность) предусматривает, что в семье дети должны брать на себя обязательство подчиняться и почитать родителей. В свою очередь, родители несут ответственность за «управление» (т. е. обучение, дисциплинированность) своих детей. Конфуцианские принципы подчеркивают контроль индивидуальных желаний и поведения; выражение индивидуальных потребностей или стремление к автономному поведению считается социально неприемлемым. Поведение, угрожающее благополучию коллектива, строго запрещено. Многие из традиционных верований и ценностей, касающихся индивидуального поведения и отношений, были сохранены в современном коллективистском китайском обществе. Эти культурные верования и ценности были отражены в различных социальных мероприятиях в школе и в других местах, и оказали значительное влияние на социализацию и развитие ребенка в Китае.

Основная цель социализации в традиционном китайском обществе состоит в том, чтобы помочь детям выработать подходы и поведение, способствующие коллективному благополучию, такие как взаимозависимость в семье, ориентация на большую группу и подчинение власти. Соответственно, основная задача родителей и других агентов социализации - научить детей контролировать индивидуалистические импульсы и демонстрировать кооперативное и послушное поведение. Чтобы помочь детям выучить коллективистские нормы и поведение, ориентированное на группы, поддержание авторитета взрослых, как полагают, необходимо. Таким образом, утверждается, что китайская культура поддерживает использование мощных, директивных и ограничительных стратегий воспитания детей.

Традиционные китайские подходы и методы воспитания детей явно несовместимы с требованиями рыночного общества, которое подчеркивает индивидуальную инициативу и конкурентоспособность. Поэтому в последние годы родителям и педагогам в Китае было рекомендовано расширить свои воспитательные и образовательные цели, чтобы они помогли детям развить новые социальные и поведенческие качества, такие как выражение личных мнений, направленность на себя и уверенность в себе.

Во время социальных и экономических преобразований западные индивидуалистические ценности, такие как уверенность в себе и независимость, были внедрены в Китае, и оказывают влияние на взгляды и поведение китайских детей и взрослых. Однако западные ценности вряд ли будут полностью приняты в их первоначальных формах, но вместо этого могут быть интегрированы с китайскими культурными традициями. Будет интересно исследовать, как дети и подростки в Китае развивают интегрированные и сложные системы ценностей.

Социальные, экономические и культурные изменения на макроуровне могут оказывать всестороннее влияние на развитие личности. Более того, городской образ жизни, рост благосостояния и новые культурные ценности, продвигаемые модернизацией, могут повлиять на структуру и функцию социальных отношений.

Политика «открытых дверей» в Китае была не просто переходом к рыночной экономике. Это был сдвиг в сторону интеграции Китая и китайского народа в глобальный поток идей. В своем социологическом обзоре Сие приходит к выводу, что масштабы и масштабы «китайской трансформации» представляют для социолога множество проблем и возможностей [12]. Мы, безусловно, считаем, что это утверждение верно для психологов, заинтересованных во взаимной конституции культуры, разума и мозга. Культурные психологи давно утверждают, что контекст необходим для понимания психологических процессов, и накопили значительный объем данных, документирующих степень, в которой культура формирует не только социальное поведение, но и когнитивные, эмоциональные и даже нервные процессы.

Модернизация Китая действительно сопровождается параллельными изменениями в индивидуалистических ценностях, стилях воспитания, нормах самовыражения, а также опыте и выражении депрессии. Хотя мы признаем, что наша модель указывает нам на сложную картину, в которой причинно-следственная связь является двунаправленной, в этом случае мы считаем, что убедительное причинное повествование можно сказать о том, как преднамеренное изменение курса с точки зрения экономической структуры и социальной организации имело психологические последствия. Чтобы укрепить тезис о том, что рост индивидуализма в Китае являются следствиями быстрой модернизации экономики, необходимо ответить на следующие два вопроса. Во-первых, в какой степени эти психологические последствия можно отнести к социокультурным изменениям, а не к различиям поколений? Во-вторых, насколько уникальны эти последствия для Китая?

Сюй и Хамамура обнаружили, что по сравнению с пятидесятилетней давностью, материализм, индивидуализм и права человека приобретают все большее значение. Некоторые традиционные культурные ценности, такие как семейные отношения, дружба и патриотизм, сохранили свое предполагаемое значение, тогда как другие ценности, такие как традиционный образ жизни и конфуцианская этика, снизились [13].

Индивидуалистические ценности, обозначенные такими словами, как «выбрать», «конкурировать» и «автономия», демонстрировали тенденцию к росту в течение последних сорока лет и были положительно связаны с показателями социальных изменений. Напротив, некоторые коллективистские ценности, обозначаемые такими словами, как «коммуналка», «послушание» и «жертва», снижались по частоте. Тем не менее, слова, отражающие другие аспекты коллективистских ценностей, такие как «обязанность» и «отдавать», продолжали оставаться важными. Эти результаты указывают не только на многогранную композицию индивидуализма и коллективизма, но и на сохранение традиционных ценностей в контексте быстрой модернизации. Действительно, авторы высказались за адаптивное функционирование сосуществующих индивидуалистических и коллективистских ценностей, добавив, что модернизация происходила разными темпами в разных частях Китая [14].

Поэтому мы предполагаем, что рассматривать индивидуализм и коллективизм как неизбежно несовместимые нельзя. Вместо этого, можно сказать, что модернизация - это неоднородный процесс, который с разной скоростью воздействует на разные слои китайского общества, и что растущий индивидуализм не обязательно означает конец традиционных значений и практик.

Экономические реформы Китая принесли китайскому обществу, как пользу, так и вред. Нельзя отрицать, что рыночные отношения улучшили качество жизни китайцев, но тем самым индивидуалистические импульсы так, или иначе начинают выражаться в жизни общества. Но также следует отметить, что не только экономический рост Китая мог

поспособствовать изменению культурных особенностей общества, но также постоянное отличие поколений в разное время. Возможно, межкультурные отношения также могут повлиять на изменение общества. Но подводя итоги, мы можем сказать, что все-таки благодаря экономическим реформам, и политике «открытых дверей», благосостояние народа улучшилось, а если вспомнить, что перед этим Китай переживал экономический кризис, и люди придерживались коллективизма. То переход к рыночным отношениям, дало свободу зарабатывать деньги каждому китайцу, и предприниматели начали получать поддержку государства в этом. Соответственно, социокультурные изменения так или иначе должны были произойти, так как выход из кризиса и быстрый рост благосостояния людей породили трансформацию общества, поведения людей и их ценностей.

Список использованной литературы:

1. Schell, O., & Shambaugh, D. (Eds.). (1999). *The China reader. The reform era.* New York: Vintage Books.
2. Shweder R. A. (1991). *Thinking Through Cultures: Expeditions in Cultural Psychology.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Markus H. R., Hamedani M. G. (2007). "Sociocultural psychology: the dynamic interdependence among self systems and social systems," in *Handbook of Cultural Psychology*, eds Kitayama S., Cohen D., editors. (New York, NY: Guilford Press;), 3–39.
4. Gjerde P. F. (2004). Culture, power, and experience: toward a person-centered cultural psychology. *Hum. Dev.* 47 138–157.
5. Armer J. M., Katsillis J. (2002). "Modernization theory," in *Encyclopaedia of Sociology*, 2nd Edn, Vol. 3 eds Borgatta E. F., Montgomery R. J. V., editors. (New York, NY: The Gale Group;), 1883–1888.
6. Scott J., Marshall G. (2009). *A Dictionary of Sociology*, 3rd Edn Oxford: Oxford University Press.
7. Bruce S., Yearley S. (2006). *The SAGE Dictionary of Sociology.* London: Sage Publication.
8. Yan Y Br J Sociol. The Chinese path to individualization. 2010 Sep; 61(3):489-512.
9. Sun J., Wang X. (2010). Value differences between generations in China: a study in Shanghai. *J. Youth Stud.* 13 65–81.
10. Kahl, S. V. (1968). *The Measurement of Modernism: A Study of Values in Brazil and Mexico.* Austin: University of Texas Press.
11. Inkeles, A. (1983). *Exploring Individual Modernity.* New York, NY: Columbia University Press.
12. Xie Y. (2011). Evidence-based research on China: a historical imperative. *Chin. Sociol. Rev.* 44 14–25.
13. Xu, Y., and Hamamura, T. (2014). Folk beliefs of cultural changes in China. *Front. Psychol.* 5:1066. doi: 10.3389/fpsyg.2014.01066/abstract
14. Zeng, R., and Greenfield, P. M. (2015). Cultural evolution over the last 40 years in China: using the Google Ngram Viewer to study implications of social and political change for cultural values. *Int. J. Psychol.* 50, 47–55. doi: 10.1002/ijop.12125

ЕРЕКШЕ РӘСІМ-САТИДЫҢ ҚЫР-СЫРЫ

Асан Ә.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Таяу Шығыс және Орта Азия кафедрасы,
хинди-урду бөлімінің 2-курс студенті*

*Ғылыми жетекшісі: Турар А.С. гуманитарлық ғылымдар магистрі,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*

Бір әлемде тұрып жатқанына қарамастан, әр елдің өзіне ғана тән салт-дәстүрлері бар. Олардың бір-бірінен айырмашылығы да аз емес. Осылайша әр ел ерекшеленеді.

Өзінің дәстүрлерімен ерекшеленетін Үндістанды қай қырынан тануға болады? Үндістанның салт-дәстүрлері, рәсімдері, мерекелері үнді халқы үшін өте маңызды. Осы

орайда, сіз «сати» салты туралы естігеніңіз барма? Үнді халқы үшін бұл қаншалықты маңызды? Бұл ерекше салт сізге де қызық болары сөзсіз.

Үндістан - ерекше ел. Жарық сәулелерін сиқырлы сәулеге айналдыратын асыл зат сияқты, ол көптеген діни және рухани ағымдарды біріктіріп, оларды ақылға сыймайтын, керемет нәрсеге айналдырды. Әрине, мындаған жылдар бойына қалыптасқан бұл таңғажайып Үндістанға келгендердің барлығына бір жаңа өмірдің есігін ашқандай болды.

Үндістан мәдениеті әр түрлі дәуірлерден, тарихтан, салт-дәстүрден, идеялардан, басқыншылардан және иммигранттардан құрылды. Көптеген мәдени салт-дәстүрлер, тілдер мен ескерткіштер ғасырлар бойы осындай шатасудың мысалы ретінде келтірілген. Тарихи тұрғыдан, үнді мәдениеті қазіргі Үндістан мемлекетінің шекарасынан әлдеқайда кең таралған, бұл тарихи мәдени аймақ «Үлкен Үндістан» деп аталады және оған Орталықтан Оңтүстік-Шығыс Азияға дейінгі аумақтар кіреді. Қазіргі Үндістанда елдің аумағына байланысты мәдени және діни әртүрлілік бар. Оңтүстік, солтүстік және солтүстік-шығыс бөліктердің өзіндік ерекшеліктері бар, және барлық дерлік мемлекеттер өздерінің мәдени ошақтарын қалыптастырды. Осы бірегей мәдени әртүрлілікке қарамастан, бүкіл ел өркениет ретінде біртұтас, өйткені олардың жалпы тарихы, сол арқылы өзінің ұлттық ерекшелігін сақтайды.

Үндістан индуизм, жайнизм, буддизм және сикхизм сияқты діни жүйелердің отаны болып табылады, олар тек Үндістанға ғана емес, бүкіл әлемге елеулі әсер етті. Ислам шапқыншылығынан және X ғасырдан кейінгі шетелдік үстемдіктен кейін Үндістан мәдениетіне парсы, араб және түркі мәдениеттері қатты әсер етті. Өз кезегінде Үндістанның әртүрлі діндері мен дәстүрлері Оңтүстік-Шығыс Азияға және әлемнің басқа бөліктеріне әсер етті. Марк Твен былай деп жазды: «Үндістан - адамзат баласының бесігі, адам сөзінің бесігі, тарихтың анасы, аңыздың әжесі және дәстүрдің әжесі. Біздің адамзат тарихындағы ең құнды және маңызды материалдарымыз тек Үндістанда сақталған!».

Үндістанда бірнеше жерлеу салты бар. Олар көбінесе дінге байланысты болып келеді. Сати индуизм дініне тән.

Сати - индуизмдегі жерлеу салты, оған сәйкес жесір әйелді қайтыс болған жұбайымен бірге арнайы жерлеу рәсімінде өртеп жібереді. Бүгінгі таңда бұл құбылыс сирек кездеседі және оған тыйым салынған.

Сати сөзі санскрит тілінде «нақты», «шын», «адал» дегенді білдіреді. Бұл сөз Дакшьяни деп те аталатын Сати құдайының атымен шыққан, әкесі Дакша оны Шива құдайымен қосылуына ризашылығын білдірмегені үшін өзін құрбандыққа шалды. Сати дәстүрі басқа әйгілі мәдениеттерде ұқсас ырым-жырлармен параллельді және кейбір үнді-еуропалық халықтарға тән болды. Мысалы, Ресейде кемеде немесе қайықта кремация түріндегі жерлеу рәсімінде құлын иесінің денесімен өртеп жіберді деп Ибн Фадлан суреттейді. Құдай Один «Жоғары сөз» өлеңінде: «Әйелдерді бағанаға мақта» деп кеңес береді. Осындай жерлеу рәсімдері скифтерде де болған, онда жесірдің өзін-өзі өлтіруі әрдайым жұптық жерлеуді білдірмеген: оның өлімінің фактісі маңызды болды, яғни күйеуінен кейін басқа әлемге қоныс аудару сияқты, сондықтан ол онымен бірге қайтыс болу керек делінді.

Махабхаратада әйелдер өз еркімен құрбан болғаны туралы бірнеше жағдай және басқа да осыған ұқсас құжаттар ішінара тарихи дереккөздер ретінде қарастырылады және бұл оқиғалардың көпшілігі шынайы оқиғаларға негізделгені белгілі.

Александр Македонскиймен бірге болған грек тарихшысы Аристокл Кассандрейский Таксила қаласында сати рәсімінің болған жағдайын суреттеді. Тағы мысал ретінде Кардиадан келген Эмуна әскерінің үнді сарбазын айтуға болады, б.з.д. 316 ж. оның екі әйелі жерлеу рәсімінде оның қасында өлу үшін күрескенін айтуға болады.

Жерлеудегі ерікті өлім Солтүстік Үндістанда Гупта штатының кезеңіне дейін сипатталған. Бұл тәжірибе «анумрама» деп аталды. Сатиға қарағанда, жанқиярлық шынымен ерікті болды, мәжбүрлеудің элементі болмады және тек жесірлерге ғана емес, сонымен бірге басқа туыстарына, қызметшілеріне, идеологиялық ізбасарларына немесе достарына да қайтыс болған адамға өзінің адалдығын осылай білдіргісі келетіндерге таралуы мүмкін. Кейде бұл өлімдер қайтыс болған адамның өмірінде берілген анттың нәтижесі болды.

Қазіргі ғалымдардың пікірінше, жесірлердің өзін-өзі өртеп салу тәжірибесі біздің заманымызға дейінгі 500 жылға яғни, Гупта империясының өмір сүруінің соңында тараған. Мұны кейбіреулер Үндістандағы буддизмнің құлдырауына, қоғамның касталарға бөлінуіне, сатиді касталық жағдайда ұсыну әдісі ретінде қолданған деп санайды. Сати дәстүрін Гупта империясының құлдырауына әсер еткен Үндістанға басып кірген буддистер дінінің ақ ғұндары әкелді деген жорамал бар.

Қазіргі ақпаратқа сәйкес, сати басқа елдерге X ғасырда таралған. Дәстүр XIX ғасырдың басына дейін аз жүйелілікпен әр түрлі салаларда сақталды.

Өздігінен өртеу әрекеті - сати - бұл тек ерікті. Кейбір қауымдастықтарда оны жесір әйелдің өзі жасауы керек деп есептелетін, сондықтан бәрі оны өзінен күткен. Бұл қаншалықты ерікті болғандығы және қоғамның қысым деңгейі қандай екендігі белгісіз. Жесір әйелдің болашағы тым үмітсіз болды деп жиі айтылады, әсіресе ол баласыз болса. Алайда, жесірдің сати рәсімін өткізбейтіндігін айтқан кезде, көпшілік оған өзін-өзі өлтіруге мәжбүрлеген. Сати- ерікті іс-әрекет деп айтқанымен, көпшілік жесір әйелден өзін-өзі өлтіруін талап етеді. Сати ерікті түрде жасалуы керек еді, бірақ көбінесе іс жүзінде бұлай көрінбеді. Әлеуметтік қысым факторын айтпағанда, көптеген жағдайларда жесір әйелді физикалық күш қолдану арқылы өлуге көндірді. Аман қалған суреттерде көбінесе от жағылған кезде қашып кетпес үшін, байланған немесе қозғалысында қандай да бір түрде шектелген жерлеу пырағында отыратын әйел бейнеленген. Олардың бірінде брахмандар жесірдің жалыннан қашып кетуіне жол бермеу үшін ұзын тіректермен жалынның жанында тұрды.

Сати көбінесе брахмандар арасында кең тарады. Оған бірнеше себептер бар. Брахмандардың кем дегенде үш немесе төрт тіпті одан да көп әйелдері болған. Брахман қайтыс болған кезде әйелдері артта қалған балаларын ойламай, күйеуінің артынан өлуге таласқан. Сондықтан, сати брахмандар арасында кең етек алды. Сондай-ақ, сати патша әйелдерінің де арасында тараған. Патша жерлеу рәсімінде кейде көптеген әйелдер мен құлдар өздерін құрбан етті. Раджастхан тарихында мұндай мысалдар көп. Непалдық Махарани Рай Раджешвари Девиден 1799 жылы күйеуі бас тартты. Күйеуі 1804 жылы билікке келеді. Бірақ, 1806 жылы оны өз ағасы өлтіріп, он күн өткен соң, Деви 1806 жылы 5 мамырда сати жасауға мәжбүр болды.

Үнді қауымдарының тарихында символдық сати де қолданылды. Ритуал бойынша, жесір әйел күйеуінің қасында жатады, кейін неке мен жерлеу рәсімдерінің кейбір бөліктері өткізіледі. Осы сатиге ұқсас тағы бір рәсім бар. Раджастхан мен Мадхья-Прадеште танымал джаухар рәсімінің тәжірибесі қоғамда әйелдердің (кейде балалар, қарттар мен науқастар) жасаған ұжымдық суициді болды, рәсім жауынгер ерлер ұрыс кезінде қаза тапқан кезде өтеді.

Үндістандағы әйелдер қауымы кез келген жерде, кез келген сәтте өздерінің ерлерін мақтан тұтады, құдайындай көреді. Әдепсіздік деп есептелетіндіктен, үнділердің отбасында әйелдері ерінің атын дауыстап айтпайды. Оның орнына «мені тындашы» немесе "балаларымның әкесі" деген сөздерді қолдана алады. Қазіргі таңда сатиге тыйым салынған бірақ, ері қайтыс болған әйелге жас жұбайлардың жанында жүруге, көпшілік жиналған жерге баруға тыйым салады. Біз бұл көріністерден Үндістан халқы үшін ер азамат деген ұғымның қаншалықты маңызды екендігін біле аламыз. Көптеген отбасыларында әйелдері ерлері тамақтанып болған соң ғана үстел басына отырады. Бұл да бір ізеттіліктің белгісі. Біздің Қазақстанда жігіт пен қыз отау құрамыз деп шешім қабылдаса, жігіттің отбасы қыздың отбасына ақшалай сыйақы беруі керек, ал Үндістанда керісінше, қыз ер жігітке ақша береді немесе баспана алып береді немесе жаңа көлік сыйлайды. Егер, күйеуі қайтыс болған жағдайда, әйелі күйеуімен келесі өмірде кездесеміз деген оймен өзін өртейді.

Қорытындылай келе, сати рәсімі- Үндістан жерінде ғана емес, сондай-ақ Азияның көп бөлігінде таралған. Бірақ, қазіргі таңда Үндістанда сати рәсіміне тыйым салынған. Сати рәсімін жасаған әйелдердің жақындары қатаң түрде жазаланады. Бірақ, «Бхарат» газетінің 135 шығарылымдағы мәлімет бойынша, Сати әлі күнге дейін, негізінен ауылдық жерлерде орын алады. 1947 жылдан бастап Үндістанда шамамен 40 жағдай тіркелді, олардың көпшілігі Раджастханның Шехавати аймағында орын алды. Осы жағдайдан кейін, бірінші кезекте

Раджастхан үкіметі, содан кейін Үндістанның федералды үкіметі қосымша заңнама қабылдады. Менің ойымша, сати рәсіміне тыйым салу өте дұрыс деп ойлаймын. Өйткені, әрбір әйел өз құқықтарын біліп, өзінше өмір сүру керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1.Бонгард-Левин Г. М., Кошеленко Г. А. Диодор Сицилийский об одном из индийских обычаев. annales.info. Дата обращения 12 января 2019. // Вестник древней истории. 2007, № 1.
- 2.Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этюд. М.: Мысль, 1994.
- 3.Индийская жена: исследования, эссе. М.: Вост. лит. 1996. 247 с.
- 4.Пандей Р. Б. Древнеиндийские домашние обряды (обычай). 1990. 319 с.

КОРЕЙ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ «СУИЦИД» МӘСЕЛЕСІ МЕН ОНЫҢ СЕБЕПТЕРІ

Бегалиева М. Б

*магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы, Қазақстан, zhanmiss__97@mail.ru*

*Ғылыми жетекшісі: Белялова А.Е. PhD, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы, Қазақстан, aigerim2013@naver.com*

Аннотация: Оңтүстік Корея Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі 60 жылда керемет даму көрсеткішін көрсетті. Бұрынғы аграрлы, кедей отар ел болған Корея, қазіргі таңда экономикалық дамуы бойынша 13-орында тұр. Елдегі терең экономикалық өсім үлкен әлеуметтік өзгерістерді алып келді. Сондай өзгерістердің бірі халық арасындағы, әсіресе қарттар мен жасөспірімдер арасында өз-өзіне қол жұмсау көрсеткішінің кенеттен жылдам қарқынмен өсуі болып табылады. Кореядағы халықтың өз-өзіне қол жұмсау деңгейі әлемдегі ең жоғарғы деңгейге ие. Осы мақалада жасөспірімдер арасындағы суицидтің негізгі себептері неде екені және де суицидке қандай жағдайлар итермелейтіндігі талданған.

Түйін сөздер: суицид, экономика, күйзеліс, торығу, зорлық-зомбылық, Оңтүстік Корея

Жасыратыны жоқ, Оңтүстік Корея тұрғындардың бақыт деңгейі ең төменгі елдердің рейтингінде бірінші орынға ие және аймақтағы суицидтер саны бойынша көшбасшы. Осыған орай, «Корея Таймс» газетінде жарияланған есеп бойынша, Корея бірнеше жылдар бойы суицид бойынша бірінші орынға ие. Пайыздық коэффициент ЭЫДҰ (Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы) қатарындағы басқа елдерімен салыстырғанда орташа есеппен 2,6 есе жоғары болды. Елде жыл сайын 15 мыңнан астам кәріс өз-өзіне қол жұмсайды, яғни күн сайын шамамен 43 адам ... және бұл қайғылы көрсеткіштер әр жыл сайын артып келеді [1].

Әрине, бұндай қайғылы көрсеткіштің себебі не екенін дүп айту өте қиын. Психологтар мен әлеуметтанушылардың пікірінше, бұл депрессия, торығу, қоғамға ашулану және тағы басқалар. Бірақ, бұл факторлардың барлығы қоғам қысымының және мемлекеттің дұрыс емес жұмысының нәтижесі екендігі көпшілікке мәлім.

Кореяда нағыз экономикалық ғажайып болғандығы бәрімізге белгілі, бірақ осы дамыған экономиканың салдарынан халыққа өмір сүру жыл сайын қиындық тудырып келе жатыр. Шындығына келетін болсақ, корей жастарының айтуы бойынша ешқандай да «таңғы шық елі» жоқ, қазіргі таңда Корей жастары Кореяны «Чосон тозағы» деп атайды [2]. Яғни, бұл – өз-өзіне қол жұмсау халықтың ең үлкен қасіретіне айналғандығын білдіреді.

Жарқыраған қала шамдары, корей поп-музыкасының энергиясы мен ең жоғарғы технологияларының артында бір ғана жағымсыз шындық жасырынып тұр – Корея ЕЭЫДҰ мемлекеттерінің арасында халықтың өзіне-өзі қол жұмсауы бойынша көптеген жылдар бойы бірінші орында тұр. Және де бірнеше онжылдықтың ішінде бұл көрсеткіш 2 есеге көбейді. Мұның себебі неде?

Кореяның Юн Со Ын деген тұрғынының айтуы бойынша « Егер де сізде ақша болса, онда Оңтүстік Корея өмір сүргенге өте керемет жер. Ал егер ақша жоқ болса – керісінше. Кореяда айтылатын ең басты нәрсе бұл – бәсекелестік: мектептегі, университеттегі және жұмыстағы бәсекелестік. Бұл жерде бір мақсатқа жету үшін, сіз әрдайым бәсекелестікте болуыңыз керек. Бірақ бұл тек айсбергтің басы ғана. Егер тереңірек үңілетін болсақ, адамды сыртқы келбетіне байланысты пікір қалыптастыратын қоғамға тап бола аламыз. Уақыттың тапшылығынан мереке – үлкен күйзеліс туындататын қоғам, сенің болашағыңды беделді жоғарғы оқу орыны шешетін қоғам, отбасы құру құдды үлкен мәселе ретінде көрінетін, асханаларда жалғыз өзің отырып тамақтану – ұят секілді көрінетін және де ең соңғы үлгіде киінбеген адамға жоғарыдан қарайтын қоғам... Осының бәрі адам төзгісіз екендігін түсінесіздер ме? Адам төзгісіз екендігі соншалық, 40 жасқа дейінгі адамдардың өлімінің басты себебі өзіне-өзі қол жұмсау болып отыр»[1].

2016 және де 2017 жылғы зерттеу нәтижесі бойынша, 29501 суицидтің негізгі себебі 28,8% адамда – психологиялық торығу, одан кейін физикалық ауыру – 22,6%, экономикалық қиындық – 15,9%, отбасылық проблемалар – 11,4% құрайды [3].

Оңтүстік Корея өзінің жоғарғы стресстік кәсіби ортасымен және де білімді ортасымен танымал, бұл ортада таңның атысынан түнге дейін табжылмай жұмыс істеу немесе оқу қалыпты жағдай. Бұндай әдет экономикаға деген алаңдаушылықтан туындау мүмкін. Ғалымдардың пікірінше, суицидтің жоғары деңгейде болуының басты себебі - аграрлық елден техникалық өркениетке тым тез енуі, экономиканың жылдам қарқынмен дамуы деп санайды сонымен қатар осыған байланысты 1997 жылы Кореяда үлкен экономикалық дағдарыс салдары. Экономикалық дағдарыс салдарынан мыңдаған адам жұмыссыз қалған еді. Содан бері тағы да осындай жағдайдың қайталануынан қорқу жұмыс орнындағы стрессті күшейтті.

Қоғамдағы осал топтар болып саналатын жасөспірімдер мен қарт адамдар өз-өзіне қол жұмсау қаупіне көбірек ұшырайды. Оңтүстік Кореяда 10-19 жас аралығындағы балалар арасындағы өзіне-өзі қол жұмсау деңгейі бойынша ең жоғарғы көрсеткішті көрсетіп отыр, және де осындай жоғарғы көрсеткіш қарттар арасында байқалынады. Егер де мектеп оқушылары мен студенттер туралы айтатын болсақ, онда көп жағдайда суицидтің ең басты себебі емтихан тапсырғанда алынған стресс және де мектептегі зорлық-зомбылық болып табылады [4].

Корей халқы үшін жақсы білім алу – халықтың қоғамдығы әлеуметтік-экономикалық ахуалын жақсарту үшін өте қажет деп саналады. Академиялық жетістік отбасының абыройының көрсеткіші және де тұтастай алғанда Оңтүстік Корея қоғамы үшін мақтаныш көзі болып табылады. Жоғары оқу орнын бітіру - беделдің, жоғары әлеуметтік-экономикалық мәртебенің, неке құрудағы жетістіктің және мәртебелі мансаптың басты белгісі. Оңтүстік Кореяның халқының білімге деген бас бұруы өте ерте жастан басталады. Егер де қандайда бір адамның университеттік білімі жоқ болса, ол адам басқа адамдардың сыни көзқарасының және сөзінің астына қалып қоюы мүмкін.

Корей оқушыларында оқу жылы 10 айдан аса уақытқа созылады, күніне 16 сағатқа жуық уақытын мектепте және де «хагвон» деп аталатын кешкі мектептен кейінгі бағдарламаларда өткізеді. Осындай білім алуға деген ұмтылыс Кореяның ең үздік үштік рейтингке кіретін университеттерге түсу үшін. Осындай үздік университетте білім алу ең алдымен жақсы жұмыс орнына тұруды, жақсы айлық алуды және де жақсы өмір сүруге жолдама деп біледі. Осыған байланысты көптеген жасөспірімдер ата-анасы тарапынан қатты қысым алады, содан күйзеліске тап болып, өз-өзіне қол жұмсайды екен.

Мектептегі зорлық-зомбылық Кореяда ең көп талқыланатын тақырыптардың біріне айналды, өйткені бұл қазіргі таңда ең күрделі формада және де кең түрде таралған.

Әдетте мектептегі оқушылар арасындағы зорлықты бастаушыларды «ильчжиндер» деп атайды, яғни тәртіпті бұзатын, әртүрлі төбелеске тап болатын, жаман әдеттерге ие «жаман» оқушылар, және де бұндай оқушылар барлық дерлік мектепте болады. Негізі, «ильчжин» деген атау ертеректе мафия және қарақшы топтардың бастықтарына бағытталған

атау еді, қазіргі таңда қандай да бір оқушыны қорлауға бағытталған бұзақылыққа қатысушы оқушылар өздерін «ильчжин» деп атайды.

«Нан жеткізушілер» - Кореядағы зорлық-зомбылықтың ең тынымал түрінің атауы. «Нан жеткізушілер» деп аталынуының себебі, ильчжиндер қоңырау кезінде әлсіздерге өз ақшаларына дүкеннен тоқаш алып келуге мәжбүрленген. Қазіргі таңда осыған ұқсас «күлкі жеткізушісі», «Wifi жеткізушісі», «ақша жеткізушісі» пайда болды. Әр жеткізушінің өз қызметі бар, мысалыға: ильчжинді күлдірту, оның орнына төбелесу, күні сәтсіз өтсе көңілін көтеру... егер де осыларды орындамаған жағдайда әлсіз оқушыларды ұрып-соғады, ашуын содан алады [1].

Ең өкініштісі, жәбірленушінің сыныптастары да, мұғалімдер де осыны көре тұра түк болып жатқан жоқ секілді түр танытуға тырысады. Басқалардың немқұрайлы түр танытуының бірнеше себептері бар, бірақ оның ішіндегі басты себептерінің бірі – «бұл тек жәбірленушінің проблемасы» деген пікір. Әдетте осындай зорлық-зомбылық көрген оқушының достары болмайды және де отбасынан да ешқандай қолдау таппайды, сондықтан да өз проблемасымен өздері жалғыз қалуына мәжбүр болады. Осындай мектеп оқушыларының арасындағы зорлық-зомбылық Корей қоғамындағы ең өзекті мәселе болып отыр. Тіптен, Оңтүстік Кореяның киноларында да, телехикаяларында да ерекше екпінмен көрсетеді.

Өкінішке орай, Кореяда жасөспірімдер арасында суицид өте көп және олардың саны тұрақты өсуде. Үкімет ғаламтордағы мағлұматтарды бақылайтын және күдікті мазмұндағы ақпаратты тарататын желілерді бұғаттайтын арнайы бөлімдер құру арқылы суицидпен күресу шараларын ұйымдастыруда. Бірақ олар тиімді ме, әлде тиімсіз бе, уақыт мәселесі ...

Қорыта келетін болсақ, қаншалықты өмір қиын кезеңдерден тұрады дегенімен де, суицид қиын кезеңдерді өткерудің шешімі емес. Өз-өзіне қол жұмсау тығырықтан шығатын жол емес сол себептен ой мен санада жүрген сан-мың күдіктен, жанды сыздатқан күрделі мәселерден арылуға болатындығын айта келе өткінші нәрсеге бола, уақытша кезіккен қиындықтан –ұмытылмас қасірет екендігін ұмытпаған жөн. Тек қана өз өміріңді қиу емес сонымен қатар жақындарыңның өміріне қайғы алып келу деп те қарау керек. Сондықтан өмірдің қиындығын да, ауыртпалығын да қабырғаңыз қайыспай көтере білген жөн.

Өмір болған соң оның белестері, кездесетін кедергілері болатыны баршамызға мәлім. Бірақ, осы кедергілерді өткеруге күш жігеріміз жетпей, жанымызды ауыртатын сәттері аз емес. Осы сәтте жанымыздың жарасын емдейтін, көңілімізге демеу болатын адам бұл дүниеде жоқ тәріздес. Және де жүрегінде жүрген ауыртпалықты сенен басқа ешкім түсінбейтін тәрізді көрінуі де мүмкін.

Шын мәнісіне келетін болсақ, мектепті бітірердегі емтихан, тестілеу бұл болашағыңды түбегейлі шешетін жүйе деп қарамау керек. Емтиханнан керекті баллды ала алмай, құлап қалған, еңсесін түсірмей өмірде жетістікке жеткен балалар қаншама. Тестілеу нәтижесі керек етпейтін мамандықтар да аз емес. Сол емтихан нәтижесіз де жетістікке жетуге болатынын түсініп, үлкендер тарапынан да соны түсіндіре алатын адамда табылса жақсы болар еді.

Ең алдымен, баланың өмірі ата-анаға маңыздырақ, сондықтан әр ата-ана балаларына қысым көрсетпей, баланың таңдауын құрметтеп, балалармен маңызды тақырыпта сөйлесе алса және де балалардың қиын қалын түсініп тыңдай алса қаншама қайғылы оқиғалардың алдын ала алуға болатынын түсіну керек. Күнделікті қарбалас өмірде жұмыс, үй деп жүрген адамдар айналасында болып жатқан жайттарды елемей, көрмеуі де мүмкін. Адамдар бір мезетке тоқтап, жан-жағында болып жатқан дүниеге зер салатын болса қаншама қиындықта жүрген, еңсесі түскен адамдарға бір ауыз сөзбен де қолдау көрсете алатын еді. Біреудің бір ауыз сөзі, біреудің өмірін өзгерте алады, егер жақыныңның және ата-ананың қолдауы болса тіптен жақсы. Өмір берілген сый деп қарау керек, сондықтан да өтпелі нәрселерге қатты алаңдамай, ол қиын кезеңнен еңсенді түсірмей өтсең, жақсы шақтар күтіп тұрғанын ұмытпай әр минуттан, секундтан рахат алып үйренуіміз керек. Суицид – бұл шешім емес.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Коре Ильбо казахстанско-корейский информационный портал –URL:<http://koreilbo.com/>
2. Singh A. The “Scourge of South Korea”: Stress and Suicide in Korean Society. // - Berkeley Political Review [Электронды ресурс].- <https://bpr.berkeley.edu/2017/10/31/the-scourge-of-south-korea-stress-and-suicide-in-korean-society/>
3. Jin Pyo Hong, M.D., Myeng Ji Bae, M.D., Tongwoo Suh, M.D., DrPH. Epidemiology of Suicide in Korea. // - Psychiatry Invest 2006; 3 (2):7-14 [Электронды ресурс]. – URL:<https://www.psychiatryinvestigation.org/upload/pdf/0502006015.pdf>
4. Ким Г.Н. Республика Корея Алматы: Дайк-пресс, 2010. – 330 с.

ҮНДІСТАННЫҢ ПОЛИКОНФЕССИЯ МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ТІІМДІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАР ШАРТЫ РЕТІНДЕ

Балтабай К.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Таяу Шығыс және Орта Азия кафедрасы,
хинди-урду бөлімінің 2-курс студенті*

*Ғылыми жетекшісі: Канафьева Ш.Е. аймақтану магистрі,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*

Үндістанның ұлттық қауіпсіздігіне төніп тұрған бірден бір қауіп – терроризм, ал мемлекет іші саясатты шиелініске алып келуге конфессияаралық қатынастардың ықпалы жоғары. Бұл мәселе тек Үндістан емес, бүкіл Оңтүстік Азия үшін өзекті. Ынтымақсыздық салдарының ең анық көрінісі деп кезінде британдық колонияға тиесілі территорияда екі тәуелсіз мемлекет қалыптасуын келтіруге болады. Сонымен қатар, ХХІ ғасырдың бірінші онжылдығының өзінде Үндістанда 13 001 теракт жасалды, нәтижесінде 4 000 аса адам қаза болды. Үндіс-Мұсылман қарым-қатынастарының сипатының негізін салған Кашмирді бөлу сұрағы, Джамму және Кашмирдегі басқындық іс-әрекеті, Мумбаи қаласындағы 2008 ж. терроризм бойынша берілген деректерде Пәкістан Ислам Республикасының қатысын мойындау, мұның барлығы – діни фактордың зор рөлін, дінді саясаттандырудың деструктивті сипатын дәлелдейді.

2011 ж. Гарвард Университетінің Дж.Кеннеди атындағы Басқару Мектебінің профессоры М. Тофт, Нотр Дам Университетінің профессоры Д. Филлот және Джорджтаун Университетінің профессоры Т. Шах қатысуымен ұжымдасқан “Тәңір ғасыры: дін жандануы және жаһандық саясат” атты зертеуінде діннің әсерінің құлдырауы туралы болжамға қарамастан, Дін бүкіл әлем бойынша саяси ықпалға қайта ие болғанын, оған жерлеуге тиіс болған күштер: демократия, жаһандану және технологиялар керісінше оңды ықпал еткенін, сонымен қатар, Дін тек қана иррационал және зорлық-зомбылық деген мағына емес, оның саяси ықпалы шын мәнінде әртүрлі, бір кезде азаматтық соғыс пен терроризмге ықпал етсе, басқа жағдайларда демократияға, татулыққа және бейбітшілікке ықпалын тигізетінін атап айтты.

Терроризм, қайбір қауымдастық үшін елеулі қатер төндірсе де, бар болғаны қауіпсіздік проблемасы ретінде қарастырылады: қауіпсіздік шаралары қолданылады, қорғаныс құрылымдары нығаяды және қатаңырақ жазалар туралы шешімдер қабылданады. Терроризмге қарсы соғыс жариялай отырып, қоғам мәселенің түбін арттырады, өйткені мұндай соғыс аясында олар себептерге емес, белгілерге ғана жауап береді. Шын мәнінде, терроризмнің негізгі себептері, терроризмнің туу барысын зерттеген бірқатар авторларлардың жазғандары бойынша, діни жазықтықта да емес, этно-діни факторларға, атап айтқанда исламға да байланысты емес. Террористік актілерге барғандар арасында басқа конфессиялардың өкілдері де бар, сонымен қатар, басқ сепаратистерін, Солтүстік Ирландия көтерілісшілерін және тағы басқа террористік әрекетшілерді мысал ретінде алуға болады. Тағы атап өтуге тұрарлық ақиқат – Үндістанда орын алған сепаратисттік қозғалыстарда әр уақытта террористтік күресу әдісі қолданылды. Және оларды жедел шешуді қажет ететін саяси, идеологиялық және әлеуметтік-экономикалық проблемалардан іздеу керек.

Терроризм мәселесіне қатысты, дәлірек айтқанда, оны құрайтын діни экстремизм, діни толеранттылық феномендері жайлы толыққанды түсінікке ие болу үшін ислам және индуизмнің негізгі қағидалары, ұстанымдары мен құндылықтарының арасындағы үлкен айырмашылықтар конфликтті жағдайлардың негізгі себебіне айналғанын ескеру қажет. Егер тереңірек үңілсек:

- 1) Көпшілік үнді мұсылмандарының шығу тегі төменгі каста болуы;
- 2) Үндістан билігінің радикалды ұлтшыл ұйымдарға мойұсынуы;
- 3) Британдық Үндістанның бөлінуімен бірге қатарласқан жаппай құрбан болғандар туралы естелік;
- 4) Екі конфессия арасындағы тарихи қалыптасқан антипатия;
- 5) Мұсылмандар басым аумақтың болуы және олардың шоғырланып орналасуы;
- 6) Үндістан үкіметі тарапынан конфессияаралық конфликтілерді дамыл-дамыл өршітуі; -

Бұның барлығы экономикалық дамудың күйзелісінен, демократияның және ұлттық бірегейліктің дағдарыстарынан негізделген үш тұрғыдан құралған кең ауқымды әлеуметтік дағдарысқа әкелуі әбден мүмкін.

Сонымен қатар, конфессияаралық қарым-қатынастың өзге де бейнесі ретінде Керала штатындағы қалыпты келтіруге болады. Оңтүстік Үндістан, Керала штатындағы халықтың төрттен бір бөлігін христиандар құрайды, олардың көбі екі мың жылға толған діни мұраға үміткер. Жергілікті мерекелер күндері индуистік құдайлар-қамқоршысын және христиан қасиетті-сүйеушісін ағалы-інілер секілді байланыстыратын Керала штатындағы христиандандырылған ауданында таралған дәстүр бар. Осы дінаралық қасиетті ағалы-інілі қарым-қатынастар әрі қарама-қарсы, әрі бірлескен болып сипатталады, бұл олардың христиандық және индуистік қауымдары арасындағы күрделі қоғамдық қатынастар үшін қолайлы метафора ретінде қызмет етеді. Бұл қарым-қатынастардағы амбиваленттілік дау тудырады, алайда, христиандық пен индуизм арасындағы орынсыз сәйкессіздікке және оларды бір-бірінен өзгешелейтін шекараларды терістеуге діни риторика уәж. Қазіргі уақытта қасиетті туыстық бірлестіктердің бұл жанры төмендегенінен, мұндай дәстүрлерге қатысты этнографиялық энтузиазмға тән шиеленістің бар екенін атап өту қажет.

Үндістан – поликонфессионалды мемлекет. Қозғалған мәселелердің әрқайсысы көкейтесті мәнге ие. Сондықтан мемлекет басшылығының алдында меншікті қауымның, оның ішінде кеңінен таралған Ислам дінін ұстанушылардың бейімделуін қамтамасыз ету міндеті тұр. Бұл процесс үндістер қауымының көпшілік болу шартында ақырын ғана өтеді. Көп жағдайда қауымның өзіне де байланысты, мұсылман элитасы, әсіресе негізін құрайтын ортодоксалды бөлігі, өзге дін өкілдерімен ынтымақтастыққа келуге іс-әрекет жасамайды. Тағы да рөл Үндістандағы мұсылмандыққа қарсы көңіл-күй арқасында саяси капиталды көздейтін үндістер қауымдастығының шовинистік көшбасшылары ойнайды. Бұл сұрақтарды реттеу үшін саяси элита, үкімет тарапынан ғана қолдау қажет емес, сонымен қатар, адамдардың арасындағы түсіністік пен толеранттық сана-сезім қажет.

“Егер біз басқа адамдардың басқаша көріне алатынын, оларға өзге тамақ барын, олар өз отбасыларын басқаша құрып, көптеген тұрмыстық заттарға өздерінше жауап бере алатынын түсінбесек, біз барлық уақытта болуы мүмкін ең қорқынышты соғыс — өз үйіміздегі соғыс жағдайында боламыз.”

Толеранттылық қағидаттарының декларациясына сәйкес (ЮНЕСКО, 1995 ж.) толеранттылық Азаматтық қоғамның барлық индивидтерінің әр түрлі болу, әр түрлі конфессиялар, саяси, этникалық және басқа да әлеуметтік топтар арасындағы тұрақты үйлесімділікті қамтамасыз ету, әр түрлі әлемдік мәдениеттердің, өркениеттер мен халықтардың әралуандылығын құрметтеу, сыртқы келбеті, тілі, наным, салт-дәстүрлері мен нанымдары бойынша ерекшеленетін адамдармен түсіністікке және ынтымақтастыққа дайын болу құқығында көрініс тапқан құндылығы мен әлеуметтік нормасы.

БҰҰ Жарғысының кіріспесінде толеранттылықты анықтаудың сипаттамасы мынадай: "Қайырымды көршілер ретінде әлемде бір-бірімен шыдамдылық танытуға және бірге өмір сүруге". Бұл жерде лексема тек пәрменді, әлеуметтік белсенді бояу ғана емес, сонымен қатар

Табысты әлеуметтендірудің шарты ретінде қарастырылады (қоғамдық қатынастар жүйесіне ықпалдасу).

П. К. Гречко "Өзара түсіністікке қол жеткізуге мүмкін кезде ғана қарым-қатынас сол жерде орын алады" деп жазады.

Әлеуметтік коммуникация мәселелерін зерттеуге көптеген шетелдік зерттеушілердің (Н. Луман, Ю. Хабермас, К. Ясперс, В. С. Библер, В. в Василькова, П. К. Гречко, С. Н. Иконникова, К. Н. Хабибуллин және т. б.) еңбектері арналған. Авторлардың көпшілігі толеранттылықтың қазіргі заманғы теориясы, мәдениетаралық коммуникация шарты бола тұра, сол теория сияқты — күрделі, көп өлшемді, көп деңгейлі процесс, онда түрлі зерттеу дәстүрлері, тәсілдері мен әдістері ұсынылады.

Қазіргі әлемдегі коммуникация феноменін зерттеуде индивидтің өзгеруге бейім әлеуметтік-мәдени жүйенің факторларымен анықталатын коммуникативті мінез-құлқына үлкен қызығушылық танытады.

Толеранттылық, немесе төзімділікті, жанжалды жағдайлардың алдын алу және шешу тәсілдерінің бірі және тиімді коммуникацияның алғышарты ретінде, "конфликт" сияқты ұғыммен қиылысатын санат ретінде қарастыруға болады.

Социал-дарвинизм өкілдері адамзат қоғамында өмір сүру үшін күрес әртүрлі конфликтілермен бірге жүреді, ал конфликтілер адам өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. Конфликтілер жиілігі қатысушы тараптардың тәуелділік деңгейіне байланысты. Өзара әрекеттесетін адамдардың тәуелділігі неғұрлым көп болса, соғұрлым жиі конфликтілер пайда болады. Осы зерттеулердің мәліметтеріне сүйене отырып, «Жағдайды конфликт ретінде анықтағанда ғана, жанжалды коммуникация бары туралы айтуға болады» деген тұжырымға келеді.

Егер біз толеранттылық тарихын зерттейтін болсақ, онда толеранттылыққа деген қажеттілік адамдардың, негізінен, этникааралық (діни) қақтығыстар салдарынан туындаған шиеленістер мен агрессияны болдырмау қажеттілігін түсінген кезде пайда болатындығын көруге болады.

Толеранттылық - бұл белсенді әлеуметтік мінез-құлық, оған адам өз еркімен және саналы түрде келеді. Ол этникааралық, конфессияаралық, ұлтаралық қатынастардың ғана емес, жалпы кез-келген адами қарым-қатынастардың шарты. Оның үстіне Үндістан сияқты бүкіл әлем діндері тараған мемлекетте өзара түсіністік, төзімдік пен сенім білдіру – ұлттық бірлікті сақтаудағы маңыздылығы тым жоғары нәрсе.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Абрамов Д.Б. Светское государство и религиозный радикализм в Индии.

Вуд Дж.Э. Право человека на свободу религии в исторической и международной перспективе // Диа-Логос. Религия и общество. М., 1997. С. 13.

Interethnic conflict and the potential dangers of cross-group ties. Jennifer M Larson

Journal of Peace Research. Vol. 53, No. 3, Special Issue on Networked International Politics (May 2016), pp. 459-471 (13 pages)

Monica Duffy Toft, Daniel Philpott, Timothy Samuel Shah: God's Century: Resurgent Religion and Global Politics

Толерантность / Гусейнов А. А. // — М. : Большая российская энциклопедия, 2016. — С. 236—237. — (Большая российская энциклопедия : [в 35 т.] / гл. ред. Ю. С. Осипов ; 2004—2017, т. 32).

THE NATURE AND FUTURE OF CHINA'S ROAD

Du Lijuan

Doctoral Candidate of Wuhan University

Email: 398084696@qq.com.

Serikkanova Arman

, Master, Teacher of Al-Farabi Kazakh National University.

Tutor: Professor Nabizhan Muhametkhanuly

Abstract:

China's road is the result of 70 years of construction and exploration since the founding of the People's Republic of China, and the innovation practice of reform and opening up for more than 40 years, carrying the common dream of the Chinese nation since modern times. Similarly, for the purpose of modernity, the China's road has the essential stipulation different from the western model of modernity, which is the fundamental guarantee for China's modernization and national rejuvenation. The most essential feature of the China's road is the leadership of the Communist Party of China, which is unified with the essential features of public ownership and common prosperity. The China's road is socialism, not anything else, and we have always adhered to the basic principles of scientific socialism. The Chinese road is a Chinese-style modernization, not a copy of the modernization of Europe and the United States, which suits China's national conditions and cuts into the China's issues. The China's road is neither a closed and rigid old road nor a path to change the flag. We should actively learn from the achievements of advanced human civilization, never forget our ancestors, or imitate other countries' models. China has always adhered to the path of pacifism, opposed the old logic that "a strong country must seek hegemony", advocated win-win cooperation and actively promoted the building of a community of Shared future for mankind.

Key Words: *China's road nature china's plan*

The path of China is a great achievement of the 70 years of development and exploration led by the Communist Party of China after the founding of the People's Republic of China. It is not an accident that China's road created the Chinese miracle. Only by going deep into China's social reality can we truly understand China's roads, and only by grasping the essential rules of China's roads can we understand the Chinese miracle.

The most essential feature of China's path: the leadership of the Communist Party of China

The path of China is a new path opened up by the Chinese people under the leadership of the Communist Party of China through revolution, construction, reform and opening up. It is the result of over 90 years of hard work by the CPC. A review of China's contemporary history, especially since reform and opening up, reveals that without the CPC, there would be no socialist road with Chinese characteristics. The leadership of CPC is the most distinctive and essential feature of the Chinese road.

The leadership of the Communist Party of China is the political guarantee of the value orientation of China's road. The purpose of the Communist Party of China is to serve the people wholeheartedly. The building of socialism with Chinese characteristics under the leadership of the CPC always adheres to the principle of "putting the people first", ensuring that development is for the people, that development depends on the people, and that the fruits of development are shared by the people.

The leadership of the CPC is the greatest strength of the system of socialism with Chinese characteristics and the key to the success of the path of socialism with Chinese characteristics. As the ruling party and the leading core of the cause of socialism with Chinese characteristics, the CPC has become a firmly mature Marxist party after being tempered by revolution, construction and reform. In the past, the CPC led the Chinese people in their quest for national independence and liberation. No other political party in the world, like the Communist Party of China, faces unprecedented difficulties and challenges in ruling a country

with such a large population, vast territory, diverse ethnic groups and unbalanced development. As the largest political party in the world, the communist party of China has extremely firm ideals and beliefs, the courage to self-revolutionize, the ability of professional and efficient governance, strong cohesion and optimistic and cautious confidence. In the new era, when the international and domestic environment is more complex, more unpredictable risks and tests on the way for national rejuvenation, which calls for the strong leadership of the CPC. The communist party of China can concentrate the unified will of the people of all ethnic groups in the country, coordinate all parties, pool people's strength to work together for socialist modernization, and lead to realizing the dream of national rejuvenation.

The nature of China's path: socialism, not any other doctrine

The essence and soul of China's road is socialism, which combines the principles of scientific socialism with China's reality. Socialism with Chinese characteristics is the direction of socialism, not the other direction. Deng Xiaoping explicitly stressed that we would have deviated from the path of development without adhering to socialism.

Some people believe that China's road is "capitalism with Chinese characteristics", "Confucian capitalism" and "state capitalism". Although these views are different, they all fall into the same mistake. It is concluded from the transformation of China from planned economy to market economy, the adjustment of ownership structure and the development and expansion of non-public economy that China no longer adheres to communism and is gradually moving away from socialism, which is "leading to the complete restoration of capitalism". These views ignore the essence of the phenomenon, do not pay attention to the mainstream and tributaries, completely ignore the essence of China's road, and wipe out the socialist nature of China's roads. After the reform and opening up, many new things have appeared in China, which are different from the traditional socialist model and some similar to western capitalist countries. However, this is not a deviation from the direction of socialism. We have learned from the experience and practices of western countries that reflect the law of mass production, but we have not abandoned the fundamental principles of socialism and have not deviated from scientific socialism.

Upholding the four cardinal principles and keeping to the direction of socialist development is an important experience in building socialism with Chinese characteristics over the past four decades of reform and opening up. The reason why China's reform and opening up have achieved a high degree of unity in purpose and effect is that, while carrying out reforms, we have unswervingly adhered to the four cardinal principles, resolutely eliminated the interference of various erroneous tendencies and kept moving forward in the direction of socialism.

The basic meaning of China's road: Chinese-style modernization instead of western-style modernization

The aim, to build a prosperous, strong, democratic, culturally advanced, harmonious and beautiful modern socialist country and realize the great rejuvenation of the Chinese nation, have been the common aspiration of the Chinese people and generations of CPC leaders since modern times. China's modernization, based on China's national conditions and full of Chinese characteristics, is rather than a copy of western model of modernization. As Deng Xiaoping said: "our modernization is Chinese-style modernization. The socialism we are building is socialism with Chinese characteristics."

Modernity is the inevitable course and development trend of social progress and the common goal of all countries in the world. Although it started in the west, the west cannot "monopolize" the interpretation right of modernization. We need to dispel the misconception that to achieve modernization, we must follow the western model. Although the western developed countries realize modernization before the developing countries, modernization does not mean westernization, and westernization does not guarantee the realization of modernization. The model of western modernity once changed the world, created great wealth and promoted the development of human history. The developing countries do not need to rigidly stick to western model of modernization. In the past, we once copied the west, in order

to realize the "new building of the old states", but failed to fundamentally solve China's problems. In the process of reform, some countries excessively believe in the western model, but failed to bring the expected prosperity, and the result is counterproductive, falling into the situation of regime change, economic recession, social unrest and even national fragmentation.

China's social nature and special national conditions determine the uniqueness of China's modernization road. China has a large population, a vast territory, unbalanced development and complex problems, many of which are "unique to China", which cannot be solved simply by imitating the western model. Therefore, it is necessary to explore the modernization path and solutions in China's current situation. Chinese road adapts to China's national conditions. The path of China is based on China's national strength, it is the solution to China's problems. We are committed to the decisive role of the market economy in allocating resources, but the state exercises strong macro-control; support and encourage and the development of the non-public sector of the economy with guidance of the government, but only if the public sector occupies the dominant position in the national economy; We have ensured that the people are masters of the country, not through the separation of the three powers, but through a system of people's congresses that integrates deliberation and action in line with China's national conditions. We uphold the leadership of the communist party of China and have a system of multi-party cooperation and political consultation. We adhere to the guiding position of marxism and build a harmonious culture in which monism dominates diversified development. The key to the success of China's road lies in its conformity with China's historical and cultural traditions and the nature of socialism. It comes from Chinese practice, not from western models.

The logic of China's road: peaceful development, not hegemony

Chinese road is a road of peaceful development, which is from the heritage of Chinese excellent traditional culture, It is based on the suffering of their own ethnic history and the teaching of the world "bully" bust. It conforms to the trend of the Times of peaceful development

The Chinese nation has a history of five thousand years. We have always been committed to good-neighborliness, love peace and cherish tenderness. The western experience of the "Thucydides trap" does not apply to China, which has a profound cultural tradition of pacifist. Based on the western logic of "a strong country is bound to seek hegemony", Huntington believed that great powers such as Britain, France, Germany, Japan, the United States and the Soviet union all expanded and practiced imperialism after they became strong, and there was no reason to believe that China would not follow the same path after it became strong in economic and military. However, China was large and strong in the past, but it had never taken foreign expansion and plunder as a basic state policy. Without the study and analysis of civilization and history, it is arbitrary to judge and predict hegemonic expansion only from the size of power, ignoring the social nature, realistic policies and practices of a country. This is a transcendental behavior that frames other countries and civilizations with western experience and value model. But to really understand a country or a nation, "we must understand it according to its own norms and values. In order to actually understand human behavior, observers must look at other cultures as far as possible away from their native cultures that obscure them."

History has proved that aggression and expansion cannot escape the iron law of "hegemony is doomed to decline". Belligerence will not bring a bright future. The expansion of the western hegemony is just to renew the hegemon alternately, which cannot fundamentally solve the problem of long-term development. Instead, it falls into a vicious circle of continuous competition for hegemony. World peace, common development and win-win cooperation are the only solutions. The Chinese people have suffered in the past and we will abide by the ancient saying, "do not impose on others what you yourself do not desire". We will not transfer the suffering we have suffered to others. China has grown from a poor and weak country to the world's second largest economy not through foreign military expansion

and colonial plunder, but through the hard work of the Chinese people and peaceful policies. China does not subscribe to the logic that a strong country is bound to seek hegemony. China has also pledged to the world that it will never seek hegemony, expansion or sphere of influence, and will stick to the path of peaceful development.

The tide of economic globalization is rolling in. Cooperation rather than confrontation and peace rather than war have become the call of The Times and people all over the world. Conforming to the laws and trends of history is fundamental to the progress and development of human society. Xij Jinping has said that "the cold war mentality and zero-sum game are increasingly outdated, and arrogance or isolation can only lead to failure." peace, development, cooperation and mutual benefit are the trend of The Times and the aspiration of the people.

The Chinese people are well aware that peace does not come easily. It is impossible to ensure the smooth progress of building socialism with Chinese characteristics and realize the great dream of national rejuvenation without peaceful environment and exchanges and cooperation with the rest of the world. China is a "socialist for peace" and a staunch defender of peace. We have always adhered to and implemented an independent foreign policy of peace and conducted friendly exchanges with other countries. China will never do anything that undermines world peace, nor the building of socialism with Chinese characteristics, or interests itself.

the world mission of China's road: to contribute China's solutions to human problems

China's path has been shaped and developed in the course of following the trend of historical development, actively opening up to the outside world and deeply participating in globalization. It is China's experience in solving China's problems, as well as China's wisdom and solutions of universal significance. From the very beginning, China's plan has a global vision and closely integrates its own development with the common progress of human society.

The CPC has always taken it as its mission and responsibility to solve China's problems and contribute to the development of the world. MAO zedong once predicted that in the 21st century, "China should make a great contribution to mankind". Deng xiaoping also repeatedly linked China's development to its contribution to humanity, including "providing undeveloped countries with experience of development" and Safeguard world peace. At the 95th anniversary of the founding of the communist party of China (CPC), xi jinping reaffirmed the solemn commitment of CPC and Chinese people to make new and greater contributions to mankind. as a big country, China's population size, land area and economic aggregate determine China's international status and influence. China cannot be separated from the rest of the world. Joseph Toynbee once said: "if China can blaze a new trail in social and economic strategic choices, it will also prove to be capable of providing the world with the gifts China and the world need." This gift is a Chinese plan full of Chinese wisdom formed in the practice of building socialism with Chinese characteristics.

First of all, China is the largest developing country, and its independent path of modernization will certainly provide lessons for developing countries and provide new choices for those countries and nations that wish to achieve independent development. Facts have proved that the vast majority of developing countries are in the international order dominated by the western developed countries and restricted by domestic and external environment and conditions, so their modernization process cannot develop spontaneously like the western developed countries. Moreover, the western developed countries' promotion of the western model is more due to their own interests. "the west only pays attention to its own geopolitical interests, while ignoring the social and economic development that the people of these countries really desire". So simply copying the west is unlikely to lead to real long-term growth.

The China plan, with its experience and wisdom of developing independently from backwardness to strength, has firmly shattered the myth of the western model, avoiding the consequences of copying the western model, and it has provided a new and better choice of a

new path for modernization. The miracle of China's development cannot be copied, so does the China path. However, China plan is worthy of reference for the developing countries.

Second, China's modernization and globalization go hand in hand. China is deeply involved in globalization, so it is closely linked to global governance and development in terms of solving domestic governance and development issues. The China plan is about China's experience and wisdom in development, and also concerns the common problems of human development. Therefore, China plan is based on China's experience, and focuses on the long-term development of mankind. China advocates the building of a community with a Shared future for mankind and has taken an active part in global governance.

Nowadays, the world are increasingly connected and have become an inseparable "community with a Shared future for mankind". "Peace, development and win-win cooperation" has become the trend of The Times. At the same time, the world is facing unprecedented challenges. Anti-globalization forces, protectionism and unilateralism are on the rise, and the order and system of global governance have been seriously impacted. Global climate change, environmental pollution, major infectious diseases and other global issues are becoming increasingly prominent. The world is undergoing major changes and adjustments. Mankind urgently needs to reform and improve the existing global governance system and seek new solutions to development problems.

In the face of problems and challenges arising from world development, China has put forward its own proposal, namely, to build an open, inclusive, clean and beautiful community of Shared future for mankind featuring lasting peace, universal security, common prosperity, and a new type of international relations featuring mutual respect, fairness, justice and win-win cooperation. We should reject the cold war mentality and uphold mutual respect and consultation on an equal footing. We should adhere to dialogue and consultation and establish a new concept of common, comprehensive, cooperative and sustainable security. We should pursue win-win cooperation and build a world of common prosperity. Building an open and inclusive world through exchanges and mutual learning; Adhere to green and low-carbon, to build a clean and beautiful world; We should uphold peaceful development, uphold justice and Shared interests, promote democracy in international relations, and foster a vision of global governance featuring extensive consultation, joint contribution and Shared benefits. At the same time, China has taken concrete actions to promote the building of a "community with a Shared future for mankind", continuously promoted the building of the " Belt and Road", adhered to the path of green development, actively participated in un-led peacekeeping operations, and unswervingly worked to "build world peace, contribute to global development and uphold the international order".

References:

- [1] I. Robertson. Sociology (I) [M]. Beijing: The Commercial Press, 1990.
- [2] Selected Works of Deng Xiaoping [M]. Beijing: People's Publishing House, 1993.
- [3] S. Huntington. The Clash of Civilizations and the Reconstruction of the World Order [M]. Beijing: Xinhua Publishing House, 1998.
- [4] Collected Works of Mao Zedong [M]. Beijing: People's Publishing House, 1999.
- [5] A. Toynbee. Historical Research [M]. Shanghai: Shanghai People's Publishing House, 2000.
- [6] Chronicle of Deng Xiaoping (1975-1997) [M]. Beijing: Central Party Literature Press, 2004.
- [7] Chen Shuguang. China's Road: Alternative Interpretation of Western Discourse [J]. Jiangnan BBS, 2014(8).
- [8] Xi Jinping. Speech at the meeting celebrating the 95th anniversary of the founding of the Communist Party of China [M]. Beijing: People's Publishing House, 2016.
- [9] Xi Jinping. Opening up, creating prosperity and leading the future through innovation -- keynote speech at the opening ceremony of the boao forum for Asia annual conference 2018 [N]. People's Daily, 2018- 4-11(2).
- [10] China's reform and opening up is of global significance (the wind comes from the east -- international people have witnessed China's reform and opening up) [N]. People's Daily, 2018-8-18(23).

СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ ХРИСТИАНСТВА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ КАЗАХСТАНА

Жұмаи Т.

*Нур-Мубарак - Египетский
Университет Исламской Культуры,
Алматы, Казахстан
e-mail: talgatzhumash@mail.ru*

Ғылыми жетекшісі : Филос.ғ.к. доцент Хамзеева Б.

В статье излагаются современные семейные отношения в обществе. Обращается внимание на актуальность духовного развития человека, его семьи; указывается влияние на формирование системы ценностей трансформации мышления нынешнего общества на образование семьи и воспитания детей; даётся решение внутрисемейных проблем с христианской точки зрения.

Ключевые слова: Современный мир, семейные ценности, христианство, Казахстан и духовное развитие человека в обществе.

В наше время мир меняется, глобально перестраиваются многие сферы жизнедеятельности человеческой цивилизации, происходят изменения в социальном, экономическом и политическом строе общества, очень сильно изменяются традиционные нравственные ценности и идеалы.

Во всех областях жизнедеятельности человека внедряются новейшие коммуникативные и информационные технологии, возрождается постиндустриальный тип общества. Соответственно эти глобальные изменения влияют на мировоззренческие основы и ценностные приоритеты человека.

Развитие современной цивилизации оказывает сильнейшее давление на социальный институт семьи, на мораль и психологию, эстетику и этику семейных взаимоотношений супругов, между мужем и женой, родителями и детьми, на такие понятия как женственность, мужественность, то есть какими должны быть мужчины и женщины, мальчики и девочки.

Сильным представлением морального и духовно-нравственного идеала образа женщины в традиционных культурах была женская святость, определявшей в семьях возникновение нравственности, глубоко влиявшей на создание ценностей семейной структуры, что указывало на будущее развитие человеческого общества.

Под давлением ценностей массовой культуры утрачивают свои устои или существенно деформируются общеустановленные схемы и традиции духовного созидания. Одним из случаев глобального кризиса изменения личности человека является изменение облика женщины в современной цивилизации, что имеет опасный исход для нормальной эволюции становления человеческого общества. В данный момент такова социокультурная обстановка в современном сообществе.

В формировании гармоничной личности в современных социальных идеалах обязательно должны учитываться традиционные духовно-нравственные ценности. Во всей истории развития общества именно традиция была стабильностью фундамента культуры. Падение авторитета традиционных духовных ценностей может привести и очень быстро к духовной катастрофе, что ведёт к замене их на псевдоценности массовой культуры. Для преодоления духовной катастрофы, духовного обнищания общества интересен нравственный опыт христианства. Существующие в обществе традиционные христианские семьи показывают высокую нравственность в супружеских отношениях, в воспитании детей. Но в настоящее время духовные семейные ценности христианства ослабевают, и даже забываются в обществе. По нормам христианства, верующий имеет две дороги: порождение семьи, имеющий вид союза, «сотворённого Богом в раю, и безбрачие», также имеющее значение, что и брак. «Соединен ли ты с женой? Не ищи развода. Остался ли без жены? Не ищи жены» - написано апостолом Павлом в Библии, 1-м Послании к коринфянам 7:27 .

Развитие христианских семейных ценностей, правила отношений между мужчиной и женщиной, при этом отношение к женщине были всегда сложны в истории развития и популяризации христианства в общем. Христианство в этом направлении проявило себя в том, что оно преодолело противоречие между взглядом на женщину как на «кувшин греха» и взглядом на женщину как объект любви, идеал добра, милосердия, материнства.

Пять принципов воспитания благочестивой семьи:

Принцип первый: Для создания благочестивой семьи надо начинать с благочестивого брака, то есть важно правильное понимание сущности семьи, а именно: что Бог - за семью. Семья начинается с брака мужчины с женщиной. В Библии ясно сказано, что брак - это Божий завет. Обязательство такого завета в эпоху, когда брак совсем не постоянен, является важной основой для создания благочестивой семьи ».

Принцип второй: воспитание благочестивых детей – это обязанность и ответственность родителей. Бог сказал первой супружеской паре: «плодитесь и размножайтесь; наполните землю». Это предписание от Бога не изменилось. Христианские пары всегда должны помнить о том, что Бог желает, чтобы они рождали потомство как свет в темный мир. Это большая ответственность, которую Бог возложил на супружеские пары, воспитание детей в воспитании и любви к Богу - это божественный призыв и повеление, но нельзя особо подчеркивать это. Существует опасность, что пары, возможно, неосознанно, считают своих детей придатками и бременем, которые накладывают ограничения на их личные планы и жизни. Реальность такова, что в течение жизни время, затрачиваемое на воспитание ребенка от рождения до совершеннолетия, очень короткое. Время влияния родителей на своих детей, хорошее или плохое, постоянно. В Библии сказано: «Обучай ребенка так, как он должен идти, и не отступи от этого». Значит христианам нужно помнить, что как бы они ни выступали в роли родителя, они обязаны будут воспитывать своего ребенка. Кроме того, христианская замужняя пара всегда осознаёт, что их ответственность как родителей заключается в том, чтобы воспитывать своих детей в любви к Господу. Очень многие пары отрекаются от этой ответственности и стремятся передать ее своим церковным руководителям и церковным общинам. Может быть это хорошо, но все это не может заменить родительскую ответственность перед Богом .

Принцип третий: повиновение (послушание) в благочестивой семье «Ученичество - это жизнь в повиновении воле и цели Бога». Так как многие люди никогда прежде не учились быть послушными своим родителям, то им трудно жить в послушании Богу. Люди часто приравнивают повиновение и наказание как одно и то же, но это не так. Семейная пара должна быть объединена, всегда вместе, с порядком, который они устанавливают вокруг своей семьи для безопасности и защиты. Наказание наступает только тогда, когда дети грубо не слушаются того, что им явно сказали родители, делать или не делать. Когда их дети понимают это, у родителей редко возникает необходимость в наказании.

Принцип четвертый: поддержание правильного отношения . Одна важная семейная ценность, которую христиане создали как дисциплину, заключается в том, что они не должны спорить и показывать плохие отношения друг с другом, то есть ребенка с раннего возраста учат разрешать конфликты с помощью правильного отношения. Эти вопросы должны решаться в семейном кругу.

Принцип пятый: ритуал моления вместе всей семьей.

Это может правда - семья, которая молится вместе, остается вместе. Родители должны молиться вместе как пара, так и со своими детьми. Такой семейный алтарь очень важен. Как люди, стремящиеся к святости, живущие под заветом полного посвящения воле Божьей и господству Иисуса Христа, все в жизни имеет определенную цель. Все вечное значимо. Абсолютно ничего не делается без исполнения Божьего замысла и желания, являющегося конечной целью. Христиане считают, что были созданы по следующей причине - чтобы исполнить Божий замысел и таким образом обязаны прославить Его имя навсегда. Это единственная цель их существования. В этом мире для них важны не работа, не финансовые возможности, не образование, не романтические усилия и не социальные достижения, для них нет ничего более важного, чем любить Бога и посвятить себя Его делу.

Эта грандиозная, всеобъемлющая жизненная цель также применима к браку, включая причину вступления в брак. Почему люди вступают в брак? Обычно, потому что они любят друг друга. Они хотят наслаждаться друг другом эмоционально и физически. Они ищут счастья и безопасности. Им нравится замечательное чувство, что у них есть кто-то, кого они могут назвать своим на всю жизнь. Или они вступают в брак по другим аналогичным причинам.

Но ни одна из этих мотиваций не представляет истинную цель брака. Цель брака - не просто любить и наслаждаться друг другом. Они остаются вместе до тех пор, пока они чувствуют любовь и наслаждение друг с другом. Но с точки зрения святости у Бога есть большая цель и план брака, в который каждая пара, исповедующая святость, должна вписаться. Что это за великая цель?

Некоторые молодые пары вступают в брак и немедленно приступают к наполнению своей жизни корыстными целями и стремлениями. Они становятся деловыми партнерами, чтобы иметь как можно большую финансовую безопасность, стараясь помогать друг другу развивать свою индивидуальную карьеру и объединять свои силы и доходы для накопления больших домов, дорогих автомобилей, осуществления больших планов и других активов. Или они становятся социальными партнерами, чтобы помочь друг другу достичь своих социальных целей. Они становятся друг для друга надёжной защитой.

Или они становятся сексуально одержимыми друг к другу, пока новизна не исчезнет. Потом они расстанутся. Некоторые решают, что они не хотят иметь детей, потому что это будет мешать тому, что они хотят делать в своей жизни или в отношениях друг с другом. Другие решают социально выйти из остального мира, чтобы сосредоточиться только друг на друге. Получается, что брак как бы может отвлечь людей от основной цели жизни.

Но конечная цель брака духовное состояние, а не физическое, эмоциональное или социальное положение. Каждый новый брак формирует новую духовную сущность или партнерство - семью, которая несет духовные обязанности перед Богом и обществом. Бог задумал семью как источник духовного обучения и подготовки к жизни, духовного вдохновения и мотивации, а также духовной продуктивности для дела Бога. Семья должна служить первым каналом Божьих благословений и откровений, местом, где Он может установить прямой контакт и отношения с каждым из членов Церкви, включая детей.

Иными словами, задумано так, что семья должна обеспечивать физические, эмоциональные, социальные, экономические и духовные потребности своих членов, чтобы они могли стать продуктивными и полезными для Бога и Его знамений на земле. Простая оплата счетов и выживание - это не Божий план для каждой семьи. Тратить все свои ресурсы и силы на себя - это не Божий план для каждой семьи. Поддержание отношений - просто ради удобства отношений - не является Божьим планом для каждой семьи. Просто поддерживать жизнь не является главным планом Бога для каждой семьи.

У каждой христианской семьи есть свой особый призыв от Бога. Конечно многие семьи увязли в различных методах, но у Бога есть более высокая цель для каждой семьи. Это не просто повеселиться и наслаждаться компанией друг друга на всю жизнь. Он хочет, чтобы семья производила духовно и эмоционально зрелых людей, которые, в свою очередь, выполняют Божью работу на земле. Это главная причина для создания семьи.

Христианские пары имеют это призвание своей жизни в первую очередь как личности, а также как семейная единица. Вся семья - и родители, и все дети, данные им Богом - должны разобраться и выполнить свое чёткое призвание вместе, целенаправленно проживая каждый миг своей жизни с учетом этого призвания, постоянно осознавая, что у них больше нет другой причины своего существования.

Вследствие этого, в семье, где исповедуется праведность, оба партнера должны считать Божью программу своей семейной программой и следовать ей усердно и безмерно. Их девиз звучит так: «Это не работа, а дар Божий», и они должны жить соответственно. Чем больше дети растут, тем быстрее они включаются в семейное служение и призвание и остаются в этом призвании до получения своего собственного призыва впрямую от Бога. Желание идти

в обход данного Богом призвания, сосредоточиться только на мирских занятиях и амбициях несвойственно праведной верующей семье

Использованная литература:

1. Библия. 1-е Послание к коринфянам 7:27.
2. Архиепископ Иоанн Златоуст. Творения: В 12 т. - СПб., 1899, Т.5, Ч.1.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МОЛОДЕЖНОГО ДВИЖЕНИЯ КОРЕЙЦЕВ В МНОГОНАЦИОНАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ

Жабыкбай А.

*КазНУ им. аль-Фараби, 2 курс
Алматы, Казахстан
aydana.zhabykbay@mail.ru*

Научный руководитель: к.и.н., доцент Ем Н.Б.

Согласно статистике МНЭ РК (Министерство национальной экономики Республики Казахстан), на сегодняшний день в стране проживают 125 нации и народностей, каждая, храня свои обычаи и традиции, вносит свой вклад в развитие молодого суверенного государства. В том числе, и корейская диаспора, которая составляет 12,34% со всего населения (18 млн.), вносит вклад в развитие Казахстана. Как отметил глава нашего государства «за годы проживания в Казахстане, корейцы не только не превратились в пыль истории, но и сохранив, во многом даже обогатив свои национальные обычаи и традиции, внесли и вносят достойный вклад в социально-экономическое и духовное развитие Казахстана». Также корейская диаспора, как и все, пережила трудности, которые возникли после развала Советского союза, активно участвовала в каждом этапе становления молодого государства. Они имеют репутацию одной из наиболее трудолюбивых и уважаемых национальных диаспор нашей страны, именуя себя как «коре сарам».

Итак, какую именно вклад внес и вносит корейская диаспора?

Во-первых, следует отметить, что корейцы вносят значительную вклад в развитие экономики страны. Большая часть корейского господствующего класса заняты собственным бизнесом, то есть они сами руководят принадлежащим им бизнесом, такие как финансовыми группами, фирмами, банками. Также существует большая группа лиц, имеющие собственное дело. Самое главное они нацелены в последующее вложение капитала в развитие и перспективу РК.

Во-вторых, они также вносят огромный вклад в развитие науки и техники РК. В вузах и в различных научных институтах творчески трудятся около 500 докторов и кандидатов наук, корейского происхождения. Так как корейцы живут на территории Казахстана 70 лет, можно перечислить десятки, даже сотни имен ученых, корейского происхождения, которые своими трудами и достижениями вносят заметный вклад для развития РК. Это говорит, что корейская диаспора, наравне с остальными народами, успешно трудятся на благо Республики Казахстан.

В-третьих, как говорится «культура каждого народа- это ценное достояние», корейцы вносят заметный вклад и в развитие культуры. В Казахстане выросла огромная целая плеяда корейских талантливых артистов, музыкантов, художников, которая каждая из них достойна почетного звания. В культурной жизни корейцев Казахстана, важно отметить – Корейский театр музыкальной комедии, корейскую газету «Коре Ильбо», корейскую телепрограмму «Ури миндег» и др, что дают другим народам возможности узнать все о Корее, главное про корейскую культуру. [1]

И в конце, огромное место занимают в основном молодежные организации. Как говорил глава нашего государства «Молодежи – это будущее каждой страны», В Казахстане 2019 год – был объявлен годом молодежи. Так как для любого государства является важным

- воспитание и обучение молодежи, в Казахстане, как и в других странах мира существуют молодежные организации, которые помогают молодежи проявить свои лидерские качества.

Итак, что представляет собой лидерство и ее качества в молодежных организациях? Конечно, существует несколько точек зрения на лидерство в организации, его сущность и происхождение. А также, есть различные модели управления, общие принципы деятельности, теории, объясняющих феномен лидерства с позиции психологии, социологии, политологии, философии, культурологии. Изучению лидерства в молодежных организациях, на наш взгляд, следует уделять больше внимания в связи с тем, что, во-первых, лидерами организаций являются потенциальные руководители, которые придут на смену сегодняшним; во-вторых, в молодежных организациях возникают нестандартные, креативные, инновационные способы решения молодежных социальных проблем; в-третьих, в молодежных организациях происходит отбор кадров по профессиональным, интеллектуальным, организаторским и коммуникационным качествам личности; в-четвертых, молодежные организации осуществляют взаимодействие со школьниками, помогая им определяться с выбором будущей профессии, развивать собственные таланты; в-пятых, молодежные организации являются проводником между государством и гражданами. А каким должен быть лидер, какими качествами обладает лидер, можно выделить несколько пунктов:

- Современный лидер должен обладать незаурядными организаторскими способностями;
- Выработка организаторских, управленческих качеств лидера – это уже проблема его собственного обучения и воспитания.
- Умение сформировать группу, сплотить ее, определить цели, поставить перед обществом (или учреждением, властью) необходимые задачи;
- сформулировать сплочивающую общество.

Лидерство в молодежной организации вызывает живой интерес многих зарубежных и отечественных исследователей, потому что одной из его существенных функций любой организации является увеличение благосостояния общества. Данной проблеме посвящали свои работы ведущие ученые разных стран. Различные аспекты лидерства рассматриваются в работах зарубежных ученых (Мескон М., Рэндал К., Гоулман Д., Томпсон Л). Изучению лидерских качеств посвящены работы ряда отечественных исследователей И.П.Волкова, Е.А.Климова, В.В.Корытова, А.В.Петровского, Р.Л.Кричевского. Лидерство создает также социально-психологические условия, которые способствуют успешной социализации личности – эти аспекты рассмотрены в работах Б.З.Вульфова, А.С.Макаренко, Б.Д.Парыгина. Уникальность феномена «лидерство» определила появление многочисленных теоретических концепций: М.Вебер, Г.Оппорт – теория черт, Р.Стогдилс, Ф.Фидлер, Э.Фромм, А.Портер, М.Грегор – основоположники ситуационной теории, авторы поведенческой теории П.Херси, К.Бланшар, теории принятия ролей Р.Бейлз, Ф.Слетгер, автор системной теории Г.Хоманс.

Единственная организация, которая объединяет корейскую молодежь в РК, основной миссией, которой является научить молодежь развивать свои организаторские способности, раскрывать потенциал и быть лидером во всем, является – Молодежное движение корейцев Казахстана, то что является основной темой данного проекта. [2]

Молодежное движение корейцев (МДК) В конце 1990-х годов руководство АКК обратило серьезное внимание на подготовку достойной смены будущих лидеров корейской диаспоры. На тот момент собралось большинство корейцев, и перед ними стояла задача –помогать корейской молодежи. Таким образом 28 июня 1998 год было основано МДК,при поддержке Юрия Андреевича Цхая, на тот момент президента РОО «Ассоциация корейцев Казахстана» (АКК). Было разработано Положение МЦ АКК и избран исполнительный комитет. Первым председателем молодежной организации стал Валерий Тин.

Итак, что представляет собой эта организация?

Молодежное движение корейцев – это некоммерческое объединение корейцев, крыло Ассоциации корейцев Казахстана, которое вот уже на протяжении 20 лет ведет кропотливую деятельность.

МДК— это не только общественная организация, объединяющая всех корейцев Казахстана, это команда умных, креативных, талантливых, креативных ребят, являющиеся основой и движущей силой МДК.

МДК— это школа лидерства. Вместе с МДК каждый может открыть перед собой двери, ведущие к безграничным возможностям, получить очень ценный опыт, который никто не получит в учебных заведениях; обрести такие качества как пунктуальность, организованность, индивидуальность, самостоятельность и конечно, умение работать в группе.

В деятельности МДК главными приоритетами являются:

- изучение корейского языка, возрождение и развитие национальной культуры;
- создание экономической базы и укрепление авторитета региональных корейских организаций;
- обеспечение преемственности поколений, развитие молодежного движения;
- укрепление дружбы между народами, сохранение межэтнического согласия;
- установление и развитие международных и культурных связей.

С 2014 год и по настоящее время руководит молодежной организацией Игорь Ли. За все это время реализована масса проектов различного масштаба, более тысячи молодых людей приобрели организаторские и лидерские навыки. Молодежное движение существует не только в городе Алматы, а также в 15 регионах Казахстана: Астане, Караганде, Уральске, Жезказгане, Кокшетау, Костанайе, Петропавловске, Павлодаре, Семейе, Талдыкоргане, Усть-Каменогорске, Уштобе, Шымкенте, Кызылорде и Алматинской области.

Кроме того, за время существования МДК было создано множество различных проектов для развития и поддержки казахстанской молодежи, в том числе: с 1998 года - Республиканский конкурс по назначению стипендий; с 2002 года - Республиканский конкурс школьников «Юный Лидер»; также с 2002 года - МДК публикует статьи в Республиканскую газету «Коре Ильбо»; с 2004 года - Проект по трудоустройству «Профессионал»; с 2005 года - Интеллект-шоу «Я и Корея»; с 2010 года - Интеллект-шоу «Наш Казахстан»; с 2010 года - отправка в Республику Корея школьников и студентов по языковым, образовательным и туристическим программам; с 2011 года - Фестиваль корейского кино; с 2015 года - Проект «Личность»; с 2016 года - Интернет проект Vine «Pabi guys»; с 2016 года – Фестиваль K-POPSTAR.KZ; 2016 г. барабанный шоу «Азии Таинственных Звук»; 2017 год - Конкурс на лучший сценарий документального фильма «80-летие казахстанских корейцев»; с 2017 год - концерт посвященный новому году по лунному календарю; 2018 год - открытие международного фестиваля Самульнори; 2018 - Молодежный форум 2018:Грань Бесконечности; 2019 - спортивный фестиваль – Мы едины; 2019 - открытие форума корейской молодежи стран СНГ: Грань Бесконечности.

В настоящее время МДК имеется во всех регионах Казахстана. В каждом регионе в МДК участвуют более 40 участников, которые не только корейцы но и большинство составляют другие национальности. [3]

Моя практическая часть состоит из интервью с некоторыми участниками МДК. Они должны были ответить на следующие вопросы:

- 1) Как вы вступили в МДК?
- 2) Помогло ли МДК открыть лидерские качества?
- 3) Как вы думаете, почему молодежь должен идти в МДК,
- 4) Какой вклад вносит для развития Казахстана эта организация? Как развивается организация в данное время?

Интервью был взят через социальную сеть Instagram. Далее можете ознакомиться с ответами участниц МДК.

Чжен Галина (@galina_gs), Алматы:

- 1) В МДК ходило 3 поколения, это мои сестры и братья. Потом в 2014 году нас с подружкой пригласили на актив. Узнала поближе об организации, понравилось организовывать мероприятия, узнавать корейскую культуру, традиции. Ранее, я не

увлекалась корейской культурой, но с приходом в МДК затянуло. Появились новые знакомства.

- 2) Да, я начинала свой путь, как обычный активист, потом была координатором Пиар группы, Актив группы, Координатором Молодежной страницы в газете «Коре Ильбо». Потом координировала Соль Наль – Корейский новый год; была заместителем председателя, в 2018 году была секретарем АКК. Потом после участия во всех мероприятиях, Бизнес клуб приглашала на работу.
- 3) Могу сказать одно, что МДК, раскрыло во мне лидерские качества, научила работать в команде, брать ответственность за себя и за свою команду.
В школе и в университете нет такой базы, как МДК – если человек пройдет путь через МДК, то он будет готов ко всему. Потому что МДК возвращает поколение лидеров, целеустремленных людей, дает толчок к реальной жизни. Потому что это хороший опыт.
- 4) Если брать шире, то:
 - 1) Ассоциация корейцев Казахстана вносит огромный вклад в развитие международной связи;
 - 2) Бизнес между Кореей и Казахстаном хорошо влияет на экономику Казахстана;
 - 3) Туризм Казахстана процветает;
 - 4) Медицинские технологии;
 - 5) Развитие в науке, спорте (ведь немало популярных корейцев, которые представляют Казахстан по всему миру).

Ан Лидия (@lidiyaanko), Астана:

- 1) Я была сначала просто танцором в ансамбле, затем мне сказали, что есть такая организация как мдк. И предложили вступить, так как там вся молодежь и др.
- 2) Да, безусловно. Сейчас я занимаю пост председателя МДК в нашем городе.
- 3) На самом деле, никто не заставляет и не принуждает идти в МДК. Если человек хочет участвовать в разных мероприятиях, быть волонтером, помогать, то почему бы и нет.
- 4) Нормально, вот завтра(28.02.20) мы будем участвовать в проведении дня благодарности

Катерина, Алматы:

- 1) В МДК я вступила через одногруппницу в октябре 2019 года.
- 2) Благодаря МДК во мне потихоньку начал пропадать страх ответственности, начали проявляться качества лидерства. Я всегда была открытой и не была замкнутой, но благодаря МДК я стала еще более открытой и общительной.
- 3) МДК дает много опыта, помогает развиваться и не сидеть на месте, показывает что такое «команда» и учит быть организованным и приспособленным к разным сферам деятельности.
- 4) На данный момент МДК развивается и в других сферах, чтобы люди могли проявить и показать себя везде, а также помочь другим, к примеру, в благотворительности. Создаются разнообразные проекты и намечается множество мероприятий, где можно раскрыть и показать себя.

Настя, Алматы:

- 1) Я вступила в МДК, вообще чисто случайно. Мне просто сказали: «Не хочешь волонтерить?» и я согласилась, и как-то пошло поехало и затянуло.
- 2) МДК очень помогло мне развиваться как личности, стать серьезнее и более организованной, понять как работать с людьми и что к каждому нужен свой подход. Ну и также безумное количество крутых воспоминаний и опыта. Несмотря на то что, я сейчас не могу активно участвовать в деятельности МДК, опыт полученный там, отдается даже в моей танцевальной сфере.

- 3) На мой взгляд, МДК развивается с каждым днем все больше и больше, новые проекты, мероприятия, которые связаны не только с корейской молодежью, но с нашим городом.

Таким образом, коллективизм до сих пор является одним из важнейших стержней, на котором держится корейское общество, так как на протяжении веков умение действовать сообща и поддерживать друг друга помогало корейскому народу выжить; благодаря этому в XX в. стало возможным «чудо на реке Ханган». Поэтому эта основополагающая составляющая корейской культуры еще долго будет оказывать влияние на все сферы жизни населения РК. В сознании корейского народа укоренилось представление об обществе как об «общем благе».

Можно сказать что, сегодня корейская молодежь снискивает любовь народа как цветок страны и нации и самый жизнедеятельный отряд общества и здравый идейно-духовный облик, за самоотверженное служение Родине. Будущее любой нации – молодежь. Поэтому во-первых, любая молодежная политика должна основываться на принципах приоритета культурных, нравственных и духовных ценностей; гражданственности, ответственности, трудолюбия; преемственности поколений, приоритета семейного воспитания; межконфессионального согласия и межэтнической толерантности, а во-вторых, молодежная политика должна ставить перед собой цель, в первую очередь, вовлечения молодежи в социально-экономическую и общественно-политическую жизнь страны.

Существуют различные организации, которые помогают молодежи совершенствоваться, быть активистом, и главное быть лидером во всем. Одной из таких организаций является «Молодежное движение корейцев».

На данный момент МДК занимается не только К-POP-ом или же чистой корейской культурой, но и бизнесом, волонтерством. Много проектов стоят на стадии реализации, а также МДК очень активно помогает этническим корейцам(в изучении языка, культуры), а также есть большая возможность побыть на своей родине. В МДК приходят все, кому интересна корейская культура, к-поп, дорамы, волонтерская деятельность, организация, мероприятия.

Литература:

1. Каштанова Е. Ю., Гулягина А. И. Влияние лидера на управленческие процессы в молодежных организациях // Вестник Мордовского университета. – 2014 - №3. – С. 172-176
2. Краснояруженская Е.А. Лидерство как ценность современной молодежи // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2008. - №56. – С.198-202
3. Кулакова С.П. Функциональная роль молодежных организаций в процессе формирования лидерских качеств у молодых людей: региональный аспект // http://elibrary.sgu.ru/VKR/2016/39-03-03_021.pdf
4. Книга «Этнические корейцы»
[1] <https://articlekz.com/article/19023>
[2] <https://cyberleninka.ru/article/n/liderstvo-kak-tsennost-sovremennoy-molodezhi>
[3] <http://www.koreilbo.com/index.php/news-social-ru/1735-korejskie-obshchestvennyye-organizatsii-2>

ON CHINA'S RESEARCH OF CHINA-KAZAKHSTAN ECONOMIC COOPERATION

Zhong Daobang

Doctoral Candidate of Wuhan University

Visiting Scholar of Al-Farabi Kazakh National University.

Email:1033953381@qq.com.

Tutor:Nabizhan Muhametkhanuly,

Professor of Al-Farabi Kazakh National University.

Abstract:

The Chinese scholars pay full attention to the economic cooperation between China and Kazakhstan, and has produced rich academic achievements. it includes: Analysis of Kazakhstan's nature resource and international status from the perspective of economic cooperation; conducive

and harmful factors for economic cooperation between China and Kazakhstan; the achievement and deficiencies in bilateral economic and trade cooperation; suggestions for improving China-Kazakhstan economic cooperation. After my careful analysis, I consider that there exist both advantages and disadvantages of Chinese research.

Key Words: China's research China-Kazakhstan economic cooperation

The Chinese scholars pay full attention to the economic cooperation between China and Kazakhstan, and has produced rich academic achievements. CNKI is one of the largest and most authoritative academic research databases in China. By searching and analyzing the articles on economic cooperation between China and Kazakhstan on CNKI, I try to retrospect briefly Chinese research on economic cooperation between China and Kazakhstan in China. Most importantly, on this basis I analyze these research results and point out the advantage and disadvantage of the current research. I believe this article is helpful for Kazakhs to understand Chinese research on the economic cooperation between China and Kazakhstan in china. Furthermore, this article is able to promote the further study of China-Kazakh economic cooperation.

Analysis of Kazakhstan's nature resource and international status from the perspective of economic cooperation

I reckon that studying all important aspects of Kazakhstan's economic clearly is meaningful to promote the economic cooperation between China and Kazakhstan. According to my analysis, Chinese scholars pay most attention on Kazakhstan's resource endowment, its position in the international economy and its influence on Chinese economic, which is helpful to make bilateral cooperation more fruitful and complementary

As for Kazakhstan's resource endowment, the Chinese scholars unanimously believe that Kazakhstan is the world's largest energy and mineral reserve and export power, with the world's largest reserves of many minerals such as tungsten, chromium and zinc, and rich in coal, iron and oil and natural gas. Meanwhile It is one of the major oil producers in the world. As a major energy exporter, Kazakhstan's energy policy has an impact on the world's energy supply.

Chinese scholars believe that Kazakhstan plays an important role in international economic operation. Kazakhstan's special geographical position has been prominent since ancient times. The "ancient river basin" region of Kazakhstan is the only route of the ancient "silk road". Today, Kazakhstan remains the most stable land transport corridor from China to Europe, and it is increasingly important. Straddling three regions of Europe, the Middle East and Asia, Kazakhstan enjoys a unique geographical location. It is "an important transportation hub connecting Asia and Europe" and "a bridge of economic, cultural and trade between Asia and Europe", thus having an important political and economic status.

Chinese scholars also pay close attention to Kazakhstan's important influence on China's economy. For China, Kazakhstan is not only an important trading partner, but also the bridgehead of China's "One Belt And One Road". In the "One Belt And One Road" initiative, the "three horizontal and three vertical" strategic channels are proposed, two of which pass through the territory of Kazakhstan. Kazakhstan is an important overland transport route for Chinese goods to Europe, a transportation hub for China to build the silk road economic belt and a gateway to Europe and Asia. This key geo-economic position determines the importance of Kazakhstan in China's "One Belt And One Road" strategy. At the same time, Kazakhstan is also an important strategic partner in the in-depth development of China's western region. As a large country bordering China in the west, Kazakhstan enjoys a relatively convenient transportation with western China, which has important geo-economic advantages. At present, the bilateral trade between the two countries mainly focuses on the border trade cooperation between Xinjiang and Kazakhstan. Kazakhstan is undoubtedly the largest trading partner of Xinjiang. As an important partner in the in-depth development of western China, Kazakhstan's own economic development and the series of measures taken by China and Kazakhstan to build the silk road economic belt will also create important opportunities for the in-depth development of western China, especially Xinjiang.

Conducive factors for economic cooperation between China and Kazakhstan

I consider that exploring favorable factors will help promote the upcoming China-Kazakhstan economic cooperation and enhance the two countries' confidence in cooperation. According to my

analysis, there are three most significant conducive factors to economic cooperation between China and Kazakhstan, which are the consensus of Chinese scholars.

First, Chinese scholars believe the economic cooperation between China and Kazakhstan is complementary and win-win. Chinese scholars agree that economic cooperation between China and Kazakhstan is not only conducive to the realization of their respective strategic and economic goals, but also conducive to deepening strategic mutual trust and promoting in-depth economic integration and coordinated development of the two countries. It is of great political and economic significance to both China and Kazakhstan.

Chinese scholars study the benefit that Kazakhstan can get from China-Kazakhstan economic cooperation. In terms of international politics, Chinese scholars believe that Kazakhstan pursues a policy of "eurasianism", that is, it needs to face both Asia and Europe. It does not alienate any major country outside the region, but actively interacts with it to gain benefits. Economic cooperation between Kazakhstan and China can offset Kazakhstan's economic dependence on other countries, especially Russia. Cooperation with China in energy and infrastructure construction will help Kazakhstan's economic development and political autonomy. In terms of infrastructure construction, China can help Kazakhstan realize modernization in oil and gas exploration, pipeline construction and operation, and engineering and technical services with sufficient overseas investment funds and skilled technologies. In terms of trade and people's livelihood, the products imported from China are industrial finished products such as machinery and medical equipment, mechanical and electrical products, building materials, transportation and consumer goods. These products are popular with the local people because of their good quality and low price. "Made in China" is changing the lives of more and more people. In terms of agriculture, Winter in Kazakhstan is so cold that the amount of vegetable production is low. Vegetables imported from China can well meet Kazakhstan's demand for vegetables.

Meanwhile, Chinese scholars study the benefit that China can get from China-Kazakhstan economic cooperation. To begin with the further deepening of China-Kazakhstan cooperation is conducive to the comprehensive recovery and development of various social and economic fields in Xinjiang. Such cooperation is of great practical significance to the stability and development of Xinjiang. In addition, Kazakhstan is sparsely populated and rich in farmland and pasture resources, producing a large amount of meat, nuts and root vegetables, which can be exported to China to meet China's needs. Furthermore, In addition, China is too dependent on oil imports from the Middle East, which is a hot spot in the world. Kazakhstan, as the largest country in central Asia with the richest oil and gas resources, and bordering northwest China, enjoys unique advantages in energy cooperation with China

Chinese scholars believe that there are no outstanding issues between Kazakhstan and China in the political field. As early as the beginning of the 21st century, the two countries have solved the border issue that had been disputed in history, and within 10 years, they have signed nearly 200 cooperation documents, such as the treaty on good-neighborliness and friendly cooperation between Kazakhstan and China and the cooperation strategy for the 21st century. Kazakhstan and China have always viewed and handled bilateral relations from a strategic height and in the larger interest of bilateral friendship, and have understood and supported each other on major issues concerning each other's core interests. Moreover, successive heads of government of the two countries have been maintaining friendly communication. On the one hand, China and Kazakhstan have reached cooperation consensus in various fields and maintained close ties in various organizations and institutions. In addition, Chinese scholars believe that the two countries have basically kept the same views on the direction of economic development, the concept of green development, and the construction of transportation and logistics infrastructure, which is very conducive to the development of China-Kazakhstan economic cooperation.

Most of Chinese scholars consider that the political environment of investment in Kazakhstan is relatively stable. Compared with other countries in central Asia, the political environment of Kazakhstan is relatively stable. The stable political situation in Kazakhstan is conducive to the development of the political relations between the two countries. The relative stability of the Kazakh leadership has been maintaining the continuity of the country's domestic and foreign

policies, which has enabled the development strategic plans formulated by the country to be well implemented and provided a favorable basic environment for the country's economic development. From the macro environment, the political risk of investment in Kazakhstan is not large, and the possibility of systemic risk is small.

Harmful factors for economic cooperation between China and Kazakhstan

I think that pointing out harmful factors has the same or even more important significance than analyzing conducive factors. Because the conducive factors are always there, but the harmful factors need to be eliminated. Some Chinese scholars believe there are some harmful conditions in China-Kazakhstan economic cooperation.

Some scholars believe that there exist some problems in Kazakhstan. In terms of economy, some Chinese scholars believe that Kazakhstan has a single economic structure, low level economic integration, heavy dependence on resource export, weak ability to resist external risks, high external debt, certain trade protectionism in the domestic market and low stability of financial policies. In terms of culture, some researchers believe that the diversity of Kazakh thoughts and differences between national cultures may pose a potential threat to the stability of energy trade between China and Kazakhstan. From the perspective of society, most of Chinese researchers believe that some Kazakh people have misunderstanding and prejudice towards China, believing that China is a "resource predator", which damages the environment of Kazakhstan and so on. A few scholars have raised their own concerns from the political perspective, believing that although the current political situation in Kazakhstan is stable, its power model of "strong President, weak parliament and small government" will also cause hidden dangers to China-Kazakhstan economic cooperation.

Most scholars believe that there is a problem that the technical standard and the law are not compatible. In other words, the laws and regulations, technical standards, accreditation and certification of the two countries are quite different. Although both China and Kazakhstan are members of the WTO and advocate the mainstream international rules and standards of Europe and the United States, due to historical reasons, the market rules and standard systems of both sides are still difficult to be coordinated and unified, which to some extent hinders the growth of investment and trade between the two sides.

Other scholars analyze the challenges facing China-Kazakhstan economic cooperation from the perspective of international politics, pointing out that the interest of the three world giants -- Russia, the United States and the European Union -- in Kazakhstan is in conflict with China's interest in Kazakhstan to some extent.

The performance and achievement

In my opinion, Studying the achievements of China-Kazakhstan economic cooperation will help the two countries strengthen their confidence in cooperation and attain the experience of cooperation. Chinese scholars have conducted a comprehensive study on this aspect.

As for politics and diploma, Chinese scholars believe that the top-level design of the two countries has achieved strategic synergy. In a "comprehensive strategic partner" relationship, the two countries reached consensus on the synergy between the silk road economic belt and the bright road, signing many important documents. Kazakhstan has become the most active supporter of the silk road economic belt. In addition, the mechanism for cooperation have been established and improved. The national development and reform commission of the Chinese side and the ministry of national economy of the Kazakh side respectively took the lead in the implementation work. More than 10 departments including the ministry of foreign affairs, the ministry of commerce and the ministry of communications were involved to coordinate the cooperation plan between the two countries.

As for infrastructure, connectivity is growing. Kazakhstan has been actively improving its domestic transportation infrastructure in recent years, striving to build a Eurasian transportation hub and develop transit transportation. China's "silk road economic belt" has provided new impetus for the two countries to enhance connectivity. China's Xinjiang province has realized the three-dimensional connection of railways, roads, air routes, oil and gas pipelines and communication networks with Kazakhstan. For example, the "Western Europe-western China" highway, a key transport project in Kazakhstan, has been largely completed and will be open to traffic in 2017. The

Russian section will start construction in early 2017 and be completed by 2020. In addition, the construction of logistics bases has been officially put into operation, and the Horgos railway port has been put into operation.

The most important is economic. Chinese scholars have discussed the achievements of China-Kazakh economic cooperation from many perspectives

Some researchers point out that since the establishment of diplomatic ties between Kazakhstan and China in 1992, bilateral trade has been expanding. Before the 21st century, the bilateral trade volume between Kazakhstan and China was in a state of small scale. By 2013, bilateral trade volume reached 25.8 billion us dollars, more than 70 times that of 1992. This shows that on the whole, bilateral trade volume between Kazakhstan and China has grown rapidly.

Some researchers pointed out that China and Kazakhstan have made great achievements in energy cooperation in recent years due to their strong complementarity in energy supply, demand and economy. Different from the direct investment in other countries, the investment motivation of Chinese state energy companies in Kazakhstan is more reflected in the diversification of energy supply and the vertical integration of energy industry chain. These two goals are of long-term strategic significance to both China and Kazakhstan.

Some researchers point out that production capacity cooperation is progressing smoothly. By the end of 2016, the list of "early harvest" projects in production capacity cooperation included 51 projects with a total investment of us \$26.8 billion, encouraging enterprises to participate in the development of traditional competitive industries such as textiles, food, construction machinery and automobiles, as well as emerging industries such as new generation biology, new energy and new materials. By the beginning of 2016, the two sides had started work on automobile assembly and polypropylene projects, and more than 10 projects in Astana light rail, steel, smelting and cement have been started.

Some researchers analyzed the achievements of financial cooperation. At present, the two countries have established development financial mechanisms that can support One Belt And One Road and china-kazakhstan cooperation. 2. Silk road fund with capital of us \$40 billion; 3. The china-kazakhstan special fund for production capacity cooperation was set up by the silk road fund with us \$2 billion in 2015, with a focus on supporting investment in china-kazakhstan production capacity cooperation and related projects. The investment projects are recommended by both parties. Kazakhstan is responsible for implementing relevant preferential policies of its country and coordinating with relevant parties to solve problems arising from cooperation to ensure the implementation of the projects. 4. China-eurasia economic cooperation fund. Jointly launched by the export-import bank of China and the bank of China in September 2014, the bank has a total scale of 5 billion us dollars, and the target industries include agricultural development, logistics, infrastructure, new generation information technology, manufacturing, etc.

Current deficiencies in bilateral economic and trade cooperatio

As far as I am concerned, although the economic cooperation between China and Kazakhstan has made a lot of achievements, there are still some shortcomings. I think that eliminating these shortcomings is conducive to better economic cooperation between the two countries. Chinese scholars discuss the shortcomings of current China-Kazakhstan economic cooperation.

There exist Imbalance of commodity structure. Due to the differences between the production advantages of Kazakhstan and China, the two sides have different production costs for different products. China is labour-intensive and has a strong light manufacturing sector, but energy demand is high and the country is short of energy and resources. Kazakhstan has a small population and light industry, but is rich in minerals and energy. Therefore, it is not difficult to understand that the trade commodity structure in bilateral trade cooperation is dominated by light industry, labor-intensive products and primary products such as resources and energy. The above differences in the resource endowments of the two countries have led to the imbalance in the structure of commodities traded between the two countries.

Cooperation is excessively concentrated in border provinces. From the aspect of the regional distribution of bilateral economic and trade cooperation between Kazakhstan and China, the economic cooperation between China and central Asian countries is concentrated in the western

provinces. Xinjiang's trade with Kazakhstan accounts for nearly 80% of the total trade between Kazakhstan and China. The trade scale between China's southeast coastal provinces and Kazakhstan and its proportion in the total trade volume between Kazakhstan and China are very low.

China's investment in Kazakhstan has a single industrial structure. With the deepening of the international trade cooperation between Kazakhstan and China, the economic and trade cooperation between the two countries is getting closer and closer. However, the investment industry structure of both sides is single and the investment amount in different fields is uneven. China's direct investment in Kazakhstan mainly focuses on the development of energy resources such as oil and natural gas and mineral resources such as non-ferrous metals.

Suggestions and prospects

Chinese scholars put forward suggestions and prospects from many aspects, According to my analysis, they pay most attention on political, diplomatic, institutional and economic fields especially. Chinese scholars are all optimistic about the prospect of China-Kazakhstan economic cooperation. They believe that China and Kazakhstan should deepen cooperation in production capacity, economy, trade, investment and finance.

Some scholars discuss this issue from the political and diplomatic levels and believe that the two countries should further deepen and consolidate political and strategic mutual trust. Leaders of the two countries should continue to deepen high-level exchanges, enhance understanding of each other's national conditions and development strategies through regular exchange of visits, and timely communicate with each other on issues arising from political, economic and trade cooperation. China should welcome suggestions from other countries, including Kazakhstan, to enrich and improve silk road economic belt and jointly build a community of shared interests . Other scholars argue that Kazakhstan should avoid the dilemma of choosing sides between China and Russia. For China, from the current regional power structure, the strategic interests of China-Russia cooperation are greater, and the two countries have more common interests in central Asia. China's silk road economic belt and the Russian-led Eurasian economic union are also more cooperative than competitive. China and Russia should send a clear message to the central Asian countries, including Kazakhstan, to prevent the cooperation projects between China and the central Asian countries from being labeled as political, and to prevent them from being divided by some forces outside the region and becoming the focus of political struggles or populism. For Kazakhstan, both the Eurasian economic union and the silk road economic belt have their respective advantages and can bring different benefits to Kazakhstan.

Some scholars believe that Kazakhstan needs to improve its investment environment. Kazakhstan needs to follow the international practice, improve the relevant legislation on investment and taxation as soon as possible, and completely solve the problem of incomplete, opaque and unstable foreign trade and economic law. Kazakhstan should further improve the level of trade facilitation, strengthen personnel training, improve the level and efficiency of business registration, customs inspection and port services, and create a good market environment for China-Kazakhstan economic and trade cooperation. In order to further promote bilateral trade and investment, Kazakhstan should revise relevant domestic laws and regulations, reduce trade and investment barriers as far as possible, and encourage Chinese enterprises to establish wholly-owned or joint ventures with Kazakh enterprises in Kazakhstan

Some scholars discuss what needs to be improved in China. For example, the role of small and medium-sized enterprises should be paid more attention, especially western enterprises. Since the scale of Chinese central enterprises is much larger than that of central Asian countries, if the cooperation in connection and production capacity is always dominated by central enterprises, the efficiency of the cooperation will be damaged due to the huge gap in strength and the impression of "Chinese enterprises are proud" Practice has proved that it is easier for enterprises with small scale and strength, common language and common interests to cooperate with each other. The participation of smaller Chinese enterprises is conducive to further consolidating the cooperation foundation between China and central Asian countries.

Some scholars discuss this issue from the perspective of infrastructure. Kazakhstan should accelerate the planned domestic infrastructure construction projects, especially the upgrading of

trans-border roads between China and Europe, the extension and maintenance of national railways, the upgrading of the infrastructure of space and aviation ports and important domestic oil and gas ports, so as to substantially improve the transport capacity of Kazakhstan's roads, railways and ports. China should also further optimize the transportation infrastructure from the northwest frontier to the southeast coast, and improve the logistics and transportation capacity and efficiency of the Xinjiang region. China should encourage Chinese enterprises to participate in Kazakhstan's domestic transport infrastructure projects, and participate in the optimization and upgrading of Kazakhstan's railways, roads and related infrastructure through the establishment of joint ventures, project contracting, financing and technical support, so as to speed up the construction and upgrading of the trunk railway from China to Europe.

Some scholars discuss the system. Both sides should deepen investment and financing cooperation. China should create conditions to allow Kazakhstan to issue RMB bonds in the Chinese capital market and support eligible Kazakh institutional investors to invest in the Chinese interbank bond market. China should support China and regional multilateral financial institutions, including the silk road fund, the China development bank and the Asian infrastructure development bank, in providing financing support for Kazakhstan's infrastructure development. China and Kazakhstan should maintain and expand the existing bilateral currency swap services and provide necessary monetary support to maintain their respective international balance of payments. At the same time, both sides should coordinate positions and support each other in promoting the establishment of an Asian currency stability system. Both sides should commit to promoting local currency settlement of bilateral trade and investment. Kazakhstan should support the construction of a demonstration zone for China's cross-border RMB settlement business, support the direct listing transaction between RMB and Tenge, and gradually expand the proportion of bilateral currency settlement in China's import and export business.

In addition, China and Kazakhstan should enhance communication and understanding between each other, pay attention to people-to-people exchanges, promote exchanges and cooperation in science, technology and education, and build a platform for cultural exchanges.

Conclusion

I have to point out that the research on China-Kazakhstan economic cooperation by Chinese academic circles is not only the six aspects listed in this paper. Some scholars discuss the historical development of China-Kazakhstan economic cooperation, and some scholars analyze the achievements, problems and countermeasures of China-Kazakhstan economic cooperation from a specific economic field. Some scholars focus on the economic and financial policies of Kazakhstan, while others focus on the research of the United States, Japan and other countries. This paper only analyze the research the most Chinese scholars concerns and study.

After my careful analysis , Chinese research has both advantages and disadvantages.

In my opinion, there are two advantages. The first is to focus on multi-perspective analysis. Chinese scholars have analyzed the problems of China-Kazakhstan economic cooperation from the perspectives of politics, economy, culture and diplomacy, thus reaching a more comprehensive and constructive view. Very importantly, I think these multi-perspective studies are a distinctive feature of Chinese studies. Different scholars have different knowledge structures, and their joint research on such a problem helps us to understand the economic cooperation between China and Kazakhstan from multiple perspectives deeply. Such a multi-perspective study will play a great role in further promoting China-Kazakhstan economic cooperation and related studies. The second is to focus on empirical analysis. Many papers use advanced mathematical tools and economic theories to analyze statistical data and draw conclusions. Marx said, "if any subject in the world is not developed to the extent that it is closely related to mathematics, it is not mature." Chinese researchers have applied advanced mathematical tools and economic theories to study China-Kazakh economic cooperation, making their research more scientific and persuasive. This is not only meaningful for promoting economic cooperation between China and Kazakhstan, but also important for the development of mathematics, economics, finance and other disciplines.

I feel obliged to point out there are two disadvantages. The first is a degree of conflict of views. Although Chinese scholars hold the same view on most issues, their views contradict each

other on some issues. I think this is because different scholars have different research materials. It may also be related to the scholar's personal character and feelings towards Kazakhstan. For example, as for the impact of Kazakhstan's domestic politics on the economic cooperation between China and Kazakhstan, some scholars believe that the political stability, while others believe that the political risks are great. The second disadvantage is that Chinese scholars don't consider enough on problems of China. When putting forward countermeasures and suggestions, China holds a critical or even negative attitude towards Kazakhstan, while it is positive towards itself. I don't think China has not any problems in China-Kazakhstan cooperation. Such prejudice and prejudice will have a negative effect on further promoting China-Kazakhstan economic cooperation and related research.

References:

- [1]A Liya. Study on economic and trade relations between kazakhstan and China [D]. capital university of economics and business, 2012□
- [2]Ali baker. Study on economic and trade cooperation between kazakhstan and China [D]. Jilin University, 2010
- [3]Gulina, tokhon. Study on the impact of the russia-belarus customs union on the trade cooperation between China's Xinjiang and Kazakhstan [D]. xinjiang normal university, 2015
- [4]Xu lu. Analysis of trade cooperation between kazakhstan and China under the background of "One Belt And One Road" [J]. business, 2015 (46)
- [5]Xiao yajuan, wang haiyan. Analysis on innovative countermeasures to further promote the economic and trade cooperation between kazakhstan and China [J]. Xinjiang finance and Economics, 2008□
- [6]Li qin, xu yunxia. Research on the development of bilateral trade between kazakhstan and China [J]. Special Zone Economy, 2010 (3)
- [7]Ya-juan yan. Current situation, problems and countermeasures of bilateral trade cooperation between kazakhstan and China [J]. Northern Economy, 2009 (9)
- [8]Ms. Wang. Two-way interaction between kazakhstan and China on trade and investment facilitation and xinjiang's economic development [J]. Tribune of Social Sciences in Xinjiang, 2008
- [9]Li ning. Risk analysis of economic and trade cooperation between kazakhstan and China [J]. 西安财经学院学报, 2013 (4)
- [10]Akmia? Zhu ma. Research on economic and trade cooperation between xinjiang and kazakhstan [D]. Lan Zhou University, 2014
- [11]Qin fangming, sun qinggang. In the context of asymmetry and interdependence, what is the path choice for deepening economic and trade cooperation between kazakhstan and China [J]. Asia-pacific Economic Review, 2014 (5)
- [12]Huang lu, ruan an. Current situation and characteristics of China's direct investment in kazakhstan [J]. China Business and Trade, 2013 (30)
- [13]Yuan Pei. Research on deepening development of energy cooperation among central Asian countries under the framework of "silk road economic belt" [J]. development research, 2014 (1)
- [14]Yang li-zhuo, liu xue-jiao, yu wen-ce. Research on trade complementarity between China and Asian countries under the background of "One Belt And One Road". Shanghai Economic Review, 2015 (11)

КОНЦЕПЦИЯ «МОТТАИНАЙ» В ФОРМИРОВАНИИ БЕРЕЖЛИВОГО ОБЩЕСТВА В ЯПОНИИ

*Кадэзия Сауэки (Япония)
КазНУ им. аль-Фараби
Казахстан, Алматы*

Научный руководитель: PhD Ниномия Такаши

В результате развития экономики и демографического роста в современном мире многие государства сталкиваются с глобальным увеличением и разнообразием отходов. Обеспечение перехода к рациональным моделям потребления и производства является одной

из важных задач в рамках целей в области устойчивого развития, которые утверждает ООН. Для того, чтобы формировать бережливое общество, для начала требуется развитие переработки отходов. В настоящее время, в этом Япония добилась заметных результатов. Объем выброса отходов уменьшился на 70% с 1990 года до 2015 года. Производительность ресурсов достигла повышения на 60% за 15 лет с 1990 года до 2005 года.

Современное японское общество основывается на рациональном потреблении. В Японии на высоком уровне идёт эффективное использование местных ресурсов. Экономика развивается на основе комплексного подхода к циркуляции, низкоуглеродности и гармонии с природой, используя возобновляемые ресурсы, запасы и ресурсы циркуляции. Государство приняло и пересмотрело законы о сотрудничестве с местными органами, частными компаниями, и жителями для того, чтобы способствовать распределению отходов, их эффективному использованию. Разработаны технологии для вторичного использования и переработки. Самое главное — это воспитание экологического самосознания среди населения. Япония использовала убедительный лозунг, связанный с образом жизни японцев. Это идея «моттаинай».

В Японии издревле существует обычай «бережно относиться к вещам». Эта практика выражается одним словом «моттаинай». Слово «моттаинай» используется, когда, например, выбрасывается одежда или еда, которую ещё можно использовать. В каждой семье родители обучают детей избегать лишних покупок и доедать все до последней рисинки. Слово «моттаинай» значит не только бережное отношение к вещам, но и благодарность к человеку, создавшему их. В Японии такой образ жизни передаётся из поколения в поколение.

В Японии впервые сформировалась система повторного использования в эпоху Эдо (1603-1868). В то время в душах людей было понятие «моттаинай». В столице Эдо, настоящий Токио, жило более 110 миллионов человек. Экономика быстро развивалась. С ростом развития города, количество отходов увеличилось. В эпоху Эдо всё делали вручную. Для того, чтобы создать эти предметы, нужно было много времени. В ту эпоху появились частные предприниматели, занимавшиеся ремонтом предметов. Например, мастера по ремонту керамики и фарфора, кастрюль и котлов, мастера по замене бумаги зонтов и фонарей и прочее. Это явление связано с культурой «моттаинай».

После эпохи Эдо европейский образ жизни оказал сильное влияние на общество Японии. Даже методы переработки изменились, то есть отходы, которые перерабатывали в эпоху Эдо, стали просто выбрасываться. В послевоенное время по 1950 годы мусор часто выбрасывали на дороги, пустыри, т.е. в антисанитарных условиях. Из-за этого распространялись разные инфекционные заболевания. В 1960-70 годах японская экономика быстро развивалась на основе концепции массового производства, массового потребления и массового отказа от перерабатываемых отходов. Количество отходов в сумме увеличилось приблизительно в 5 раз за 20 лет (16,25 миллионов тонн в 1960 году и 43,94 миллиона тонн в 1980 году). Физически не осталось места для мусора. Количество бытовых отходов продолжалось увеличиваться. В результате быстрого увеличения количества отходов, большинство отходов захоронено на полигонах без должной обработки. Токио подверг загрязнению окружающую среду.

В 1990 годах в Японии предприняли переход к бережливому обществу. Можно сказать, что японцы вспомнили образ жизни в эпоху Эдо, то есть бережливое отношение ко всему, даже к отходам, идею «моттаинай». Государство определяло следующие ориентиры: сокращение объёмов бытовых и промышленных отходов, изменение сознания и действий, стимулирование бизнеса, четкое выполнение отдельных законов о повторной переработке в обществе. В настоящее время японцы разрабатывают систему сортировки и утилизации мусора. Отходы делятся на четыре категории. В каждом доме делят мусор на сгораемый, несгораемый, крупногабаритный, перерабатываемый. Японцы говорят «моттаинай», когда выбрасывают вещи, которые можно ещё использовать, даже если это мусор. Почти все жители знают как правильно сортировать мусор и куда относить мешки с отходами. На мусоросжигательных заводах преобразовывают отходы в энергию в процессе сжигания

мусора. Эти заводы занимают важную роль не только в надлежащей обработке, но и в производстве энергии для островной страны, имеющей мало ископаемого топлива.

В современности «моттаинай» получил широкую распространённость благодаря кенийской общественной деятельнице и лауреату Нобелевской премии в 2004 году Вангари Маатайи, нашедшей это слово описывающим принцип 3R (Reduce - Сокращение, Reuse - повторное использование, Recycle - переработка) с добавлением ещё одной R – Respect. Она распространяла «моттаинай» как универсальный термин.

Говорят что, сложно перевести «моттаинай» на иностранные языки. Но в казахском языке есть слово «ысырап» со значением «моттаинай». Это слово имеет арабские корни (إسراف – исраф) и означает такое же отношение ко всему, «расточительность». Казахи говорят «ысырап қылма», «ысырап етпе». Эти слова не только отражают влияние исламской культуры на быт, но и на мировоззрение казахов. Казахи часто говорят это слово о еде, если приходится её выбрасывать. Родители учат детей доедать за собой. Ещё в казахском языке есть выражение, напоминающее «ысырап қылма». «Жаманнан жарты қасық ас қалады» (Плохой оставит полложки еды), «Жақсы тамақ қалғанша, жаман қарын қақ жарылсын» (Пусть лопнет презренное пузо, чем хорошая еда пропадет). Эти понятия совпадают с японской традицией «моттаинай».

Можно ли решить проблему отходов в Казахстане с помощью концепции «ысырап» как в Японии с «моттаинай»? «Моттаинай» и «ысырап» — между двумя странами: страной Восходящего солнца и страной Великой степи, — у нас общее понятие образа жизни. В Японии «моттаинай» имело большое значение при формировании бережливого общества. Возможно ли это в Казахстане со словом «ысырап»?

Повышение уровня переработки отходов и внедрение отдельного сбора мусора среди населения — это актуальная общественная проблема в этой стране. По концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» 2013 года, задачей является утверждение стандартов транспортировки и утилизации ТБО (твёрдые бытовые отходы). 90% ТБО без переработки и извлечения ценных вторичных ресурсов вывозится на неконтролируемые свалки и полигоны, не отвечающие санитарным требованиям. Инфраструктура для сбора, переработки и утилизации отходов неразвита. Объёмы переработки составляют около 11% от общего объёма ТБО.

Я надеюсь на дальнейший переход к сознательному обществу в Казахстане. Система управления отходами может улучшиться благодаря государственной инициативе, активному участию бизнеса и повышению сознательного отношения к окружающей среде населения. Относительно экологического самосознания, исходя из моего опыта, я могу возлагать надежды на людей. Я участвовала в волонтерской работе в Алматы. Я с алматинцами разных возрастов справилась с уборкой пустыря с большим количеством мусора. Мы собирали мусор, и правильно сортировали его. Все участники прилагали усилия для достижения улучшения окружающей среды. Мы поделились своими мыслями друг с другом. Они сказали, что Казахстан только на первом этапе в этой сфере. Я думаю, что такие движения будут более активно развиваться.

Абай Кунанбаев, казахский поэт, мыслитель говорит: "Өсек, өтірік, мақтаншақ, Еріншек, бекер мал шашпақ – Бесдұшпаның білсеңіз." – «Сплетни, обман, хвастовство, лень, расточительство – вот пять врагов твоих». Если люди не сортируют мусор и выбрасывают вторичное сырьё, которое можно перерабатывать, можно сказать на казахском «ысырап қылма» и на японском «моттаинай».

Литература:

1. Искусство быть казахом // Интернет-портал «MEN QAZAQPYN» // <http://mq.kz/133/iskusstvo-byt-kazahom/> (доступен 2 марта 2020 г.)
2. Комиксы Хokusai на тему охраны окружающей среды // Министерство окружающей среды Японии // https://www.env.go.jp/recycle/3r/approach/hokusai_ru.pdf (доступен 2 марта 2020 г.)
3. КОНЦЕПЦИЯ по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» // Указом Президента Республики Казахстан // https://greenkaz.org/images/for_news/pdf/npa/konceptiya-po-perehodu.pdf (доступен 2 марта 2020 г.)

4. Переработка и вторичное использование отходов // Министерство национальной экономики Республики Казахстан Комитет по статистике
[//https://stat.gov.kz/ecologic/indicator](https://stat.gov.kz/ecologic/indicator)(доступен 2 марта 2020 г.)
5. Ministry of the Environment History and Current state of waste management in Japan
- Ministry of the Environment, Japan, 2014

ОҢТҮСТІК КОРЕЯДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР: ХАЛЫҚТЫҢ ҚАРТАЮ МӘСЕЛЕСІН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Каирғалиева А.Е.

*магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы, Қазақстан,
aizhakon98@mail.ru*

Ғылыми жетекшісі: Мионг Сун Ок

*PhD, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан,
okmyong@gmail.com*

Аннотация: Мақалада Оңтүстік Кореядағы қазіргі демографиялық жағдайға байланысты статистикаларға талдау жасалынып, нәтижелері келтіріледі. Демографиялық және әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерді тұрақтандыру үшін қабылданатын демографиялық саясаттар мен қазіргі кездегі демографиялық мәселелер, соның ішінде халықтың қартаю мәселесі зерттеледі.

Түйін сөздер: демографиялық өзгерістер, халықтың қартаю мәселесі, Оңтүстік Корея, туу көрсеткіші.

Оңтүстік Корея – бұл Азия-Тынық мұхиты аймағының көшбасшы елдерінің бірі екеніне қарамастан әртүрлі демографиялық мәселелермен күресуде. Осындай мәселелердің бірі – халықтың қартаю мәселесі. Бұл қазіргі кезде көптеген елдерде кездесетін өзекті мәселе болып табылады. Қазіргі кезде адамдар ұзақ өмір сүреді, бұл қазіргі қоғамның басты жетістіктерінің бірі. Бүгінде адамдар жүз жыл бұрынғыдан да ұзағырақ өмір сүруде, бұл медицина, дұрыс тамақтану және технологияларды дамыту салаларындағы жетістіктердің куәсі болып табылады. Әлем халықтарының жас көрсеткіші терең өзгерістерге ұшырауда. Өлім-жітімнің және туудың қысқаруына қарай ересек жастағы топтардың үлес салмағы артуда. Осы өзгерістермен әлемнің барлық аймақтары кездеседі.

БҰҰ-ның мәліметтері бойынша, 1950 жылы әлемде 200 млн шамасында 60 және одан жоғары жастағы адамдар болса, 1975 жылға дейін олардың саны 550 млн-ға өскен. Болжам бойынша, 2025 жылы 60-тан жоғары жастағылар саны 1 млрд 100 млн адамға 5 есе өседі, ол кезде әлем халқының саны 3 есе өседі.

Азия елдерінен де бұл құбылысты байқауымызға болады. Әсіресе, бұл проблема өңірдің неғұрлым дамыған елдерінде, оның ішінде Жапонияда және жаңа индустриялық елдерде – Оңтүстік Корея, Таиланд, Сингапур, сондай-ақ Қытайда өткір сезіледі.

Егде адамдардың үлесін ұлғайту жағына қарай жас құрылымының өзгеруі едәуір әлеуметтік-экономикалық проблемаларға, оның ішінде әлеуметтік мұқтаждарға және денсаулық сақтауға арналған бюджет шығындарын ұлғайту қажеттігіне алып келеді, жұмыс істеп жатқан халыққа салықтық және басқа да жүктеме өседі, кәсіпорындар жұмыс қолдарының елеулі тапшылығын бастан кешетін болады. Бұдан басқа, елдегі жағдайды жоғары әскери шығындар, оңтүстіккореялық әскери қызметкерлер санының қысқартылуы қиындайды, себебі қызметте негізінен 18 жастағы ерлер тұрады.

2017 ж. Дүниежүзілік Банктің мәліметтері бойынша, Оңтүстік Корея халқының саны 51,44 млн адамды құрады. 1960-1970 жылдары өсу қарқыны 28,9%-ды, 1970-1980 жылдары – 18,2%-ды, 1980-1990 жылдары – 12,4%-ды және 2000 жылы – 9,7% – ды құрады. Содан кейін өсу қарқыны жылына 2,5% белгісінде тұрақтанды, ал 2010 жылы халық саны 49,6 млн адамға

жетті. Бұл 1960 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін халықтың өсу қарқыны 12 есе төмендегенін көрсетеді.

Халықтың қартаюуы екі үдерістің нәтижесі болып табылады – туу көрсеткішінің төмендеуі және өмір сүру ұзақтығының артуы. Егер қартаюу коэффициенті 15% жоғары болса, мемлекет демографиялық тұрғыдан қарт болып саналады. 2014 жылы Оңтүстік Кореяның 13%-ға жуығы 65 жас және одан үлкен жаста болды, ал болжам бойынша 2026 жылға қарай қартаюу коэффициенті шамамен 21% құрайды.

Туу көрсеткішінің төмендеуі 1960-шы жылдардан бастап жүргізіліп жатқан саясаттың нәтижесі болып табылады, оның басты мақсаты бала тууды төмендету есебінен ел халқының санын қысқарту болды. Халық қоныстанған ел жоғары экономикалық табыстарға жете алмайды деп есептелді. Нәтижесінде бала туу деңгейі әлдеқайда жылдамырақ төмендеді. Оңтүстіккореялық қоғамдағы әйелдер жағдайының өзгеруі, оларды қоғамдық өндіріске тарту, білім беру деңгейінің артуы бала туудың төмендеуіне себеп болды. Некеге тұру жасы ұлғайды, бала туу коэффициенті қысқарды.

Оңтүстік Кореяда туу коэффициенті 2015 жылы 8,9% – ды құрады, бұл алдыңғы жылдардан айтарлықтай аз: 1960 жылы - 38,6%, 1970 жылы – 27,9%, 1980 жылы - 20%, 1990 жылы – 16% және 2000 жылы - 10,5%-ды құрады. Елдегі өлім коэффициенті 2015 жылы 6,1% - ды құрады, бұл өткен онжылдықтардың көрсеткіштерінен асып түсті (1985 жылдан бастап ол 5,9% - дан аспаған болатын). Мұны бала туудың бәсеңдеуімен және егде жастағы халық үлесінің артуымен түсіндіруге болады.

Оңтүстік Кореяда халықтың өмір сүру ұзақтығы өте жоғары – 82,2 жыл (2015 ж.). Әйелдердің күтілетін өмір сүру ұзақтығы 85 жасты, ерлерде - 79 жасты құрайды. 14 жасқа дейінгі халық елдің жалпы санының 14% – ын құрайды; 64 жасқа дейін – 73% және 65 жастан жоғары - 13%-ды құрайды. 2015 жылы 20 жасқа дейінгі қыз балалар саны 4,9 млн адамды; еңбекке жарамды (54 жасқа дейін) – 13,2 млн адамды; егде адамдар – 7,2 млн адамды құрады. 20 жасқа дейінгі ер балалар саны - 5,3 млн адамды; еңбекке қабілетті (54 жасқа дейін) – 14 млн адамды; егде адамдар – 6 млн адамды құрады.

Кореядағы демографиялық жағдайды сипаттайтын тағы бір ерекшелік жас ерлер мен әйелдер санының арақатынасындағы дисбаланс болып табылады, бұл 1980 жылдары пайда болған УДЗ нәтижелері бойынша жынысты анықтау мүмкіндігінің салдары болып табылады. Бала санын шектеу саясаты салдарынан ата-аналар қыз туатынын білген кезде аборт жасатқан, өйткені конфуцийшілдік дәстүрлер бойынша ұлдар отбасының негізі болып табылады. Тек 2000 жылдың басында ғана дәрігерлерге болашақ баланың жынысын ата-анасына хабарлауға тыйым салатын заң шықты және 2010 жылға қарай жыныстық дисбалансты теңестіруге қол жеткізілді.

Өмір сүру ұзақтығының өсуінің тікелей ықпалынан және туу коэффициентінің төмендеуінен басқа халық қартаюуының жанама факторы ретінде Оңтүстік Корея халқының өте жоғары тығыздығын қарастыруға болады. Адамдардың шағын аумақта көп шоғырлануы күйзелістің, психологиялық проблемалардың өсуіне, әлеуметтік қиындықтарына және жеке өмірі мен отбасындағы проблемаларға әкеледі. Оңтүстік Корея 40 жасқа дейінгі адамдардың өлімінің басты себебі болып табылатын өзіне-өзі қол жұмсау деңгейі бойынша ЭЫДҰ елдері арасында 1-орында тұр.

Қазіргі уақытта бала тууды арттыру жолындағы негізгі кедергі экономикалық фактор болып табылады – елдегі өмір сүру құнының жоғары болуы, білім бері орындарында бағаның жоғары болуы, жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейінің жоғары болуы. Сондықтан демографиялық саясаттың негізгі шаралары отбасы мен ананы қорғауға бағытталған. 2006 жылдан бастап орталық және жергілікті бюджеттерден жыл сайын шамамен жеті миллиард доллар жұмсалады және бұл жылдан жылға ұлғайып отырады. Бұл мәселелерді шешу үшін түрлі шаралар жасалады деп күтілуде. Атап айтқанда, бала бақшалар тегін болып, аналар үшін жүктілік және бала күтімі бойынша демалыс ұзақтығының артуы күтілуде, және жақын арада әкелер үшін демалыс беріледі деп күтілуде.

Мемлекет жоғары оқу орындарында оқу ақысының бір бөлігін (жартысына дейін) өз мойнына алады. 50 жыл бұрынғыдай отбасы құндылықтарын насихаттау үлкен маңызға ие.

Қазіргі таңда оңтүстіккореялық телеарналар, фильмдер мен телехикаялар шығарылуда, онда басты кейіпкерлер негізінен балалар мен бақытты отбасы. БАҚ, соның ішінде баспасөз құралдары да отбасылық құндылықтарды насихаттайды, отбасын 2 және одан да көп балаларға өмір сыйлауға үгіттейді. Тағы бір бастама - айдың әрбір үшінші сәрсенбесінде "Отбасы күнін" өткізу: офистерде кешкі сағат 7-де қызметкерлер үйге, отбасына ерте оралады, жұмыста ұзақ отырмауы үшін жарықты сөндіреді, бұл корей компанияларында әдеттегі болып табылады.

Бала туу мен еңбек нарығындағы жағдайды жақсартудың тағы бір жолы – көшіп келуді көбейту әрекеттерін жасау. Еңбек заңнамасын жаңарту, экономиканың жылдам өсуі, жоғары жалақы Оңтүстік Кореяны көшіп кету елінен ("корей экономикалық ғажайыптары" кезеңі) көшіп келу еліне айналдырды.

Шетелде тұратын кәрістердің елге оралуына да көптеген шаралар жасалуда. Корей кәсіпкерлері Халықаралық көрмелер мен кәсіби шеберлік жарыстарының белсенді ұйымдас-тырушылары әрі қатысушылары болып табылады. WorldSkills чемпионаттарында корей компанияларының өкілдері кәсіби жұмысшыларды өз кәсіпорындарына жақсы жағдай мен жоғары еңбекақы төлеуді ұсына отырып, белсенді түрде шақырады.

Оңтүстік Корея аралас, ұлтаралық некелер кең таралған ел болып табылады. Қазіргі уақытта олардың үлесі 10% - ға жетеді. Корей ерлер Вьетнам мен Шығыс Азияның басқа да елдерінің әйелдеріне үйленеді. Шетелдік әйелдердің құқықтарын қорғайтын заңнама белсенді дамуда.

Оңтүстік Кореяда өмір сүру ұзақтығы жоғары қарқынмен өсуде: 1980-ші жылдары ол 66 жас болған, ал қазіргі кезде өмір сүрудің күтілетін ұзақтығы 82,4 жасқа жетті. Әлеуметтік шығындардың өсуі, қарт туыстарына қамқор болу мәселелеріне байланысты отбасы рөлінің әлсіреуі елді әлеуметтік және зейнетақы саясатын қайта қарауға мәжбүр етеді. Атап айтқанда, зейнетақы жасын 55 – тен 60 жасқа дейін, ал мемлекеттік қызметкерлер үшін 60-тан 65 жасқа дейін арттыру жоспарлануда [5].

Еңбек ресурстарының жетіспеуі мәселесінің тағы бір шешімі қоғамның өмірінің барлық салаларына автоматтандыру мен робототехниканы кеңінен енгізу болып табылады: Корея қару-жарақтың автономды жүйесін өрістетуді және кең тәжірибеге армияда роботталған қарауылдарды енгізуді жоспарлап отыр; үй бойынша робот көмекшілер, ауруханалардағы медбикелер өмірдің бір бөлігіне айналды. Оңтүстік Кореяға әлемдік экономикадағы өз орнын сақтап қалу және тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету үшін елеулі өзгерістер қажет.

Демографиялық қартаюдың әртекті аспектілері мен сансыз көп әлеуметтік-экономикалық және саяси зардаптары бар, сондықтан халықтың қартаю тенденциялары мен зардаптарын есепке алу – әлеуметтік саясаттың маңызды міндеті.

Бүгін Қазақстан халқы тұрақты өсіп, дамып келе жатқан елдерге жатады. Соңғы бес жылда халықтың өсуі 1,5 миллион адамды құрап, 17 миллион белгісін аттап өтті. Қартайып бара жатқан (65 жастан жоғары) адамның саны 7 пайызға жетті, бұл Қазақстандағы халықтың құрылымы кемеліне келген елдеріне қосады, сондықтан мемлекеттегі қартайтын халықтың проблемасын зерттеу тіпті қазір де маңызды.

Қазақстан қартаю процесінің табалдырығында тұр. Ал елімізде әлі де қарт адамдарға бағытталған бірыңғай мемлекеттік саясат жоқ. Әлем елдерінің қарттықпен бірге келетін мәселелерді түбегейлі шешу ісін күн тәртібіне қойып, демографиялық өзгерістерге ден қоя бастауынан аталған мәселенің жаһандық сын-қатерлер қатарына енген маңыздылығын байқауға болады. Сондықтан қартаю мәселесінің себептері мен оның алдын-алу жолдары біздің еліміз үшін де өзекті әрі керекті деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Korea, South Demographics Profile 2016// The World Factbooks – Central Intelligence Agency. [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ks.html>
2. KOSIS: Статистический центр Южной Кореи (국가통계포털). – URL: <http://kosis.kr/eng/>
3. KOSTAT: Прогнозы народонаселения для Кореи. – URL: <http://kostat.go.kr/portal/korea/index.action>

4. THE AGING OF KOREA. Demographics and Retirement Policy in the Land of the Morning Calm. [Электронды ресурс]. – URL: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/070321_gai_agingkorea_eng.pdf
5. Ким Г. Н. *Республика Корея* Алматы: Дайк-пресс, 2010. – 352 с.
6. Ким Ду Соб и Ким Чон Сок. Население Кореи. Тэджон, 2004. – 175 с.
7. Ланьков А. Демографические проблемы Южной Кореи // КИМ: Корея и мы. [Электронды ресурс]. – URL: <http://vmeste.kr/index.php/rubrika-a-lankova/299-demography-south-korea>
8. Население Южной Кореи 2016. [Электронды ресурс]. – URL: http://countrymeters.info/ru/Republic_of_Korea

ЖАПОНИЯДАҒЫ ДЕПОПУЛЯЦИЯ ЖӘНЕ ҚАРТАЮ МӘСЕЛЕСІ

Х. Қуатова

*Қиыр Шығыс кафедрасының
4 курс студенті*

Ғылыми жетекшісі: Ph.D доцент м.а. Е.А. Аханов

Мақалада Жапониядағы депопуляция, яғни қарттар санының көбейіп, туу көрсеткішінің төмендеуі талқыланады. Жапонияда қазіргі таңда қартаю процесі жүріп жатқаны белгілі. Негізгі мәселелердің біріне айналғандықтан, ол процестің болуы таңқаларлық жайт емес. Оған мысал ретінде, әртүрлі статистикаларға сүйенетін болсақ, депопуляцияның және қартаюдың қарқынды жүруін байқай аламыз. Соның ішінде, 1950-2050 жылдардағы Жапония мен басқа мемлекеттерді (Германия, Швеция, Сингапур, АҚШ, Италия, Корея, Англия, Франция) салыстырмалы түрде алатын болсақ, қартаю мәселесі 1950 жылы 5% құраса, 2050 ж. 40%-дан жоғары болады деп болжамдануда[1.36]. Жалпы бұл елдерге қарағанда Жапонияның көрсеткіші өте жоғары. Fuji Research Institute 1995-2025 жылдардағы статистикасы да дәл осындай көрсеткіш көрсетуде[2]. Басқа елдермен салыстырғанда Жапонияда қарқынды үдеріс болғандығы көрінеді. Сонымен қатар, Ішкі істер министрлігінің зерттеуі бойынша, жылына 1062 млн. туылса, 122 млн. жасөспірімдер толыққанды адамдар қатарына қосылса, популяцияның айтуы бойынша туылған балалар мен жиырма жасқа толғандар санының негізгі көрсеткіші болды. 2019 жылы 516 млн. ер адамдар мен 546 млн. әйел адамдар бар екендігі көрсеткіште байқалған. 2 жылдықпен салыстырғанда 3 млн-ға дейін жеткендігі белгілі болды. Жалпы, 2020 жылғы болашақтағы көрсеткіштерге сүйенсек, депопуляцияның жалғасу реті қарастырылған[2]. Сонымен қатар басқа да көптеген деректерге сүйене отырсақ, Жапонияда ер адамдарға қарағанда, әйел адамдар санының көптігі байқалған.

Депопуляция – тұрақты (яғни, біржолғы төтенше жағдайлардың әсерінен туындамайды) көбеюдің тарылуына байланысты елді мекеннің, аймақтың, ел халқының санының азаюы (яғни, бала туу жасына дейін тірі қалған балалар саны ата-аналарының ұрпақтарының саны аз болатын бала туу және өлім деңгейі, баласыз ересектер), ұзақ мерзімді перспективада әлеуметтік (саяси, экономикалық және мәдени) өмір салты мен қоғамның бұзылуына әкелетін табиғи құбылыс[3]. Депопуляцияны жер бетінде де, белгілі бір аймақтағы этникалық, нәсілдік, діни, тілдік, таптық топтардың санының тұрақты төмендеуі деп те санауға болады.

Халық санының азаюының себептері мен салдарына адамдар ауылдан ірі қалаларға көшіп, жұмыс орындары, мектептер, дүкендер және басқа да объектілердің жабылуы бірден бір себеп болып табылады.

Халықтың мөлшері мен демографиясы:

- балалар аз туылады;
- кеш үйлену процесі;
- әйелдердің карьераға бет бұруы;
- жұмыссыздық;
- денсаулықтың төмендеуі, яғни экологиялық проблемаларға жол берілуі;
- мектеп, жоғары оқу орындары бағасының көтерілуі;

- шетелге көшу санының көбеюі;
- балалары бар отбасылар ірі қалалар мен кенттерге көшуде;
- жас және білімді адамдар ірі қалаларға көшуде.

Жапониядағы депопуляцияның орын алуы қоғамға үлкен әсерін тигізді. Саясат, экономика, қоршаған орта, жұмыс күшіне, адамдардың өмір сүру салтына және т.б әсер етті. Соның ішінде қысқаша айтатын болсақ, дамыған Жапония, Европа, АҚШ елдерінде жұмыс күші қарқынды жүруі тиіс. Жоғары деңгейде дамыған экономикасын, саяси органдарын, әлеуметтік жағдайын жолға қоятын адамдар. Сондықтан да, адам саны – ең негізгі тіршілік көзі. Ең алдымен депопуляцияның экономикаға әсеріне тоқтала кетсек, экономика ол адам. Адам болмаса экономиканың да қажеттілігі жоқ, адам болған жағдайда ғана экономикаға деген қажеттілік туындайды. Экономиканы қалыптастыратын да, өзгертетін де – адам. Яғни, экономика адамның қалауы арқылы пайда болған сала. Ал бұл процесс, депопуляция экономикаға қалай әсер етті екен? Иммигранттарды әкеле отырып, экономиканы реттей ала ма деген сұрақ туындайды. Жұмыс күшінің азаюына байланысты шетелдік жұмысшылар ағыла бастады. Жапон иммиграция заңына сәйкес, жұмысқа қабілетті адамдар емес, техникалық және арнайы дайындалған мамандар ғана жұмыс жасай алады [4.206]. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты компания жағдайын жақсартып, елдерінде ала алмайтын жоғары қаражаттағы жалақы беру арқылы жұмысшыларды ұстап отыру. Сонымен қатар, жұмыс жасауға рұқсат алған шетелдік студенттер саны да өсіп келе жатыр.

Деректерге сүйенетін болсақ, Жапонияда жұмыс жасап жатқан шетелдіктердің 53% қытайлықтар болса, 16,4% корейлер, 16,1% АҚШ халқы, 2,8% вьетнамдықтар, 2,4% филиппиндіктер, 2,2% бразилиялықтар, 1,4% ағылшындықтар, 0,8% перуліктер, 4,3% басқа ұлттар болып табылады [5]. Ал қазақстандықтардың саны әлі күнге дейін белгісіз, яғни деректерге енгізілмеген. Жалпы, Жапониядағы шетелдік жұмысшылардың көбеюін осы статистикадан байқауға болады.

Жалпы алғанда, экономикаға әсер етуші күштің халықпен тығыз екендігін байқауға болады. Ал, жапондардың қартаймайтын сыры неде, олардың ұзақ жасауының кері әсері немесе артықшылықтары қандай деген сұраққа АҚШ-тың ағайынды зерттеушілер Б.Дж.Уилкокс, Д.К. Уилкокс және М. Судзикидің зерттеуінен жауап ала аламыз [6.116]. Окинава халқының 100 және одан да аса өмір сүруі ең алдымен:

- Салауатты өмір салтын ұстануы
- Дәрілік шөптерді көп қолдануы
- Рухани емдік жүйе
- Адами қарым қатынастар
- Окинава бағдарламасын жүзеге асыру

секілді әртүрлі принциптер берілген. 161 аралдан тұратын бұл архипелагта ауруға шалдығу өте сирек кездеседі. Жүрек, қан тамыр ауруларын Жапониядан көру тіптен мүмкін емес. Инсульт, оба аурулары бойынша Жапония ең соңғы орында тұрған мемлекет.

Оған белгілі бір мысал ретінде олардың тамақтандыру жолдарын көрсете аламыз. Зерттеушілердің интервью алған 95 жастағы тұрғын Юкин Томе әлі күнге дейін өте жас, жұмысқа бейім болса керек-ті. Оқу материалдарын сататын компанияда консультант болып жұмыс жасайтын ол, барлық жерде жаяу жүретіндігін және күнделікті қозғалыс денені шынықтырады деп алға тартты. Оның айтуы бойынша, әкесі өте жас 88 жасында қайтыс болған жапон менталитінде 88 жас көрсеткіш болып есептеледі. Ол шошқа етін өте көп жеп небәрі 88 жыл өмір сүрді, ал анасы етті ұнатпаған, өзінің жастық шағын 102 дейін өткізген. Ол осының бәрін өзіне тәжірибе ретінде ұстанып, ет өнімдерін қолданудан бас тартып, балық және көкөніс өнімдеріне жүгінген. Юкин Томе дұрыс тамақтану және спорт арқылы ұзақ өмір сүре алатындығын алға тартқан болатын. Бірақ, Уилкокстың зерттеуіне сүйенсек, Окинава тұрғындары 80 жастағы Фумико Отаның «Траволечение на Окинаве» деп аталатын кітабының желісінде арнайы шөп шайларының қолданыста болғандығын көрсетеді [6.136]. Ота отбасы мыңдаған жылдар бойы осы дәрілік өнімдерді шығарумен айналысқан көрінеді. Таңқалдыратын жайт, бұл дәрілік өнім ешқандай адам мүшесіне кері әсерін тигізбеуі болып табылады. Бұл табиғи шөп өнімдері мәңгілік жастықты, әдемілікті сақтауға көмектескен

және позитивті гормональді эффект бергендігі көрсетіледі. Сонымен қатар, Сейкичи Шимоджи деп аталатын әйгілі шөпкер Сашики қаласында дәрілік өнімдерін қолданысқа шығарып, санын көбейтіп отырған. Бұл аумақтарда әлемде табылмайтын өнімдер көптеп табылғандықтан қарттардың ұзақ өмір сүруінің белгілі бір себебі болып табылады. Қарттардың ұзақ өмір сүруінің негізгі жолдарын көрсетумен қатар, шешу жолдары және мемлекет тарапынан көрсететін көмектер қандай болмақ. Жалпы, мемлекет тарапынан көрсетіліп жатқан көмектерге келетін болсақ:

1. Universal Design жүйесі.
2. Қарттарға жұмыс жасауға рұқсат берілуі және оларды физикалық күш жұмсайтын жұмыстардан сақтау
3. Медициналық сақтандыру жүйесі және денсаулық сақтау жүйесінің құрылымдық формуласы
4. Робототехника
5. Зейнетақы алу

Қорытындылай келе, Жапония үкіметін қарттар мәселесі әлі күнге дейін толғандырып отыр. Бұл тығырықтан шығу жолдары, және қарттарға көрсетілетін көмектер әлі күнге дейін жалғасуда. Жоғарыда аталып кеткендегідей, Жапония бұл жолдан шығу барысында басқа елдреммен қарым-қатынас жасағаны да белгілі болды. Мемлекет тарапынан көрсетілетін көмек қарттарға көптеп жәрдемін тигізуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Makoto Ato, Noriko Tsuya Article about Japanese aging society.
2. <https://www.stat.go.jp/data/jinsui/topics/pdf/topics122.pdf>
3. Inequality in a Changing Society: Hidden Disparities behind the demographic shift in Japan
4. 近藤 誠 少子高齢化が日本経済に与える影響 2008, 374p
5. <https://www.stat.go.jp/>
6. Неліктен жапондықтар қартаймайды? Б. Дж Уилкоккс, Д.К. Уилкоккс, М. Судзика. 540p

ВОСПРИЯТИЕ ЮЖНОЙ КОРЕИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖЬЮ ГОРОДА АЛМАТЫ ПОСЛЕ КОРЕЙСКОЙ ВОЛНЫ

Умурахунова Д.

*студентка 2 курса кафедры Дальнего Востока
КазНУ им. аль-Фараби Алматы, Казахстан
e-mail: dilnazumurakhunova@gmail.com*

Научный руководитель: к.и.н., доцент Ем Н.Б.

Современное поколение казахстанской молодежи имеет опыт соприкосновения с культурами многих народов. В многонациональном казахстанском обществе, включающим в себя представителей более 130 этносов, переплетаются разнообразные элементы культурных традиций.

Территория Казахстана располагается в самом сердце Центральной Азии, что послужило открытием дверей для многих культур. Формирование многонационального Казахстана началось еще в XV веке. Теперь же здесь проживает множество этносов, которые сохраняют культуру своего народа и в то же время чтят культуру коренного населения. Опыт современного южнокорейского общества может послужить одним из таких примеров, чья культура получила огромное распространение во всем мире.

Взглянув на корейскую культуру, можно понять, насколько она богата. На сегодняшний день, основные сведения о корейской волне в Казахстане можно почерпнуть в таких работах, как: Калдыбаев А.Г. «Образ Южной Кореи в современном обществе Казахстана», Уатай Г., Хэ Е.Л. «Likability, Image, and Visit Intentionin the Korean Wavein Kazakhstan», Хо Е.К., Бэк К. «K-popintheBlood? (Re) shaping of Korean Identityamong Young

Korean Diasporain Kazakhstan», Бейсенбаева А. «Действие «мягкой силы» («softpower») Южной Кореи в Казахстане» и многих других.

Целью исследования автора данной работы является выявить восприятие Южной Кореи студенческой молодежью после корейской волны, тем самым показать ее влияние на территории Казахстана. Следовательно, возникает вопрос, который требует пояснения: Что подразумевает собой восприятие? В словаре С. Ожегова восприятие интерпретируется как форма чувственного отражения действительности в сознании, способность обнаруживать, принимать, различать и усваивать явления внешнего мира и формировать их образ.

В соответствии с целью в работе рассмотрены следующие задачи:

- Выяснение причины распространения корейской волны
- Выявление тесноты связи и влияния корейской культуры на интерес к корейскому языку
- Определение значимости Южной Кореи для Казахстана

Сегодняшняя Южная Корея имеет имидж одного из самых перспективных государств в политическом, экономическом и социальном плане. Государство, которое за короткое время смогло вырваться из оков бедности и войти в список самых развитых стран мира. Особую и непосредственную роль в этом сыграла и культура Кореи. На данный момент больше известная под термином Халлю. Халлю – понятие, относящиеся к распространению современной культуры Южной Кореи по всему миру. Впервые этот термин был придуман пекинскими журналистами в конце 1990-х годов, когда они обсуждали резкий рост мировой популярности и интереса к корейской культуре и поп культуре. [1]

Корейская волна затронула не только Китайскую Республику, но и весь мир, в том числе страны СНГ и Казахстан. Первый фундамент для проявления интереса к Халлю был заложен корейскими сериалами, которые транслировались на местных каналах. Немного позже корейские сериалы открыли дорогу музыкальной индустрии Кореи в Казахстане. Основным фактором активного распространения корейской культуры являются социальные сети, в которых создаются различные порталы и форумы, предоставляющие возможность публиковать и обмениваться новостями, непосредственно касающихся Южной Кореи.

«Мягкая сила» оказалась весьма кстати на пути к всемирной узнаваемости. Мягкая сила — форма политической власти, способность добиваться желаемых результатов на основе добровольного участия, симпатии и привлекательности, в отличие от «жесткой силы», которая подразумевает принуждение. Впервые этот термин ввел в оборот профессор Гарвардского Университета Джозеф Най в своей книге 1990 года «Bound to Lead: The Changing Nature of American Power». [2]

Впоследствии, увеличилась заинтересованность молодежи К-поп волной, что позволило корейской культуре активно развиваться на территории Казахстана. К-поп — музыкальный жанр, возникший в Южной Корее и вобравший в себя элементы западного электропопа, хип-хопа, танцевальной музыки и современного ритм-н-блюза. Появившись изначально как музыкальный жанр, К-поп превратился в масштабную музыкальную субкультуру с миллионами поклонников среди молодежи во всем мире. [3]

Несмотря на сегодняшнюю популярность, Южная Корея до начала 1990-х годов была не до конца изученным государством для граждан Советского Союза. Лишь после получения независимости РК 28 января 1992 года между Казахстаном и Кореей устанавливаются дипломатические отношения. Данный период ознаменовывается открытием кафедр корееведения и изучением корейского языка в таких ВУЗах, как: Казахский Государственный Университет им. Аль Фараби, Евразийский национальный университет им. Л. Гумилева, КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Однако в последующее десятилетие Корея была известна лишь благодаря своим научно-технологическим разработкам. Именно в это время Казахстану открываются такие бренды как Samsung, LG, Hyundai и другие.

Занавес этого периода был открыт после 2000-х годов, когда оба государства установили культурно-гуманитарные отношения, которые являются одними из самых прочных на сегодняшний день. Благодаря этому шагу корейская культура постепенно начинает входить в зону досягаемости населения.

В начале 2010-х годов К-рор медленно, но верно врывается в музыкальную индустрию Запада. Набирая все большую популярность, корейская волна начинает открываться и для казахстанской молодежи. Увлечение Халлю представило людям неопишуемый и разнообразный мир корейской культуры. Заинтересованность привела многих студентов к изучению корейского языка. Опираясь на слова Ким Г.Н, в 1994 году корейский язык изучало около 5 тысяч человек по стране. К 2019 году показатели возросли с огромным результатом. В одном лишь Корейском культурном центре Алматы обучалось около 1550 людей, в то время как в городе фигурирует более 26 образовательных центров, в которых преподают корейский язык. Кроме выше перечисленных университетов, корейский язык изучается в таких ВУЗах Казахстана как: АГУ им. Абая, Усть-Каменогорский университет, Нархоз им. Т. Рыскулова, университет мировой журналистики, Кызыл-Ординский университет, Академия КНБ, университет КИМЭП.

<i>Год поступления</i>	<i>Количество поступивших</i>
2015 год	25 студентов
2016 год	18 студентов
2017 год	34 студентов
2018 год	46 студентов
2019 год	45 студентов

Таб.1: Статистика поступления на корейский язык в Казахский Национальный Университет

Ежегодно в Казахском национальном университете им. аль-Фараби проводится неделя корееведения, где студенты активно участвуют в изучении не только корейского языка, но и культуры. Главным событием данной недели представлена лекция, проводимая консулом Республики Корея, что неоднократно доказывает дружеские отношения двух стран на пути к общему обогащению культурами. Бейсенбаева Алтынай, выпускница университета КазНУ в своей работе «Действие «мягкой силы» («soft power») Южной Кореи в Казахстане» данную популярность объясняет следующим образом: «Влияние Кореи на казахстанцев через традиционную культуру кино и сериалы, музыку, распространяющихся посредством Интернета и социальных сетей, а также национальной кухни. «Корейская волна», зародившаяся на рубеже веков, не так давно накрыла и постсоветское пространство, в том числе и Казахстан. Все больше казахстанской молодежи попадают под ее влияние. Все чаще можно услышать песни корейских исполнителей, и увидеть на отечественных телеканалах корейские драмы». Однако еще одной из немногих причин заинтересованности в корейском языке является лингвистическая схожесть языков двух народов, что делает изучение еще более легким и интересным. Причиной данного аспекта является генетическая принадлежность обоих языков к Алтайской группе.

Автор данной работы принял решение апробировать мнение о Южной Кореи со стороны необыденного населения. Методом данного исследования было выбрано онлайн анкетирование среди студентов корееведения 1-го и 2-го курсов университета КазНУ. Данный университет был выбран объектом исследования в силу своей доступности, что послужило результатом ответов 56 студентов. Анкетирование состояло из восьми вопросов, направленных на раскрытие причин выбора изучения корейского языка.

Первые два вопроса выявляли пол и возраст студентов. Таким образом, среди студентов 98.2% составлял женский пол, и 1.8% - мужской. Средний возраст опрошиваемых был 18 лет.

Третий вопрос был задан для того, чтобы узнать продолжительность изучения корейского языка. По данным ответов было выявлено, что 54% студентов изучают корейский 1-2 года, 36% - меньше года и 11% - около 3-5 лет.

Причину выбора данного языка выявлял четвертый вопрос. Благодаря ему удалось узнать, что для 45% студентов заинтересованностью послужила богатая культура, 34%

объяснили выбор интересом к корейскому языку, 12% не оставили в стороне востребованность и остальным 9% с выбором помогли советы людей.

Для того, чтобы узнать повлияла ли Халлю на выбор изучать корейский язык, был задан пятый вопрос. 86% студентов ответили «да», в то время как на остальные 14% данная тенденция влияния не оказала.

На следующий вопрос отвечали студенты, предыдущий ответ которых был положительным. Вопрос состоял в том, каким образом корейская культура подтолкнула их к изучению языка. 66% ответили, что смотрели сериалы и 34% - слушали музыку.

Седьмой вопрос был открытой формы. Студентам, заинтересованным в корейской волне было предложено написать любимый сериал, либо любимого музыканта/группу. Самым упоминаемым сериалом стал «Цветочки после ягодок», а музыкантами – группа «BTS».

Наконец последний вопрос был направлен на то, чтобы узнать у опрашиваемых, что они знали о Южной Корее до распространения корейской волны. Ответы разделились на тех, кто знал, что это очень развитая страна во всех сферах жизни, другие упомянули о небезызвестной популярности корейской косметики и пластической хирургии, однако большинство все же связывало Корею с технологическими разработками.

Исходя из совокупности всех полученных данных и опираясь на вышеперечисленные ответы, можно заключить, что Халлю все же сыграло важную роль в выборе профессии большинства студентов и привело их к дальнейшему изучению корейского языка.

Данный проект направлен на раскрытие непосредственного влияния корейской культуры на молодежь, что в последствии повлекло за собой резонанс распространения ее по всему Казахстану. С каждым годом заметно увеличивается количество людей, изучающих корейский язык. Вместе с неизмеримой поддержкой со стороны корейского консульства и посольства, ежегодно приглашаются известные южно-корейские знаменитости, проводятся различные культурные мероприятия, такие как: фестиваль корейского кино, фестиваль корейской культуры, K pop star KZ и многие другие.

Кроме всего прочего, заинтересованность Халлю укрепила не только культурно-гуманитарные отношения, но и экономические. Исходя из этого, Корея открыла для себя Казахстан как потенциального партнера в экономическом плане. «В Казахстане действуют свыше 516 совместных предприятий с участием корейского капитала». [4]

Идет активный рост корейских компаний, банков, больниц и т.д. Благодаря этому увеличивается число рабочих мест, что несомненно положительно влияет на Казахстан.

Таким образом, опираясь на упомянутые факты, можно заключить, что Южная Корея несомненно проделала огромную работу, привлекая внимание молодежи и увеличивая их заинтересованность к стране, путем распространения K-поп волны. Главным же успехом является стремительный рост изучения корейского языка, соответственно поднятие уровня корейской культуры на новый более высокий уровень.

Литература:

1. Суслина С.С. Республика Корея на постиндустриальной стадии развития (конец 90-х – начало 90-х годов). М., 1997, с. 154.
2. Ким Г.Н. «Корейцы независимого Казахстана»
3. Бейсенбаева А. Действие «мягкой силы» («softpower») Южной Кореи в Казахстане
4. Калдыбаев А.Г. Образ Южной Кореи в современном обществе Казахстана
5. Толковый словарь Ожегова. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. 1949-1992.

Источники:

- [1] https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%B0
- [2] <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1571557>
- [3] <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1435694>
- [4] <https://www.qazgeology.kz/%D0%B2-%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83%D1%8E%D1%82-516-%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D1%8B%D1%85-%D0%BF%D1%80/>

ДЕСКРИПТИВНЫЙ СМЫСЛ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В ЮЖНОЙ КОРЕЕ

Хамитова Н.

1 курс, магистратура

КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: h.naz_9797@mail.ru

Научный руководитель: д.полит.н. Мен Д.В.

Аннотация: Развитие современного общества может рассматриваться как процесс динамического взаимодействия множества различных культур, каждая из которых обладает своими, только ей присущими традициями, обычаями, моделями взаимодействия. Мультикультурализм быстро распространился в Южной Корее, и это стало причиной того, что общество столкнулось с проблемами, вызванными проведением непродуманной государственной политики. При этом ученые скептически настроены в отношении срочного проведения политики мультикультурализма и предлагают его частичное применение в соответствии с особенностями корейского общества.

Ключевые слова: мультикультурализм, политика мультикультурализма Южной Кореи, миграция, смешанные браки, идеология.

В условиях глобализации процессы миграции усиливаются, следствием чего является увеличение интереса к проблеме мультикультурализма в корейском обществе. Ситуация с миграцией в мире вместе с существующими социальными проблемами, такими как снижение рождаемости и старение населения, вносит радикальные изменения в корейское общество, что находит яркое отражение в изменении положения мигрантов и в государственной политике Южной Кореи.

Мультикультурализм сегодня является глобальным явлением, поскольку ожидается, что страны будут соблюдать международные стандарты прав человека и этнического и культурного разнообразия. Возникнув в англоязычных странах, таких как Соединенные Штаты, Соединенное Королевство, Австралия и Канада, цель мультикультурализма заключается в признании и принятии культурных различий и плюрализма при одновременном уважении прав меньшинств, которые маргинализированы в основной массе населения. Таким образом, мультикультурализм в основном рассматривается как "политика признания". Более конкретно Уилл Кимличка (2007), известный канадский политический философ, специализирующийся в области международной политики многообразия, определяет мультикультурализм следующим образом: общий термин, охватывающий широкий спектр стратегий, направленных на обеспечение определенного уровня общественного признания, поддержки или приспособления к недоминирующим этнокультурным группам, будь то "новые" меньшинства (например, иммигранты и беженцы) или "старые" меньшинства (например, исторически сложившиеся национальные меньшинства и коренные народы) [1].

Как мы видим из этого определения, основная идея мультикультурализма имеет политические и философские аспекты, которые подталкивают страны к осуществлению политики на институциональном уровне для борьбы со всеми формами угнетения. Она также направлена на обеспечение защиты и поощрения прав человека этнических, религиозных, сексуальных и языковых меньшинств, включая коренные народы и их социум в целом.

На рубеже XX–XXI веков в корейском обществе количество иностранных рабочих (1990-е годы), число смешанных браков в маленьких городах (с 2000 года) и число мигрантов из Северной Кореи (мигрирующих в связи с ухудшением экономического состояния Северной Кореи) начало стремительно возрастать. Такие быстрые темпы показывают, что корейское общество превращается в мультикультурное. После корейской войны для развития страны была необходима консолидация общества, для чего в качестве господствующих принципов правительством были использованы национализм, монокультурализм и идеология одной нации. В Корее, также существовали и существуют этнические и культурные меньшинства, однако данная тема из общественного дискурса была полностью

исключена, и большинство ученых ее игнорировали. В условиях мультикультуральности общества подобная идеология постепенно ослабевает.

В феврале 2011 года Бюро иностранной политики Министерства юстиции Республики Корея заявило, что количество постоянно проживающих иностранцев в Корее достигло 1,26 млн человек, что составило 2,5% населения. Вместе с этим с 2004 года процент заключения смешанных браков держится на отметке 10~14% ежегодно, таким образом, около 140 тыс. иностранцев постоянно проживают в Корее по причине брака. В то же время по данным Статистического Ведомства Республики Корея (на май 2011 года) в стране проживает около 120 тыс. детей от смешанных браков, которых называют «*мультикультурными детьми*» или «*детьми из мультикультурных семей*», среди них около 30 тыс. детей школьного возраста. В 2005 году количество детей равнялось 6 121, но за последующие 5 лет показатель увеличилось в пять раз. Кроме того, иностранные рабочие составляют около 1,30 млн. человек. Корейские специалисты прогнозируют, что если процесс миграции будет идти такими темпами, то к 2050 году иностранцы будут составлять 9,2% населения. Обычно общество считается иммиграционным, когда 10% его населения составляют постоянно живущие в обществе иностранцы, таким образом, корейскому обществу до этого уровня осталось немного. Ученые предлагают, необходимость серьезной подготовки к жизни в полиэтническом и мультикультурном обществе[2].

Столь резкие демографические перемены привели к изменениям на самых разных уровнях общества (от личного до государственного) и потребовали взглянуть на данное явление по-новому. Из практических соображений после 2000 года ученые, правительство и негосударственные организации выбрали концепцию мультикультурализма как одним из способов решения ситуации. В настоящее время корейское общество переживает моменты трудностей, связанные с культурным разнообразием общества, и концепция мультикультурализма за короткий срок получила огромную популярность. Дискуссии о мультикультуральности и о межкультурном взаимодействии находятся в самом центре внимания корейского общества и ученых, которые, как и зарубежные коллеги, считают сложившуюся ситуацию исключительной.

Одна из проблем заключается в том, что понятие «мультикультурализм» применяется в корейском обществе без какой-либо серьезной теоретической обработки. Вначале мультикультурализм понимался как безусловная толерантность к иностранцам, на фоне чего правительство вело политику терпимости, примером которой может служить закон об иностранной рабочей силе. Он стал причиной серьезных социальных проблем, например, массового притока нелегальных низкоквалифицированных иностранных рабочих, нарушения социальных прав иностранцев, ухудшения социальной безопасности, т. е. увеличения преступлений среди иностранцев и т. д. Данная ситуация привела к созданию новой политики. Однако новый закон был несовершенен, что привело в ноябре 2007 года к депортации более 10 тыс. нелегальных иностранных рабочих. Корейское общество идет к мультикультурному обществу путем проб и ошибок и нуждается в переосмыслении этого понятия [4].

Корейские ученые однозначно согласны с тем, что корейское общество переходит к мультикультурализму в дескриптивном смысле, т. е. корейский мультикультурализм находится на начальном этапе. В Корее мультикультурализм используется пока в узком смысле слова, а теоретические исследования мультикультурализма можно проследить по изменениям теоретических тенденций в конце 1990-х — начале 2000-х годов и затем после 2005 года на различных уровнях и в различных отраслях науки.

Выделяется разделение исследований по следующим периодам, позволяющим рассмотреть изменения и развитие исследовательских тенденций:

I. Теоретические исследования в гуманитарных науках (с середины 1990-х до начала 2000-х годов). Теоретические исследования понятия культурного плюрализма и универсализма с точки зрения философии и роли мультикультурализма как контрпредложений по преодолению традиции европейского культурного империализма и колониализма.

II. Гендерные исследования (2000–2005 годы). При появлении гендерных меньшинств (иммигрантов-женщин) произошло разделение внутри корейского общества, при этом в концепции мультикультурализма акцент ставился на сосуществовании с различиями культур.

III. Сегментация исследований и переосмысление концепции мультикультурализма в различных сферах науки (после 2005 года). В настоящее время концепция мультикультурализма является одной из самых популярных в Корее – при массовом увеличении числа этнических меньшинств острее встает проблема сосуществования большинства и меньшинства, решений конфликтов из-за культурных различий в полиэтничном и поликультурном обществе. Для удобства можно предложить следующую классификацию по научным сферам:

1. *Социология и антропология.* Наблюдение и анализ социальных изменений с помощью статистики изменения числа меньшинств социологами и антропологами – Ким Хе Сун и др. [10]; Ли Хе Кён [11]; О Кён Сок и др. [12]; Ом Хан Джин [13]; Сол ДонгХун [14]; Хан Гон Су [15]; Хан Кён Гу [16]; Юн Ин Джин [17].

2. *Политология.* Политологами были проведены теоретические исследования мультикультурализма и исследования поиска институционального значения политик в процессе мультикультурализма.

3. *Гендерные исследования.* Были проведены исследования проблем иностранных-рабочих с точки зрения гендерного равенства, исследования прав женщин-иммигрантов при заключении смешанных браков[5].

До 1990-х годов в корейском обществе процент заключения смешанных браков был очень низким. При мультикультурализме предметом гендерных исследований становятся женщины-мигранты, состоящие в смешанных браках.

Однако женщины-мигранты в Корее — довольно необычное явление. После 1990-х годов в процессе урбанизации произошло аномальное явление: в деревнях осталось много неженатых мужчин, рождаемость резко упала, изменились показатели старения населения. Одним из решений стало приглашение невест из других стран, например, Китая, стран Восточной Азии и СНГ. В начале 2000 года большинство невест были из Китая, Филиппин, Японии и т. д. С 2003 года увеличивается число невест из Вьетнама, а после 2005 года начался приток невест из Таиланда, Монголии, России, Узбекистана.

Смешанные браки несут с собой культурные конфликты между членами семьи, проблемы социальной интеграции, культурные конфликты приводят к семейному и сексуальному насилию, некоторые женщины-мигранты совершают преступления или просто исчезают.

В связи с этим в апреле 2006 года корейское правительство выпустило «Декларацию о переходе к мультикультурному и полиэтничному обществу» и стало проводить мультикультурную политику согласно «Плану поддержки социальной интеграции для семей женщин-мигрантов и маргиналов-мигрантов». Но данная политика не предусматривала культурные различия и заставляла людей изучать корейскую культуру, в том числе корейский язык, в результате чего иностранцы оказались изолированы.

4. *Педагогика.* Исследования о необходимости мультикультурного образования, формирования толерантности и изменения учебной. Педагогика заинтересовалась проблемами мультикультурализма в связи с появлением детей школьного возраста от смешанных браков; она также занимается вопросами преподавания корейского языка иммигрантам, формированием толерантности и гражданской этики.

Как отмечалось выше, после 2000 года при массовом увеличении количества рабочих мигрантов и женщин, вступающих в смешанные браки, а также их детей, правительство проводило политику без серьезной теоретической разработки мультикультурализма. В данной ситуации уже в 2007 году с появлением проблем, вызванных необдуманной политикой в отношении миграционных процессов, в научных кругах, практически связанных с политикой, происходит переосмысление мультикультурализма. С 2007 года проводится большое количество конференций, симпозиумов и других мероприятий, объединенных темой мультикультурализма. Их цель — пересмотр мирового теоретического течения

дискуссий в отношении мультикультурализма и попытка найти выход из сложившейся в Корее ситуации.

Среди множества дискуссий особое внимание следует уделить двум конференциям. Одна из них посвящена 50-летию юбилею Ассоциации Корейской социологии. В конференции участвовал ряд социологов (Ким Хе Сун, Ум Хан Джин, Хан Кён Гу, Хан Гон Су, Ким Ынми, Ким Нам Ил, Ли Хе Кён, Юн Ин Джин) с проектом «Концептуализация корейского мультикультурализма», направленным на формирование методологии политики, а также начальник Бюро иммиграционной политики при Министерстве юстиции. Другая конференция была посвящена работе практической социологии, среди участников были: О Кён Сок, Ким Хи Джунг, Ли Сон Ок, Пак Хын Сун, Джун Джин Хон, Джун Хе Сил, Янг Ён Джа, О Хён Сун, Рю Сон Хван, Ли Хы Су, Канг Хи Бок. На конференции «Мультикультурализм в Южной Корее: критические вызовы» (2007) ученые обсуждали как теоретические, так и практические вопросы, основанные на опыте полевых исследований и результатов работ членов исследовательского центра мультикультурного общества «Деревня без границ». Две различные дискуссии дают отличную возможность для анализа современного состояния и проблем мультикультурализма в корейском обществе[3].

На конференции «Концептуализация корейского мультикультурализма» (2007) Ким Хе Сун и др. определили мультикультурное общество следующим образом: «Мультикультурное общество – это общество, в котором не существует дискриминации. По происхождению человек обладает социальными, экономическими, политическими и культурными правами, а мультикультурализм – это идеология, которая ведет к этому обществу».

По определению ЮнИн Джина, мультикультурная политика – это политика и программа взаимного уважения и сосуществования без ассимиляции различных групп в одном обществе, что совпадает с определением Ч. Тейлора. Согласно его мнению, мультикультурная политика – политика признания, когда социальное большинство признает меньшинство как равное. Социологи группы, поддерживая идеи Ч. Тейлора, Дж. Раца, У. Кимлика и др., считают, что проведение мультикультурной политики без всесторонней систематизированной теоретической разработки мультикультурализма, процесс является опасным и неэффективным, так как политика не обязательно должна фокусироваться на мигрантах, а, предусматривая требование большинства, должна проводиться по долгосрочному плану в соответствии с политическим курсом всей страны. В Южной Корее мультикультурализм изначально понимался как стремление к мультикультурному обществу. Исследователи согласны с тем, что Корея должна переходить к мультикультурному обществу, но пока они предлагают отложить выбор мультикультурализма в качестве главной идеологии общества.

О Кён Сок и др., Ч. Тейлора, Дж. Раца, У. Кимлика и др., считают, что в настоящее время дискуссии о мультикультурализме не затрагивают важной особенности корейского общества – отсутствия внимания к этническому меньшинству, т. е. мигранты не существуют как субъект мультикультурализма, не имеют политической защиты, их культура не уважается. О Кён Сок и др. исследователи подчеркивают, что сначала необходимо ввести мигрантов как субъектов в процесс мультикультурализма и после вместе решать возникающие вопросы.

У ученых сложилось негативное мнение о роли государства в реализации мультикультурного общества. Иного мнения придерживаются Ким Хе Сун и др. социологи, считая, что правительство является одним из важных социальных субъектов в практике мультикультурализма, они высоко оценивают способность проведения политики правительством, т. е., по их мнению, мигранты, неправительственные и государственные организации играют важную роль в процессе изменения общества.

Как мы видим, мультикультурализм корейского общества – совсем новая тенденция, и его научная разработка находится на начальном этапе, но корейские ученые единодушно согласны с тем, что на дескриптивном уровне мультикультурализма пока трудно говорить о том, что корейское общество стало мультикультурным. Однако нельзя не согласиться с тем, что оно движется к мультикультурному и полиэтничному типу, и эта тенденция

поддерживается в обществе и усиливается. Вместе с этим ученые подчеркивают, что пока корейский мультикультурализм занимается вопросами очень узкой тематики (иностранные рабочие, женщины-мигранты, дети от смешанных браков и др.)

Список использованной литературы:

1. TimothyLim. Who is Korean? Migration, Immigration, and the Challenge of Multiculturalism in Homogeneous Societies. //The Asia-Pacific Journal. Japan Focus Volume 7 - Issue 30 № 1, 2009
2. NG E., BLOEMRAAD I. A SWOT analysis of multiculturalism in Canada, Europe, Mauritius, and South Korea // American behavioral scientist. – Beverly Hills (CA), 2015. – Vol. 59, N 6. – P. 619–636.
3. Культурная панорама Кореи. – Изд. Академия корееведения, 2013
4. Лекторский В.А. Мультикультурализм и диалог культур. // Пленарное заседание «Диалог культур в условиях глобализации» - сс. 96-97
5. Павлова Е.В. Религиозный фактор в становлении идеологии мультикультурализма.// Вестник Санкт-Петербургского университета. – Сер.6 Вып 4, 2004

ҮРДУ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Үсінова А.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Таяу Шығыс және Орта Азия кафедрасы,
хинди-урду бөлімінің 2-курс студенті*

*Ғылыми жетекшісі: Канафьева Ш.Е.
аймақтану магистрі, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*

Үрду тілі - XIII ғасырда пайда болған үнді арийлік топқа жататын тіл болып саналады. Үрду тілі Пәкістанның ресми тілі болып саналады. Алайда, Пәкістанның халқының тек 7% - ы ғана ана тілі деп санайды. Ал, Үндістанда 22 ресми тілдің бірі болып есептеледі. Бұл тілді лашкари, яғни, базар тілі деп те атайды. Сондықтан бұл тілдің ішінде бірнеше тілдерден кірме сөздер көп. Мысалы араб, парсы, тіпті, ағылшын тілінен де сөздер кездеседі. Сонда тілді не анықтайды? Тілді ерекше ететін не? Оның жазу жүйесі? Оның сөздік қоры? Немесе оның грамматикалық құрылымы? Тілді оның жазу жүйесімен шатастырмау керек. Көбінесе, байланыссыз тілдер жалпы жазу жүйесімен бөліседі, ал кез-келген тілді оның негізгі дыбыстары мен құрылымына әсер етпестен жаңа жазу жүйесіне аударуға болады. Шынында да әлемнің көптеген тілдері өздерінің жазу жүйесін басқа біреулерден алған. Мысалы, ағылшын, француз және испан жазбаларын латын тілінен алды. Латын әліпбиі өз кезегінде грек алфавитінен алынған. Жапондар қытай сөз таңбаларын қабылдады. Индонезиялық та, түрік те XX ғасырдың басында араб тілінен рим жазу жүйесіне көшті. Ағылшын тілін Морзе, Брайл әріптерімен, екілік компьютерлік кодта немесе тіпті хинди жазу жүйесінде жазуға болады және ол әлі де ағылшын болып қалады. Басқа тілдерге қарағанда, урду тілінің бірнеше өзіне ғана тән ерекшелігі бар. Урду - сұлулық пен сымбатты анықтайтын ең күрделі тілдердің бірі. Оның әсемдігі соншалық, әсемділік пен жұмсақтық аурасын жеткізудің ерекше тәсілі бар, ол қарапайым емес пен ізгіліктен ерекшеленеді. Прозаға немесе поэзияға жасырын мағына беретін басқа тілдерге ұқсамайтыны жанға тиетіні белгілі.

Біріншіден, урду тілін Пәкістан халқының тек бірнеше пайыз халқы сөйлесе де, бұл тіл қазақ тіліне қарағанда әлем бойынша кеңінен тараған. Мысалы, “Nationalencyklopedin”-ның 2010 жылғы есептері бойынша, урду - әлемдегі ең көп сөйлейтін 21-ші тіл, оны 66 миллионға жуық адам ана тілі деп есептейді. Этнологтардың 2018 жылғы бағалауы бойынша, урду - әлемдегі ең көп сөйленетін 11-ші тіл, жалпы саны 170 миллион, оның ішінде оны екінші тіл ретінде сөйлейтіндер де бар. Урду Ауғанстан, Бахрейн, Бангладеш, Ботсвана, Фиджи, Германия, Гайана, Үндістан, Малави, Маврикий, Непал, Норвегия, Оман, Катар, Сауд Арабиясы, Оңтүстік Африка Республикасы, Таиланд, Біріккен Араб Әмірліктері, Ұлыбритания және Замбияда да қолданылады. Урду тілінің дамуына алғашқы лингвистикалық әсер 711 жылы Синд мұсылмандық жаулап алудан кейін басталған болуы мүмкін.

Тіл фарсы және араб тілдерімен байланыста парсы мен түрік әскерлерінің шабуылдары кезінде XI ғасырдан бастап өзгере бастаған. Дели сұлтандығы (1206-1526 жж.) мен Моғол империясы (1526-1858 жж.) Кезінде Урду тілінде бірге айтарлықтай өзгерістер болды. Дели сұлтанының аумағы Декан платосына жеткенде, әдеби тілге оңтүстікте қолданылатын тілдер: Пенджаби мен Харьянви, сонымен бірге сопылық және сот қолдану тілі әсер етті. Егер хиндимен бірге топтастыратын болсақ, Хиндустани әлемдегі ең көп сөйлейтін 3-ші тіл болады, шамамен 329,1 миллион ана тілі және 697,4 миллион адам урду мен хинди тілдерінде бірдей сөйлейді. Урдуда бірнеше танымал диалектілер бар, соның ішінде Даххни, Дакайя, Ректа және қазіргі заманғы венакулярлық урду (Дели облысының Хариболи диалектіне негізделген). Даххни (Дакани, Декканы, Десия, Мирган деп те атайды) Үндістанның оңтүстігіндегі Декан аймағында айтылады. Ол маратхи мен конк тілінің лексикасының, сондай-ақ урду тілінің стандартты диалектісінде кездеспейтін араб, парсы және шағатай тілдерінен алынған лексикаға тәуелді. Даххни Махараштра, Телангана, Андхра-Прадеш және Карнатаканың барлық жерлерінде кеңінен таралған. Урду Үндістанның басқа бөліктеріндегідей оқытылады және жазылады. Урду хинди сияқты сөйленеді, бірақ көптеген өзгешеліктер бар, олар басқа тілде сөйлейтіндерге қиын.

19-ғасырдағы шиеленістер мен Британ империясының отарлауы кезінде урду мұсылмандар үшін біріктіруші нышан болды. Бұл штаттарда күнделікті газеттер мен урду тілінде бірнеше ай сайын шығатын журналдар жарияланады.

Екіншіден, көп адамдар хинди және урду тілінің айырмашылығы жоқ деп ойлайды. Алайда, діни бірлестіктерден бөлек, айырмашылықтар көбінесе стандартты формалармен шектелген: Стандартты Урду әдеттегідей парсы алфавитінің насталик стилінде жазылған және техникалық және әдеби лексика көзі ретінде парсы мен араб тілдеріне едәуір сүйенеді, ал стандартты хинди шартты түрде Деванагариде жазылған және санскритке сүйенеді. Алайда, екеуі де жергілікті пракрит және санскрит сөздерінің негізгі лексикасын және көптеген араб және парсы сөздерін біріктіреді, лингвистер оларды бір тілдің екі стандартталған формасы деп санайды және айырмашылықтарды қарастырады. Парсы тілінен санскриттік лексикаға дейінгі диалекттік континумда екі тіл жиі біртұтас тіл болып саналады (Хиндустани немесе Хинди-Урду). Ескі урду сөздіктерінде қазір хинди тілінде кездесетін санскрит сөздерінің көп бөлігі бар. Ғасырлар бойы урдудың түпнұсқасы хинди диалектілерімен қатар дамып келе жатқандығын және көптеген ақындардың екеуінде де ыңғайлы жазғанын атап өту керек. Сонымен, хинди мен урду арасындағы айырмашылық негізінен стиль мәселесі болды. Ақын талғампаздық аурасын құру үшін урду лексикалық байлығына сүйене алады немесе ауылдың халықтық өмірін ояту үшін хинди диалектісінің қарапайым рустикалық лексикасын қолдана алады. Ортада көпшілік сөйлейтін күнделікті тіл бар. Қазіргі кездегі тілді көбіне «Хиндустани» терминімен атайды.

Үшіншіден, урду тілінің тағы бір ерекшелігі, әлемдегі түрлі тілдердің қосындысы болып табылады. Урду мен хинди мұсылмандар мен индустар үшін діни және әлеуметтік құрылыстың құралы болғандықтан, әр регистрдің өз сценарийлері жасалды. Ислам дәстүріне сәйкес, Мұхаммед пайғамбар айтқан және Құранды түсіру кезінде айтылатын арабтың рухани мәні мен күші бар. Урду Солтүстік Үндістандағы және кейіннен Пәкістандағы мұсылмандарды біріктіру құралы болғандықтан, өзгертілген араб-парсы жазуын қабылдады. Урду тілінде алынған сөздердің көпшілігі зат есімдер мен сын есімдер. Ұзақ жылдар бойғы отарлау мен британдық әсерге байланысты, урду тілі кейбір ағылшын сөздерін жинап, олардың мағыналарын сақтап қалғаны табиғи. Сізді таңғалдыратыны - ағылшын тілінде урду тілінен енген сөздер де бар. Араб тілінен енген көптеген сөздер парсы тілінде қабылданған және араб тіліндегі сөздерден гөрі әр түрлі айтылуы мен мағынасы бар. Шағатайдан алынған сөздер саны аз және португал тілінен енген сөздер де бар. Урду тіліне алынған португал сөздерінің кейбір мысалдары *sabī* («*chave*»: кілт), *girdja* («*игрежа*»: шіркеу), *камра* («*камара*»: бөлме), *камīз* («*camisa*»: көйлек), *mez* («*mesa*»: үстел). Урду сөзі түркі сөзі *ordu* (әскер) немесе орда сөзінен шыққан, ағылшын сөздері де бар, урду тіліндегі түркі сөздері аз, урду да түркі тілдеріне генетикалық тұрғыдан байланысты емес. Шағатай және араб тілдерінен енген урду сөздері парсы арқылы алынған. Егер сөз парсы немесе араб тілдерінен

шыққан болса, сөйлеу деңгейі формалды және нақтырақ болып саналады. Сол сияқты, егер урдуда изафат тәрізді парсы немесе араб грамматикалық құрылыстары қолданылса, сөйлеу деңгейі де формалды және тегіс болып саналады. Егер сөз санскриттен тұратын болса, сөйлеу сөйлесу және жеке деңгейінде қолданылады.

Төртіншіден, Урдуда әдебиеттің мол қоры бар. Бұл үнді мұсылмандарының әдебиеті, ол 13 ғасырға жатады. 19 ғасырдың басына дейін ол негізінен діни-философиялық (сопылық) және эротикалық тақырыптардағы лирикалық поэзиямен ұсынылған және парсы поэзиясының қатты әсерінде болған. Оның үстіне, әсер тек тақырыпқа қатысты емес және парсы поэтикалық формаларын ассимиляциялауда ғана емес, сонымен бірге барлық маңызды поэтикалық құралдарды (суреттер, салыстырулар және т.б.) беру кезінде де байқалады. Лексикаға әсері әсіресе күшті болды, нәтижесінде кейбір урду авторларының қарақұйрықтары үнді көмекші етістігін парсы тіліне ауыстырып, парсы газельдеріне айналды. Тек XIX ғасырда урду әдебиеті парсы әсерінен біртіндеп азат етіле бастады, проза жаңа, әлеуметтік тақырыпта пайда бола бастады. Урдудағы ең көне туындыларды Амир Хусру жасаған (ол 1325 жылы қайтыс болған). Үнді-парсы әдебиетінің бұл ірі ақыны кейбір фольклорлық шығармаларға әдеби өңдеме беріп, бірқатар жұмбақтар, мақал-мәтелдер, мақал-мәтелдер құрды. Амир Хусрудан кейін Урдудағы әдеби дәстүр қатып, тек 16-шы ғасырда Голконда және Бижапур князьдіктерінің соттарында (қазіргі Хайдарабад) сот поэзиясы түрінде Деканға қайта оралды. Осылайша урду әдебиетінің әлемдегі орны маңызды екенің біле аламыз.

Қорытындылай келе, урдуда ислам әдебиеті мен шарифатқа арналған ең үлкен еңбектер жиынтығы жазылған. Бұған Құран аудармасы мен түсіндірмесі, хадис, фикх, тарих және сопылық түсініктемелер кіреді. Араб және парсы тілдерінен шыққан көптеген классикалық мәтіндер урду тіліне аударылған. Урдудағы исламға қатысты туындылар кез-келген басқа оңтүстік азиат тіліне қарағанда онша көп емес. Исламның танымал кітаптары урду тілінде жазылған. XX ғасырда Пандит-Руп Чанд Джоши астрология туралы трактатты Урдуда жазды. «Лал Китаб» деп аталатын бұл кітап Солтүстік Үндістанда астрологтар арасында кеңінен танымал. Урду парсы алфавитінің кеңейтілуінде оңнан солға жазылады, бұл өзі араб алфавитінің жалғасы. Бір-біріне керемет ұқсастығы арқасында үйретілмеген арабты урду каллиграфиясымен және керісінше оңай шатастырады. Урду каллиграфиясын меңгергендер бүкіл өмірін осы өнер түрімен айналысуға арнап, ескерткіштерді немесе аттар мен өлеңдерді абаттандыру үшін жиі пайдаланады. Урду парсы каллиграфиясының Насталек стилімен байланысты, ал араб тілінде көбінесе Насх немесе Рукья стилінде жазылған. «Наставрекик» теру қиынға соқпайды, сондықтан урду газеттерін «каллиграфия» немесе «хуш-навус» деп аталатын каллиграфия шеберлері жазған, 1980 жылдардың аяғына дейін урду газеті - «Мусалман» Ченнайда әлі күнге дейін шығарылады.

Урдудың Санскрит, Пракрит, Хади Боли, араб, парсы, түрік, т.б. сияқты поэтикалық жағынан бай тілдерден сөздерді алуы, бұл тілді одан әрі байыта түсті.

Оны тәтті және мағыналы ету үшін жүздеген ақындардың жүздеген жылдар бойы қажырлы еңбегі көп болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://www.britannica.com/topic/Urdu-language>
2. <https://www.quora.com/What-are-some-cool-features-of-the-Urdu-language>
3. https://www.researchgate.net/publication/303748038_Urdu_language_processing_a_survey
4. <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Урду>
5. Urdu language — Britannica Online Encyclopedia. Britannica.com. Дата обращения 18 декабря 2011.
6. Идиомы в языке урду. Phillot D. C. Urdu Idioms. Калькутта, 1912.
7. Дымшиц З.М. Язык урду. М., 1962
8. Урду-русский словарь. Под ред. Зоэ Ансари. М., 1964

THE STUDY OF THE CONNECTION BETWEEN CHINA'S "SILK ROAD ECONOMIC BELT" CONSTRUCTION AND KAZAKHSTAN'S "BRIGHT ROAD" PLAN

Han Junyao

,Doctoral Candidate of Wuhan University

/Visiting Scholar of Al-Farabi Kazakh National University..

Tutor:Nabizhan Muhametkhanuly,

Professor of Al-Farabi Kazakh National University.

Abstract:The connection between China's "Silk Road Economic Belt" construction and Kazakhstan's "Bright Road" plan is feasible.Because the development goals of the two projects are in line with each other. The advantage industries of two countries can complement each other and achieve a win-win situation. Moreover, both the Chinese government and the kazakh government uphold the concept of green development.Although connection is feasible, the process is not accomplished overnight. There is also uncertainty in the process.For example, there are differences in the relevant technical standards between the two countries, the discordant voice and the resulting public resistance, caused by it, and the system of connection needs to be further improved.Nevertheless, the disadvantages can be overcome through the joint efforts of the two governments and people.Therefore, the prospect of connection is bright, and there are multiple paths for synergy: China and Kazakhstan can carry out further cooperation in infrastructure construction, industry and manufacturing, and agriculture.

Key words: China;The Silk Road Economic Belt; Kazakhstan; The Bright Road; Connection

On August 31, 2015, the leaders of China and Kazakhstan signed the joint declaration on the new stage of china-Kazakhstan comprehensive strategic partnership. The declaration marks the beginning of cooperation between Kazakhstan's "Bright Road" project and "Silk Road Economic Belt" construction.This is a win-win project, but the process of connection and cooperation is not accomplished overnight.In view of this, scholars from China and Kazakhstan have the responsibility and obligation to conduct in-depth theoretical discussions on the feasibility, uncertainty and path of the connection between the two projects. This paper makes efforts in the above fields.

I. Feasibility of Connection

Because of many favorable factors,the connection between China's "Silk Road Economic Belt" construction and Kazakhstan's "Bright Road" plan is feasible.Such as the development goals of the two projects are in line with each other.;the advantage industries of two countries can complement each other and achieve a win-win situation; both the Chinese government and the kazakh government uphold the concept of green development.These favorable factors have played a fundamental role in the successful connection of the two major projects, so the two governments and peoples should be confident that the connection will succeed.

I.I.The development of the two projects are consistent

Both the development goals of the "Silk Road Economic Belt" construction and the "Bright Road" plan are to promote development in and around the region.

Peace and cooperation, openness and inclusiveness, mutual learning and mutual benefit are the principles of the "Silk Road Economic Belt".In global growth momentum is insufficient, management system lags behind, the north-south development imbalances and China by the high speed growth toward the realistic background of the development of high quality, in the construction of the economic globalization and regional economic integration, China's "Silk Road Economic Belt" construction embodies the spirit of cooperation featuring connectivity, mutual respect and mutual trust, spreads the concept of equality and mutual benefit among countries, sets the goal of win-win cooperation in regional opening-up, and proposes a path of cooperation based on points and areas.

The "Silk Road Economic Belt" construction effectively links the economic circle of Europe with the economic circle of Asia favourable conditions for the development of economic, cultural and tourism industries in the region.It has shown to the world China's commitment to the economic

prosperity and development of the countries along the belt and road, regional economic and trade cooperation and exchanges and mutual learning among different civilizations, which to a large extent can promote the economic and cultural development and exchanges of the countries along the belt and road. It is the inevitable choice to promote the common development of Asian and European countries and the only way to continue the spiritual glory of the "ancient silk road".

There are many similarities between the "Bright Road" plan and the "Silk Road Economic Belt" construction. They complement each other and are important cornerstones for each other. The "Bright Road" plan aims to change the old economic development model and way of thinking by focusing on the "comprehensive and pragmatic economy". It is also promoting Kazakhstan's further integration into the process of globalization and regional economic integration. Reform, growth and development are the three aspects of the "Bright Road" plan, which mainly involve enterprise management reform, economic transformation and upgrading, tax incentives, expansion and attraction of investment, and industrial modernization.

So the economic development goals of China and Kazakhstan are compatible.

I.II. Complementary industrial advantages

Both the "Silk Road Economic Belt" construction and the "Bright Road" plan can combine the advantageous industries of both sides and complement each other.

The advantages and disadvantages of Kazakhstan's economic development are obvious. Its advantage lies in the abundance of natural resources. More than 90 kinds of mineral deposits have been discovered. As of January 2012, there were 6 billion tons of proven oil reserves, 3.5 trillion cubic meters of natural gas reserves and 3.94 billion tons of coal reserves. Moreover, the Caspian sea is rich in oil and gas: 16 billion tons of oil and 15 billion square meters of natural gas, accounting for 50 percent and 30 percent of the Caspian sea's oil reserves, respectively. Kazakhstan is rich in uranium resources, known as "uranium repository", with reserves of about 1.5 million tons, ranking the second in the world, and uranium production ranking the first in the world. In addition, Harbin tungsten reserves are also the world's first, chromium and phosphate ore in the world's second. Copper, lead, zinc, molybdenum and phosphorus are the largest in Asia. Besides mineral resources, Kazakhstan has 21.7 million hectares of forests and afforestation, and 53 billion cubic meters of surface water.

The disadvantages of Kazakhstan's economy is that it has a single structure, with energy and raw materials as its pillar industries, accounting for more than 50% of GDP. Only oil and gas production accounted for 25.8%.

In contrast, China's current situation of energy imports, its oil imports have a certain risk: too much dependence on oil imports from the Middle East, and the Middle East is a hot conflict area in the world. So China must find new sources of oil imports. In this context, the Silk Road Economic Belt has three goals in the energy field: First, promoting energy infrastructure connectivity; Second, deepen energy, resources and trade cooperation; Third, enhance cooperation in the manufacturing of energy machinery and equipment and increase cooperation with countries along the belt and road on energy equipment and production capacity.

Based on the above situation, China and Kazakhstan can firstly cooperate in Kazakhstan's competitive industries, so as to form a virtuous circle between China's products, equipment and technology and Kazakhstan's energy market. This will not only help China optimize its economic structure, but also provide external help for Kazakhstan to accelerate its industrialization.

By 2019, Kazakhstan has become China's second largest trading partner in the CIS countries after Russia, while China is Kazakhstan's largest import and export trading partner in the world. According to a report on the LS website of Kazakhstan on February 27, 2020, Kazakhstan exported 443,000 tons of refined copper and copper alloy in 2019, up 13.2% year on year. Exports reached \$2.5 billion, up 3.2% from a year earlier. China is the largest export market for Kazakhstan's refined copper and alloys, exporting 275,400 tons to China in 2019, worth \$1.5 billion.

I. III. Adhering to the Green Development Concept

Kazakhstan is fully aware of the necessity and urgency of pursuing green development. Therefore, the development of green economy is also the priority of Kazakhstan's economic planning in recent years. The Kazakh government has put forward requirements for the development

of many fields: agricultural field, accelerate the development of green ecological agriculture; In the field of industrial construction, high-tech composite materials are used to meet the requirements of technology and environmental protection; In terms of foreign investment, the foreign businessmen are allowed to exploit and use energy, but it is necessary to ensure that ecological and pollution-free technologies are adopted in the territory. A number of environmental measures are also being gradually implemented, such as "the 2050 strategy", which covers environmental protection, with a special emphasis on the green development path, addressing the crisis of population imbalance, the crisis of food security, extreme scarcity of water resources, the crisis of energy security and the destruction of natural resources. Specific measures include: reducing energy consumption per unit of GDP; Improve the efficiency of agricultural production and solve the problem of farmland irrigation; Developing alternative energy and actively introducing solar and wind technologies; Promoting the application of energy-saving lamps and appliances; All solid waste should be treated efficiently. In addition, in order to stimulate the innovation vitality of the economy, it also proposes to increase investment in intelligent technology, artificial intelligence, network entity system, green energy, environmental protection materials, design and engineering and other fields. Moreover, the "Bright Road" plan proposes the goal of "achieving a green economy and stable ecological development".

The concept of green development is also an important development concept advocated by the Chinese government. In the outline of the 13th five-year plan, the Chinese government put forward five development concepts: innovation, green, coordination, openness and sharing. Green development is a necessary condition for development. In March 2015, the Chinese government's push a file named "Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road". In this file Chinese government once again stressed that we should strengthen cooperation with other countries on ecological environment, biodiversity and climate change, take full account of the impact of geography and climate change in infrastructure construction, fully embody the concept of ecological civilization in investment and trade, and jointly build a green silk road. Green development emphasizes the harmonious development between man and nature, and its core is the concept of sustainable development. To promote green development, we need to address prominent environmental problems, strengthen the protection of ecosystems, and build a beautiful China. In the "Silk Road Economic Belt" construction, the concept of green development should be implemented in accordance with the environmental protection concept of harmony between man and nature, and the relationship between economic growth and environmental protection should be clarified. At the same time, the ecological capacity of countries along the belt and road should be taken into account to minimize the adverse impact on the environment. The ideas of China and Kazakhstan coincide.

II. The uncertainty of connection

The connection between "Silk Road Economic Belt" construction and "Bright Road" plan is not accomplished overnight. There is also uncertainty in the process. For example, there are differences in the relevant technical standards between the two countries, the discordant voice and the resulting public resistance, caused by it, and the system of connection needs to be further improved. Nevertheless, the disadvantages can be overcome through the joint efforts of the two governments and people.

II.I. Some relevant technical standards are different

Influenced by history, customs and other factors, there are differences in relevant technical standards between China and Kazakhstan. The existence of differences will cause difficulties for smooth connection, thus limiting the connection between the "Silk Road Economic Belt" construction and the "Bright Road" plan.

The difference in gauge (the distance between the inside of two rails on a railway track) is a case in point. The universal gauge (also known as the quasi - rail standard) is 1435 mm. More than 60 per cent of countries, including China, use such standards. Kazakhstan USES the Russian standard, with a 1520mm gauge. Such differences in technical standards can hamper cross-border transport between the two countries: goods at ports must be reloaded from Chinese railways to kazakh railways. However, the volume of import and export goods between the two countries is

relatively large, so the transportation of goods by rail and freight cars in another country will greatly reduce the transportation efficiency of the cross-border transportation channel and increase the transportation cost. In addition, China and Kazakhstan also have different technical standards in the fields of science and technology, traditional industries, and the standards and categories for the import and export of bulk commodities. These problems pose realistic and potential challenges to the future economic and trade cooperation and strategic alignment between the two sides. The two countries should make progress on harmonizing technical standards as soon as possible. This will be a key link in connecting the "Silk Road Economic Belt" construction and the "Bright Road" plan.

II.II. Discordant sounds and conflicting emotions

Under the guidance of Kazakh policy makers' general desire to strengthen cooperation with China, Kazakh mainstream media objectively reported China-Kazakhstan relations and welcomed the expansion of bilateral cooperation and exchanges. On the whole, the Kazakh public opinion has a positive evaluation on the exchanges between China and Kazakhstan, believing that the connection between the "Bright Road" plan and the "Silk Road Economic Belt" has broad prospects. But there is still discord in Kazakhstan. Some Kazakhs make China's image as a "resource predator that took the resources in the China investment, but also pollutes the environment, destroys ecology and the interests of China is much larger than their interests obtained, while others think that Kazakhstan to the deeper of cooperation with China, the degree of dependence on China will be further deepened, in the long run, it is bad for the country's development. Others see China's rise as a threat to the rest of the world. These doubts are hampering further policy alignment.

Influenced by these dissonant voices, some Kazakh people have some resistance to China, complaining that Kazakhstan suffers from the loss of bilateral cooperation, worrying about China's population expansion, and accusing China of damaging the local environment. Then there are the jarring signs: in July 2015, a fight broke out between Chinese and Kazakh workers in Aktogai, Kazakhstan. The following May, citizens in many parts of Kazakhstan protested against land reform, against China's economic expansion in the region, and for fear of interest groups subletting land to the Chinese. The resistance itself will create an unfavorable public opinion environment for the connection between China and Kazakhstan, and when the emotion turns into an extreme behavior, it will also harm social stability, go against public security, and further affect the connection work.

II.III. The system of connection needs to be further improved

The connection between the "Silk Road Economic Belt" construction and the "Bright Road" plan needs a relatively perfect system to guarantee the cooperation. This system includes sound legislation, healthy operation mechanism and high transparency, which can reduce legal risks, shorten service flow, improve operation efficiency and improve investment facilitation.

At present, such a system still needs further improvement. The reason lies in the low level of trade and investment facilitation in the process of connection, the low efficiency of many operations in the fields of enterprise registration, customs inspection and port services, the unreasonable process, the uneven quality of personnel of relevant government agencies and other problems, which have brought negative impact on the cooperation.

More seriously, trade barriers have always been a practical problem affecting the connection between the "Bright Road" and the "Silk Road Economic Belt". For example, in order to protect the development of domestic transportation industry and avoid the pressure brought by foreign competition in the same industry, this policy will undoubtedly increase the transportation cost of trade and is not conducive to win-win cooperation. To be sure, the issue of trade barriers is an old one. But in the era of economic globalization, too strong protectionist mentality, can not really protect the domestic industry. If this issue is not solved in a timely and effective manner, it will seriously dampen the enthusiasm of the two sides in developing trade and investment cooperation, and greatly affect the implementation and effect of bilateral strategic alignment. This is undesirable for both China and Kazakhstan.

III. The path of connection

The synergy between the "Bright Road" and the "Silk Road Economic Belt" is both feasible and uncertain, but it has a bright future. Therefore, China and Kazakhstan can further cooperate in infrastructure construction, industry and manufacturing, agriculture and other areas if there are multiple ways to link up.

III.I.Infrastructure construction

Sound infrastructure is an important foundation and guarantee for the synergy between the "Silk Road Economic Belt" construction and the "Bright Road" plan. Kazakhstan is an important pivot country of the "Silk Road Economic Belt", an indispensable part of China's "One Belt And One Road" construction, and a bridgehead of China's "Silk Road Economic Belt". Kazakhstan occupies a very important strategic position in the implementation of the "One Belt And One Road" initiative. China is also key to the success of Kazakhstan's "Bright Road" programme. China has rich experience in infrastructure construction and is a reliable and mature partner of Kazakhstan in infrastructure construction. China's investment in Kazakhstan in the fields of power, energy and cross-border logistics, as well as its export logistics to Europe and central Asia, is an important guarantee for the final implementation and success of the "Bright Road" plan.

Among the infrastructure needed for connection, transportation facilities occupy an important position. Trunk lines are the arteries of the "Silk Road Economic Belt". A complete transport infrastructure (including roads, railways, civil aviation and pipelines) is a prerequisite for the belt. The "Bright Road" plan aims to establish a nationwide transportation system, improve and develop domestic transportation infrastructure, and thereby consolidate Kazakhstan's position as a transportation hub in Eurasia.

Therefore, the most important task for China and Kazakhstan to link up is to promote the construction of a transportation corridor and improve the transportation capacity of the two countries. Specifically, in the two countries should focus on land, sea and air three-dimensional traffic linkage development, and promote the highway, railway, aviation facilities and construction of the frontier ports and upgrade, to promote China - Kazakhstan - west Asia, China - Kazakhstan - Russia, Western Europe and China - Kazakhstan - the southern Caucasus - Turkey - European traffic corridor construction projects such as construction.

At present, the two countries has been planning and implementation of China's land, sea and multimodal transport system with demand connection, Kazakhstan east to shipping Chinese goods can be shipped by sea transport by Kazakhstan to Europe, west Asia, Kazakhstan goods can also be by land transportation to China, again by China Eastern ports to all over the world, thus greatly improve the efficiency of Kazakhstan to export goods transportation, enhancing the competitiveness of Kazakhstan export commodities.

III.II.Industrial and manufacturing

The connection between the "Bright Road" plan and the "Silk Road Economic Belt" construction is not limited to infrastructure projects. The main areas of cooperation could also include industry and manufacturing.

China and Kazakhstan will strengthen cooperation in many emerging industries such as biology, new energy and new materials, and attach importance to the research and development and application of new technologies to improve the international competitiveness of products. Not only that, New investment projects in sectors such as steel, cement, plate glass and food will boost Kazakhstan's industry and manufacturing. Before xi and nazarbayev signed the joint statement, Chinese premier li keqiang also pledged to support Kazakhstan's infrastructure construction during his official visit to astana in December 2014. "China is ready to participate in the Kazakhstan government's newly proposed 'bright road' plan," li said at the second meeting of the china-Kazakhstan business council. The new economic plan focuses on infrastructure development, which requires steel, cement, plate glass, power plants, etc. China has strong equipment manufacturing capacity in these areas, and China is ready to support Kazakhstan to achieve win-win results." Therefore, during the 13th meeting of the council of heads of government of the sco member states, China and Kazakhstan reached consensus on industrial capacity cooperation. Mr Massimov, who was then Kazakhstan's prime minister, said: "Kazakhstan is very happy to accept China's initiative to move production capacity, because it will lead to dozens of companies and tens of billions of

yuan of investment. "We believe that this kind of cooperation is very helpful in improving the global economic slowdown." The production capacity cooperation includes the production transfer of glass, steel, cement and agricultural products processing. Some leading steel producers have begun to invest in new facilities abroad to meet the opportunities brought by the connection between One Belt And One Road and bright road. For example, anhui masteel engineering company has invested in facilities in kizileorda in southern Kazakhstan.

III.III.agriculture

Kazakhstan has a good agricultural foundation. Kazakhstan is a vast and sparsely populated country with over 24 million hectares of arable land, 23 mu of arable land per capita. It was the granary of the Soviet union in the former Soviet union. Kazakhstan is not only a major grain producer, but also an important grain exporter in the world, exporting about 8 million tons of grain each year. Among the cis countries, Kazakhstan's grain output and exports are second only to Russia and Ukraine. As early as 2011, Kazakhstan produced 26.9 million tons of grain. Moreover, Kazakhstan has developed animal husbandry, and the pastureland area per head of livestock ranks the first in the world. But Kazakhstan has cold winters and produces almost no vegetables. On the other hand, with the improvement of people's living quality, China needs a large number of high-quality agricultural and sideline products to supply the market every year, and the unbalanced and inadequate development in various parts of the country aggravates the demand for agricultural and sideline products. China's agricultural skills, however, are well suited to meet Kazakhstan's winter difficulties.

Therefore, the connection of the two major projects between China and Kazakhstan is not only in the fields of industry and manufacturing, but also in agriculture. Under the background of the connection between the "Bright Road" and the "Silk Road Economic Belt", the cooperation between China and Kazakhstan in the production and deep processing of agricultural and animal husbandry products has broad prospects. Every year, Chinese companies invest heavily in oil crop processing projects in Kazakhstan. The silk road fund is also considering investing in projects by Chinese companies in food processing. In the later stage, China and Kazakhstan will work to improve the quality of Kazakhstan's agricultural and animal husbandry products, unify the standards of both sides' agricultural and animal husbandry products with the international standards, and pass the inspection of agricultural and animal husbandry products can quickly enter the Chinese market. For example, the establishment of the first "green channel" for the quick clearance of agricultural products between China and Kazakhstan is a good practice.

References:

- [1] Zhao Changqing.Kazakhstan[M].Beijing:Social Sciences Academic Press,2004.
- [2] Shi Ze. China's Neighboring Countries and Cooperation Organizations [M]. Beijing: People's Publishing House, 2014.
- [3] People's Forum. "The Belt and Road" : A Great Idea For The 21ST Century [M]. Beijing: People's Publishing House, 2015.
- [4] Wang Shengsan, Chen Dezheng. "The Belt and Road" Nations [M]. Beijing: People's Publishing House, 2015.
- [5] He Mengshan. Us Media: kazakh People Protest Against China's "Land Lease Expansion" [N]. Global Times, 2016-05-11.
- [6] Yang Siyuan. "The Belt and Road" Countries Along The Economic Series: Kazakhstan Economy[M]. Beijing: China Economic Publishing House,2016.
- [7] Li Baoren.Overview of Foreign Railways:Kazakhstan Railway[M]. Beijing:China Railway Publishing House,2016.
- [8] Wei Jinshen,Shu Jinglin.Research On Kazakhstan's National Development And Diplomatic Strategy[M]. Beijing/Xi'an:World Publishing Corporation,2016.
- [9] Hao Xinhong. Gauge Standards and Technological Innovation on the Silk Road [N]. China Social Science News, 2016-11-15.
- [10] Yu Hongjun. "The Belt and Road" : China's Policy of Interconnected Development [M].Beijing: People's Publishing House, 2017.
- [11] Fan Xiaoling.Kazakhstan's Chinese Identity[M].Beijing:Guangming Daily Publishing House,2017.
- [12] Guo Yazhou. Two-way Public Opinion Analysis Between China and Some "The Belt and Road" Partner Countries [M]. Beijing: People's Publishing House, 2018.
- [13] Gao Li.Research On Kazakh Financial System[M].Beijing:Economic Science Press,2018.
- [14] Wang Cong,Wei Jinshen.Kazakhstan's National Conditions Report[M].Beijing:Social Sciences Academic Press,2018.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДАҒЫ ШЫҒЫС ЕЛДЕРІ

ҚАЗІРГІ КАТАРЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ DAҒДАРЫС

Жеңісбекова Б. Б.

*Ғылыми жетекші: PhD докторы,
Тюлегенов Қайрат Мураткалиевич*

Катардың тұрғындары 2017 жылдың 24 мамыр таңында Біріккен Араб Әмірліктері мен Сауд Арабиясының бұқаралық ақпарат құралдары тарапынан жүргізілген қатаң медиа науқаннан кейін үлкен күйзелісте оялды. Бұл аталмыш науқан Катар мемлекетінің әмірі шейх Тамим бен Хамад Аль Таниге қарсы жағымсыз мағлұматтардан тұрған еді. 23 мамырдың 24 мамырға қараған түні Катар жаңалықтар агенттігі хакерлердің көмегі арқылы бұзылып, Катар мемлекеті әмірінің атынан, алдыңғы күні таңертең өткізілген, ұлттық қызмет қызметкерлерінің сегізінші партиясының жабылу салтанатында мәлімдемелер жарияланды.

Осы жағдайдан кейін екі апта көлемінде БАӘ және Сауд Арабиясының бұқаралық ақпарат құралдары Катар және оның саясаты туралы тақырыптарды қозғаған. Араб шығанағындағы әдеп нормалары мен дәстүрлерін ескермей, Катардың билеуші әулетін сынап, билеуші әулетке түрлі жала жапқан болатын.

Сонымен қатар, соғыс туралы жарғыны ескі түсіретін мәлімдеме ретінде, Сауд Арабиясы, Бахрейн, Біріккен Араб Әмірліктері және де Мысыр 5 маусым күні таңертең Катармен дипломатиялық және консулдық қарым-қатынастарын үзетіндіктері жайында жариялайды. Теңіз, құрлық және әуе жолдарының жабылуын, және де олардың жерлері, теңіздері, әрі әуе жолдары арқылы өтуге болмайтындығын мәлімдеді. Жоғарыда аталған елдердің азаматтары Катарға сапар шеге алмайтын болды, және де өз кезегінде Катардың азаматтары бұл аталмыш мемлекеттерге кіре алмайтын болып шешілді. Ал Сауд Арабиясындағы, БАӘ-дегі, Мысыр және Бахрейндегі Катар азаматтарына бұл мемлекеттерден шығуға тек екіжетілік уақыт берді.

Дағдарыстың түп-тамыры қайда жатыр? Катардың саясаты 1995 жылдан бастап саяси икемділікпен, және де көптеген мемлекеттермен аймақтық және халықаралық деңгейде теңгерімді қатынастарды құру ынтасымен сипатталып келеді. Катар Америка Құрама Штаттарымен берік қарым-қатынастар орнатып, осы орайда Аль-Удейде аймақтағы ең үлкен америкалық әскери әуе базаларының бірі салынады. Бұл әскери базаның салынуына аймақтық державалар қарсы болған еді.

Катар әмірі «жұмсақ саясат» құрамының құралдар қатарындағы диалогтық бастамалар мен конференцияларға жол ашты. Әйгілі «Әл-Джазира» арнасын ашып, осы арна арқылы жабық арабтық саяси кеңістігіндегі «жария етуге тиым салынған» мәселелерді көтеру арқылы араб бұқаралық ақпарат құралдар тарихында төңкеріс жасады.

Аталмыш арна БАҚ өкілдерін, түрлі зияткерлерді, либералдық, исламдық, ұлтшылдық ағым өкілдерін қабылдап, араб әлеміндегі ең сезімтал мәселелерді талқылады. Аймақтық деңгейде Катардың ұстанған саясаты көрші мемлекеттерге қарағанда біршама қадамға алда еді. Әйел адамның құқығы туралы талқылауларға ерекше көңіл бөлінген болатын. Білім беру саласына үлкен көңіл бөлініп, түрлі батыстық университеттердің бөлімшелері ашыла бастады. Діни дискурстың жаңаруына ислам дінінің көшбасшыларына еркіндік беру арқылы ықпал жасады. Сонымен қатар, шіркеулердің салынуын қолдап, тіпті бұл жобаны Катар әмірінің өзі қаржыландырып тұрды.

Соңғы онжылдықтарда Катардың сыртқы саясаты мен БАҚ саясаты кейбір мемлекеттердегі үкіметтердің наразылығын туғыза бастады, әсіресе Сауд Арабиясының наразылығы күн санап күшейе берді.

2011 жылғы араб әлемін шарпыған төңкерістер басталғаннан кейін араб мемлекеттері осындай революциялық жағдайға әкелген өздерінің қателіктері мен саясаты екендігін мойындаудан бас тартып, барлық жауапкершілікті БАҚ және Катардың мойнына іледі.

2013 жылы Катардың сыртқы саясатында маңызды кезең болды. Мәселен, революциялық толқулар әскери күштердің сәтсіздіктері мен қателіктері, Сирия режимінің зорлық-зомбылығы, исламисттердің Мысырдағы басқару қателіктері, әскери күштердің билікке оралуға ұмтылысы, арабтардың саяси және әлеуметтік жағдайларының күрделілігі араб саяси аренасындағы көптеген өзгерістерге жетеледі. Ескі режимнің және контрреволюцияның күштері қарсы шабуылға дайындалуда өз күштерін жинай бастады, және де екі маңызды серпіліс жасады. Оның біріншісі – Египетте; бұл жерде әскери күш Парсы шығанағы мемлекеттерінің белсенді қолдауымен, олардың ең бастысы Сауд Арабиясы мен БАӘ болған, Мысырдағы «халық билігіне» негізделген билікті құлатып, қаңтар айындағы төңкерістің зардаптары мен оның нәтижелерін тоқтата алды. Екіншісі – Сирияда; онда Иранның қолдауының арқасында Асад режимі революция мен оппозиция күштеріне төтеп беріп, қарсы шабуылға көшті.

Бұл кезең БАӘ және Сауд Арабиясы бастаған контрреволюция кезеңі ретінде танылды, және де осы революцияға катарлық әмірдің кедергі келтіру кезеңі ретінде сипатталды. Мысырдағы әскери төңкерістен кейін бір жағынан Сауд Арабиясы, БАӘ және Бахрейн, екінші жағынан Катар арасында ашық түрде дау-дамай өрбіді. Оның нәтижесі ретінде 2014 жылдың басында үш ел Катардан елшілерін шығарып, өз елдеріне қайта шақыртты. Бұл дипломатиялық дағдарыс тоғыз айға созылды.

Бұл дағдарыс тек елшілердің Катардан шығарылуымен ғана аяқталды. Сауд Арабиясы мен БАӘ Катармен қастастықтарын тоқтату себептерінің бірі аталмыш мемлекеттердің Катардың көмегіне мұқтаж болуында еді. Катардың ақпараттық, әскери және қаржылай көмегіне мұқтаж болған бұл екі мемлекетке Катар 2015 жылдың басында қол үшін беріп, Йемендегі хусилерге қарсы шығады.

2017 жылы мамырдың соңында басталған ақпараттық саяси кампания мемлекеттер арасындағы ескі жанжалдың жаңғыруының белгісі еді. Бұл саяси кампания Катарға, және оның сыртқы саясатына қарсы бағытталған еді. Дегенмен, әмір Тамим аль-Тани шын мәнісінде өзінің Арабия түбегіндегі көршілерінің аймақтық мәселелерді шешуде бірдей саясатты жүргізген, әсіресе Йемендегі, сондай-ақ Сириядағы, сонымен қатар Хасан Роухани қарым-қатынасындағы саяси ұстанымдары аймақтық көршілерінің саясаты шеңберінен шыққан емес. Сонымен қатар, дәл осы аймақтық көршілері Катардың терроризмге қарсы белсенді күрес жүргізгендігінің бірден-бір куәгерлері болып табылады.

Дональд Трамп Америка Құрама Штаттарына президент болып сайланғаннан кейін, БАӘ және Сауд Арабиясы өздерінің сыртқы саясатындағы қадамдарына сенімді бола бастады. Абу-Дабидің тақ мұрагері мен Сауд Арабиясының тақ мұрагері арасында бірқатар ішкі және сыртқы факторларға байланысты берік одақ құрылып, екі басшылық өздерінің ескі Катарға қарсы саясатын көптеген батыстық және америкалық бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қайта жүргізе бастады. Эр-Риядта өткен саммитте Катарға деген қарым-қатынастары ешқандай-да дағдарыстың белгілерін көрсетпеді. Алайда, осы аталған саммиттің аяқталуынан 2 күн өткеннен кейін Катарға қарсы ақпараттық шабуылдар күшейе түсті.

Ақпараттық шабуылдарға Катар әмірі бірнеше жауаптар жазғанымен, бұл жауаптар Сауд Арабиясы және БАӘ тарапынан мүлдем еленбеді. Көптеген мемлекеттердің шын мәнісінде Катар ақпараттық агенттігінің IT-мамандар арқылы бұзылуын мойындағанымен, аталмыш екі мемлекет тарапынан ақпараттық шабуылдар тоқтатылған жоқ. Осы жағдайдан кейін де тоқтай қоймаған бұл ақпараттық шабуылдар алдын-ала жоспарланған шабуылдар деген күмәнді одан әрі бекіте түседі. Біріккен Араб Әмірліктері Вашингтон БАҚ-ын қолдап, осы дағдарысқа дейін Катарға байланысты бірнеше ақпараттар шығарған. Катардың сыртқы істер министрінің айтуы бойынша: «Біз Катар туралы америкалық ақпарат құралдарында тек Катардың шенеуніктері берген бірер ақпараттан басқа ақпарат көрмейтінбіз. Алайда, осы жағдайға дейінгі 5 аптаның ішінде америкалық ақпарат құралдарында Катар туралы түрлі 13

мақалалар жарық көрді. Және де осы ақпараттық шабуыл күні Катар жайында конференция өткізілді. Бұл жағдай өз шешімін табады ма? Біз білмейміз» [1].

Аталмыш ақпараттық шабуыл тек саяси мәселелерді талқылап қана қоймай, сонымен қатар Катардың билеуші әулетін талқылай бастады. Бұл өз кезегінде Парсы шығанағындағы тарихта болмаған, әрі ақылға қонбайтын мәлімдемелер. Ақпараттық шабуыл арқылы жасалған саяси кампаниядан кейін Сауд Арабия, Бахрейн, және БАӘ және Мысыр Катармен дипломатиялық қарым-қатынастарын үзетіндігін мәлімдейді. Бұл мәлімдемені аталған мемлекеттер Катардың терроризмді қолдайтыны туралы, және де Иранмен қарым-қатынасының соңғы кезде жақсаруы туралы мағлұматтарды айтып бекітеді.

Объективті түрде бұл мәлімдемені сынайтын болсақ, онда Катар мемлекетінің керісінше терроризмге қарсы соғысуын айта аламыз. Бұл жағдайды Дональд Трамп Катардың әмірімен кездескен кезде өзі де дәлелдеді.

Катардың Иранмен қарым-қатынасына келетін болсақ, дәл осы қарым-қатынастың жақсаруын сынға алған БАӘ керісінше өзі Иранмен экономикалық қарым-қатынастарын соңғы онжылдықта жақсартып келеді. Оған дәлел ретінде 2013 жылғы Иран мен БАӘ арасындағы саудабиржасы 15, 7 миллиард долларға жеткендігін айта аламыз. Иран импортының 27 %-ы БАӘ-не тиесілі. [2] Осыған қарамастан, БАӘ араб саяси аренасындағы Иранға қарсы мемлекеттердің бірі.

Халықаралық қоғамдастықтың катарлық дипломатиялық дағдарысына байланысты ұстанымдары екі топқа бөлінді. Мәселен, президент Реджеп Эрдоган және Х. Роухани секілді мемлекет басшылары Катарды оқшаулау саясатын сынға алып, Катар әмірінің позициясымен толықтай келісіп отыр. Ал, Америка Құрама Штаттарының ұстанымы әлі де белгісіз. Мәселен, Дональд Трамп өзінің твиттердегі парақшасында «Олар (араб елдерінің басшылары) экстремизмді қаржыландыруға қатысты қатаң ұстанымды қабылдауға уәде берді, және де барлық нұсқаулықтар Катарға дұрыс көрсетіп отыр. Мүмкін, бұл терроризм қасіретін жоюдың бастауы болар» - деп өзінің пікірін білдірді. [3] Сондай-ақ, АҚШ сыртқы істер министрі Рекс Тиллерсон дағдарысқа қатысты мемлекеттерді бірге отырып, жанжалды шешуге шақырады. Араб мемлекеттерін ауызбіршілікке шақырып, Катарды оқшаулау процессін бұрыс деп санайды.[4]

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. وزير خارجية قطر: حملة بأمريكا استهدفتنا عشية القرصنة ولا علاقة لنا بالإخوان: سي ان ان بالعربية. نشر الخميس، 25 مايو 2017
2. www.gulfhouse.org (Abdalhafez Al-Sawi: How can the UAE be the biggest economic partner to Iran in the Gulf? 06.12.2015)
3. www.svoboda.org (Трамп назвал бойкот Катара "началом конца ужасов терроризма", 06.06.2017)
4. دعوة تيلرسون الى الحفاظ على الوحدة العربية، وكالة الانباء الفرنسية، 5 يونيو 201

ТӘЖ ІНДЕТІНІҢ ҚЫТАЙ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ

Кенесхан Н.Ж.,
студент 2 курса

*Жетекшісі: Катбаева Г.К. ст.преподаватель
Казахский национальный университет
имени аль-Фараби, г. Алматы
e-mail: nurbek.keneskhan@bk.ru*

Андатпа

Бұл мақала Қытай экономикасын короновирустан кейінгі жағдайын, Қазақстан экономикасындағы болған өзгерістерге назар аудара отырып, пандемиялық вирустың экономикаға әсерін салыстыра зерттеу болып табылады. Зерттеудің мақсаты - зерттелетін елдердің экономикасындағы короновирустың ықпалынан қандай өзгерістер болғанын анықтау болып табылады. Материктік Қытай бүкіл әлем сияқты тауар өндірісінен бастап, экспорт пен импорт, валюта бағасы сияқты экономикалық маңызды салалары терең өзгерістерге ұшырады. Нәтижесінде бүкіл ел бойынша

карантин жарияланды. Сонымен қатар әлеуметтік және экономикалық ілгерілеулер қытайлықтар мен қазақстандықтардың күнделікті өміріне әсер етті.

Түйін сөздер: Коронавирус, пандемия, Қытай экономикасы, экономикалық өзгерістер, өнеркәсіп, экспорт

Қытай Халық Республикасы (中华人民共和国) Ресей мен Канададан кейін әлемдегі үшінші ірі мемлекет. Халқы жағынан әлемдегі ең үлкен мемлекет (1,395 миллиардтан астам). Қытайдың ауданы - 9,6 миллион шаршы шақырым. Солтүстікте Қытай Ресеймен және Моңғолиямен, оңтүстігінде Вьетнаммен, Лаоспен, Бирмамен және Үндістанмен, Бутанмен, Непалмен, батысында Үндістанмен, Пәкістанмен, Ауғанстанмен, Қырғызстанмен, Өзбекстанмен және Қазақстанмен, ал шығыста Солтүстік Кореямен шектеседі.[3]

Қытай Халық Республикасы социалистік мемлекет болып табылады. Бұл үлкен держава – әлеуетті держава, экономикалық держава, БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты мүшесі. Әлемдегі жетекші ғарыш державаларының бірі, ядролық қару мен әскери кадрлар жағынан әлемдегі ең үлкен армияға ие.

Қытай экономикасы ЖІӨ бойынша әлемдегі бірінші орында. Қытай автокөлік өндірісі мен тұтынушылық сұранысты қоса алғанда, өнеркәсіптік өнімдердің көптеген түрлерін өндіруде әлемдік көшбасшы болып табылады. Әлемдегі ең ірі экспорттаушы «әлемдегі зауыт» - атағына ие. Қытай БҰҰ, АРЭС, G20, Дүниежүзілік сауда ұйымы, ШЫҰ, БРИКС сияқты халықаралық ұйымдардың мүшесі. [4]

Экономикасымен қарыштап үздіксіз дамып келе жатқан Қытай мемлекетіне өткен жылдың желтоқсан айында өте қатерлі індет келді. Бұл – латынның crowns (тәж) немесе halos (шеңбер) деген сөздерінен пайда болған атау. Өйткені, коронавирус микроскоппен қарағанда, осы екеуінің қосындысын еске түсіреді. Бұл вирустар тобына адамға зиянын тигізетін бірнеше түр кіреді. Олардың бірі тұмауға шалдықтырса, өзгелері сүтқоректі жануарлардан кездесіп, бүгінде ғылымда SARS (Ауыр әрі өткір респираторлық синдром) және MERS (Таяу Шығыс респираторлық синдромы) деген акрониммен белгілі болып отыр. [1.]

Қытай үкіметі адамдардың өмірін қиып жатқан жаңа вирустың жолын бөгеу үшін 11 миллионнан астам тұрғыны бар Ухань қаласын жапты. Оған қазір көлік жүрмейді, ұшақтар ұшпайды, кемелер қатынамайды. Және де елде азаматтардың бір жерге жиналуына тыйым салынып отыр. Өзге қалалар мен шет мемлекеттерге жете бастаған инфекция жүздеген миллион адамдар саяхатқа шығатын мерекелік маусымда тіпті өршиді деген қауіп бар. Бүгінде Қытайда ғана емес, бүкіл ғалам әуежайларында осы елден жеткен жолаушыларды скринингтен өткізу жұмыстары күшейтілді.

Коронавирустың зардаптарын ескере отырып, маңызды сәттерді атап өткен жөн. Бұл вирустың салдарынан Қытайда Төтенше Жағдайға Әрекет Ету жүйесінің құрылды, сондай-ақ Қытайдың халықаралық - экономикалық мәртебесіне әсер етті. COVID-19 эпидемиясының зардаптарына тоқталатын болсақ, бұл аурудың әлемдік экономикаға әсер етуін және әлемнің ірі елдерінің үкіметтерінің әрекеттерін анықтау қажет.

Бұл вирустың қауіп – қатерін ерте кезеңінде тиімді баса алмаған Қытай үкіметі, ұлттық карантин жариялап және әлеуметтік - қоғамдық өмірді толық тоқтатқан еді. Осылайша, бастапқыда жаңа тәжвирусқа қатысты шиеленіс градусы жоғарылап, әлемнің екінші ірі экономикасы қиын жағдайға ұшырады. Бұдан әрі аурудың жаңа толқыны енді Қытайдан тыс жерлерде, басқа елдерде ұқсас шаралардың қажеттілігіне алып келді. Бұл адамдар мен тауар ағымдарының тоқтауына, сонымен қатар іскерлік белсенділікті бұзды.

Қытай және халықаралық сарапшылардың, атап айтқанда ХВК, Deutsche Bank және Қытай әлеуметтік ғылымдар академиясының (КАОН) болжамдары бойынша, Қытай экономикасына әсері І және ІІ тоқсанда айтарлықтай байқалады

Бірінші және тікелей соққыны қызмет көрсету және тұтыну секторлары алды. Экономиканың бұл секторы әрдайым эпидемия немесе басқа табиғи апаттар жағдайында әсер етудің басында болады. Қызмет көрсету секторында осындай дағдарыстарға неғұрлым осал шағын және орта бизнес кәсіпорындарының едәуір саны шоғырланған. Сол себептен де вирустың өршуі экономиканың келесі параметрлеріне әсер етті: қысқа мерзімдегі тікелей экономикалық өсу, инфляция және жұмыссыздық.

Пекин университеті жүргізген ШОБ кәсіпкерлерінің сауалнамаларына сәйкес, кәсіпкерлердің шамамен 30% -ы 2020 жылы кірістер 50% -дан астам түседі деп үміттенеді. Карантин жұмыссыздық жағдайына әсер етеді. Эпидемияға дейін Қытайда жұмыспен қамту мәселелері болған. Қытайдың қалаларындағы жұмыссыздық деңгейі 2019 жылы рекордтық 5,3% құраса, ал эпидемия нәтижесінде жұмыссыздық деңгейі 2020 жылы 6% -дан асуы мүмкін. Эпидемия сондай-ақ өндірістік сектор мен инвестицияларға әсер етеді. Мәжбүрлі демалысқа байланысты Қытайда барлық өндіріс тоқтатылды.

Экономикалық белсенділіктің төмендеуін көрсететін PMI индексі бір ай ішінде 14,3% - ға қысқарып, 35,7% - ды құрады. Бұл қытай экономикасының нақты баяулауын білдіреді. Қазір өндіріс біртіндеп қалпына келуде, наурыз айының басында өнеркәсіп бірқатар облыстарда қалпына келтірілді: 34 провинциядағы әкімшілік бірліктің 13-інде өндіріс 80% -дан астам қалпына келтірілген болатын. Сонымен бірге, Хубэй әлі де толық карантинде. Бұл провинция - маңызды көлік торабы және өндіріс орталығы болып саналады. Ухань автомобиль өнеркәсібінің жетекші орталықтарының бірі болып табылады. Провинцияның өзінде Robert Bosch, Valeo және ZF Friedrichshafen сияқты 100-ден астам автомобиль компоненттері зауыттары бар. Бұл зауыттардың жабылуы қазірдің өзінде бүкіл Қытай экономикасына әсер етуде.

Вирусқа қарсы карантин және Қытай экономикасының одан әрі бәсеңдеуі Қазақстандағы экономикалық белсенділікке теріс әсер етеді. Біріншіден, екіжақты сауданың және транзиттік тасымалдың төмендеуі күтілуде. 2019 жылы Қазақстанның Қытайға экспорты 7,8 млрд долларды, Қытайдан импорты 6,5 млрд долларды құрады. Карантиндік шаралардан болатын шығындарды есептеу кезінде 1-тоқсандағы деректерді ескеру қажет, атап айтқанда: 2019 жылы экспорт 1,94 млрд долларды, ал импорт 1,96 млрд долларды құрады. Бұл жерде жеңілдететін фактор, I тоқсанға мерекелік кезеңге байланысты Қытайда өзара сауда көлемі әрдайым аз болуы жатады. Сондықтан өткен жылдың көрсеткіштерімен салыстырғанда сауда көлемінің ең жоғары жылдық төмендеуі экспорттың 23,4% - ын және импорттың 35,2% - ын, құрайды. [4]

2019 жылдың алғашқы үш тоқсанында қазақстандық импорттың негізгі бөлігі телефондар (186 миллион доллар), компьютерлер (91 миллион доллар) және басқа электроника (барлығы 800 миллион долларға жуық). Әлбетте, электроника болсын, станок болсын, жоғары технологиялық өнімдердің көпшілігі Қытайдан әкелінеді. Өнімді жеткізудегі үзілістер ішкі нарықтағы бағаның өсуіне, сондай-ақ отандық өндірістік қуаттарды жаңарту шығындарының өсуіне әкелуі мүмкін. Қазақстан қалыптасқан жағдайдан, атап айтқанда, логистикалық тасымалдау саласында белгілі бір пайда ала алады. Қазір, Қытай кәсіпорындары біртіндеп карантиннен шыққан кезде, компаниялар алдында жеткізілімдерді қалпына келтіру мәселесі тұр. Мысалы, тауарларды жеткізу бойынша кейінге қалдырылған келісім-шарттарды орындау. Мүмкін болатын жеткізу маршруттары ретінде Қазақстан негізгі транзиттік орталықтардың бірі болып табылатын трансконтинентальды темір жолдар да қаралуы мүмкін. Трансконтинентальдық жолдардың плюстеріне тауарларды жеткізу жылдамдығын жатқызуға болады. Жеткізілімдер көлемін жылдам өсіру ниетін ескере отырып, бұл темір жолдардың пайдасына айқындаушы дәлел бола алады. [2].

Осы індеттің салдарынан Қытайдың экономикасы ғана емес, сонымен қатар әлемнің біршама елдерінің экономикасы ауыр жағдайға тап болды. Атап айтатын болсақ, өзге елдерге демалуға баратын туристтер саны, қоғамдық және сауда орындарындағы тұтынушылар саны азайды. Бұл өз кезегінде экономикалық ахуалға алып келді. Алайда бұл індеттің адам өміріне қауіп тудыруы бірінші рет емес. Бүгінгі күнге дейін індет 1965 жылы пайда болып, 2002 - 2003 жылдары және де 2012 жылы адамдарды мазалаған еді. Осы күнге дейінгі жағдайлардың бәрінде бұл аурудың алдын алып, науқастар емделіп, қалыпты жағдайға келген болатын. Қандай пандемиялық вирус болса да, осы жолы да бұл дерттің емін тауып, Қытай, Қазақстан және де басқа да ірі мемлекеттердің қоғамдық-әлеуметтік, сонымен қатар экономикалық жағдайы қалпына келеді деген үміттеміз. [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Интернет ресурстары:

1. <https://inbusiness.kz/kz/news/koronavirus-galymdar-ne-dejdi>
2. https://forbes.kz/process/expertise/vliyanie_epidemii_koronavirusa_na_ekonomiku/
3. <https://www.rbc.ru/economics/07/03/2020/5e6355ac9a7947a8e27817e6>
4. <https://studychinese.ru/articles/5/67/>

ПӘКІСТАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ САЯСИ ПАРТИЯСЫ. ПӘКІСТАН ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН АРАСЫНДАҒЫ МӘМЛЕЛЕР ЖӘНЕ САЯСИ КЕЛІСІМШАРТТАР

Нұрбек М.

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Таяу Шығыс және Орта Азия кафедрасы,
хинди-урду бөлімінің 2-курс студенті*

*Ғылыми жетекшісі: Канафьева Ш.Е.
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, аймақтану магистрі,
e-mail:shinar.kanafeva@kaznu.kz*

Жалпы шолып өтсек, Пәкістан Ислам Республикасы (اسلامی جمہوریہ پاکستان) Оңтүстік Азиядағы мемлекет. Жер аумағы жағынан 803,9 мың км² көлемімен әлемде 33-орында болса ал халқы 258,45 млн. Жергілікті тұрғындары пенджабтықтар, пуштундар, синдхилер, белуджилер. Ресми тілі - урду және мемлекеттік діні – ислам болып табылды. Астанасы - Исламабад қаласы, әкімшілік жағынан Пәкістан мемлекеттік жүйенің негіздері - 4 провинциялардан тұратын Федеративтік Республикасы. Мемлекет басшысы президент болса жоғары заң шығарушы органы - 2 палаталы парламент, олар Сенат және Ұлттық ассамблея. Заң жобаларының исламмен сәйкестігін қадағалайтын орган - Ислам кеңесі.

Пәкістан халық партиясы (урду: پاکستان پیپلز پارٹی) — Пәкістанның саяси партияларының бірі. Бұл партия алғаш құрылып әлі күнге дейін тамырын мықты жайып келе жатқан партия болып саналады. Тарихына көңіл бөлсек, Пәкістан халық партиясыны 1967 жылында Зүлфікар Әли Бхутто ұйымдастырды. Жетекші Зүлфікар Әли Бхутто - Пәкістанның президенті, премьер-министрі болған. Пәкістан Республикасының халық партиясы Қазақстан мемлекетінің “Нұр-Отан” ірі саяси партиясымен ұқсас қырларын байқасақ болады. Екі ірі саяси, халыққа пайдасын тигізіп әрі қамын ойлап отырған партиялардың іргесін қалаған, екі мемлекеттің көсбасшылары. Партияның ұраны: «Ислам — дініміз, демократия — биліктің қалпымыз, социализм — экономикалық жүйеміз». Мақсаты-Пәкістанда демократиялық және әлеуметтік өзгерістерін жүргізу, байлар менен кедейлердің арасында айырмашылығын кішірейту, исламнан бет бұрмай оны дін ретінде сақтау, бірақ мемлекетті зайырлы жолмен жүргізу болған. Пәкістанды дамытып, қарапайым халқын қамын ойлайтын экономикалық саясатын орнату. Пәкістан халық партиясы әлеуметтік әділетінде негізденген тапсыз қоғамын орнатқысы келді. Нұр-Отан партиясының мақсаты – саяси жұмыс әдістерімен азаматтық қоғамның дамыған институттары, қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті саяси жүйесі бар экономикалық мықты, демократиялық, зайырлы, құқықтық, әлеуметтік мемлекет құруға қол жеткізу. Екі партияның ұрандарының түпкі мақсаттары бір және міндеттері нық. Ал айырмашылығына келсек Пәкістан мемлекеті ежелгі келе жатқан таптық бөлуді барынша жоюды қолға алған болатын. Пәкістан халық партиясының ислам дініне өте қатты көңіл бөлуі және құрметпен қарайтынын ерекшелігі деп қарастырсақ болады. Бұл ерекшелікті біздің елгеде енгізгенді қолдаймын. Себебі қазіргі таңда қазақ жастары бара бара шетел елдеріне еліктеп, түп тамырларын ұмытып бара жатқандай. Ислам діні осы көңілді ауыртатын жағдайларды ірітеді деп ойлаймын.

Пәкістан халық партиясының 2007 жылдан бері қазіргі таңға дейін партияның басында жетекші болып Билауал Бхутто Зардари мен Әсіф Әлі Бхутто билеп отыр. Тағы бір көңіл бөлетін жайт, 1983 - 2007 жылға дейін қайсарлы әйел көсбасшы болған Бенәзир Бхутто. Тек қана Пәкістанда ғана емес, мұсылман елдері арасында премьер-министрдің деңгейіне жеткен тұңғыш әйел. Бенәзир Бхутто - екі рет премьер-министр болған. 2007 жылы желтоқсанның 27-інде саяси өлтіруінің - лаңкестік актінің құрбаны болған. Қазір Пәкістан халық партиясы демократиялық оппозициялық саяси күш болып табылады, Первез Мұшаррафқа оппозициясында тұр.

“Қазақстанды мен екінші үйіме балаймын”- бұл біздің емес, Пәкістанның премьер-министрі Наваз Шарифтың 2015 жылғы Қазақ еліне келген кездегі сөзі. Осы саяси ресми

сапарда, 25-26 тамызда Пәкістан Премьер-министрі Н.Шариф Қазақстанға сауда-экономикалық және гуманитарлық ынтымақтастықты одан әрі кеңейту, сондай-ақ, ядролық қарусыздану, өңірде қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері, соның ішінде терроризм мен экстремизмге қарсы күрес бойынша құзыретті органдары ықпалдастығының қажеттілігі талқыланды. Тараптар бірқатар екіжақты құжаттарға қол қойды. Наваз Шарифтың ең алғаш рет елбасымен 1992 жылғы Алматы қаласында жолығып, өзінің ыстық ықпаласы мен қолдауын білдірген еді. Екіжақты қарым-қатынастарды реттеу жолындағы айтулы оқиға ретінде ҚР Президенті Н.Назарбаевтың 1992 жылғы 24 ақпанда Пәкістанға мемлекеттік сапары жасалды және оның барысында екіжақты қатынастардың дамуына негіз болған, соның ішінде, ҚР мен ПИР арасындағы дипломатиялық қатынастарды орнату туралы келісімді қоса алғанда, бес маңызды құжатқа қол қойылды. Қазақстан Республикасы мен Пәкістан Ислам Республикасы арасындағы дипломатиялық қатынастар орнатылғаннан бастап, саяси ықпалдастық жоғары деңгейде, достық және әріптестік рухында дамуда. Екіжақты келісім-шарттық база 35-тен аса құжаттан тұрады. Негізгілері ретінде Қазақстан Республикасы мен Пәкістан Ислам Республикасы арасындағы қарым-қатынастардың принциптері туралы декларация мен Қазақстан Республикасы мен Пәкістан Ислам Республикасы арасындағы дипломатиялық және консулдық қатынастарды орнату туралы келісім болып табылады.

Екі елдің мәдени-гуманитарлық ынтымақтастығын назарға алсақ, 1992 жылғы ҚР Үкіметі мен ПИР Үкіметі арасындағы мәдениет, спорт және туризм саласындағы ынтымақтастық туралы келісімнің және 2001 жылғы ҚР Білім және ғылым министрлігі мен ПИР Білім министрлігінің арасындағы білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы келісімнің негізінде дамып келе жатыр. Еске алсақ, 2016 жылғы 17-19 мамырда Исламабадта Халықаралық үкіметаралық «COMSATS» ұйымы Үйлестіруші кеңесінің кезекті отырысы өтті және оның жұмысына Әл-Фараби атындағы ҚазҰҰ-дың ғылыми-инновациялық қызметі бойынша проректоры Т.Рамазанов бастаған қазақстан делегациясы қатысты. Және де 2016 жылғы 22 маусымда Алматыда Әл-Фараби атындағы ҚазҰҰ ғимаратында отандық жоғарғы оқу орнының басшылығы Лахор Үниверситетінің (UOL) өкілдерімен, атап айтқанда, Лахор Үниверситетінің Халықаралық байланыстар жөніндегі департаменттің проректоры (делегация басшысы) – профессор С.Гилани және Лахор Үниверситетінің басқару кеңесінің төрағасы А.Рауфпен кездесу өткізді. Қазақстан бірнеше рет Пәкістанға гуманитарлық көмек көрсетті.

Сонымен қатар, 2010 жылы Пәкістанда орын алған толастамас топан су басу салдарын жою мақсатында, Қазақстан Үкіметі Пәкістанға 100 мың АҚШ көлемінде гуманитарлық көмек жасады. Аталған қаражат БҰҰ арналары арқылы аударылды. 2011 жылғы ақпанда ҚР Төтенше жағдайлар министрлігінің ұшағымен Пәкістанға 41 тонна көлеміндегі гуманитарлық жүк жеткізілді (бидай, консервіленген ет, қоспатырлар).

2015 жылғы 25 қыркүйекте Сантьяго қаласында (Чили) өткен Азиялық елдер атынан Халықаралық теннис федерациясының директорлары кеңесінің мүшелігіне сайланған ҚР теннис федерациясының президенті Б.Өтемұратовқа Пәкістан теннис федерациясы өз дауыстарын берді. Екі елдің бір бірінің шашпауын көтеру осы жылда бұл оқиғамен тоқталған жоқ. 2015 жылғы 8-9 қарашада Лозанна қаласында (Швейцария) Халықаралық университет спорты федерациясының мүшелігін анықтау жөніндегі өткен сайлауда, пәкістан делегациясы ҚР студенттер спорты федерациясының Президенті Қ.Закарьяновқа өз дауыстарын беріп, Қ.Закарьянов осы ұйымның Ассесоры болып сайланды. Қазақстан және Пәкістанның ынтымағының тереңділігін, екі мемлекеттің қолдауларынан да байқауға болады.

Өзара тауар айналымының өсуі көрсетіп отырғандай, сауда-экономикалық ықпалдастықтың кеңеюі байқалып отыр. Өзара ықпалдастықтың жаңа сапалы деңгейіне ауысу үшін 2015 жылғы 5-6 қарашада Астанада 8-ші отырысы өткен қазақстан-пәкістан сауда-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдени ынтымақтастық жөніндегі үкіметаралық комиссиясының екі елдің экономикалық әлеуетін іске асырудағы рөлі ерекше маңызға ие. Комиссия отырысының қорытындысы бойынша ынтымақтастықтың басымды бағыттарын айғақтайтын бірлескен Хаттамаға қол қойылды. Комиссияның теңтөрағасы болып: Қазақстан

жағынан – ҚР Сыртқы істер министрінің орынбасары Камалдинов Ақылбек Әбсәтұлы, ал Пәкістан жағынан – ПИР Мұнай және минералды ресурстар мемлекеттік министрі Джам Камал Хан болып табылады. Қазақстанның Пәкістанға экспорты 2,2 млн. АҚШ долларын құрады. Пәкістаннан Қазақстанға жасалған импорт көлемі 18,7 млн. АҚШ долларын құрап, 2015 жылғы осы кезеңдегі көрсеткіштермен салыстырғанда 46,5% төмен болды (28,7 млн. АҚШ доллары). ПИР Премьер-Министрі Н.Шарифтің 2015 жылғы 25-26 тамызда Қазақстанға жасаған ресми сапарының барысында пәкістан делегациясының құрамына келесі бизнес топтар кірді: Кәсіпкерлер және өнеркәсіп палатасы; тоқыма өндірісі: «Group of Companies», «Diamond Textile Mills», «Khaadi», «Al Karam»; фармацевтика: «Getz Pharma», «Indus Pharma», «Broox Pharma»; пищевая промышленность: «Iftikhar & Co», «Union Fruits», «FA International», спорттовары: «Rasco Imprex», «Maxima Industries», кожаная продукция: «Nova Leather», «Siddiq Leather Works (Pvt) Ltd».

Әскери-техникалық екі елдің ыңтымастығы. 2002 жылғы маусымда Пәкістанның Алматыдағы Елшілігі жанында ПИР Әскери атташесі аккредиттелді. 2003 жылғы қаңтарда Исламабадта ҚР Қорғаныс министрлігінің әскери атташе аппараты ашылды. 2016 жылғы 9-11 ақпанда ҚР Қорғаныс министрінің Бірінші орынбасары – ҚР Қарулы күштері Бас штабының қолбасшысы С.Жасұзақов Пәкістанға ресми сапар жасады. Аталған ресми сапар аясында қазақстан делегациясы басшысының ПИР Премьер-Министрі Н.Шарифпен, ПИР Қарулы күштерінің штаб басшылары комитетінің төрағасы Р.Махмудпен, ПИР Қорғаныс өнеркәсібі министрі Р.Хусейнмен және ПИР құрлық әскерлерінің бас қолбасшысы Р.Шарифпен кездесулері өткізілді.

2020 жылдың тағы бір жағымды жаңалығы, Нұрсұлтан қаласында - Исламды Зерттеу институты Кеңесінің атынан (Пәкістан, Исламабад) Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының төрағасы Дариға Назарбаеваға «Raigham-e Pakistan» 2020 сыйлығы табыс етілді.

Сыйлық Қазақстан қоғамындағы ұлттық ынтымақты, тұтастық пен әлеуметтік әділдікті нығайтуға сіңірген еңбегі үшін Дариға Назарбаеваға беріліп отыр.

«Бұл марапат дінаралық және өркениетаралық диалогты ілгерілету ісіндегі және Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлері съезін өткізудегі күш-жігері мойындалуының белгісі болып беріледі», - делінген Исламды Зерттеу институты Кеңесінің хатында. Raigham-e-Pakistan – зорлық-зомбылыққа, экстремизм мен лаңкестікке қарсы пәтуа. Оған исламның бүкіл мектептеріндегі 5000-нан астам ғалымдары қол қойып, қабылданған болатын.

Тілі бір болмаса да, діні бір екі мемлекеттің ыңтымастығы мен достастығы күннен күнге дамып, өркендеп жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Political parties in Pakistan (11 С, 1 Р, 5 F)
2. Politicians of Pakistan (89 С, 189 F)
3. Political maps of Pakistan (1 С, 110 F)
4. Ғабит Бөкенбай “2015 ж Пәкістан және Қазақстанның арасындағы келіссөздер”

ГРАЖДАНСКАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ КАЗАХСТАНСКИХ СТУДЕНТОВ ЗА РУБЕЖОМ

*Суюндикова А.
КазНУ им. аль-Фараби,
специальность «Востоковедение» 2 курс
Алматы, Казахстан*

Научный руководитель: к.и.н., доцент Ем Н.Б.

На сегодняшний день обучение за рубежом является одной из привлекательных целей выпускников школ и университетов. Количество казахстанцев, получающих образование за рубежом, уве-

личилось вдвое — с 43 тыс. в 2011 году до около 90 тыс. в 2017 году. Об этом, ссылаясь на данные ЮНЕСКО, сообщила эксперт Института мировой экономики и политики Камила Ковязина¹².

Государство старается создавать всевозможные образовательные программы, чтобы молодежь имела возможность набираться опытом в более развитых странах. Южная Корея занимает одно из лидирующих мест в сфере образования. Университеты Кореи входят в десятку лучших вузов мира, и конкурс с каждым годом становится все выше и выше. Студенты со всего света ставят в приоритет именно вузы Южной Кореи и Казахстан - в их числе. На сегодняшний день, некоторые Казахстанские вузы имеют тесные связи с университетами Южной Кореи, что позволяет обмениваться студентами и делиться опытом. Образование за границей – первый шаг к построению международной карьеры параллельно делая студенческую жизнь ярче и интересней.

Казахский национальный университет им. Аль-Фараби занимает лидирующее место в Казахстане по мобильности студентов в страны Востока. Университеты Японии, Китая, Индии, Южной Кореи и Турции каждый год с принимают казахстанских студентов на 1 или 2 семестра обучения. Казахстанские студенты имеют возможность поступить на профилирующие факультеты, выучить язык, изнутри изучить культуру и историю страны, а так же поделиться своим опытом.

Корейская система образования полностью отвечает требованиям Болонской – бакалавриат (4 года), магистратура (2 года), докторантура (3 года). Благодаря жесткой конкуренции на внутреннем рынке труда, все преподаватели проходят строжайший отбор, и право на работу в вузах получают действительно лучшие. Фактически, корейские университеты ничем не отличаются от западных, в том числе известных учебных заведений. Их дипломы котируются в Азии (9 вузов Южной Кореи входят в топ-50 рейтинга QS Rankings Asia-2017), а также во всем мире (например, 4 южнокорейских вуза в топе-100 рейтинга QS-2016, а 2 из них даже в топ-50).¹³

Но не только это является стимулом студентов учиться за рубежом. Студенты стремятся к веселой студенческой жизни в совокупности с иностранным дипломом, что в будущем, по их мнению, поможет им в поиске престижной работы.

Но кем именно идентифицируют себя казахстанские студенты вне Казахстана? Казахстан – это многонациональное государство. Все этносы имеют одинаковые условия для реализации культурных традиций и обычаев. При этом проявляется уважение к историческому наследию каждой народности. Приоритетными являются дружелюбность, взаимопонимание, толерантность, согласие между народностями, живущими на казахстанских землях. В целях выражения этой стратегии внутреннего устройства нашей страны в 1996 году стали отмечать особенную дату – День единства народов Казахстана.

Но на сегодняшний момент, молодежь предпочитает получать образование вне государства, а если им выпадает возможность остаться за рубежом – они остаются. Кем они себя идентифицируют вне государства?

По мнению Б. М. Мунянова – доктора социологических наук – важнейшей целью этнической социальной личности является формирование позитивной этнической идентичности, характеризующейся патриотизмом, гордостью за национальную принадлежность, за достижения своего народа и его представлений.

В качестве практической части было проведено анкетирование среди студентов у которых уже имеется опыт в международной практике или те, кто планируют в ближайшее время участвовать в мобильности студентов. Было найдено 110 респондентов, среди которых студенты Казахского национального университета имени аль-Фараби, студенты факультета востоковедения и международных отношений 1, 2, 3 и 4 курсов.

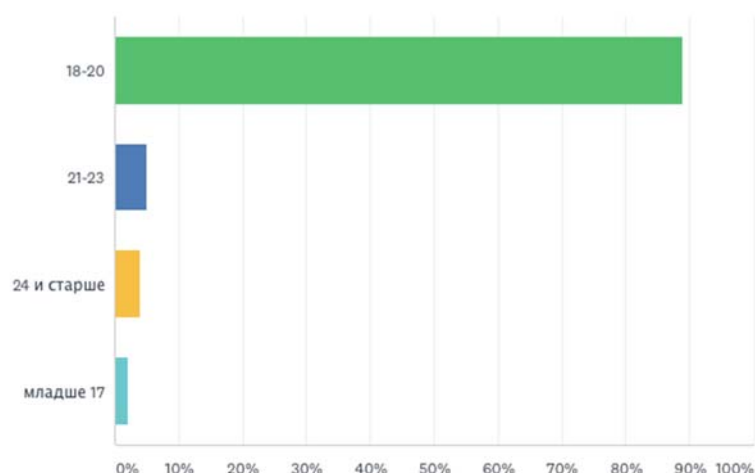
Среди респондентов, большая часть, а именно 88,89% была молодежь в возрасте 18-20 лет, это студенты 2 и 3 курса, 5,05% опрошенным было 21-23 года, это выпускники, 4,04% опрошенных старше 24 лет и лишь 2,02% младше 17 лет. Следует отметить, что именно студентов в возрасте 18-20 лет интересует международная практика. Ведь именно после окончания школы, они начинают задумываться о том, где будет проходить их студенческая жизнь и, на данный момент, многие планируют учиться именно за рубежом.

¹² <https://eadaily.com/ru/news/2019/09/23/kolichestvo-kazahstanskih-studentov-za-rubezhom-vyroslo-vdvoe>

¹³ Обучение и образование в Южной Кореи <https://www.globaldialog.ru/countries/korea/>

Ваш возраст?

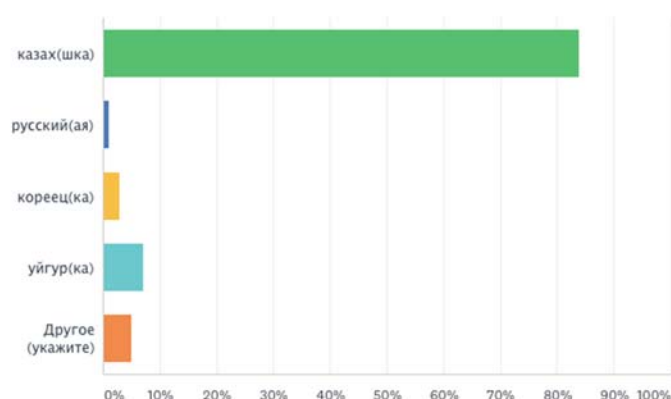
Answered: 99 Skipped: 1

Как показывает мой опрос, 83,84% респондентов – это казахи, 7,07% - уйгуры, 3,03% - корейцы, и лишь 1 из респондентов оказался русским. Так же 5,05% отметили «другое» где указали такие национальности как украинец, японец и метис. Опрос проходил среди студентов факультетов востоковедения и международных отношений и, как мы видим, казахи увлечены международной практикой.

Ваша национальность

Answered: 99 Skipped: 1

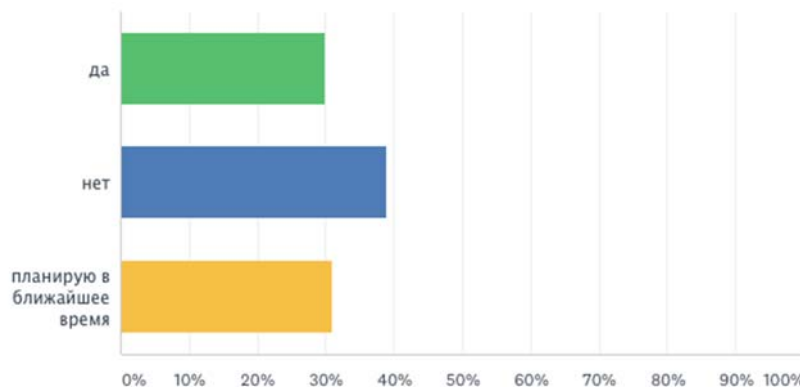

Среди 110 опрошенных ровно у 30 человек имелся опыт в международной образовательной практике, 39 человек еще не участвовали в мобильности студентов и 31 человек планирует в ближайшее время покинуть страну.

Делаем вывод, что каждый третий студент так или иначе задумывается об обучении за границей и каждый третий уже имеет практику в обучении за рубежом.

имеется ли у вас опыт в международной образовательной практике?

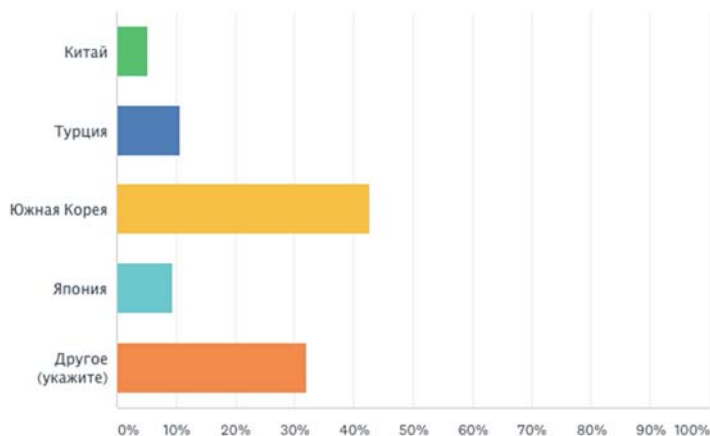
Answered: 100 Skipped: 0

Среди 110 опрошенных 32 человека (42,67%) побывали в Южной Корее, остальные посетили такие страны как Япония (9,33%), Китай (5,33%), Турция (10,67%). Так как Южная Корея стала достаточно популярной среди молодежи, благодаря такому течению как К-POP, студенты хотят совместить учебу с веселой студенческой жизнью.

если "да", то в какой стране вы побывали?

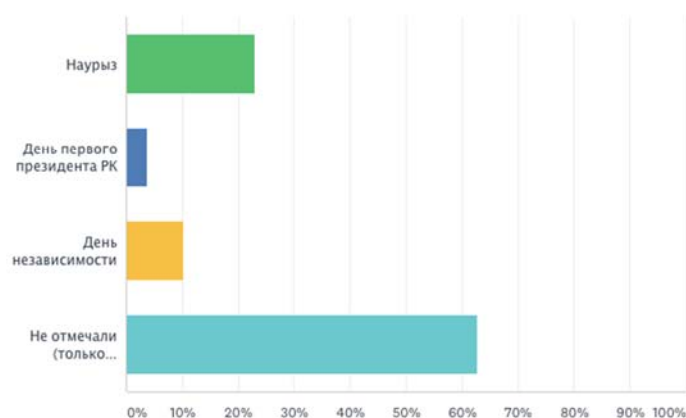
Answered: 75 Skipped: 25

Опрос так же показал, что казахстанские студенты за рубежом предпочитают не отмечать национальные праздники РК, предпочитая им праздники той страны, в которой они обучаются. На вопрос "какие Казахские праздники вы отмечали?" больше половины, а именно 62,82%, ответили, что предпочитают не отмечать. 23,08% опрошенных отмечали праздник Наурыз, 3,85% так же отметили День первого президента РК и 10,26% - День независимости РК. Покидая страну, студенты погружаются в новую культуру, изучая жизнь другой страны и порой забывают о том, что они являются представителями Казахстана.

Если "да", то какие Казахстанские праздники вы отмечали зарубежом?

Answered: 78 Skipped: 22

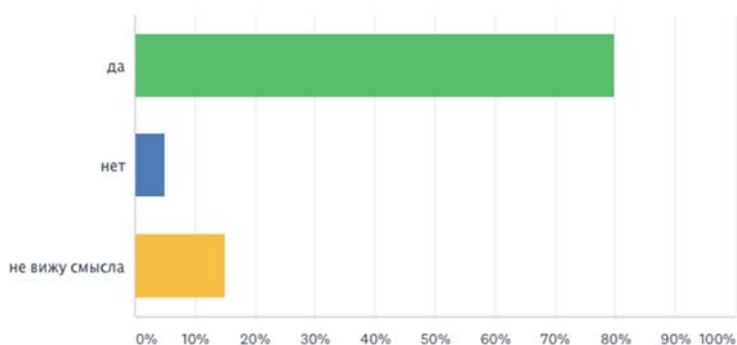

Так как среди опрошенных больше 80% являлись по национальности казахами, следует отметить, что нынешняя молодежь не пытается, или не хочет, распространять культуру Казахстана за рубеж.

Около 20% не видят смысла в демонстрации культуры и быта казахстанцев за рубежом, но 80% ответили, что студенты все-таки должны показывать культуру своей родной страны.

Должны ли вы показывать культуру и быт казахстанского народа

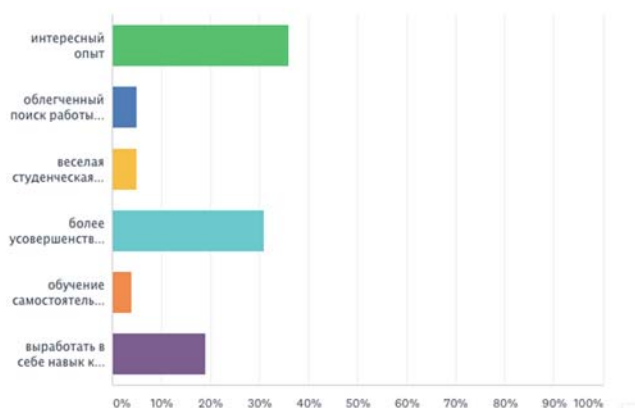
Answered: 100 Skipped: 0

Тем не менее, 36% опрошенных считают, что международная образовательная практика – это интересный опыт, 31% причиной отметили – более усовершенствованную образовательную систему, 19% хотят выработать в себе навык к приспособлению в новых местах, 4% хотят научиться самостоятельной жизни и по 5% хотят веселой студенческой жизни и более облегченного поиска работы после окончания учебы.

Почему международная образовательная практика стала неотъемлемой частью студенческой молодежи РК?

Answered: 100 Skipped: 0

Так как Казахстан многонациональное государство, опрос показал, что молодежь, в большей степени – казахи увлечены в международной образовательной практике. Тем не менее, они не стремятся демонстрировать культуру своего государства, предпочитая увлекаться именно бытом другой страны. Это еще раз показывает, что на сегодняшний момент, культура Казахстана начинает теряться. Молодежь перенимает быт более развитых стран, забывая традиции родины. Студенты стремятся покинуть страну, возможно не видя будущие перспективы в Казахстане и ищут возможности самореализоваться за рубежом. Это можно называть негативной этнической идентичностью, что сопровождается отрицательными эмоциями, по мнению Б. М. Мунянова. Молодежь не хочет идентифицировать себя как казахстанцы находясь за рубежом.

Источники:

1. Г.К. Абдигалиева «Ценностная идентификация казахской культуры» 2011 год <https://articlekz.com/article/8268>
 2. «Российские казахи обладают этническим самосознанием и идентификацией» 3 августа 2018 год <https://ehistory.kz/ru/publications/view/4340>
 3. О.Н. Валериевна «Этническая идентификация русского народа в контексте современной культуры» 2013 год <https://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskaya-identifikatsiya-russkogo-naroda-v-kontekste-sovremennoy-kultury>
- П.Г. Семеновна «Этнокультурная идентификация в условиях современного социума» 2013 год <https://cyberleninka.ru/article/n/etnokulturnaya-identifikatsiya-v-usloviyah-sovremennogo-sotsiuma>

KAZAKHSTAN AND JAPAN: NEW HORIZONS OF COOPERATION

Temirgali S.B.

Scientific supervisor:

associate professor Baydarov E.U.

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Since the establishment of diplomatic relations on January 26, 1992, Kazakhstan and Japan have achieved positive results in various fields. Over the past quarter century, Japan's participation in the life of our country has been noted in many areas, from medicine to high-tech industries. Today, we are pleased to see how diplomatic relations grow, develop and deepen, becoming stronger from year to year. In this work we would like to highlight some aspects of cooperation between our countries, recall important and vivid episodes, and look into the future.

Relations between Kazakhstan and Japan have always been in the area of special attention. The breakthroughs in bilateral relations were visits to Japan by President N.A. Nazarbayev in 1994 and 1999. In 1999, during the second visit of N.A. Nazarbayev to Tokyo, a Joint Statement of Kazakhstan and Japan on friendship, partnership and cooperation was signed.

The third visit of President N.A. Nazarbayev to the Land of the Rising Sun took place in 2008. During an audience with the Emperor, the Kazakhstan Leader was awarded the highest state award of Japan - the Chrysanthemum Order on the Great Ribbon - for his personal contribution to strengthening friendship and mutual understanding between the two peoples. In turn, Emperor Akihito was awarded the highest state award of Kazakhstan - the Order of Altyn Kyran.

The official visit of President N.A. Nazarbayev to Japan in November 2016 brought relations between our countries to a qualitatively new level. The joint statement “On Enhanced Strategic Partnership in the Age of Asian Prosperity” signed by the Head of State and Prime Minister S. Abe, in fact, became a roadmap for further development of Kazakhstan-Japan cooperation. A real diplomatic triumph was the speech of N.A. Nazarbayev in the Parliament of Japan. It was a truly historic moment, as never before had the leader of any of the post-Soviet countries acted in the Japanese Parliament.

Japanese involvement in the CA region remained largely confined to Official Development Assistance disbursements and various forms of technical assistance. In the first years of Independence of Kazakhstan, Japanese companies implemented projects in Kazakhstan totaling \$ 1.145 billion through Official Development Assistance (ODA). The Japanese government provided free financial assistance in the amount of about \$ 65.4 million, as well as technical assistance for \$ 67 million.

For Kazakhstan, these projects have become significant. It is impossible to estimate in figures the importance for the economy of Kazakhstan of such projects as the construction of an international airport in Astana, the network of railways and roads, the modernization of energy facilities, the equipping of medical, educational, cultural and sports institutions of the Republic of Kazakhstan, as well as the advanced training of Kazakhstani personnel of a wide profile on the basis of the Japanese international cooperation agencies, Japan Bank for International Cooperation, Japan Petroleum Cooperation Center.

If earlier work with the Government of Japan and its business community was carried out mainly in the field of financing infrastructure projects such as the Druzhba railway station, the bridge across the river. Irtysh, the international airport of Astana, as well as those related to the development of the Caspian shelf, now it was already about the creation of industrial complexes and the development of individual regions of Kazakhstan.

Remembering those times, we can confidently say that everything was done correctly and cooperation will only continue. On November 7, 2016 in Tokyo, the 6th meeting of the Joint Commission of the Government and Private Sectors of Kazakhstan and Japan on economic cooperation was held, in which about 400 businessmen from both sides took part. As a result of the event, 13 commercial documents were signed for a total of \$ 1.2 billion. New areas of cooperation in the industrial sector, transport logistics, in the field of innovation and agriculture were outlined.

Today, relations between the two countries are focused on combining two economies, two new economic strategies - “NurlyZhol” and “Abenomika” - through the effective use of the economic advantages that Kazakhstan and Japan have, where an important role is given to the widespread introduction of Japanese technologies and know-how.

Important documents between our countries include the Agreement on Mutual Protection and Promotion of Investments, the Convention on the Avoidance of Double Taxation, the Agreement on the Peaceful Use of Atomic Energy, etc. All these measures, together with the policy pursued by our Government to improve the investment climate in the country and entry The Republic of Kazakhstan in the EAEU and the WTO allowed forming the image of a reliable business partner and an attractive object for investment in the eyes of Japanese investors. Japan is one of the main investors in Kazakhstan. So, the total influx of Japanese investments in Kazakhstan over the past 10 years has exceeded \$ 6.3 billion. At the end of 2016, direct investment amounted to \$ 470 million. Against this background, bilateral trade indicators are annually in the range of \$ 1.5-2 billion.

It should be noted that 2018 was a very successful year for Kazakhstan and Japan in terms of increasing bilateral trade. So, according to the results of the year, the growth in trade volumes amounted to 53.8%, which allowed to increase this indicator to the level of \$ 2 billion, including export from Kazakhstan 1.503 billion dollars, imports from Japan - 497 million dollars. For the

period from January to August 2019, the parties as a whole managed to maintain the dynamics of trade. Trading volumes for the indicated period amounted to \$ 1.13 billion.

Kazakhstan has 74 branches and representative offices of companies with Japanese participation in such areas as oil, gas, petrochemicals, metallurgy, finance, mining, automobile wholesale, telecommunications, equipment wholesale, logging, logistics, medicine, and agriculture. The inflow of Japanese investment in the economy of Kazakhstan over the past 10 years amounted to about \$ 5 billion. But these figures do not reflect the potential between our countries for closer cooperation. In recent years, Japanese companies have shown interest in the activities of Kazakhstan's free economic zones, the use of the transit potential of the Republic of Kazakhstan for the transportation of goods, including through the use of our terminals in foreign markets.

Promising areas of cooperation are the interaction of the Astana International Financial Center with the Tokyo Stock Exchange, the Japan Financial Services Agency, the Japan Association of Securities Dealers and other financial institutions; development and implementation of Japanese smart technologies in the field of ecology, safety, transport, communications and urban planning.

Also, as we mentioned earlier, Japan also provided technical assistance. At the turn of the century, special assistance to Japan in improving the medical care of the population of our republic. Back in 1997, the Japanese Government allocated a grant in the amount of 1.365 million yen to improve the health care system in the Almaty region. As part of this assistance, medical equipment was delivered to Almaty, Taldykorgan, as well as 16 cities and towns of this region.

In 1999, due to the fact that the number of people in the new capital Astana increased sharply, especially children's hospitals were in dire need of new medical equipment. At that time, the Japan International Cooperation Agency (JICA) delivered equipment to children's hospitals in Astana in the amount of 995 million yen. Two years later, the Support Project for the Center for Emergency Medicine in Astana was implemented. Grant aid was received in the form of ambulances and related medical equipment in the amount of 454 million yen. For more than 10 years, these machines have faithfully served the medical facilities of Astana.

The depressed regions of Kazakhstan were also in the focus of JICA's attention. In 2002, gratuitous assistance was provided to improve the medical equipment of the multidisciplinary hospital complex in the city of Kyzylorda in the amount of 467 million yen.

Until recently, Tokyo actually remained in side of competition for participation in the development of oil gas resources of Central Asia. However Japan produced before the accident at the Fukushima-1 NPP 2011 about a third of the electricity at nuclear power plants and renal gradually return to widespread use nuclear energy gained access to the development of uranium deposits of Kazakhstan and Uzbekistan. Based memorandum of understanding signed at the time of Koizumi's visit to Astana, since 2007, the Japanese-Kazakhstan negotiations on the conclusion of an intergovernmental agreement on the peaceful use of nuclear energies successfully completed in 2010. Japanese companies and Kazatomprom created joint ventures uranium mining operations. The Kazakh National Atomic Company "Kazatomprom" and one of Japan's largest firms "Sumitomo" have signed an agreement to establish a joint venture "Sareco". The project provides for the construction of a mining and processing complex for the extraction and processing of rare-earth metals, mainly from developed mineral deposits in East Kazakhstan.

Kazakhstan is actively cooperating with Japan in the peaceful uses of atomic energy, scientific and technological development, training and joint production of natural uranium. In 2019, 25 years of cooperation between the National Nuclear Center and organizations, institutions and companies of Japan in the field of the peaceful use of atomic energy and nuclear technologies were celebrated. This cooperation, starting with research in the field of nuclear energy safety, today covers a significant range of problems in the field of peaceful atom.

Over the years, our peoples have come together not only economically, but also mentally. Thousands of Kazakhstanis who came into contact with Japanese culture changed the philosophy of life towards unity with nature and society. Elements of Japanese design are increasingly being used in the spirit of oriental minimalism, young people who are seriously studying Japanese, the culture of the Land of the Rising Sun, the desire for Japanese quality standards – all this is a direct influence of Japan on Kazakhstan and enriching the culture of a new generation of Kazakh people.

References:

- [1] DiplomaticBluebook 2019P. 139-141 <https://www.mofa.go.jp/files/000527151.pdf>
- [2] Dadabaev, Timur. Japan in Central Asia: Strategies, Initiatives, and Neighboring Powers. New York: Palgrave Macmillan, 2016, P. 71-136
- [3] ÖĞÜTCÜ, ÖzgeNur. 2019. "Japan's policies towards Central Asia." CenterFor Eurasian Studies (AVİM), Analysis No.2017
- [4] Kim E.V. Cooperation of Central Asia and Japan // Bulletin of ZabSU. 2018. No.6.
- [5] Agreement between the Government of Japan and the Government of the Republic of Kazakhstan on Cooperation in the Peaceful Uses of Nuclear Energy. Tokyo, March 2, 2010. URL: http://www.mofa.go.jp/policy/treaty/submit/session174/pdfs/agree-14_1.pdf.
- [6] Национальный Банк Казахстана. Статистика прямых инвестиций по направлению вложения. URL: <http://www.nationalbank.kz/docid=680&switch=russian>

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНІҢ ТАРИХЫ, САЯСАТЫ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАСЫ

МИГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА ЯПОНИИ Адилъгазинова А. Е.	3
ҚАЗАҚСТАН-ҚЫТАЙ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ АРНАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ АУМАҚТАРДЫҢ РӨЛІ Арзықұлов А.А.,	7
ӘЛ-ФАРАБИ МЕН КОНФУЦИЙ ІЛІМІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ҚҰРЫЛЫМ МЕН ГУМАНИЗМ ИДЕЯСЫ Айтқалиева Ә. С.	12
ИНФОРМАЦИОННАЯ И КИБЕРВОЙНА В СИРИИ Арабова А. Б.	16
ИМАН, БІРЛІК, ТӘРТІПТІ ҰРАН ЕТКЕН ПӘКІСТАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТАРИХЫ Әбдікен Ә.М.	19
ЭТНИЧЕСКОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КОРЕ САРАМ В КАЗАХСТАНЕ. СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ Баильдинова Р.	22
АРАБ КӨКТЕМІНЕН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ТУНИСТІҢ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Баймахан Ә.Д.	24
ҚХР ТРАНСҰЛТТЫҚ КОРПОРАЦИЯЛАРЫНЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ Д.Өркен	26
КОНФУЦИЙ МЕН ӘЛ-ФАРАБИДЫҢ САЯСИ КӨШБАСШЫ ЖӨНІНДЕГІ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ Құдайбергенова А. Ш.	30
ҚАЗІРГІ ҚХР-НЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ ДАМУЫ СТРАТЕГИЯСЫ Косаев Б. Н.	34
АТОМНАЯ ЭНЕРГЕТИКА ЯПОНИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛЕНИЯ Наби К. Х.	38
ҚАЗІРГІ ҚХР ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ Өмірзакова Ә. С.	42
ТЕРРОРИЗМ В ЯПОНИИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ Рахманкулов А.А.	46
СИСТЕМА ПОЖИЗНЕННОГО НАЙМА В СОВРЕМЕННОМ ЯПОНСКОМ ОБЩЕСТВЕ Шупенова А.Т.	49

ШЫҒЫС ТІЛДЕРІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНІҢ ӘДЕБИЕТІ

ҚЫТАЙ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ МАҚАЛ-МӨТЕЛДЕРДІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ Анипина А. К.	54
ЗАИМСТВОВАНИЕ В ТЕРМИНАХ РОДСТВА В СОВРЕМЕННОМ ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ Андирова А.Е.	61
АТАТҮРКТІҢ ҰЛТТЫҚ ТҮРІК ТІЛІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҮЛЕСІ МЕН ҚЫЗМЕТІ Асхатқызы Б.	65
СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ И СОСТАВА ПРЕДЛОЖЕНИЯ В КОРЕЙСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ Әбдікерім Д.Ә.	69
ӨСІМДІКТЕРДІҢ ҚЫТАЙША-ҚАЗАҚША АУДАРМАСЫ ЖӨНІНДЕ ҚЫСҚАША ШОЛУ Бақытбек Қ.	74
CHINESE POSTMODERN LITERATURE Bissenbayeva A.P.	81
«МӨҢГІЛІК ЕЛ» КОНЦЕПТІ: БІРТҰТАСТЫҚ Ешметова Б.Б.	85
ЖАПОН ТІЛІНДЕГІ СЛЕНГ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Г.А.Тапенова.	89
НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В ТВОРЧЕСТВЕ МАХМУДА ДАРВИША Жумадилова А.Е.	91

УРДУ ТІЛІНДЕГІ АРАБ СӨЗДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Жарбосынова Н.	95
ОСОБЕННОСТИ КОРЕЙСКОГО СЛЕНГА И ТРУДНОСТИ ЕГО ИЗУЧЕНИЯ ДЛЯ ИНОСТРАНЦЕВ	
Касенова Ж.К.	98
ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ТІЛДЕРІНДЕГІ ЛЕКСИКАЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІҢ ГЕНДЕРЛІК СИПАТЫ	
Ниязова А.	101
УРДУ ТІЛІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН УРДУ ТІЛІНДЕГІ ӘДЕБИ ДӘСТҮР	
Тұрсынбекқызы А.	105
«ОҚУ, БІЛІМ» ТАҚЫРЫБЫНА ҚАТЫСТЫ КОРЕЙ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІН	
ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДЫҢ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСІ	
Сайлаукенова Ә.Е.	109
XX ҒАСЫРДАҒЫ КОРЕЙ ПРОЗАСЫНЫҢ ТАРИХИ ОҚИҒАЛАРЫ МЕН ӘДЕБИ ҮДЕРІСТЕРІ	
Сермухаметова Б.Б.	112
ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ӨСІМДІК АТАУЛАРЫНЫҢ МЕТАФОРИЗАЦИЯСЫ	
Токенова А.Т.	116
Әл-ФАРАБИДІҢ «БАҚЫТ» ИДЕЯСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ НЕГІЗДЕРІ	
Төлегенова А.	120
ҚАЗАҚ ЕЛІНЕ ҚАТЫСТЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ӘЛ-ИДРИСИДІҢ ЖАЗБАЛАРЫ	
Түлегенов Н.М.	126
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДА ИСЛАМИ ӘДЕБИЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	
Таджиев Х.Х.	130

ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНІҢ ДІНІ, МӘДЕНИЕТІ, ҚОҒАМЫ

ЭФИОПИЯНЫҢ ҰЛЫ РЕНЕССАНС БӨГЕТІ: ДАУ НЕДЕН ТУЫНДАП ОТЫР?	
Адылбеков А.	136
ВЛИЯНИЕ КИТАЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ НА СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ОБЩЕСТВЕ	
Аманова Ф.М.	138
ЕРЕКШЕ РӨСІМ-САТИДЫҢ ҚЫР-СЫРЫ	
Асан Ә.	146
КОРЕЙ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ «СУИЦИД» МӘСЕЛЕСІ МЕН ОНЫҢ СЕБЕПТЕРІ	
Бегалиева М. Б.	149
ҮНДІСТАННЫҢ ПОЛИКОНФЕССИЯ МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ТИІМДІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАР ШАРТЫ РЕТІНДЕ	
Балтабай К.	152
THE NATURE AND FUTURE OF CHINA'S ROAD	
Du Ijuan	155
СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ ХРИСТИАНСТВА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ КАЗАХСТАНА	
Жұмаш Т.	160
СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МОЛОДЕЖНОГО ДВИЖЕНИЯ КОРЕЙЦЕВ В МНОГОНАЦИОНАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ	
Жабықбай А.	163
ON CHINA'S RESEARCH OF CHINA-KAZAKHSTAN ECONOMIC COOPERATION	
Zhong Daobang	167
КОНЦЕПЦИЯ «МОТТАИНАЙ» В ФОРМИРОВАНИИ БЕРЕЖЛИВОГО ОБЩЕСТВА В ЯПОНИИ	
Каджия Сацуки (Япония)	174
ОҢТҮСТІК КОРЕЯДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР: ХАЛЫҚТЫҢ ҚАРТАЮ МӘСЕЛЕСІН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	
Каирғалиева А.Е.	177
ЖАПОНИЯДАҒЫ ДЕПОПУЛЯЦИЯ ЖӘНЕ ҚАРТАЮ МӘСЕЛЕСІ	
Х. Қуатова	180
ВОСПРИЯТИЕ ЮЖНОЙ КОРЕИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖЬЮ ГОРОДА АЛМАТЫ ПОСЛЕ КОРЕЙСКОЙ ВОЛНЫ	
Умурахунова Д.	182
ДЕСКРИПТИВНЫЙ СМЫСЛ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В ЮЖНОЙ КОРЕЕ	
Хамитова Н.	186
УРДУ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Үсіпова А.	190
THE STUDY OF THE CONNECTION BETWEEN CHINA'S "SILK ROAD ECONOMIC BELT" CONSTRUCTION AND KAZAKHSTAN'S "BRIGHT ROAD" PLAN	
Han Junyao	193

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДАҒЫ ШЫҒЫС ЕЛДЕРІ

ҚАЗІРГІ КАТАРЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ДАҒДАРЫС	
Жеңісбекова Б. Б.....	199
ТӘЖ ІНДЕТІНІҢ ҚЫТАЙ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ	
Кенесхан Н.Ж.	201
ПӘКІСТАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ САЯСИ ПАРТИЯСЫ. ПӘКІСТАН ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН АРАСЫНДАҒЫ МӘМЛЕЛЕР ЖӘНЕ САЯСИ КЕЛІСІМШАРТТАР	
Нұрбек М.....	204
ГРАЖДАНСКАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ КАЗАХСТАНСКИХ СТУДЕНТОВ ЗА РУБЕЖОМ	
Суюндикова А.	206
KAZAKHSTAN AND JAPAN: NEW HORIZONS OF COOPERATION	
Temirgali S.B.	211

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
международной научной конференции студентов и молодых ученых
«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»
Алматы, Казахстан, 6-9 апреля 2020 года

ИБ № 13541

Подписано в печать 01.04.2020. Формат 60×84 ¹/₈. Бумага офсетная.
Печать цифровая. Объем 13,5. Тираж 10 экз. Заказ № 3334.

Издательский дом «Қазақ университеті»
Казахского национального университета им. аль-Фараби
050040, г. Алматы, пр. аль-Фараби, 71.

Отпечатано в типографии издательского дома «Қазақ университеті»

